ՀԱՏԸՆՏԻՐ

ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

Ի ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ՆԱԽՆԵԱՑ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԲՔ

Ի ՊԷՏՍ ՅԱՌԱՋԱԴԷՄ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ

Ի Հ. ԹԱԴԷՈՍԷ Վ. ԹՈՌՆԵԱՆ

Ի ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

Բ. ՏՊԱԳՐ. ԻՆՉ ԻՆՉ ՓՈՓՈԽՄԱՄԲՔ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1893.

Դ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

1.

Հալածական լինի եկեղեցի եւ տանջի, այլ սակայն յաղթէ եւ աճէ:

Լեառն զեկեղեցի կոչէ (Եսայի) եւ զկրօնիցն ամրութիւնս. զի զոր օրինակ յորժամ[1] զամուր լերամբք թէպէտ եւ բիւրք բիւրուց զօրաց պատիցեն, աղեղունս լարիցեն, ի կռիւս մատչիցին, տէգս արձակիցեն, գեղարդունս շողացուցանիցեն, մեքենայս կազմիցեն, հնարս հնարիցին. սակայն ամուր եւ անառիկ[2] լերանցն ինչ ոչ վնասիցեն, զիւրեանց զոյժ եւ զօրութիւն թափիցեն[3] եւ նմա ինչ ոչ ազդիցեն. սոյնպէս եւ որ ընդ եկեղեցւոյ մարտեան հանապազ, զնա ինչ ոչ կարացին շարժել, եւ ինքեանք անկան յիւրեանց զօրութենէ: Ի տանջելն ամաչեցին, ի հարկանելն հիւանդացան, եւ ի չարչարելոյն յաղթահարեցան. քանզի նոր իսկ եւ չքնաղ են յաղթութեանս կերպարանք, որ ոչ մարդկան վայել է՝ այլ միայն մեծազօրն Աստուծոյ: Եւ այս իսկ զարմանալի է եկեղեցւոյ[4], ոչ զի յաղթեաց, այլ զի այսպէս յաղթեաց. հալածեալ, մերժեալ, պէսպէս նեղութեամբք կափեալ[5], եւ ոչ միայն ոչ նուազի, այլ եւս քան զեւս աճէ եւ բազմանայ, եւ առ այնչափ հնարս[6] զօր մեծաւ փութով

1. Հոս յորժամ մակբայն աւելի է:

2. Ամուր եւ անառիկ, քիչ մ'վերը՝ Ամրական, անառիկ, նոյնանշան են:

3. Թափեմ (զզօրութիւնն), կորսնցընել:

4. Այս զարմանալի բանն ունի եկեղեցին. կամ, եկեղեցւոյն այս բանն է զարմանալի՝ որ . . . :

5. Կափեմ, բռնցի զարնել. հոս՝ չարչարել, նեղել:

6. Առ այնչափ հնարս, այնչափ հնարքներուն դիմացը: Տես Ա, 20, 60:

ՀԱՅԿ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ... ՖՈՒՆԴԱՄԵՆՏԱԼ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

հնարէին, չարչարանօքն միայն խափանէր զամենայն։ Որպէս եւ ադամանդ ցուցանէ զհանդէս, զի հարկանելովն[7] միայն լուծանէ զզօրութիւն հարողին, եւ խթան՝ աքացելեաց, որ ինքն ոչ վնասի, եւ զոտս աքացողացն ծակոտէ. վասն այսր ամենայնի յիրաւի կոչեաց լեառն զեկեղեցի։ Ապա եթէ ոչ առնուցու յանձն հաւանել Հրեայն ի միւս այլաշրջիկ այլակերպ յորջորջանս[8] անդստին[9] անձամբ անձին[10] առցէ զյանդիմանութիւնն[11], քանզի սոյն իսկ մարգարէ ասէ զգայլս եւ զգառինս արօտակիցս[12] միմեանց լինել։ Եւ ճանճոց եւ մեղուաց ասէ շչել զԱստուծոյ, եւ գետ յորդ եւ սաստիկ ասէ գալ հասանել ի վերայ Հրէից[13] վասն չկամելոյ զխաղաղ ջուրն Սիղովմայ։ Եւ եթէ յախուռն[14] ի բանսն որք եւեթ հայիցի[ն], յոյժ եւ անհնարին դժուարին են առ իմանալ. այլ մտացն կարգի միտ դնեմք եւ ոչ բանիցն ասացելոց։ Եւ արդ զի՞նչ ինչ արդեւք նշանակեցաւ ի սոցանէ. ի գայլոցն եւ ի գառանցն՝ իւրաքանչիւր բարք մարդկան. զի կէսն վայրենամիտք եւ կէսն չգազանաբարոյք[15]. իսկ ի ճանճոցն՝ անամօթական Եգիպտացւոցն լպրշութիւն[16], եւ յորդախաղաց[17] գետոցն՝ բազմութիւն զօրացն Ասորեստանեայց, քանզի ոչ կամեցան զջուրն Շիղովմայ, այս ինքն զհեզ եւ զհանդարտ զյուդայական ազգին զթագաւորութիւն. եւ այսմ որ եւ կարի ոք յոյժ անմիտ իցէ՝ չկարէ [ոք] բանընդդէմ լինել[18] թէ չիցէ այսպէս։ Արդ զոր օրինակ այս ամենայն այլ իմն

7. Կրւր. Է. զարնուելովը։

8. Այլաշրջիկ այլակերպ յորջորջանք, յն. միայն (μεταφορά,) այլաբանութիւն, փոխաբերութիւն։

9. Անդստին, անկէ, նոյն իսկ անկէ։

10. Անձամբ անձին, փխկ. Ընձին. տես Գ. **3**, ծան. 18։

11. Յանդիմանութիւն, մերժումն, հերքումն, եղծ։

12. Արօտակից լինել, միասին արածուիլ։

13. Տես Քերակ. երես 218։

14. Յախուռն, վեր ի վերոյ, հարեւանցի։

15. Չգազանաբարոյ, գազանի բնութիւն չունեցող, հեզ, քաղցր։ Տես Գ. **13**, 2ի։

16. Լպրշութիւն, անամօթութիւն, յանդգնութիւն։

17. Փխկ՝ Ի յորդախաղաց գետոցն. տես Բ. **7**, ծան. 4։

18. Փխկ՝ Այսմ՝ եւ որ կարի յոյժ ոք անմիտ իցէ՝ չկարէ բանընդդէմ լինել։ — Երկրորդ ոքն աւելի է։

անուամբք նշանակեցան եւ յայլ իրս կատարեցան[19]. սոյնպէս եւ զհաստատութիւնն եկեղեցւոյ, զանշարժութիւնն, զանմեղկութիւնն[20], զբարձրութիւնն եւ զամրութիւնն՝ յորջորջմամբ լերինն նշանակեաց: Միւս եւս մարգարէ զյուսացեալսն ի Տէր լերին նմանեցուցանէ, զի զամրական զանառիկ[21] միտսն յայտ առնիցէ. եւ աստ այժմ եւ ոչ բանից ինչ մեկնութեան պէտք են, քանզի ինքնին իրքն իբրեւ զփող հնչեն եւ լուսաւոր առնեն զկարգ եկեղեցւոյ. քանզի ոչ այնպէս պայծառագոյն է արեգակն՝ որպէս [եւ][22] իրք եկեղեցւոյ լուսաւորագոյնք:

Տուն Աստուծոյ ի վերայ գլխոց լերանց: Եւ զա՞յս զիա՞րդ կամիցի մեկնել Հրեայն. քանզի ոչ եթէ ի վերայ գլխոց լերանց շինեցաւ տաճարն, իսկ եկեղեցւոյ զօրութիւնն եւ արդ իսկ ի բարձունս երկնից եհաս: Եւ որպէս տաճար որ ի գլուխս լերանց շինեալ իցէ եւ ամենեցուն յայտնի իցէ, սոյնպէս եւ այս յայտնի եղեւ ամենայնի[23]: Եւ բարձրասցի ի վերայ բլրոց: Զնոյն մեկնէ, որ ի վերայ տաճարին ոչ երբեք կատարեցաւ, եւ ոչ՝ մինչ կարծէին թէ զբարիս ինչ գործեցին. քանզի եւ ի նոցուն իսկ ի Հրէից բազում անգամ թշնամանէր տաճարն[24], եւ ի ձեռաց այլազգեաց աւերեցաւ: Իսկ եկեղեցւոյ զօրութիւն կրեաց պատերազմ, եւս աւելի եւ դժնդակ քան զնորայն, այլ ոչ երբեք ետ ձեռս[25] պատերազմողացն, այլ բարձրագոյն եւ առաւել յայտնագոյն գտաւ քան զթշնա-

19. Փխկ՝ նշանակեցաւ, կատարեցաւ. տես Քեր. 211:

20. Անմեղկութիւն, չշարժիլը, չլքանիլը, չթոյլնալը:

21. Տես վերը՝ ծան. 2:

22. Քանի մը տեղ կը տեսնուի որպէսի քով եւ աւելի գրուած:

23. Յայտնի եղեւ ամենայնի ին. ամենայն մարդկան:

24. Անուն բայի Նախադասութեան վերջը. տես Ա. **12**, 33. **17**, 5. Բ. **14**, 37. Գ. **9**, 10. եւն: Այսպէս նաեւ. Որոց առաւել քան զերկաթ հաստատուն ընտրէին ոգիքն: Ապա թէ ոչ առնուցու յանձն հաւանել Հրեայն: Զի անծանօթ եւս լինէր այսպայս մարդկան՝ Աստուծոյ քաղերպարողութիւնն: Բազում անգամ քան զարս զտանէին առաքինի՝ կանայք: Եւ անկաւ իսկ ոչ յազգահամարն կոյսն: Ցուցանէ զխորհրդաւորն առ Հրեայսն Աստուած:

25. Ձեռս տալ (ումեք, յոք), յանձնուիլ, անձնատուր ըլլալ:

միսն՝ մարտիրոսացն գնդօք, դաւանելոցն[26] բանակօքն, որոց առաւել քան զերկաթ հաստատուն ընտրէին ոգիքն, եւ լուսաւորագոյն քան զաստեղս երկնից. զի թէպէտ եւ մարմինքն ծայրակոտուր կոտորէին[27], սակայն միտքն ի պարտութիւն ոչ մատնէին, այլ հանդուրժէին եւ ժուժկալէին[28], եւ անթառամական պսակօքն պսակէին: Ո՞ ետես, ո՞ լուաւ՝ թէ սպանութիւնք պսակս բոլորիցեն, եւ խողխողումն յաղթութիւնս գործիցէ:

Եւ եկեսցեն հասցեն ի վերայ նորա ամենայն հեթանոսք: Յառաջ մատուցեալ մարգարէիս՝ եւս յայտնագոյն առնէ զբանն, եւ լուսաւորագոյն՝ զմարգարէութիւնն. եւ յայտ յանդիման կարկէ զբերանս Հրէիցն: Զի որչափ եւ լրբիցին՝ սակայն ոչ կարեն զայս ի տաճարն կատարել[29]. քանզի վճարեալ[30] իսկ էր եւ սահմանեալ՝ զի ոք ի հեթանոսաց ի տաճարն մի իշխեսցէ մտանել: Եւ զի՞նչ ասացից թէ ի տաճարն. ուր եւ նոցա իսկ ստէպ ստէպ սպառնային օրէնքն, զի մի իշխեսցեն խառնակել ընդ հեթանոսս, նա եւ պատիժ եւս պատուհասի կրէին վասն այսպիսի իրաց: Քանզի Մաղաքիա[31] զամենայն իսկ զմարգարէութիւնն յայս ծախէ, առ ի պատուհասել, առ ի սպառնալ, առ ի պատիժս պահանջել, եթէ մի ոք իշխեսցէ ընդ օտարազգիս ամուսնանալ: Իսկ առ մեզ ոչ այսպիսի ինչ, այլ ամենայն համարձակութեամբ ընդարձակեալ զգօգս եկեղեցւոյ[32], տարածեալ զգիրկս՝ զամենայն ազգս տիեզերաց ընդունի օր ըստ օրէ: Եւ արդ միտ դիր զի ոչ միայն զկոչումն հեթանոսաց ակնարկէ մարգարէս, այլ եւ զյօժարութիւն հնազանդութեանն. քան-

26. Դաւանելոց. փխկ. դաւանողաց, խոստովանողաց: Քեր. 420, Է:

27. Ծայրակոտուր կոտորել, ծայրերը կտրել, կտրտել, ջարդել. (յն. միայն՝ կտրել։)

28. Հանդուրժել, ժուժկալել. նոյնանշան են. դիմանալ, համբերել։

29. Կատարել (զբանն ի տաճարն), հոս՝ յարմարցնել, պատշաճել: Կ՚ըսուի նաեւ հանել, առնուլ:

30. Որոշուած լմնցած:

31. Յն. ունի Անգէոս:

32. Ընդարձակեալ զգոգս՝ եկեղեցւոյ. — Եկեղեցւոյ հոս անուն բայի է. Եկեղեցին իր գոգն ընդարձակելով:

զի ոչ ասէ եթէ ածցեն ազգս բազումս, այլ թէ եկեսցեն: Իսկ առ Հրէիւքն եւ արարածք իսկ դղրդէին, եւ սպառնալիք յաճախ, եւ տանջանք հանապազորդ, եւ նշանք յոլովագոյնք, եւ մարգարէիցն ընթացք, եւ օրէնսդրին երկիւղ, եւ պատերազմաց սպառնալիք, եւ հինից արշաւանք, եւ բարկութիւնք աստուածապատիժք, եւ արհաւիրք յերկնից. եւ նոքա կային մնային խստապարանոցք եւ անթլփատք: Իսկ հեթանոսաց բաւական են բանք միայն եւ լուր լոկ[33]. եւ ամենքին փաղփաղակի ընթանան:

2.

Ընդդէմ կռոցն երկրպագութեան:

Զոր օրինակ բժիշկ մի իմաստուն՝ նոյնպէս եւ մարգարէս նախ քան զցաւսն՝ զպատճառսն ուստի ախտն բխելոց իցէ՝ ասէ. քանզի պատուհասելոց էր[1] զամպարշտութիւն նոցա, յառաջագոյն զպատճառս ախտին յայտ առնէ, զարծաթսիրութիւնն, զամբարտաւանութիւնն, եթէ յայսպիսի իրաց առ սակաւ սակաւ կործանեցան անկան ի խորխորատ կորստեան, զի եւ կռոց երկիր պագին: Եւ արդ զի հեգնիցէ[2] յերգ արկեալ զպաշտօն նոցա՝ ածէ զնովիմբ[3]. թէ գործոց ձեռաց իւրեանց: Զի՞նչ ինչ քան զայն ծաղր կայցէ, յորժամ մարդ արարիչ աստուածոց լինիցի. իսկ գարշելիս Գիրք սովոր են զկուռսն կոչել, ուստի եւ պղծութիւն աւերածոյ կոչի պատկերն որ կանգնեցաւ ի տաճարին Աստուծոյ: Վասն որոյ եւ հրաման ետ վճիռ արար[4] յանապատին՝ եթէ ամենայն պատկերի երկիր մի պագանիցէք,[5] զորս պիղծս եւ գարշելիս իսկ կոչեաց, զի հեռացեալ[6] կարճեցուսցէ զնոսա յամպարշտու-

33. *Միայն, լոկ,* երկու նոյնանշան: — *Լուր,* լսելը:

---

1. *Պատուհասեմ.* յանդիմանել. Բ. 14, 9:

2. *Հեգնեմ,* ծաղր ընել: Նոյնպէս եւս այլաբանութեամբ *յերգ արկեալ:*

3. *Զնովիմբ ածեմ,* (խօսք մը) վրայ բերել, աւելցնել: Քիչ մ'ետքը *Ածեմ յարեմ.* ծան. 11:

4. *Վճիռ առնեմ,* վճիռ տալ:

5. *Ամենայն պատկերի,* տես Քեր. 287. ծան*:

6. *Հեռացեալ կարճեցուսցէ*

թենէն, զի գարշելի այն ինչ կոչի՝ որ կարի աղտեղին իցէ,
պիղծ ինչ, նողկ[7], անսուրբ: Եւ արդ գարշելի զայն ինչ
որ ատելի իցէ եւ զերեսս դարձուցանելի[8], կոչեն Գիրք.
ամենայն կուռք այսպիսի ինչ են:

Եւ երկիր պագին այնոցիկ, զոր արարին մատունք
իւրեանց. եւ խոնարհեցաւ մարդ եւ յերկիր կործանեցաւ
այր: Ո՞ ոք թշուառական քան զայն մարդ կայցէ՝ որ ի
փրկութենէն վրիպիցի[9], եւ զամենեցունն Աստուած թշնամի
անձինն ստանայցէ, անշնչականացն՝ անկեալ երկիր պա-
գանիցէ, եւ զանմռունչ քարինս՝ թաւալեալ[10] աղաչիցէ:
Զի Աստուած յայնպիսի ինչ պատիւ եհան զմեզ, զի եւ
քան զերկինս բարձրագոյնս արասցէ. իսկ սատանայ այն-
պէս փութացաւ իջուցանել ի վատթարութիւն զիւր
հաւանեալսն, զի եւ քան զանհանճարսն անհանճարա-
գոյնս արասցէ: Եւ թէպէտ եւ այսպիսի ամբաստանու-
թիւն բաւական էր զմտացիս ազատել յայնպիսի ախտէ,
այլ քանզի բազումք ի մարդկանէ ոչ այնպէս ի մեղացն
որպէս ի պատժոցն երկնչին, ածէ յարէ[11] ի նոյն եւ
զտանջանսն: Եւ արդ ոչ, ասէ, ներեցից նոցա, չանսացից,
չթողից, այլ պահանջեցից վրէժս եւ ածից պատիժս յան-
ցուցելոցն:

Եւ արդ երթայք մտէք ի քարածերպս, եւ թա-
քերուք յերկրի յերեսաց ահի Տեառն: Յորժամ յերդ
արկեալ հեգնեաց զերկրպագութիւն կռապաշտիցն, ա-
պա եւ ի կերպարանաց[12] գործոցն եցոյց զնոցա անհան-
ճարութիւնն եւ զկռոցն տկարութիւնս. ջանայ բանիւ
միւսանգամ զհանդէս[13] իրացն յայտ առնել. բաւական
էին այսմ, ասէ, եւ ինքեանք մարդիկ՝ անգոսնել զիւ-

այս ինքն՝ հեռացուցեալ կար-
ճեցուցէ:

7. Նողկ, զզուելի, նողկալի, գանելու:

8. Ատելի եւ զերեսս դար-
ձուցանելի, յն. ատելի եւ գար-
շելոյ արժանի:

9. Վրիպիմ, զրկուիլ:

10. Թաւալիմ, գլտորիլ. հող
գետինը տարածուիլ, փռուիլ:

11. Ածեմ յարեմ, վրան աւ-
ելցնել: Տես վերը՝ 3:

12. Կերպարանք, հոստեւակ:

13. Հանդէս իրացն, բանին
ինչ եւ ինչպէս ըլլալը:

բեանց անմտութիւնն. բայց քանզի առաւել իմն արբեցութեամբ ամպարշտութեամբն[14] թմբրեալ էին, եւ զյայտնի եւ զերեւելի իւրս չտեսանէին կուրութեամբն. սոյնպիսի ինչ չարիք գայցեն հասանիցեն ի վերայ քաղաքին, զի եւ որ կարի ոք անմտագոյնք իցեն՝[15] կարիցեն վարդապետք լինել թէ որչափ Աստուծոյ զօրութիւնն է, եւ որչափ կռոցն տկարութիւն: Եւ վասն այնորիկ յառաջ քան զհէնն՝ ճառէ զայն ինչ որ ի հինէն անցք անցանելոց իցեն[16]. հրամայէ ի քարածերպս մտանել, եւ ի փապարս երկրի թաքչել. ոչ զի զայս այսպէս առնիցեն, այլ զի յայնմանէ ուսանիցին զԱստուծոյ զանհանդուրժական[17] արձակեալ բարկութիւնն. Թաքերուք, ասէ, յերեսաց ահի Տեառն, եւ ի փառաց զօրութեան նորա, ի ժամանակի իբրեւ[18] յարիցէ վանել զերկիր: Ի մարդկեղէն կերպարանաց[19] զԱստուծոյ զազդեցիկ[20] զօրութիւնսն նշանակէ դրոշմէ: Զի աչք տեառն բարձունք են, եւ մարդ՝ խոնարհեալ եւ տառապեալ: Իսկ զի մի ոք յայնցանէ որ ի ժամանակին լինիցեն, չաւատայցէ ասացելոցն, քանզի անյոյս եւ անկարծ[21] իմն լինելոց էին իրքն առ յապա, փախստական անկանի[22] ի զօրութիւնն այնորիկ որ զայնն կատարելոց էր: Եւ զի զտկարութիւն այնոցիկ՝ որ ընդունելոց էին զպատիժսն՝ յայտ արասցէ, ասէ. Ոչ քան զԱստուած ոք բարձրագոյն է եւ ոչ քան զմարդ ոք[23] խոնարհագոյն: Եւ արդ մի ինչ երկմտիցին, ասէ, թէ

14. Այսինքն՝ *արբեցութեամբ ամպարշտութեանն:*

15. *Որ կարի ոք անմտագոյնք իցեն:* — Ոք իբր յոգնակի. տես Քեր. 273, ծան. ***:

16. Այսինքն՝ Յառաջ քան զհէնն ճառել՝ ճառէ զանցս որ ի հինէն անցանելոց իցեն:

17. *Անհանդուրժական*, հոս՝ չներող, չդիմացող, տանիլ չկրցող:

18. *Ի ժամանակի իբրեւ.* Քեր. 349. ԻԱ:

19. *Ի մարդկեղէն կերպարանաց*, յն. ի մարդկեղէն իրաց եւ ի ձեւոց:

20. *Ազդեցիկ զօրութիւն*, (յն. ἐνέργεια,) ազդուութիւն, ազդու՝ զօրաւոր գործողութիւն. որ ետքը յունարէնին վրայէն՝ *ներգործութիւն* թարգմանած են, եւ բայը՝ *ներգործել:*

21. *Անյոյս եւ անկարծ (իրք)*, նոյնանշան են. անակնկալ:

22. Հոս՝ կ'ապաւինի:

23. *Ոչ ոք* իբրարմէ զատուած: Քեր. 275. ԺԳ. տես նաեւ Ա. **19**, 1:

այնպիսի մեծն եւ հզօրն զտառապեալսն այնպէս խոնարհեցուցանել կարէ. զի յորժամ զարմանալի յաղթութիւնն լինէր, եւ լուսաւոր եւ չքնաղ նշանք յաղթութեանցն կանգնէին, ապա եւ դեւք յանդիմանէին, եւ կուռք անարգէին, եւ սուտ մարգարէքն կարկէին[24], եւ բռնութիւն հինին ի պարտութիւն մատնէր, եւ ամենայն բերան բացեալ ընդդէմ Աստուծոյ՝ պապանձէր: Վասն
այնորիկ ասէ թէ Բարձրասցի Տէր միայն. եւ ոչ եւս ոք 23
իցէ որ ընդդէմ դառնայցէ, եւ ոչ այն որ երկմիտ լինիցի յԱստուծոյ զօրութենէն՝ որ այնպէս եւ զհանդէս իրացն կատարելոցն[25] յայտնագոյն ցուցանէ: Քանզի բնութեամբ ունի մշտնջենաւոր զբնութիւնն, եւ ոչ եթէ սկզբամբ ինչ սկսանի բարձրանալ, այլ է իսկ միշտ բարձրեալ ի բարձունս:

3.

Սպառնալիք Աստուծոյ՝ անվերակացուս յառաջնորդաց թողլոյ զՀրէայսն:

Ահաւասիկ Տէր Տէր զօրութեանց բարձցէ ի Հրէաստանէ եւ յԵրուսաղեմէ զայր հզօր եւ զկին զօրաւոր[1]: Զոր օրինակ բժիշկ ճարտար մերթ խարիցէ, մերթ հատանիցէ, մերթ դառն ինչ դեղս ըմպել տացէ, առ ի հնարել զցաւածին[2] առողջութիւն. սոյնպէս եւ մարդասէրն Աստուած պէսպէս սպառնալեօք առ ի պնդել զլուծութիւնն[3] եւ զմեղկութիւնն Հրէից, մերթ հինից ասպատակօք երկեցուցանէ զանհաւատսն. իսկ արդ ահաւա-

24. Կարկիմ, քիչ եմբը՝ պապանձիմ, նոյնանշան են. բերանը խօսք չմնալ, պապանձիլ.

25. Տես ծան. 13: — Իրացն կատարելոցն, փխկ. Իրացն կատարելոց: Յոգնի կրկնութիւն. Քեր. 327, Ա: Նոյնպէս՝ Այլովքն խոնարհագունիւքն նմա պաշտօն մատուցանեմք: Ոչ եւկինք ճանաչեն զանապատումն զծնունդն: Նշանակ միմեանցաւէրն բարոյիցն: Վկայքն նորա սիրելիքն կենդանի են:

1. Զայր հզօր եւ զկին զօրաւոր. տես Գ. 4, 26.

2. Ցաւած, ցաւագար, հիւանդ: — Հնարիմ, ճար բնել:

3. Օրինակին մէջն էր՝ ծուլութիւն. փոխեցինք բստ յունին:

սիկ յառաջ քան զհինին արշաւանսն այլով իմն սաստիկ սպառնալեօք երկուցանէ[4], եւ պէսպէս սպառնալեօք յաստուոջ պահէ[5] ի նոսա զերկիւղն: Զի մերթ հիւանդութեամբ սպառնայ եւ սովով եւ երաշտութեամբ[6], ոչ միայն կարեւորօք, այլ եւ այնպիսեօք որ ոչ ինչ նուաղագոյն քան զպիտոյսն ունիցին հաստատուն զկեանս մեր. զի ոչ սովն միայն դառնագոյն է, այլ եւ անվերակացու յառաջնորդաց[7] կալ, որ եւ զլիութիւնն[8] դժնդակագոյն քան զսովն սովոր է ցուցանել: Զի՞նչ օգուտ իցէ թէ իբրեւ զաղբիւրս արտաքուստ բարութիւնքն բղխիցեն[9], եւ ի ներքս յընտանեացն կոտորածք գործիցին. եւ կամ յորժամ ծով յուզիցի եւ զալիսն վեր ի վայր կուտակիցէ, եւ ոչ ուղղիչ նաւին ի թիկանց, եւ ոչ յառաջապահ դիտաւորք՝[10] որ ընդ ալիսն կռուիցին, գտանիցին, առ զերծուցանել[11] զնաւն ի նաւահանգիստ: Իսկ յորժամ ոչ առաջնորդք իցեն, եւ սովն սաստկացեալ, անհնարին աղէտք եւ կորուստ[12]:

Զայս ամենայն սպառնացեալ Աստուած, եւ նախ որ քան զամենայնն ահագինն է, Ահաւասիկ, ասէ Տէր զօրութեանց: Զահաւասիկն իմն[13] առաջի դնեն ստէպ մարգարէքն, յորժամ հաւանել[14] զլսողսն կամիցին վասն իրաց

4. Երկուցանէ (կը վախցընէ). սովորաբար՝ երկեցուցանէ, ինչպէս քիչ յառաջ:

5. Յաստուոջ կամ ի հաստոջ պահել, քիչ մը ետքը՝ հաստատուն ունել, նոյնանշան են. հաստատ պահել, պինդ բռնել:

6. Երաշտութիւն, չորութիւն, ցամաքութիւն:

7. Առանց վերակացուաց առաջնորդութեան: — Անվերակացու յառաջնորդաց, յատուկ խնդրառութեան կերպ է. տես Անզաւակ յարու մանկանէ. Քեր. 268, Բ:

8. Լիութիւն, հոս՝ սով չըլլալը, սով չեղած ժամանակ:

9. Օրինակ՝ բաշխեսցեն. փոխեցինք ըստ յունին:

10. Դիտաւոր, դիտող. դէտ: — Ոչ յառաջապահ դիտաւորք՝ որ ընդ ալիսն կռուիցին՝ գտանիցին: Տես Ա. 3, ծան. 6:

11. Զերծուցանել զնաւն (ի նաւահանգիստ), ազատելով տեղ մը հասցընել: — Օրինակը՝ գտանիցեն՝ առ զերծուցանելն:

12. Այս ինքն՝ Անհնարին աղէտք են եւ կորուստ:

13. Իմն, պարզապէս զարդու յաւելուած: Քեր. 276, ԺԻ:

14. Հաւանեմ (զոք), սովորականը հաւանեցուցանեմ, համոզել:

ինչ զոր ճառիցեն՝ [զահաւասիկն յաճախագոյն դնեն[15]:] Ոչ աստ միայն, այլ անդուստ ի վերուստ ի սկզբանէ[16] եւ ի բնէ է իմանալ՝[17] զի մարմնաւոր հիւանդութիւնք բազում անգամ վասն մեղաց գան ի վերայ, որպէս կայենին[18], որ քանզի ոչ բարւոք վարեցաւ զօրութեամբն[19], յիրաւի եղեւ անդամալոյծ: Նոյնպէս եւ յայնմ որ յաւազանին Բեթհեզդա անկեալ դնէր, մեղք էին պատճառք անդամալուծութեանն, քանզի եւ ասէր իսկ Քրիստոս, թէ Ահաւադիկ ողջացար, այլ մի եւս մեղանչիցես: Եւ Պաւղոս ասէ. Վասն այնորիկ են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժէտք. քանզի մեղանչէին եւ անսուրբ մօք ի սուրբ խորհրդոյն հաղորդէին[20]:

Բայց ոչ եթէ ամենայն ուրեք պատճառք հիւանդութեան մեղք իցեն,[21] այլ է ուրեք զի եւ պսակաց եւս բարուրք[22] լինի, որպէս Ղազարու եւ Յովբայ: Եւ ոչ միայն հիւանդութիւն, այլ եւ ուրկութիւնք եւս ի մեղացն լինին, որպէս [եւ[23]] Ոզեայ վասն յանդգնութեանն բորոտութիւնն, եւ Յերոբովամու արքայի գօսութիւն ձեռինն՝ վասն ամբարտաւանութեանն եւ հպարտութեանն եւ Զաքարիայի լեզուն այլ ուստեք ոչ խրատեցաւ[24], բայց յիւրոց մտացն մեղաց[25]: Եւ քանզի Հրէիցն առողջութիւն եւ ողջանդամութիւնն եղեն պատճառք գալոյ յամբարտաւանութիւնն[26], կտրէ զարմատս հպարտութեանն, զի յան-

15. Այս երեք բառերը յն. մէջ չկան:

16. *Անդուստ ի վերուստ ի սկզբանէ*, սկզբանէ վեր: Տես գ. **2**, 9, 23:

17. *Է իմանալ*. կ'իմացուի, իմանալու է: Քեր. 201, 202:

18. *Որպէս Կայենին*, այսինքն՝ Որպէս ի վերայ Կայենի:

19. *Վարիմ (իւիք)*, գործածել:

20. *Հաղորդել* բայն երեք կերպ կրնայ խնդիր առնուլ. *խորհրդոյն*, *ի խորհուրդն*, *ի խորհրդոյն*:

21. *Ոչ եթէ . . իցեն* փխկ՝ *են*. տես Քեր. 374:

22. *Բարուրք*, փուճ պատճառանք, սուտ պատճառ. հոս՝ առիթ, պատճառ. ուստի եւ *Բարուրք*, *պատճառք* վայելչութեան համար փոխուած են:

23. Տես վերը՝ **1**, 22:

24. *Խրատել*, հոս՝ պատժել:

25. *Յիւրոց մտացն մեղաց*, փխկ. ի մեղաց իւրոց մտացն. (յն. սրտին:) Տես գ. **14**, 7:

26. *Գալ յամբարտաւանութիւն*, հպարտանալ:

պիտանեացն[27] արասցէ պիտանիս, եւ մեծ իմն քան զոր առնուն՝ շնորհէ։[28] Քանզի զի՞նչ վնաս իցէ, թէ ի մարմնոյն հիւանդանալ՝ ոգիքն խրատիցին[29]։ Իսկ զի մի կարծիցեն եթէ մարմնոյ ինչ բերք իցեն ցաւք՝ որ ի վերայ հասանիցեն, յառաջագոյն գուշակէ[30] մարգարէն, զի ոչ միայն արանց յաճախէ զսպառնալիս, այլ եւ առ կանանց եւս ազգ[31] ձգէ զպատիժս. քանզի յերկուց իսկ կողմանց եղծեալ էին կարգք, եւ մատուցեալ յառաջագոյն՝[32] վասն առաւելութեան չարեացն առ կանայսն իսկ առանձինն արձակէ[33] զպատուհասն, որով ամենեւին իսկ զքաղաքն ի հիմանց կործանէ։

Զզօրութիւն հացի եւ զզօրութիւն ջրոյ։ Դառն պատիժք՝ յորժամ ոչ զկերակուրն ի միջոյ բառնայցէ, այլ զզօրութիւնն որ ի նմա է՝ առնուցու. զի թէպէտ եւ տեսանել աչօք տեսանիցեն, սակայն առ սրալն[34] ոչ երբեք յագեսցին, եւ անտի առնուցուն ի միտ եթէ աստուածապատիժ է բարկութիւնն։

Զայր հսկայ, զայր հզօր։ Հսկայ՝ Գիրք զհարուստ ոք սովոր են կոչել, եւ կամ որ անդամօք ոք յաղթ իցէ[35]։ Յարարածս[36] յորժամ ասէ թէ Նոքա են սկայք որք անուանիք, ոչ եթէ այլ ազգ ինչ զսկայիցն պատմելով զայս ասէր, այլ զի հարուստք էին եւ առոյգ եւ պինդք։ Եւ զայր պատերազմող եւ զայր դատաւոր[37]։

27. *Անպիտանիք*, սովորաբար՝ *Անպիտանք*։

28. **Փխկ՝** Եւս մեծ իմն շնորհէ քան *զայն* զոր առնու։

29. **Փխկ՝** Ոգին խրատիցի։ Տես Բ. **4**, 7. 13։

30. *Գուշակեմ*, իմացընել, իմաց տալ, ազդարարութիւն ընել։ Ա. **6**, 22։

31. **Ազգ** եւ կանանց սեռին ալ։

32. *Յառաջագոյն մատուցեալ*, աւելի յառաջ երթալով։

33. *Ձգէ զպատիժս*, *արձակէ զպատուհասն*, նոյնանշան են. յանդիմանութիւնը, սպառնալիքը (անոնց) ալ կը տարածէ։

34. *Սրալ*, սաստիկ փափաքիլ, կարօտովը նեղուիլ։ — *Առ սրալն*, (յն. τῇ ὄψει κολάζεσθαι,) տեսութեամբը չարչարուելով։

35. **Փխկ.** Որ ոք անդամօք..։ Տես Ա. **19**, 1։

36. *Արարածք*, կը նշանակէ նաեւ Ծննդոց գիրքը. իսկ հոս՝ *Յարարածս*, (յն. ἐν τῇ κτίσει,) յարարչութեան, ի ստեղծման. տես Ա. **20**, 6։

37. *Այր դատաւոր*. տես Բ. **6**, 13։

Ծանր են պատիժքն եւ վերջին կորստեան նշանակ, զի թէպէտ եւ պարիսպքն եւս կայցեն եւ աշտարակքն կանգունք, բայց քանզի անմարդիքն են[38], վաղվաղակի մատնի քաղաքն ի պարտութիւն: Զի զգուշութիւն[39] քաղաքացն ոչ ի քարանցն եւ ի փայտիցն կամ ի պարսպացն եւ ի պատուարաց իցէ[40], այլ յիմաստութենէ բնակչաց քաղաքին. զի եթէ իմաստունք ոք[41] ի ներքս իցեն, թէպէտ եւ պատերազմունք շուրջ փակիցեն, առաւել քան զպարիսպն լինիցին իմաստութեամբն ամրութիւն. ապա եթէ այնպիսիք ոք ի ներքս ոչ գտանիցին, թէպէտ եւ ոչ ոք պաշարիցէ՝ ինքնին իսկ կործանեալ յաւեր բերէ մէտ[42]: Եւ քանզի ճակատամարտքն իսկ յաճախ ի մեղաց արմատոյ բուսանին, պարտ եւ պատշաճ է այնոցիկ որ զօրէնսն ի ձեռին ունիցին՝ իրաւանցն ճշմարտիւ սպասել[43], զի զբազում մեղս կարձիցեն, որ պատերազմացն պատճառք են: Եւ արդ ընդէ՞ր բառնայցէ զնոսա Աստուած, այլ՝ զի մինչ կային ի գլուխ առաջնորդութեանն՝ ոչ օրինօք վարէին զկարգս իրաւանցն. զի զոր օրինակ ուղիղ հրամանք նոցա բազում շահս գանձեն աշխարհի, նոյնպէս եւ թիւր դատաստանն՝ կորուստ բազմաց:

4.

Թէ զանզգամս զի առնեն ցաւովք արդարոց ուղղութիւնք, եւ չարք անձամբ յանձնէ ունին զպատիժս:

Վա՜յ անձանց նոցա զի խորհեցան խորհուրդ չար առանձինն եւ ասեն, եկայք կապեսցուք զարդարն զի դժպհի[1] եղեւ մեզ: Յաճախութիւն չարեաց է եւ այս. յորժամ ոչ միայն զի[2] մեղանչենն, եւ ոչ միայն զի յայտնի

38. Փխկ՝ Քանզի անմարդի են:
39. Զգուշութիւն, հոս՝ ապահովութիւն, ամրութիւն:
40. Ոչ եթէ .. իցէ. տես վերը՝ ծան. 21:
41. Իմաստունք ոք, Այնպիսիք ոք. տես Բ. 2, 1:
42. Յաւեր բերէ մէտ, կործանման կը միտի, կը հակի:
43. Ճշմարտիւ սպասել, հոս՝ ճշգիւ, խնամով միտ դնել:

1. Դժպհի, անհաճոյ, անտանելի:
2. Յորժամ ոչ միայն զի մեղանչենն, փխկ՝ Յորժամ ոչ միայն մեղանչեն: — Զի, թէ, եթէ, սակայն, բայց եթէ շաղ-

համարձակ մեղանչէին, այլ զի եւ զայնոսիկ որ յուղղութիւնս ինչ իցեն՝ հալածիցեն։ Զոր օրինակ որ ի մոլաց անկեալ իցեն՝[3] բազում անգամ զբժիշկսն կշտամբիցեն[4], սոյնպէս եւ նոքա՝ որ զանբժշկական ախտն ծնգէին[5], զայրանային առ ցաւսն՝[6] արկանել զարդարն յարդարութենէ[7]։ Զի այնպէս[8] իմն է առաքինութիւն՝ զի եւ յայտնելովն միայն կարէ տրտմեցուցանել զայնոսիկ՝ որ ի չարիսն կեցեն[9]. եւ այնպիսի իմն են չարիքն՝ զի բազում անգամ եւ ի գաղտենէն[10] տաղտկայ այնոցիկ որ արդարութեամբն կամին կեալ։ Վասն որոյ իբրեւ ետես մարգարէն թէ յայնպիսի վերջին կորուստ կործանեցան, ձայն առնոյր[11], ողբս յօրինէր, ոչ ամբաստանութեամբ ինչ մեղադիր լինելով՝ այլ աշխարելով եւ ողբալով։ Վայ, ասէ, անձանց նոցա, եւ զայլսն մի ըստ միոջէ[12] իմաստութեամբ, զի խորհեցան, ասէ, զխորհուրդս չարս զանձանց։ Թէպէտ եւ իրքն կարծիցեն թէ արդարոյն ինչ սպանանիցեն[13], այլ թէ

կապները խօսքին մէջ երբեմն պարզ աւելադրութիւններ են. (տես նաեւ Ա. 17, 17։ Ինչպէս. Իր ժամանակ յորժամ զի հիւղն չէր. փխկ. ըսելու՝ . . . յորժամ հիւղն չէր։ Ոչ միայն զի աստուած չէ, այլ եւ կենդանի չէ։ Ոչ միայն զի ոչ անարգեցաւ նա, այլ առաւել եւս հաւատարիմ եղեւ։ Թէ չէ անմառու Աստուած, որպէս զի եւ չէ իսկ։ Չէ ինչ ի ծածուկ՝ որ թէ ոչ յայտնեսցի։ Խորհէին ընդ միմեանս, թէ զի հացս ոչ ունիմք։ Ոչ ապրեցուցին զուստերս եւ զդստերս, բայց եթէ ինքեանք ապրեցին։ — Թէ ասացից ձեզ՝ սակայն ոչ հաւատայք։ Զոր ոչ վճարեաց բարեկամութիւնն՝ սակայն վճարեաց ժտութիւնն։ Յաճախ կը գտնուի կամ թէ փխկ կամ։

3. Տես Ա. 16, 35։

4. Կշտամբեմ, չարաչար ծեծել, չարչարել։

5. Ծնգիմ, (հիւանդութեամբ) հիւծիլ։ Խնդիր՝ յախտի, ախտիւ, զախտ. Քեր. 239, Գ։ — Անբժշկական, անբժշկելի. տես Քեր. 422, Ժ։

6. Զայրանամ առ ցաւս, ցաւին սաստկութենէն կատաղիլ։

7. Արկանեմ յարդարութենէ, արդարութենէ ձգել, արդարութիւնը կորսնցընել տալ։ Ա. 9, 28. եւ 16, 35։ -- Արկանել. փխկ՝ Զի արկցեն. Քեր. 408, Դ։

8. Այսինքն՝ Այնպիսի։

9. Կեցեն փխկ կեայցեն. տես Ա. 11, 12։

10. Ի գաղտենէն, ըստ յունին՝ ի մոտաւորութենէն, ներկայութենէն։

11. Ձայն առնում, ձայն բառնալ, կանչել։

12. Եւ զայլսն մի ըստ միոջէ կը գործածուի է— այն նշանակութեամբ։

13. Սպանանեմ, սպանել։

ոք հաւաստեաւ քննիցէ՝ վնասն անդէն ի չարչարելիսն[14] դառնայ։ Եւ անտի ուսանիմք զի արդարն՝ թէպէտ եւ բազում անգամ վիշտս կրիցէ, ոչ ինչ վնասի. իսկ որք դժրեն՝[15] նոքա անձամբ անձին սրեն սուսերս. զոր օրինակ եւ սոքա արդարոյն վնաս ինչ ոչ արարին ի կապելն, եւ զանձինս ի խաւարի եւ յաւերակի նստուցին, վասն զի մերժեցին զճրագն յաչացն։

Արդ այսուհետեւ ըստ գործոց ձեռաց իւրեանց կերիցեն։ Զի այնպիսի ինչ են չարիքն՝ զի ինքն անձամբ յանձնէ ունի զպատիժս, զի ինքեանք հաստատեցին ի վերայ իւրեանց զաւերածն, եւ անձամբ զանձինս արարին քարավէժ։ Զի ինքեանք զանձինս նենգեցին Հրեայք, եւ առաւել քան զամենայն զդժնդակ պատերազմն՝ անձամբ եղծին զանձանց փրկութիւն[16]. քան զոր ոչ այլ ինչ մեծ լինիցի թշուառութիւն։

Ժողովուրդ իմ, հարկահանք ձեր ճառաքաղ առնեն[17] զձեզ։ Այս իմաստուն վարդապետի է՝ յորժամ բանին բազում դէմս[18] դնիցէ, զի ոչ միայն զխիստն եւ ոչ միայն զկակուղն, այլ մերթ զայն մերթ զայս, զի բազմադիմի բանին յաճախիցէ շահ օգուտ[19]։ Վասն այնորիկ մարդաբէս ոչ միայն պատուհասէ, այլ եւ ողբայ՝ որ ծանրագոյն է քան զպատուհասն, եւ սակաւ ինչ ազդէ[20] զցաւն. եւ

14. Ի չարչարելիսն, այսինքն ի չարչարողսն։

15. Դժրեմ, (ուղղագոյն՝ դըրժեմ,) նենգութիւն ընել։

16. Վերջին տողերուս մէջ կը տեսնուի անձն բառին կրկնութեամբ գործածութիւնը՝ եզ. եւ յոգն. (Քեր. երես 196 եւ 197։) Ինքն անձամբ յանձնէ ունի զպատիժս: — Նոքա անձամբ անձին սրեն սուսերս: Ինքեանք զանձինս նենգեցին Հրեայք. անձամբ զանձինս արարին քարավէժ. եւ անձամբ եղծին զանձանց փրկութիւն:

17. Ճառաքաղ առնեմ (զայգի). մնացորդն ալ քաղել, բոլորովին կթել։ — Այս ճառին մէջ տեղ մը կը մեկնուի այսպէս. «Ճառաքաղն եւ հասկաքաղ առնել այն է՝ զի եւ զմնացեալն եւս պտուղ եւ զհասկն ի կթոց եւ ի հնձոց որոնիցեն։»

18. Բազում դէմս դնեմ բանին, (յն. ποικίλλω τὸν λόγον.) խօսքին այլ եւ այլ կերպ տալ. խօսքը զանազան գոյներով առջեւ դնել։ Քիչ մը վարը՝ Բազմադիմի բան։

19. Շահ օգուտ. տես Ա. 1, 2։

20. Ազդեմ (ումեք զցաւ), ազդեցընել, զգալի ընել։ Կրաւ. ազդի, տես Ա. 10, 35։

զարմանք այս են, զի վիրին հատած ի խոր է,[21] եւ ցաւքն մեղմագոյնք։ Եւ ոչ միայն ողբայ, այլ եւ բժշկէ. եւ այլ իմն զվարդապետութեանն զարմանալի ցուցանէ օրինակ[22]։ Եւ զի՞նչ իցէ. զի ոչ ամենեցուն միանգամայն սաստէ, այլ քակէ[23] զժողովուրդն յիշխանացն, եւ ի նոցա գլուխն թափէ զպատուհասն։ Եւ Մովսէս՝ թէպէտ եւ զժողովուրդն եգիտ գործեալ զգործ անօրէնութեան[24], զԱհարոն պատուհասէր, որ չէր ինչ այնպիսի պատուհասից արժանի. թողեալ զայնոսիկ՝ որ բուն պատժապարտքն էին, եւ յայն՝ որ ոչ այնպէս վնասակար[25] էր, ածէր զմեղադրութիւնն[26]. եւ պատուհասիւքն՝ որովք զիրագէտ չարեացն[27] նոցա պատուհասէր, մեծամեծ պատիժս ի վերայ ամպարշտելոցն ածէր, որ եւ եղեւ իսկ։ Զի առ նոսա եւ ոչ բանս ծախեաց որպէս առ Ահարովն, այլ զարդիւնս եցոյց, զի այնչափ հազարս իբրեւ զմի մարդ տապաստ արկանէր[28]. եւ ահ եւ երկիւղ նոքօք ամենայն բանակին արկանէր։[29]

21. Հատածն ի խոր է, կըտրուածքը խորունկ է։

22. Փոխ Այլ իմն զարմանալի օրինակ (եղանակ) ցուցանէ զվարդապետութեանն. Քեր. 260, Է։

23. Քակեմ (զոք յումեքէ), բաժնել. — Քակել զայր ի հօրէ իւրմէ. (Մատթ. Ժ։)

24. Անօրէնգործք ըրած գտաւ զժողովուրդը։ Գործեալ անցեալն իբրեւ ներգծ. բայ եւ միանգամայն ածական. Քեր. 435, 436. (Հյց։)

25. Վնասակար, յանցաւոր։ — Վնաս, յանցանք։ Ա. 14, 8։

26. Զմեղադրութիւնն ածեմ (յոք), (մէկու մը վրայ) յանցանքը դնել։

27. Իրագէտ, բանի մը տեղեակ, բանը գիտցող։ — Իրագէտ չարեաց, փոխ Գիտակ չարեաց։ Աս ալ Ա. 8, 19 եւ 19, 7. բառուածին նման՝ աւելադրութիւն է, որով յատկացուցչին մէջ բառ իմաստին բովանդակուած բառը զատ ալ կը դրուի։ Այսպէս են նաեւ. Պատժապարտ տանջանաց. Երկիր առատաբեր ցորենոյ. Երկիր մարդածախ բնակչաց իւրոց. Տանուտէր տանն. Սողոմոն արքայորդի մարգարէին. Ամենագործն բնութեանց. Նշանագործութիւնք սքանչելեաց։ Քեր. 447։

28. Տապաստ արկանեմ, գետինը կործանել, փռել։

29. Ահ եւ երկիւղ արկանեմ (ումեք), խիստ վախցընել։

5.

Թէ Աստուած ամենեցուն ըստ իւրաքանչիւր գործոցն հատուցանէ:

Լուր Քրիստոսի որ ասէրն, թէ Դիւրագոյն լինիցի երկրին Սոդոմայեցւոց եւ Գոմորացւոցն յաւուրն դատաստանի քան քաղաքին այնմիկ: Որպէս զի թէ եւ ոչ ինչ պատիժս կրեցին լկտեզարդ[1] ընդվայրապաճոյճ[2] կանայք, որպէս եւ Հրէից զարդասէր կանայքն, յայն ինչ ապաստան մի լինիցին[3]. զի երկայնմտութիւնն եւս առաւել բորբոքէ զհնոցն հրոյն գեհենին: Այսպիսի ինչ Անանիայ եւ կնոջ իւրում Սափիրայ դիպեցաւ. զի ի սկզբան քարոզութեանն գողացան յընչիցն, եւ մեռան սատակամահ. եւ բազումք յետ նոցա զնոյն յանդգնութիւնս յանդգնին[4], եւ ոչ ինչ պատժին: Զի՞րդ պատշաճ իցէ արդար դատաւորին՝ որ ամենեցուն հասարակաց ըստ իւրաքանչիւր պատշաճիցն[5] հատուցանէ, եթէ զսակաւամեղսն[6] տանջեաց՝ եւ մեծամեղացն ներիցէ: Եւ ո՞չ ապաքէն յայտ է, թէ որոշեաց օր մի՝ յորում դատելոց է զտիեզերս միանգամայն[7]. վասն այնորիկ յապաղէ զպատիժս, զի երկայնմտութեամբն լինիցին պիտանիք. ապա եթէ ի նմին յանցանս կայցեն մնայցեն, եւս մեծամեծ պատիժս կրեսցեն: Արդ յորժամ զնոյն մեղս՝ զոր այլոց վաղուց գործեալ իցէ՝ գործիցեմք, մի ինչ յայն ապաստան լեալ խնդասցուք, այլ առաւել եւս զահի հարկանիցիմք: Քանզի իբրեւ զօ-

1. *Լկտեզարդ*, անվայել, անհամեստ զարդարուած:
2. *Ընդվայրապաճոյճ*, աւելորդ զարդերով զարդարուած: — Լկտեզարդ ընդվայրապաճոյճ. տես Բ. 12, 23:
3. Փոխ՝ յայն մի լինիցին ապաստան:
4. *Զնոյն յանդգնութիւնս յանդգնիմ*. տես Բ. 1, 12:
5. *Պատշաճք*, (գ.) յարմարութիւն, պատշաճութիւն: — *Ըստ պատշաճից*, արժանաւորութեան համեմատ, ըստ արժանւոյն:
6. *Սակաւամեղ*, քիչ մեղքի տէր. *Մեծամեղ*, շատ մեղքի տէր: — Փոխ ըսելու՝ Զի՞րդ պատշաճ իցէ (այս) դատաւորին, զի զսակաւամեղսն տանջեաց եւ մեծամեղացն ներէ: Տես Քեր. Եթէ, 377, 4:
7. *Միանգամայն*, բոլորը մէկանց:

րէնս ինչ զնոցա պատիժս հաստատեաց ամենեցուն[8] Աստուած, որ եւ խրատէ եւ ուսուցանէ, թէ վասն այնորիկ զայն որ յառաջ ինչ գործեաց մեղս՝[9] տանջեցի, զի դու այնպիսի ինչ մի՛ գործիցես. եւ եթէ գործիցես եւս՝ վաղվաղակի դառնայցես. ապա թէ ոչ՝ գիտասջիր զի որք զայնպիսի ինչ մեղս գործիցեն՝ որովք պատժեցան առաջինքն, եւ որք յետ նոցա զնոյն գործիցեն՝ նոցին պատժոց արժանի են, թէպէտ եւ առժամայն վաղվաղակի[10] ոչ գայցեն ի վերայ[11]:

Եւ յայսպիսի բանս ոչ վայրապար յամեցի. այլ զի չար ցաւք մտին ի տունս արանց՝ առ ի կանանց հոպիտ պերճանաց[12] եւ զարդասիրիկ ցանկութեանց[13], որ եւ զընչասիրութեանն բռնաւորութիւն պարարէ[14], ուր եւ արանց վաստակք ընդ վայր ծախեալ կորնչին, եւ հանապազորդ կագոյ եւ կռուոյ եւ չարահաւանութեան[15] են պատճառք: Քանզի յորժամ կին մարդ[16] զամենայն ինչ զառնն առեալ՝ զանդամօքն վառիցէ[17], տառապանք են առնն, եւ ընչիցն ծախք, եւ թշնամանք կնոջն՝ անուղղայ[18] զարդարանքն. զի յորժամ զոսկին ի գլուխ եւ յականջս եւ ի բազուկս վառիցէ, կարծին այնուհետեւ ձեռք առնն յողորմութիւնս առնելոյ եւ ի տնանկացն խնամածութենէ. եւ բազում եւս այլ մեղք ծնանին յայսպիսի իրաց: Այլ զայս թողեալ զի նոքա զգայցեն վիրացն՝ որք այսպիսի ախտիւ ջերանիցին[19],

8. Ամենեցուն Աստուածն. Քեր. 324: Տես նաեւ վերը:

9. *Որ յառաջ ինչ գործեաց մեղս.* փխ. Որ յառաջ գործեաց մեղս ինչ. Քեր. 275. ԺԲ:

10. Երկու նոյնանշանք:

11. Իմա՛ *Պատիժքն:*

12. *Հոպիտ (պերճանք)*, ընդունայն, ծաղրական (զարդասիրութիւն): — *Առ ի կանանց հոպիտ պերճանաց*, այս ինքն՝ Վասն հոպիտ պերճանաց կանանց:

13. *Զարդասիրիկ ցանկութիւն.* զարդասիրութիւն:

14. *Պարարեմ*, գիրցնել. հոս՝ տածել, պահպանել:

15. *Չարահաւանութիւն*, (յն. φιλονεικία,) վէճ, կագ, կռիւ:

16. *Կին մարդ*, (յն. միայն՝ *կին*.) տես Բ. 6, 13:

17. *Վառեմ (զզարդ զանդամօք. ի բազուկս)*, անցընել, դնել, հագցնել:

18. *Անուղղայ (զարդարանք)*, անկարգ, անպիտան, անտեղի:

19. *Զգայցեն վիրացն՝ որք այսպիսի ախտիւ ջերանիցին.* այսպիսի հիւանդութեամբ բըռնուածներն զգան իրենց վէրքը:

մեք զկարգ ընթերցուածոց՝ յորում էաքն, յառաջ վարեսցուք:

Յետ յայտ առնելոյ զնշանս գերութեանն, եւ ասելոյ եթէ Այդ քեզ փոխանակ զարդուն պաճուճանաց է, ապա եւ զանհնարին վիշտն ասէ: Եւ որդին քո, ասէ, գեղեցիկ զոր սիրես, սրով մեռցի, եւ հզօրքն ձեր ի սուր անկանիցին: Այս եւ քան զգերութիւնն եւս դժնդակագոյն[20]. զի են կեանք՝ որ քան զմահ եւս դառնագոյն են, յորժամ հանդերձ ծառայութեամբ եւ զտարաժամ սուգն եւս ագայցեն[21]: Մի՛տ դիր որչափ եւս յաճախագոյն[22] վիշտք իցեն եւ առանձինն դառնութիւն, զի մի ի միոյ վերայ[23] հասանէին: Եթէ ի գերութեան լինիցի, եւ այն անհնարին աղէտք են, եւ եթէ անդէն ի քաղաքին այնպիսի սուգ, սակայն եւս քան զմահ դառնագոյն են կեանքն. այլ այժմ, ասէ, երկոքեան մօտ առ միմեանս լինիցին, եւ մանաւանդ ոչ միայն երկուս, այլ եւ երիս եւ չորս աղէտս պարտ է անուանել զայնպիսի եղեռն[24], զի եւ որդին մեռանի, եւ գեղեցիկն եւ սիրելին, եւ այն՝ սրով ի ձեռաց այլազգեաց, եւ ոչ ըստ հասարակաց բնութեան վախճանիցի ի կենաց. եւ հանդերձ նոքիմբք եւ ամենեքեան որ ի կատարեալ հասակի իցեն՝ չունիցին ինչ յոյս բարութեան[25], որ մարդկեղէն բնութեանն զօրաւիգն օգնականութիւնն իցէ:

Եւ խոնարհեսցին եւ սուգ զգեցցին սպառք զարդուց ձերոց, եւ մնասջիր միայն եւ յերկիր կործանեսջիր[26]: Ամենեւին բազմացուցանէ զսուգն, յաճախեցուցանէ զերկիւղն, աճեցուցանէ զահն, յոլովէ[27] զկսկածն, երկայնէ զվշտացն պատմութիւն. յամենայն կողմանց ընթացեալ

20. Իմացիր՝ Եւս դժնդակագոյն է:

21. Տես Բ. 1, 19:

22. Սաստկագոյն:

23. Վերայէ վրայ. իրարու վրայ:

24. Աղէտք, եղեռն, հոս նոյնանշան են. ձախորդութիւն. վնաս, չարիք:

25. Յոյս բարութեան, փխկ՝ Յոյս բարի. յն. ἐλπίδα χρηστήν:

26. Մնասջիր, կործանեսջիր. եզ. ապառնի անգործածական. փխկ՝ Մնասցես, կործանեսցիս: Քեր. 372, ծան. **:

27. Բազմացուցանել, յաճախեցուցանել, աճեցուցանել, յոլովել. չորս նոյնանշան: Տես Ա. 1, 3:

ժողովէ զորտմականսն վասն անմտութեան լսողացն. զի պարտ էր նոցա այսպիսի սաստիկ սպառնալեօք ստանալ զՀանճար, եւ առնուլ ի միտ զվախճան բանիցն ասացելոց: Այլ քանզի ոչ իմաստնացան առաջնովքն, ած եւ զայս ի մէջ իբրեւ զողորմագին իմն, թէ եւ զսապատս զոսկւոյ եւ զարդուց տեսանիցէք ունայնացեալք[28]. զի յուշ առնիցէ, թէ յորժամ տեսանիցէք ի գերութիւնն փոխանակ զարդուցն պաճուճանացն՝ փոշոտեալ երկթացեալ[29] զերեսս, զսիրտս եւ զմիտս ուտիցէք թէ յորպիսի փառաց յոր թշուառութիւն հասաք: Զի յայնժամ կարի կսկծին ի նեղութիւն՝ յորժամ առաջին ինչ բարութիւնք ի միտ անկանիցին, զոր եւ Յովբ յայտ առնէ ողբալովն, թէ Ո տայր ինձ ամիսս ըստ ամսոց[30] աւուրցն առաջնոցն: Եւ Համարի[31] կարգաւ զմեծութիւնն, եւ որ իբրեւ յաղբերաց բխէին բարութիւնք[32], զպատիւսն, զսպասսն, զՀարկսն որ գային նմա. յորպիսի փառաց յոր տառապանս իջեալ նստէր[33]. վասն որոյ եւ մարգարէս յուշ առնէ զսապատս զարդուցն. նա եւ զայգեացն եւ զբուրաստանացն՝ զոր լքեալ էին, յիշեցուցանէ: Մնասջիր, ասէ, միայն. զի ոչ ոք է զօրաւիգն, ոչ յԱստուծոյ դարմանք, ոչ ի մարդկանէ բանից ընկերութիւնք[34]. յամենայնէ մերկ եւ կողոպուտ մնասցես. շուրջանակի Հինիւ եւ պատերազմովք պաշարիցիս:

28. Իմա՝ Ունայնացեալս:
29. Երկթացեալ, վտիտացած:
30. Եբրայ. ոճով ըստ կը դրուի նման, ղեւ նշանակութեամբ. որ սուրբ Գրոց մէջ շատ յաճախ է:
31. Համարի, կը Համրէ:
32. Փոխ՝ Եւ զբարութիւնս որ իբրեւ յաղբերաց բխէին: Քեր. 347, ծթ:
33. Իջեալ նստէր, աւելադրութեամբ, փոխ՝ Էջ:
34. Բանից ընկերութիւն, խօսակցութիւն, կենակցութիւն:

6.

Աստուած նեշտականացն առնետօք զՀրէայսն մխիթարէ:

Ոչ յանկարծադէպ ինչ իրօք եղեւ փրկութիւն զերծելոցն ի վշտացն[1], այլ յերկնից կարգեալ հրամանօքն[2]. զի իբրեւ ընդ վարմաւ փակեալ էին եւ ոչ ըմբռնեցան, զատեալքն, ընտրեալքն, նկատեալքն[3] չմտանել ի պատիժս[4]: Նմանագոյնս իսկ[5] սուրբս կոչեաց զնոսա, զի յայտ արասցէ թէ ոչ վայրապար փրկեցան, այլ Աստուծոյ հրամանաւն: Այլ եւ այլ իմն լաւութիւնք գործէին[6], զի թէպէտ եւ էին պիտանիք եւ հեզք, սակայն յետ վշտացն եւս հաստատունք եւ առաքինիք լինէին: Զոր օրինակ ոսկի ի հուր մտեալ՝ զամենայն աղտն մերկանայ, նոյնպէս եւ պիտանիքն եւս պիտանագոյնք լինին ի փորձութիւնս, զի զամենայն իսկ ծուլութիւնն ի բաց մերժեն:

Եւ իբրեւ վշտագինք յայն սակս անցանէին ընդ նոսա՝ զի լուանայցեն, սրբիցեն, ընդ եռանդն անցանիցեն[7], եւ զամենայն աղտն ի բաց ընկենուցուն, եւ ի մեղացն եւ ի սպանութեան նախատանացն սրբիցեն զանձինս: Եւ վասն այսորիկ իսկ շրջէ զբանն յայլասացիկ յորջորջումն յիրաց ինչ[8] որ մտեալ ի բովս սրբիցին: Հոգւով, ասէ, դատաստանի, եւ հոգւով, ասէ, կիզման. զի զոր օրինակ անդ հողմն մտեալ ի փուքսն՝ զեռանդնն յորդիցէ, եւ զամենայն աղտ իրաց ինչ որ ի բովսն իցեն՝ սրբեսցէ.[9] նոյնպէս եւ աստ աստուածապատիժ բարկութիւնն՝ որով հէնն ե-

1. Այսինքն ըստ յն. Եղեւ փրկութիւն այնոցիկ որ ի վտանգացն փախչէին: — *Վիշտը* բառը՛ շատ անգամ *վտանգ* կը նշանակէ:

2. Տես *Զվարթն մեր սերմանեալ ցորեանն*. Քեր. 427:

3. *Նկատեալ*, նշանակուած. որոշուած, չպատժուելու սահմանուածները:

4. *Մտանեմ ի պատիժս*, պատժուիլ. — կրւր. աներեւոյթ. Քեր. 123, ** ծան:

5. *Նմանագոյնս*, շատ յարմար կերպով. տես Ա. 10, 14:

6. Սակայն ուրիշ առաքինութիւններ ալ կը կատարուէին:

7. *Եռանդն*, եռալը, բորբոքում: — *Ընդ եռանդն անցանեմ*, (յն. πυροῦμαι,) կրակով զտուիլ, մաքրուիլ:

8. Այսինքն՝ *իրաց ինչ*. — Նախդիրը կրկնած:

9. Փոխ՝ *Սրբեսցէ*, Քեր. 370, ԺԲ:

կեալ հասանիցէ, մտեալ իբրեւ զհուր ի քաղաքն՝ սրբեսցէ զամենայն, ոչ առ ուտել եւ ծախել՝ այլ առ ի զտել եւ սրբել:

Եւ եկեսցէ հասցէ Տէր: Գալուստ՝ զազդեցիկ նորա զօրութիւնն[10] կոչէ: Եղիցի ամենայն տեղի լերին Սիովնի եւ ամենայնի որ շուրջ զնովաւ իցեն, հովանի յամպոյ ի տուէ եւ իբրեւ զծուխ եւ զլոյս հրոյ բորբոքելոյ ի գիշերի: Եւ ամենայն կողմանքն փառօք ծածկեսցին, եւ եղիցի հովանի ի տունջեան առ ի տօթոյ[11], եւ ի ծածկոյթ թաքստեան ի խստութենէ եւ յանձրեւոյ: Ամպս աստ՝ յետ չարչարանացն որ անդորրութիւնն լինելոց էր՝ կոչէ[12], եւ հուր բորբոքեալ՝ զմխիթարութիւնն, որ յետոյ լուսաւորելոց էր զնոսա. զի որպէս ամպն ի տօթոյն զովացուցանէ, նոյնպէս եւ մթին գիշերի՝ լոյս խարուկի սթափանք են[13]. զի մին ի խորշակէ ապրեցուցանէ, եւ միւսն ի խաւարի լոյս առնէ: Զոր օրինակ հովանի ինչ ի տօթոյ, կամ յարկ կամ քարայր ի սաստիկ անձրեւի լինիցի անքոյթ[14] այնմ որ անդր մտանիցէ, նոյնպէս եւ Աստուծոյ զօրաւիգն օգնականութիւն չտայցէ ինչ վշտանալ. թէպէտ եւ քան զանձրեւն եւս սաստիկ զօրքն գայցեն, սակայն կարող է փրկել եւ ապրեցուցանել:

10. *Ազդեցիկ զօրութիւն*, ազդուութիւն. ներգործութիւն. (յն. ἐνέργεια.) Տես 2, 20:

11. *Հովանի առ ի տօթոյ*. մտադրութեան արժանի է խընդրառութիւնը:

12. Փխկ՝ Ամպս աստ զանդորրութիւնն կոչէ, որ յետ չարչարանացն լինելոց էր:

13. *Սթափանք*, զուարթութիւն, մխիթարութիւն: — *Լոյս* եզ. անուան բայն՝ *են* յոգն. բայ, անեզական *սթափանք* խընդրոյն պատճառաւ: Քեր. 223, Դ:

14. *Անքոյթ*, (յն. ἀσφάλεια,) ապահովութիւն, ամրութիւն:

7.

Ընդդէմ արբեցութեան:

Վայ այնոցիկ որ յառնեն ընդ առաւօտս, եւ զհետ լինին ցքոյն[1], որ երեկանանն[2] ի նմին, զի գինին անդէն զնոսին այրէ. Փողովք եւ քնարաւ, երգովք զգինին ըմպեն, եւ ի գործս Տեառն ոչ հային: Պատուհասեաց[3] զբազում ագահութիւն նոցա, եւ արմատս չարեաց ցուցանէ զարբեցութիւնն, որ է պատճառք[4] ամենայն չարեաց: Եւ տես զիարդ հենգնէ: Զօրն իսկ ցերեկ[5], ասէ, յայն ծախէք: Ոչ յորժամ ճաշս մեծարանաց ումեք առնիցեն, այլ զամենայն ժամանակս, ասէ, արբեցութեանն ժամանակ առնեն, եւ յայգուէ իսկ[5] հետէ՝ յորում նոցա անձանց պարտ էր զգուշանալ[6], անապակին, ասէ, տան զանձինս, եւ մինչեւ ցերեկոյ յայն ծախեն զօրն: Զի յորժամ ընկղմիցին յանխառնութեանն[7] խորս, եւ ի մտաց անկանին եւ զոգիսն ի գերութիւն չարաչար արբեցութեանն մատնեսցեն. իբրեւ զնաւ առանց առագաստի եւ առանց ուղղչի եւ առանց նաւորդաց[ն], որ այսր անդր կոծիցի յալեացն սաստկութենէ, եւ նոքա նոյնպէս ծփիցին[8]: Վասն որոյ ասէ, թէ Յարուցեալք յառաւօտէ մինչեւ յերեկոյ զցքոյն զհետ[9] ընթանան, ոչ եթէ զպէտսն եւեթ վճարեն, այլ գործ իմն զայն արարեալ[10] հանապազ արբենայցեն[11]: Իսկ ցքի՝ որ յամբրաւոյն[12] առնէին եւ ի

1. Ցքի, ցքոյ, Քեր. 17, *ծան:
2. Երեկանամ, մինչեւ իրիկուն մնալ, իրիկուն ընել:
3. Յանդիմանեց. Ա. 6, 16: Բ. 14, 9. եւայլն:
4. Շատ սովորական է պատճառք իբրեւ եզ. գործածել:
5. Զօրն ցերեկ, բոլոր օրը: Իսկ այսօրուան համար կ'ըսուի Զօրս ցերեկ. Քեր. 292: — Դիտելի է յետադաս իսկ՝ սաստկութեան եւ զարդու համար:
6. Օրինակին մէջ էր՝ յանցանաց զգուշանալ. դրինք ըստ յունին:
7. Անխառնութիւն, անբարեխառնութիւն, անժուժկալութիւն: Տես եւ Մտթ. ԻԳ. եւ Ա Կորն. Է:
8. Կոծիմ, ծփիմ, նոյնանշան են. ալէկոծիլ, զարնուիլ:
9. Զցքոյն զհետ, փոխ՝ Զհետ ցքւոյն: Վարը՝ Զայնր զհետ:
10. Բան գործ ըրած:
11. Փոխ՝ Արբենան. տես Բ. 5, 23:
12. Ամբրաւ, արմաւ:

պէտս գինւոյ փոխէին՝ զայն կոչէ[13]. քանզի թմբրեցուցիչ իմն եւ արբեցուցիչ է, սակայն նոքա ոչ խորշէին. այլ միշտ զայնր զհետ երթային: Որ ի նմին, ասէ, երեկանան. զի գինին, ասէ, անդէն զնոսին այրէ: Քանզի այնպէս է արբեցութիւն. որչափ ըմպէ ոք՝ առաւել պապակեցուցանէ[14]:

Դարձեալ եւ այլ իմն պատուհաս[3] ի մէջ բերէ. Փողովք, ասէ, եւ թմբկաւ եւ քնարաւ զգինին ըմպեն: Որք լկտեցուցանեն զանձինս[15] յայսպիսի ինչ երգս զեղխեալք[16]. զի որպէս արբեցութիւնն ցնորեցուցանէ՝ նոյնպէս եւ երգք մեղկեն զմտացն հաստատութիւն, զջիլս ոգւոցն հարկանեն[17] եւ յանպայման անառակութիւնս կործանեն: Եւ ի գործս Աստուծոյ ոչ հային, եւ զգործս ձեռաց նորա ոչ առնուն ի միտ: Զսքանչելիս նորա, ասէ, եւ զարարածոցս տեսիլ. քանզի զի՞րդ կարէին լինել տեսողք որք զտիւն գիշեր առնէին, եւ զգիշերն՝ եւս ծանրագոյն քան զմահ: Զի՞րդ կարէին տեսանել զարեգակն ծագեալ, կամ զերկինս զարդուք պայծառացեալ, կամ զաստեղս լուսաւորեալս յերեկուն[18] եւ յառաւօտին ժամանակի, կամ զայլ եւս վայելչութիւն զարարածոց եւ զսպասաւորութիւն, որոց ներքոյ եւ արտաքոյ փակեալ են աչք[19] հանապազ ի թմբիր[20] արբեցութենէ:

13. Այսինքն՝ Ցքի զայն կոչէ զոր յամբրաւոյն առնէին: Քեր. 352, 1: — *Եւ ի պէտս գինւոյ փոխէին*, գինւոյ տեղ կը գործածէին:

14. *Պապակեցուցանեմ*, սաստիկ ծարաւեցընել:

15. *Լկտեցուցանեն զանձինս*, չէզոք իմաստ ունի, փխկ՝ Լկտին. տես եւ Ա. **20**, 12:

16. *Զեղխիմ*, ինք զինքն անկարգաբար տալ (կերակրոյ, երգի):

17. *Զջիլս հարկանեմ* թուլցընել, ջղատել:

18. *Յերեկուն ժամանակի*, իրիկուան ժամանակ:

19. Այս երկարած խօսքը դիւրիմաց կ'ըլլայ՝ կարեւոր մասերն իրարու կցելով. *Զիարդ կարէին տեսանել՝... որոց փակեալ են աչք յարբեցութենէ:*

20. *Թմբիր*, թմրութիւն. հմտ (—ծ.) թմրեցուցիչ (գինովութենէն):

8.

Թէ չէ պարտ ի բազմութիւն լինել ապաստան:

Եթէ եղիցի ժողովուրդն Իսրայելի իբրեւ զաւազ առ ափն ծովու, չափ[1] ինչ մնացորդք մնասցեն ի նոցանէ, զի բան մի հակիրճ եւ համառօտ[2] յարդարութիւն արասցէ[3] Աստուած ընդ ամենայն տիեզերս: Եւ ահաւասիկ ի մարգարէութիւն իմն հանէ զբանն, քանզի միշտ ի բազմութիւնն ապաստանէին, եթէ ոչ կորուսանէ Աստուած զայսչափ բազմութիւն: Բառնայ ի միջոյ զայսն. Ոչինչ, ասէ, առից ակն[4] բազմութեանն: Զինչ օգուտ գործէ բազմութիւնն, ուր գործք անպիտանք գործիցին. քանզի ոչ ամենեքին էին անհաւատք գտանելոց, սակաւք հաւատացին՝ վասն այնորիկ սակաւք ապրէին: Այլ ինձ այսպէս թուի եթէ զհանդերձեալ աշխարհին զդատաստանացն իսկ ակնարկիցէ, ասելովն եթէ Բան մի հակիրճ եւ համառօտ արասցէ Տէր ամենայն տիեզերաց: Եւ տես զի՛արդ ընդ սքանչելիսն խառն են եւ կանխասացիկքն[5], եւ իբրեւ թէ լեալք եւ կատարեալք իմն իցեն. եւ քանզի ասաց եթէ մնացեալքն սակաւք ապրիցին, մի՛ ասեր, ասէ, եթէ զիա՞րդ յայնչափ բազմութենէ այնչափ սակաւք ապրեսցին. այո՛, ասէ, ոչ եւս խնայեցից ի ձեզ, այլ զամենեսեան կորուսից, նա եւ զապրեալսն եւս ոչ թողից:

Տեսանես թէ զիա՞րդ եւս ստիպէ յԱստուած յուսալ, եւ ոչ ի բազմութիւն ապաստան լինել. եւ քանզի այլուր ասէ, եթէ Ես ո՞չ խնայիցեմ ի քաղաքն՝[6] յորում բնակեալ իցեն աւելի քան զերկոտասան բիւր: Եւ զայս ասելով՝ զմարգարէն իմն մխիթարէր, այլ առանց այսր՝ վասն ազնիւ ապաշխարութեանն խնայեաց. զի թէ բազ-

1. *Չափ* (–Յ.), չափաւոր, քիչ, չնչին: Տես *Չափ եւ դոյզն ոբ.* Գ. 6, 33:

2. *Հակիրճ, համառօտ*, նոյնանշան են:

3. Այսինքն՝ Արդարութեամբ *արասցէ*. (ինչպէս է Եսայեայ մէջ:)

4. *Ակն առնում (ումեք)*, ակնածութիւն ընել, կողմը բռնել:

5. *Կանխասացիկք*, կանխասացութիւնք յառաջուընէ գուշակութիւնները:

6. Այսինքն՝ ի Նինուէ:

մութեան ինչ ակն առնոյր, ապա եւ յառաջ քան զապաշխարութիւնն պարտ էր աչառել[7]. իսկ եթէ ոչ աչառեաց բազմութեանն յառաջ քան զապաշխարութիւնն, յայտ է թէ եւ ոչ յետ ապաշխարութեանն ինչ բազմութեանն ակն առ[8]: Վասն որոյ եւ ասէ իսկ. Եւ ետես Աստուած զի դարձան իւրաքանչիւր ի ճանապարհաց իւրեանց չարաց. եւ այլուր ասէ եթէ Ըստ բազմութեանն իւրեանց՝ նոյնպէս[9] եւ մեղան ինձ: Տեսանե՞ս զի ոչ ինչ հաճէ, այլ առաւել բարկացուցանէ բազմութիւնն, զի որչափ բազումք իցեն՝ նոյնպէս[10] եւ չարիքն մեծամեծք. զի մի ոք չար՝ կարէ ապրել բազում անգամ, իսկ բազումք՝ եւ ոչ երբեք ուրեք[11], քանզի առ հասարակ ի միում ախտին ջերանին: Եւ այժմ ի մերում ժամանակիս ասեն, եթէ զայսչափ բազմութիւնս սատակիցէ՞ Աստուած: Այո՛, սատակիցէ, քանզի խոտէ զբազմութիւնն: Ո՞չ տեսանես զի ի ջրհեղեղին[12] մին միայն ընտանիք[13] ապրեցաւ. ի կրակատեղաց[14] բարկութեանն Սոդոմայեցւոցն՝ երեք միայն ապրեցան. եւ յանապատին՝ երկուս[15] միայն: Լաւ է, ասէ, մի՝ որ առնէ զկամս Տեառն, քան զբեւր անօրէնս: Եւ յիրաւի իսկ[16]: Եւ դու զիա՞րդ կամիցիս, բեւր բնիոճն փայտեա՞յ կամ կապարեա՞յ գտանել, եթէ մի մարգարիտ պատուական. եւ ոչ ասես թէ մի է, այլ գիտես եթէ քան զայն զամենայն՝ մինն պատուական է. զի ոչ եթէ ի բազմութեանն իցէ պատուականութիւնն, այլ ի պատուականին բազմութիւնն:

7. Աչառեմ (ումեք), ակն առնում բայի հետ նոյնանշան:

8. Օրինակն էր՝ Եթէ ոչ աչառեցաւ . . . յայտ է եւ եթէ ոչ յետ ապաշխարութեանն ոչինչ զբազմութեանն ակն առ:

9. Ըստ բազմութեանն իւրեանց, նոյնպէս եւ մեղան ինձ. տես Ա. 5, 20:

10. Իմա՝ Նոյն ափ լինիցին:

11. Եւ ոչ երբեք ուրեք, փոխ՝ Ոչ երբեք:

12. Օրինակը՝ Ո՞չ տեսանես զջրհեղեղին:

13. Այսինքն՝ Ընտանեօք:

14. Կրակատեղաց, կրակ թափող, սփռող:

15. Քիչ տեղ կը գտնուի ուղղական երկուս:

16. Տես Ա. 5, 32:

9.

Թէ քրիստոնէութեան միայն է շրջել զվայրենամիտ բարս մարդկան ի զգօնութիւն:

Յայնմ ժամանակի, ասէ, գայլք եւ գառինք ի միասին ճարակեսցին։ Զգազանամիտ բարս մարդկան կոչէ գայլս, եւ զզգօնամիտս[1] կոչէ գառինս։ Զի վասն վայրենամիտ մարդկան եւ զգօնաբարոյից[2] ասէ, այլ թարգմանքն եւս յայտնագոյն ասեն. զի մին ասէ եթէ Նժդեհեսցի[3], եւ միւսն թէ պանդխտեսցի. զոր չէ հնար ի գազանս հանել[4], եթէ ոչ ի մարդիկ։ Տեսանե՞ս զգալստեանն շահս։ Գայլք ընդ գառինս[5], եւ միմեանց ինչ ոչ մեղանչիցեն. զզօրականս իմա զգազանամիտս, զվայրագս, զհարիւրապետս, զսպարապետս։

Եւ առեւծ իբրեւ զեզն յարդ կերիցէ։ Յորժամ տեսանիցես զայր մի զօրավար որ ի բազում յափշտակութեանց լի առնէր զսեղան իւր, եւ յարբեցութիւն եւ ի շաղղակերութիւն[6] հարեալ հատանէր[7] իբրեւ զառեւծ մի, եւ զայլոց զմարմինս քանցէր[8] եւ զոսկերս խորտակէր, եւ զիւր սեղանն լնոյր արեամբ եւ շաղղով. եւ յետոյ տեսանիցես զի վասն աստուածպաշտութեան երբեմն պահիցէ եւ երբեմն զմիջին[9] կերակուրսն ուտիցէ. յիշեսջիր զբան մարգարէիս որ ասէ, եթէ Առեւծ իբրեւ զեզն յարդ կերիցէ։

1. Տես Գ. **4**, 4. եւ Քեր. 451։ *Զգօնամիտ*, քիչ մը վարը՝ *զգօնաբարոյ*, Նոյնանշանք. հեզ, քաղցր։ — *Գազանամիտ*, *վայրենամիտ*, Նոյնիմաստ են. անգութ, անողորմ բնութեամբ։

2. Այսինքն՝ Եւ վասն զգօնաբարոյից։

3. *Նժդեհիմ*, *պանդխտիմ*, (Նոյնանշանք.) պանդխտիլ, օտար երկիր բնակիլ։

4. *(Յոք) հանեմ զբանն*. **10**, 2։

5. *Գայլք ընդ գառինս*, իմա *բնակեսցեն* կամ *ճարակեսցին*։

6. *Շաղղակերութիւն*, մսակերութիւն։ Տես Ա. **21**, 5։

7. *Հատանիմ (յինչ)*, (չար բանի մը) ինք զինքը տալ։ — Տես եւ *Հարկանիմ (յիմիք.)* Քեր. 241։

8. *Քանցեմ* կտրտել, պատառ պատառ ընել։

9. *Միջին (կերակուր)*, միջակ, չափաւոր, ոչ մեծածախ։

Եւ մանուկ տղայ ի բոյն իժից եւ զկորեամբք իժից արկցէ զձեռն իւր, եւ նոքա մի՛ վնասեսցեն նմա, եւ մի՛ կարասցեն հարկանել զոք ի լերին սրբութեան իմոյ. այս ինքն, տկարք՝ թէպէտ եւ ի մէջ չարաց բնակեալ իցեն, սակայն մի՛ ինչ վնասեսցին ի չարութենէ նոցա. զի այնպիսի զօրութիւն ետ մեզ Աստուած, որում ոչ ինչ կարէ գամ գտանել[10] չարութիւնն նոցա. զի եթէ թուլութիւնք ինչ ստաբանք՝ յորժամ թուլիցեն[11], կարեն անզգական[12] առնել զմարմինս ի թունաց չար գազանաց, որչափ եւս առաւել օծութիւն Հոգւոյն եւ հոգեւոր թուլութիւնն որով թուլեցան միտք մեր, կարիցէ առնել զմեզ անվնասականս[13] եթէ կամիցիմք: Եւ ուստի՞ լինիցի այս. Զի լցաւ երկիր ամենայն գիտութեամբ Տեառն որպէս զջուրս բազումս որ ծածկեն զծովս: Գիտութիւն Աստուծոյ առնէ զայս ամենայն, որով նորոգիմքն, որով յայլակերպսն փոփոխիմք[14]. ոչ մեք միայն, այլ ամենայն երկիր առ հասարակ:

Եւ զի՞նչ, ասէ[15]. գործք բարիք կամ աստուածպաշտութիւն ինչ այնպիսի արդեւք գտանի՞ առ քրիստոնեայս. ո՞չ կագք եւ կռիւք ի մէջ քրիստոնէից են. զի ընդ միմեանս նախանձին, զմիմեամբք կամին ելանել[16], փառասէրք, աշխարհասէրք, դատիւք եւ դատաստանօք լի են, եւ զծով եւ զցամաք ի շահ եւ ի վաճառ արկեալ[17]: Ո՞չ տեսանես զի կենդանւոյն կլանեն զմարդիկ իշխանք եւ զօրավարք քրիստոնէից: Եւ արդ ո՞ր այսպիսի բանք կատարեցան առ քրիստոնեայս, կամ լցաւ ամենայն երկիր

10. *Գամ գտանեմ*, ոտնկոխ գտնել, բռնելու տեղ ունենալ: Աւկէ՝ *զամազիւտ լինիմ*: Տես Բ. **2**, 20:

11. *Թուլել*, *թուլչութիւնս թուլել*, թովչութիւն ընել. տես Բ. **1**, 12:

12. *Անազգական առնել* (*զոք յիմիքէ*), (մէկը բանի մը) անզգայ, չզգացող ընել:

13. *Անվնասական*, անվնաս:

14. *Յայլակերպս փոփոխիմ*, կերպարանափոխ ըլլալ, բոլորովին փոխուիլ:

15. *Ասէ* հակառակորդ ոք:

16. *Զմիմեամբք ելանել*, մրցիլ, մէկը զմէկ անցնելու ջանալ:

17. *Ի շահ եւ ի վաճառ արկանեմ*, շահավաճառութեան գործածել:

գիտութեամբ Տեառն. եւ ազգք եւս բազումք որ լուան զքրիստոնէից կրօնս, եւ ի վայրենի մտաց ինչ ոչ շրջեցան: Եւ արդ ցոյց, ասեն, ո՞ւր առ հասարակ օրէնք ինչ բարւոք կայցեն:

Կարծեմ թէ բազում ինչ բաջաղին, եւ թարթափին[18] մտօք, եւ խռովին եւ խռովեցուցանեն, եւ ջանան սուտ առնել զբանս եւ զմարգարէութիւնս, եւ այնպէս համարին թէ չկարիցեմք յայտ առնել: Այլ մի՛ ինչ զանգիտէք, զի շնորհօքն Աստուծոյ յորժամ ի ճառս մտանիցեմք, որչափ ինչ պարգեւեսցեն շնորհք սուրբ Հոգւոյն, ասասցուք, զի վասն Նորա՛ իսկ փառացն ճգնիմք եւ վասն Նորին[19] պատերազմիմք: Ո՛րչափ պատերազմունս ցուցից քեզ զի քակեցան[20]. ո՞չ ինքնին իսկ բնութիւնն անձամբ անձին թշնամի էր. ո՞չ փայտից եւ քարանց երկիր պագանէին, եւ զբագինս ամենայն արեամբ ներկանէին: Զինչ եւս ընդհատ էին ի գայլոց, նա վատթարագոյն եւս էին քան զգայլս, եւ մանաւանդ ոչ միայն քան զգայլս վատթարագոյնք, զի նոքա ի կորիւնս իւրեանց գթան եւ խնայեն, եւ մարդիկ առ բնութեանն գութ անագորոյնք[21] գտանէին: Եւ զի՞ ջանայցեմք զայս յարտաքնոցն յայտ առնել, այլ լուր իսկ մարգարէին որ ասէ, թէ Զենոյին զուստերս եւ զդստերս իւրեանց դիւաց. կամ որպէս ի Թագաւորութեանն[22] գրեալ է, թէ Ամովնացւոց արքայն, յորժամ պատերազմ ստիպեաց, զորդի իւր եհան առաջի ամենեցուն խողխողեաց. եւ արդ այս սակաւ ինչ գազանամտութեան նշանակ իցէ: Ընդէ՞ր ոչ այժմ այնպիսի ոք գործ գործէ[23] եւ ոչ բուն հեթանոսն անգամ, այլ համարձակ որդիք ընդ հարս եւ ընդ մարս բնակեն եւ

18. *Բաջաղել, թարթափել.* (*մտօք*) ցնորել, բանդագուշել:

19. Վ*ասն Նորա, վասն Նորին.* տես Ա. 9, 18. 13, 14:

20. *Քակեցան,* վերջացան, վերցան, չմնացին:

21. *Առ բնութեանն գութ անագորոյնք.* բնական սիրոյն դէմ անգութ. — Առ Նախդրիւ խնդիր. Քեր. 264:

22. Թագաւորութեանց կամ Թագաւորաց գրքերը:

23. Փխկ՝ Ընդէ՞ր այժմ ոչ ոք այնպիսի գործ գործէ:

գութ եւ խնամ ընդ ծնողսն ունին[24]. զի յայնժամ ոչինչ ընդհատ ի դաՀճաց էին Հարք որդւոց[25], իսկ այժմ խնամ ունին սննդեան, Հոգան՝ ի կեանս եւ ի պատիւ Հասուցանել:

10.

Թէ օր Տեառն անբժշկական է:

Ահաւասիկ օր Տեառն անբժշկական[1]: Բարւոք առնուն ի վերայ Հանդերձելոցն[2]. զի եթէ աստ ի յառաքինութիւնս ճգնիցիմք՝[3] գոն Հնարք դեղոց բժշկութեան. ապա եթէ ոչ՝ յորժամ անդր երթայցեմք, այնուՀետեւ տանջանացն բռնութիւն Հասանիցէ ի վերայ, եւ ոչ երբեք տանջանացն լինիցի վախճան: Վասն այնորիկ անբժշկական զօրն կոչէ՝ զի մի ոք աստ[4] առանց բժշկութեան գտանիցի. նա եւ տեարք յորժամ կամիցին զծառայս գան Հարկանել, եւ ի մօտ այն կայցէ[5] զի թողուցուն զվնասս յանցաւորացն, բազում անգամ երդնուն իսկ առաջի բարեկամաց. զի եթէ ըմբռնեմ[6], ասէ, չտամ ապրել:

Եւ եթէ կամիցիս ուսանել եթէ զիա՞րդ իցէ օրն անբժշկական, եկ երթիցուք ի միասին առ մեծատունն՝ որ բազում սպասս, տաշտս եւ սկտեղս ունէր աստ, եւ այնչափ ի տագնապի էր, մինչ եւ զՂազար եւս խնդրէր, զի երթիցէ զովացուսցէ զծարաւեալ զայրեցեալ շրթունսն:

24. Գութ եւ խնամ, նոյնանշան են: — Ընդ նախդրիւ խընդիր:

25. Այսինքն՝ Առ որդիս:

---

1. Անբժշկական, անբժշկելի: Քիչ մը ետքը՝ Առանց բժշկութեան. տես Քեր. 422. Ժ:

2. (Զբանն) առնում ի վերայ, կամ Հանեմ ի .. (անոր) պատշաճեցընել, (անոր վրան) առնուլ: Տես 9, 4. եւ 13, 18:

3. Հոս եթէ քաջութիւն ցուցընելու ատեն վնասուինք, վշտանանք: — Թերեւս ուղղագոյն է՝ յաստի առաքինութիւնս. կրկին նախդիր ի յ ետքիններուն սովորական է:

4. Օրինակին մէջն էր աստի:

5. Եւ ի մօտ այն կայցէ, եւ միտքն ան ըլլայ՝ որ . . . :

6. Եթէ ըմբռնեմ, ասէ, չտամ ապրել. բայերն եզակի դրուած են՝ իբր թէ խօսքն իւրաքանչիւրին զատ զատ տալով:

Զի՞րդ ոչ ամաչիցես, զի՞րդ ոչ ակնածիցես՝ զնա խըն-
դրել քեզ բժիշկ վիրացդ յոր հաշիւդ[7], զոր հանապազ
տեսանէիր եւ անողորմ զանց առնէիր, եւ ոչ երբեք
խլրտէիր[8] ի գութս՝ եթէ դորին մարմնոյ սակի իցէ եւ
նա[9]: Այլ վիշտք սաստիկք զամօթ մոռացուցանեն. եւ
ո՞ք ոչ ողորմէր այնպիսի անհնարին ցաւոց, թէպէտ եւ
այն ոք իցէ՝ առ որ մեղանչականն գտեալ իցէ[10]: Եւ տես
զի՛արդ եւ ոչ մեծ ինչ իշխէր խնդրել, ոչ ապրել ի բոր-
բոքեալ բոցոյն, եւ ոչ ելանել ի գեհենէն, այլ սակաւ
մասին մարմնոյն[11] սակաւ ինչ զովանալ. Նա եւ ոչ զայն
ոք տայր նմա: Վիրհ[12] մեծ է, ասէ, ընդ մեզ եւ ընդ
ձեզ. զի մի կարծիցէ թէ վասն զի[13] առ Ղազարն անո-
ղորմ գտաւ[10], վասն այնորիկ արգելուցու զնա Աբրահամ
երթեալ զովացուցանել զպապքեալ զտապացեալ[14] հըր-
թունսն, եւ լինիցին իւրքն այլոց ծուլութեան պատճառք,
եւ այնպէս համարիցին եթէ Ղազար յիրաւի ոչ հատոյց
նմա բարի ինչ, զի չար[15] գնաց ընդ նա ի կեանս իւրում:
Այլ իմ հայր կամ եղբայր կարեն բարեխօս լինել,
քանզի ոչ կարէ հայր յայնպիսի տանջանս տեսանել եւ
չողորմել[16], քանզի արդարեւ գթայ եւ հանէ ի տանջա-
նաց: Վասն այսորիկ զի զայսպիսի զամենայն ցուրտ մխի-
թարութիւնս բարձցէ Քրիստոս, եւ հաւանեցուսցէ յիւ-
րոց անձին յառաքինութիւնն յուսալ եւ մի՛ յայլոց ու-
րուք[17] ապաստան լինել, ածէ զԱբրահամ ի մէջ եւ ասէ,

7. Վիրացդ յորս հաշիւդ, ո-րոցմով աչա կը մաշիս:

8. Խլրտեմ (ի գութս), շարժիլ:

9. Սակ, վիճակ, տեսակ, մաս, բաժին: — Եթէ դորին մարմնոյ սակի իցէ եւ նա, որ ան ալ այդ մարմնոյդ տեսակէն է: — Դորին (բ. դէմք), այսինքն՝ քու մարմնոյդ. տես Քեր. 289—294:

10. Առ որ մեղանչականն գտեալ իցէ, որուն դէմ յանցաւոր եղած ըլլայ: — Առ նախդրիւ խնդիր. Քեր. 264:

11. Այսինքն՝ լեզուին:

12. Վիրհ, սովորաբար՝ Վիհ: Տես Քեր. 488, Ը:

13. Տես Բ. 6, 10:

14. Պապքեալ տապացեալ, վերը՝ ծարաւեալ այրեցեալ. զարդու յաւելուածով:

15. Չար, (հոս Վ.) Չար գնաց ընդ նա, չարաչար վարուեցաւ:

16. Օրինակը՝ Զողորմել. ինչպէս ձեռագիրներու մէջ երբեմն կը գտնուի: Քեր. 414:

17. Այսինքն՝ Յայլոց ուրուք

եթէ վիրհ մեծ է ընդ մեզ եւ ընդ ձեզ. զի եթէ կամիցի ոք այտի այսր գալ՝ չէ հնար, եւ ոչ աստի ոք այդր: Առաջնումն՝ զարդար իրաւունսն եցոյց. Դու, ասէ, ընկալար զբարութիւնս եւ Ղազար զչարիս[18]: Այո՛, ասէ, եւ ես խոստովանիմ, եւ չլինիմ յուրաստ, զի ոչ այնչափ անամօթ ինչ իցեմ՝ թէ եւ ի տանջանս ապիրատ գտանիցիմ[19]. ոչ արդարութեան ինչ բանիւ կամիմ ապրել, այլ զի ողորմութիւն գտից: Այլ վիրհ մեծ է, ասէ, ընդ մեզ եւ ընդ ձեզ. զի առանց բժշկութեան է օրս՝ լի սրտմտութեամբ եւ բարկութեամբ:

Բարւոք ասաց եթէ Լի է. քանզի չիք տեղի ապաշխարութեան, այլ զամենայն բարկութիւնն ունի[20]. չիք տեղի ողորմութեան եւ ոչ մարդասիրութեան, զի յայս ժամանակս պատրաստեաց Աստուած զդեղն ապաշխարութեան, եւ զայն օր առանց բժշկութեան[21] արար: Այլ թերեւս ասիցեն, եթէ ո՞չ ապաքէն զմարդկեղէն բնութիւն խրատէ. միթէ չիցե՞մք ի կաւոյ, միթէ չիցե՞մք հող եւ մոխիր: Ոչ է, ասէ, ժամանակս այսպիսի բանից՝ այլ յորժամ մեղանչէիքն, հպարտանայիք եւ ամբարտաւանէիք, փափկանայիք եւ արբեցութեամբ թմբրէիք, յայնժամ պարտ էր զայդպիսի բանս ճարտարս յիշել: Խօսէր Նահապետն Աբրահամ ի ժամանակի ճգանցն[22], յորժամ աստուածասաստ[23] բարկութիւնն եկեալ կայր ի վերայ[24], մինչդեռ ատեանն էր, եւ չեւ եւս էր վճիռ դատաստա-

առաքինութիւն: — Կը գտնուի *ոք. ուրուք* իբրեւ յոգն. գործածուած. *Երկու ոք ի միասին իցեն. Վասն այնպիսեաց ուրուք. Բազմաց ումեք:* Քեր. 273, ***ծան. Տես եւ 3, 41:

18. *Կարիք*, հոս՝ չարչարանք, կամ ուղղագոյն՝ *զչարիս:*

19. *Թէ եւ ի տանջանս ապիրատ գտանիցիմ*, որ տանջանաց մէջ ալ անզգամ ըլլամ: Տես Ա. 1, 15:

20. *Զամենայն բարկութիւնն ունի*, ամենայն ինչ բարկութիւնը բռնած, գրաւած է, *Բարկութիւնն* անուն բայի:

21. Տես վերը ծան. 1:

22. *Ճգունք* կը նշ. նաեւ նեղութիւն, վիշտ, չարչարանք. տես վերը՝ 3:

23. *Աստուածասաստ* կամ *աստուածապատիժ*, Աստուծմէ եկած (պատիժ, բարկութիւն):

24. *Ի վերայ*. տես Բ. 4, 1:

նին տուեալ, յառաջ քան զդաՀճացն մատնել[25]. մի՞թէ կարիցե՞ն յետ վճռին տալոյ[26] այլազգ ինչ զօրէն դատաստանին շրջել: Եւ ո՞չ լուիցես Նմին իսկ ԱբրաՀամու, զի մինչդեռ դատաւորն կայր եւ խօսէր՝[27] Նա ժտէր եւ պաղատանս մատուցանէր. իսկ յետ իջուցանելոյ զԹիւն արդարոցն մինչեւ ցտասն, Մի՞թէ կորուսանիցե՞ս, ասէ, զարդարն ընդ ամպարիշտն. զայն միայն ասաց եւ լռեաց: Նոյնպէս եւ անդ է ասել՝ եթէ յետ վճռին տալոյ եւ գնալոյ՝ լռել պարտ է. զուր այնուՀետեւ ջանայ ոք: Մինչ փութալն էր՝[28] չփութայիր, եւ արդ զի՞նչ օգուտ է փութալդ: Զորդին իմ, ասէ, Հաշտեցո ընդ քեզ որ ոչն ինչ մեղաւ ումեք, այլ եւ զմեղս եւս բազմաց ջնջեաց: Եթէ զնա Հաշտեցուցանես, եւ ես Հաշտիմ. եթէ Նորա աղաչանացն ոչ լսես, զիս ի զուր է աղաչելդ. եւ Թէպէտ եւ ոչ Հաշտեցուցեր զփրկիչն եւ զազատիչն, սակայն կամ մնամ տեւեմ եւ բաւեմ[29] եւ աղաչեմ, եւ ոչ կամիմ դառնալ, եւ ոչ յանձին ունել[30] զաղաչանսն. եւ ապա զիարդ կարիցես կարդալ առ իս յորժամ պատժիցեմ եւ՞ տանջիցեմ[31]. քան այժմ յաղերս անկեալ աղա-

25. Փոխ՝ Յառաջ քան զմատնելն դաՀճաց: ԴաՀճաց տրական է:

26. Յետ վճռին տալոյ, վճիռը տրուելէն ետքը: Կամ փոխ՝ Յետ զվճիռն տալոյ: Քեր. 392, ԺԲ:

27. Կայր եւ խօսէր. կեցած կը խօսէր: Այստեղ կայր զարդու յաւելուած է: Ինչպէս Նաեւ Եկաց պատմեաց: Կայր եւ ատամբեցուցանէր ի Նմանէ. (Եզն:) Նոյն կերպով իբրեւ պարզ կ'աւելցուին առնում, երթամ, Նստիմ, եւն. բայերը: Ո՞ առնոյր տայր ինձ..: Թող առնոյր տանէր: — Եթէ ուտիցէ ի մսոյ իժի, երթայ ուտէ զաղձն: — Երթայ, ասէ, երկնոս խնթի ընդ քարին: — Նստի առաստելս կարկատէ: — Այսչափ պատիժս տալոց ես, եւ Նստեալ ծծանիս: — Զեղբարցն մերոց Նստիցին Թուիցեն զյանցանս: — Դարձցուք Հայեսցուք ի մարմինս մեր, որ եղծանելոց է ի մօտոյ: — Դառնամք եւ յաւելումք եթէ ամենակալ է: — Դու եկ լուր եւ Յոբայ: — Եկ երԹիցուք մեք ի կարգս զրոց օրինացն: — Եկից, ասէ, զամենայն տունն ուր անցեալ Նստէին: — Զձեռս եւ զոտս կծկէր եւ անցանէր ի տան Նստէր:

28. Այսինքն՝ Մինչ փութալն պարտ էր: Քեր. 362, 363:

29. Կամ մնամ, Տեւեմ բաւեմ, Նոյնանշան են. սպասել, յարատեւել:

30. Յանձին ունիմ, ընդունիլ, յանձն առնուլ:

31. Յայնժամ մինչ կոչէին. Յորժամ պատժիցեմս եւ տանջիցեմս: Այժմ աղաչես: Մտադրութեան արժանի է Ն եւ Ղ

չես՝[32] յայնժամ արժան էր քեզ՝ մինչ կոչէին՝ լսել եւ անսալ. եւ արդ ներէի քեզ եւ ողորմէի եւ հաշտէի դառնայի առ քեզ. եւ անձամբ անձին արարեր քեզ զհաշտութիւնն դատախազ:

Ահա աւասիկ օր Տեառն գալոց է անբժշկական, լի բարկութեամբ սրտմտութեամբ՝ առնել զտիեզերս յանապատ: Օր Տեառն կոչէ զօրն, զի ամենայն բերանք անամօթք կարկելոց են. յայնժամ իմանան ամենեքեան որ այժմ ապստամբք են՝ եթէ ամենայն ինչ յԱստուծոյ է, յորժամ զպատիժս պահանջիցին[33], յորժամ առաջին[34] կացցեն եւ դողասցեն, յորժամ որ աստ արհամարհեալքն էին՝ քան զճառագայթս արեգականն եւս աւելի պայծառագոյն զգենուցուն զլուսաւորութիւնն, եւ ամբարտաւանք որ աստ յայտնիք եւ երեւելիք էին՝ գլխիվայր գլխարկեալ տագնապեալ ձգիցին ի տանջանոն:

11.

Երկու գաղտնատք Տեառն, խոնարհութեամբ եւ փառօք:

Հրաման տաց ամենայն տիեզերաց ի չարիս, եւ զբարձրութիւնս ամբարտաւանից խոնարհեցուցից: Եւ վասն է՞ր արդեւք զամենայն կերպարանս[1] չարեաց թողեալ՝ եւ զայս միայն ի ձեռն առեալ[2]. զի զառաւելութիւնն ցուցցէ[3] զարմատն չարեաց՝ զաղբիւրն ամենայն յոռութեանց, որով սկիզբնն եւ կատարած կորստեանն աշխարհի եղեւ, որ եւ սկիզբն չարեաց, որ զդեւն ընկէց ի վայր եւ զայլս ընդ նմին պառակտեաց:

յօդերուն կիրառութիւնն ըստ Քեր. 290:

32. *Ցաղերս անկեալ աղաչեմ*, աղաչել պաղատիլ. տես եւ Ա. **20,** 31: — *Քան այժմդ յաղերս անկեալ աղաչես*, փոխանակ հիմայ աղաչելուդ. տես Ա. **20,** 66:

33. Տես Քեր. 240, Դ:

34. *Առաջի, ն* յօդով նախընթաց յորժամին պատճառաւ:

---

1. *Զամենայն կերպարանս չարեաց*, չարութեանց ամէն տեսակները:

2. *Ի ձեռն առեալ*, փխկ. ի ձեռն առնուցու. տես Բ. **4**:

3. Այսինքն՝ Զի զամբար-

Վասն այսորիկ զի[4] զայսպիսի անհնարին ցաւս բժշկեսցէ Աստուած՝ ամենեւիմբ զամենայն իւր խոնարհութեամբ մատակարարեաց, եւ զծնունդն, եւ զշնորհսն, եւ զաշխարհի շրջելն[5], եւ զկոչումն առաքելոցն, եւ զկոյսն յորմէ ծնաւ, եւ զընկալուչն՝[6] որում զկոյսն էր խօսեալ[7], զի հիւսնական արուեստին էր արուեստագէտ[8], եւ տեղի եւս չունէին իջեւանի, եւ այնպէս եւս չքաւորք՝ զի եւ յորրոցս անգամ ոչ եդաւ, այլ իբրեւ զմի ոք յաղքատաց որդւոց ի մսուրն՝ յանասնականն սեղան. նա եւ յորժամ ի չափս իսկ եկեալ հասեալ էր[9] ըստ մարմնաւորութեան, Այլ կանայք, ասէ, կերակրէին զնա յընչից իւրեանց։ Ինքն իսկ ասէր, եթէ Որդի մարդոյ ոչ ունի տեղի ուր դիցէ զգլուխ իւր։ Առաքեալս նոյնպիսիս կոչեաց, կրօնս[10] խոնարհագոյնս եդ՝ յամենայն կողմանց ամրացուցանել զխոնարհութիւնն, եւ զամբարտաւանութիւնն իբրեւ զգազան մի չար հալածէր։ Եւ այսպէս եւ ի սեղանոյն եւ ի մահճաց, եւ ի գնացից, եւ ի հանդերձից, եւ ի խրատ տալոյ, եւ ի խաչէն չարչարանաց եւ յայլ եւս բազում իրաց՝ ոչ այլ ինչ ուսուցանէ մեզ Աստուծոյ տեսչութիւնն[11], բայց միայն զխոնարհութիւն. լուաց զոտս մատնչին, եւ այն իսկ քան զամենայն ինչ զարմանալի էր։ Տեսանես որպիսի՛ հեզութիւն եցոյց. ա՛ռ ապտակ ի ծնօտ ի ստրկէն, եւ համբեր առաքինութեամբ. անարգի անգոսնի յամենեցունց ի բնէ[12] մինչեւ ցայժմ, եւ զամենայն

տաւանութիւնն ցուցցէ արմատ չարեաց, աղբիւր ամենայն յոռութեանց։

4. Օրինակն՝ *եւ:*

5. Փխկ՝ Զյաշխարհի շրջելն. այսինքն՝ *Զշրջելն յաշխարհի:* — Ընտիր գրողները կրկին նախդիրներէ կը խորշին. տես Քեր. 449, Բ։ Ունի Եղնիկ ալ տեղ մը՝ *Յառաջ քան ի խաչ ելանել.* (չըսելու համար *զ՚ի խաչ ելանել:*) Բայց ասոնք զարտուղութիւնք են։

6. *Ընկալուչ,* խօսնայր, փեսայացու։

7. Տես Քեր. 359, 2։

8. *Հիւսնական արուեստին արուեստագէտ.* Ա. 19, 7։ Տես Քեր. 447։

9. *Ի չափս եկեալ հասեալ,* չափահաս եղած։ Սովորականն *ի չափ հասեալ:*

10. Այսինքն՝ կարգս, օրէնս։

11. Օրինակը՝ *տեսութիւն:*

12. *Ի բնէ,* սկզբանէ ի վեր։

ինչ ասէր եւ արդեամբք կատարէր[13] ի փրկութիւն այնոցիկ որ անգոսնենն եւ արհամարհեն:

Երկինք, ասէ, շարժեսցին: Մի այնպէս կարծիցես զգալուստն (երկրորդ՝) որպէս զառաջինն զի առանց ոտնաձայն իմն առնելոյ եկն. զի յայնժամ զմեղս եկն բառնալ, եւ այժմ (գայ) զարդարութեան վրէժ խնդրել. յայնժամ ի բժշկաց կարգի, եւ այժմ ի դատաւորի կերպարանս[14]. յայնժամ զորթն տնկեաց, եւ այժմ զպտուղն պահանջէ: Վասն այնորիկ զամենայն գայ դղրդել[15], զի ուսանիցիս զնորին առաւելութիւնն, եւ ի միտ առցես թէ եւ յայնժամ այնպէս կարէր գալ. զի եթէ ի ձեռին Նորա են ամենայն ծագք երկրի, եւ Հայի յերկիր եւ տայ դողալ նմա, ընդ այն զի՞ զարմանաս եթէ ի գալստեան Նորա[16] դղրդէ զամենայն:

12.

Թէ ոչ ի մարդիկ, այլ յԱստուած՝ յորմէ ամենայն փոփոխմունք իրաց են, պարտ է ապաստան լինել:

Ոչ ըստ մարդկան այլ ըստ Աստուծոյ կամացն (են փոփոխմունք իրաց), զի որ փոխէն զժամս եւ զժամանակս, նոյն է[1] որ կացուցանէն եւ փոփոխէ զթագաւորս: Յորժամ տեսանիցես իշխան յանդուգն եւ անողորմ[2] թագաւորել, մի այնպէս աղօթս առնիցես զի նա ի միջոյ բարձցի, այլ զԱստուած ընդ քեզ հաշտ առնիջիր, որ եւ զխստութիւնն նորա կարէ կակղացուցանել: Եւ արդ զի՞ պատառիցիս[3] զերկայն ճանապարհաւ, եւ առ իմ բեւր հնարս հնարիցիս՝ այսր անդր ընթանալ, զսա աղաչել, նմա կաշառս

13. Օրինակն՝ Ասէ եւ արդեամբք կատարէր:

14. Ի բժշկաց կարգի, իբրեւ բժիշկ: — Կարգ, կերպարանք, պէսպիսութեան համար փոխուած են:

15. Զմեղս եկն բառնալ. Զամենայն գայ դղրդել. Շրջման ձեւեր:

16. Փոխ՝ ի գալստեան իւրում. տես քեր. 335, **ծան:

1. Օրինակը՝ նոյն էն:

2. Օրինակն՝ Անողորմ մարդաչախոժ, (թերեւս մարդաչախորժ,) մարդատեաց. — եթէ գրչի սխալ չէ:

3. Պատառիմ (զիւիք), (բանի մը) բռնուիլ, փաթթուիլ, պլուիլ:

խոստանալ, զայս բարեխօս առնել. ուր պարտ եւ պատշաճ է ի մի եւ ի կարճոյ[4] ճանապարհն եկանել, զի զՏէր ընդ քեզ հաշտ առնիցես: Իսկ եթէ նա չիցէ հաշտ, այն ամենայն ի զուր վաստակք են[5]. եւ եթէ նա ողորմութեամբ ակամբ[6] նայիցի, եւ թշնամիքն բարեկամք լինիցին. եւ գազանք անապատի, ասէ, հաշտ իցեն ընդ քեզ: Այնպէս եւ զԴանիէլի զվնասն կարէր Աստուած խափանել. որ զանյագ բերանս առիւծուցն սանձեաց, եւ զարիւնարբու զլեզուն կարճեաց, կարող էր լինել եւ զբերանս չարախօսացն, եւ դարձուցանել զչար միտսն ի բարի խորհուրդս, զի բնաւ եւ ի միտս մի անկանիցի[7] նենգել նոցա[8] զսուրբն: Այլ ոչ նախանձեցաւ ընդ պսակս նորա: Զի ոչ այնպէս լինէր լուսաւոր եւ երեւելի, եւ ոչ այնպէս նորա գութն՝ որ[9] ունէր ընդ Աստուած՝ երեւէր, եւ ոչ Աստուծոյ սէրն առ նա[10], եթէ չէր թոյլ տուեալ ի ճգունս եւ ի փորձանս մտանել[11]:

Եւ լուր իսկ զիա՛րդ սիրէր զՅովբ եւ ոչ ոք գիտէր. եւ արդ զի՞նչ առնիցէ. յայտնէ սատանայի զսէրն, զի ի սիրոյ անտի յայտնի լինիցի գովութիւն նորա. եւ տես զիա՛րդ ստէպ գովէ. Հայեցա՞ր, ասէ, մտօք քովք ի ծառայն իմ Յովբ, զի չիք նման նմին յերկրի: Սիրոյ են բանք, այլ ոչ այնպիսի ինչ որպէս մեր բանքն իցեն. զի մեք իբրեւ պաշտօն ինչ առնելով[12] գովեմք, իսկ նա ոչ այսպէս: Ոչ միայն ասէ Աստուած թէ վասն զի սիրեմ զնա, կամիմ ցուցանել ձեզ եւ յարգել[13], այլ ած կա-

4. Կարճոյ, (—ձ.) կարճ:
5. Տես եւ Ամենայն առասպելք են. Ա. 11, 14:
6. Փխկ՝ Ողորմութեան ակամբ:
7. Մի անկանիցի Ներկայ փխկ՝ Մի անկանէր. տես Քեր. 381:
8. Նոցա, տրական անուն բայի. Քեր. 215.
9. Փխկ՝ Գութն զոր ունէր. տես Ա. 3, 21.
10. Նորա գութն ընդ Աստուած, Աստուծոյ սէրն առ նա. պէսպիսութեամբ:
11. Մտանել ի (պատիժս), կրւր. ձեւացընող բայերէն է:
12. Պաշտօն առնեմ, հաճոյական, շողոքորթական բան ընել:
13. Յարգեմ յանձնի կը նշ. Գովել: Կ՚ըսուի նաեւ Յարգեալ գովեմ:

ցոյց շուրջ ի հանդիսի[14] *զաշխարհս ամենայն, եւ արձակեաց*[15] *զնահատակն, եւ ինքն եթող զնա ի կռուին եւ գնաց։ Եւ զի մի՛ ոք ասիցէ եթէ նորա է յաղթութիւնն ամենայն, ի բացեայ կայր եւ ուշ ունէր մրցելոյն եւ գուպարելոյն*[16]*։ Վկայէ եթէ չիք ոք նման նմա գեղեցիկ. եւ նախ այն իսկ՝ զի նա միայն վկայեցաւ ի ժամանակին հաճոյ Աստուծոյ։ Ապա եւ զառաքինութիւնսն համարի կարգ ըստ կարգէ*[17]*։ Այր մի արդար, ճշմարիտ աստուածապաշտ, զատեալ եւ մեկնեալ յամենայն գործոց չարութենէ*[18]*։ Եւ այդ ուստի՞ յայտ լիցէ, ասիցէ թշնամին. բարւոք է, ես տաց առնուլ քեզ զփորձ եւ զհանդէս նորա։ Որպէս թէ ասիցէ ոք թէ գեղեցիկ ի սպիտակէն եւ սնգուրոյն եւ ի ծարրէն երեւի*[19]*. թոյլ տուր թող առից զպաճուճանն*[20] *ի բաց, եւ տեսանես որչափ տգեղ են երեսքն որոց ցանկանաս. եւ նա յուսացեալ ասիցէ համարձակ, եթէ մատիր՝ որպէս կամիս լուա ի բաց, եւ եւս առաւել գեղեցիկ երեւի։ Նոյնպէս եւ Աստուած ասէ, մատիր եւ արկ ի փորձութիւն, եւ տեսջիր զի եւս պայծառագոյն գտանի։ Խօսի աղերսիւ եւ ընդ սիրելոյն. մի՛ կարծիցես, ասէ, եթէ թողի ինչ զքեզ ի ձեռաց, ոչ լուծի զսէրն, ոչ քակեցի զխնամսն*[21]*. այլ առ սէր արարի զայդ, զի յայտ արարից եթէ յիրաւի սիրեմ։ Տես եւ Յոբ զինչ ասէրն, եթէ Տէր ետ եւ Տէր առ, եւ եթէ զբարիսն ընկալաք ի ձեռանէ Տեառն, կարեացս*[22] *ո՞չ ժուժայցեմք. քանզի ոչ կամէր եթէ բամբասիցի ինչ սիրելին իւր։*

14. *Ի հանդիսի կացուցանեմ*, հանդիսատես ընել։
15. Իմա՛ ի կռուանոցն։
16. *Մրցեմ, գուպարեմ*, (նոյնանշանք). ոգորիլ, կռուիլ։
17. *Համարի կարգ ըստ կարգէ*, կարգաւ կը համրէ։
18. Փխկ՝ Գործոց չարութեան։
19. *Սնգոյր*, տեսակ կը կարմիր ներկ. (տիւզկիւն։) — *Ծարիր*, տեսակ մը սեւ ներկ. (սիւրմէ, րաստըք։) — Փխկ. ըսելու՝ Թէ գեղեցիկ երեւի ի սպիտակէն եւ ի սնգուրոյն։
20. Սովորաբար՝ *Պաճուճանք*։
21. *Ոչ լուծի զսէրն, ոչ քակեցի զխնամսն*, երկու խօսք՝ նոյնանշան բառերով կրկնուած. տես քեր. 473, Զ։
22. *Կարիք*, վիշտ, չարչարանք. 10, 16։

13.

Սենեքերիմայ եւ Եզեկիայ պատմութիւն:

Եւ Սենեքերիմ արքայ Ասորեստանեայց ի վերայ ամուր քաղաքացն Հրէաստանի, եւ առ զնոսա. զի մի կարծիցես եթէ Երուսաղէմ իւրովին[1] ամրութեամբ կարաց ապրել. այլ որպէս ոք [յորժամ] փաղփաղկի ընդ ձորս ինչ անցանիցէ, այնպէս ասպատակի[2] առ զքաղաքսն ամենայն:

Եւ առաքեաց արքայն Ասորեստանեայց զՌափսակ ի Լաքիսայ յԵրուսաղէմ առ Եզեկիա արքայ զօրօք բազմօք. վանել զքաղաքս ամենայն կամէր, եւ զնա եւս առնուլ: Եւ ընդէ՞ր զօրօք բազմօք, այլ զի երեւեսցի զօրութիւնն Աստուծոյ. զի նա յանպատրաստից[3] եկեալ հասեալ ի վերայ՝ երկեցուցանէր բանիւք եւ սրտապախ առնէր[4] զընակիչս քաղաքին տեսլեամբ զօրացն բազմաց. եւ զայն ոչ գիտէր եթէ ինքն սրտաառուչ սրտաբեկ[5] դառնալոց է: Զի ոչ իբրեւ զմարտիկ ոք՝ այլ իբրեւ զթագաւոր ոք բռնաւոր, այնպէս[6] եկեալ համարձակ կամէր զամենայն կործանել: Եւ ասէ Ռափսակ: Ասացէք ցԵզեկիա, այսպէս ասէ արքայն մեծ. եւ սարանայր[7] կոչել զԵզեկիա՝ արքայ: Յո՞ յուսացեալ ես. մի՞[8] բանիւք կամ խորհրդովք շրթանց պատերազմ վճարիցի: Բարւոք ասացեր՝ եթէ ոչ խորհրդովք կամ իմաստութեամբ վճարեսցի պատերազմ, այլ Աստուծոյ զօրութեամբ: Եթէ զմարգարէսդ ունիցիս քեզ խորհրդակիցս, ոչ ինչ է

1. *Իւրովին*, (—ֆ.) անձնական, իւր սեպհական: Քեր. 199:

2. *Ասպատակի առնուլ* կամ *յասպատակի*, արշաւելով. յարձակմամբ առնուլ:

3. *Յանպատրաստից*, յանկարծ: — *Ի վերայ*, աւելադիր:

4. *Սրտապախ առնել*, խիստ վախցընել, զարհուրեցընել:

5. *Սրտաառուչ սրտաբեկ*, ահաբեկ, զարհուրած, լքած, տխրած:

6. *Այնպէս*, աւելադրութիւն: Քեր. եր. 463:

7. *Սարանամ*, դժուարիլ, քաշուիլ:

8. *Մի*, սովորաբար մի թէ, (ինչպէս է Եսայ. ԼԶ. 5:)

այդ պիտոյ, այլ զէն եւ կազմած[9] եւ արս ընտիրս, ըստ բարբարիկ վայրենական մտաց[10]։

Եւ արդ յո՞ յուսացեալ իցես, ասէ, զի ոչ հնազանդիս ինձ. ո՞ ոք երբեք ետ քեզ խրախոյս։ Եւ ապա զի՞նչ արար. հրաման ետ զօրացն պատել յառաջ։ Եւ նա հպարտացեալ՝ մեղկէր զմիտս զօրացն մերթ բարեացն խոստմամբք, եւ մերթ ահագին սպառնալեօք. Մի՛, ասէ, խաբեսցէ զձեզ Եզեկիա, եթէ Աստուած փրկէ զմեզ։

Եւ պատմէին Եզեկիայի զբանսն. իսկ նա քուրձ զգեցաւ եւ ել ի տաճարն Աստուծոյ։ Տես զպատերազմ, տես զմարտն եւ զկռիւ. ոչ զէն կազմէր, եւ ոչ մենքենայս յարդարէր, ոչ զպարսպօքն շուրջ գայր, եւ ոչ զամուրսն պնդէր, եւ ոչ առ ազգս ուրեք[11] հրեշտակս արձակէր[12]. այլ յերկինս արձակէր զաղօթսն հրեշտակս, այնպիսի կերպարանօք՝ որով զբարձանցն թագաւոր յուսայր հաշտեցուցանել, եւ պատարագս զարտասուսն մատուցանէր եւ զսիրտն փշրեալ եւ զսփածումն խորգոյ՝ այրն թագաւոր։ Նա եւ վայել էր իսկ նմա՝ որ քան զայլսն պատուական էր, զի եւ հոգւոցն ամենեցուն լինիցի երաշխաւոր. եւ այնպէս ի կոր կործանեալ կայր յաղօթս եւ աղերսէր. ոչ պատուոյ ինչ փոյթ առնէր եւ ոչ զթագաւորութիւնն ինչ ածէր զմտաւ, այլ զայն եւեթ ի մտի եղեալ՝[13], թէ քան ի զօրացն օգնականութենէ՝ ի նորա խորհրդս առաւել կայ փրկութիւն[14]։ Եւ այն իսկ է թագաւորի եւ իշխանի, ոչ միայն զի առաւել պատուիցի

9. Զէն եւ կազմած, զէնք. սպառազինութիւն։

10. Բարբարիկ, վայրենական միտք, բարբարոսութիւն, վայրենամտութիւն. տես Քեր. Գ. 4, 4։

11. Առ ազգս ուրեք, տեղ մը՝ ազգի մը։ — Ուրեք, ուրեմն՝ գոյականի մը քով իմն, ինչ. իմիք մասնականներուն տեղ։ Ինչպէս. Ի տեղւոջ ուրեք. Ցանկեան ուրեք. Ի քաղաքի ուրեք։ — Ի գեղ ուրեմն. Ընդ գաղտնի դուռն ուրեմն. Քեր. 279. Ժթ։

12. Հրեշտակս արձակէր, դեսպաններ կը խրկէր։

13. Այսինքն՝ ի մտի եղեալ էր։

14. Կարգը շրջած է, փխկ. Առաւել կայ փրկութիւն ի նորա խորհուրդս՝ քան յօգնականութեան զօրացն։ Քեր. 462։

քան զայնոսիկ որոց իշխիցէն, այլ զի առաւել քան զնոսա ունիցի հոգ յանձին վասն նոցա:

Եւ ասեն ցԵսայի մարգարէ. այսպէս ասէ Եզեկիա՝ եթէ Օր նեղութեան եւ նախատանաց: Օր, ասէ, նեղութեան. ոչ վասն քաղաքիս անկլոյ, ասէ, ցաւէ ինձ[15], այլ զի զՀասարակացն Տէր[16] ի դիւաց նուազութիւնն[17] իջուց բարբարոսն, եւ ոչ ինչ աւելի զօրաւոր համարեցաւ զնա:

Եւ ասէ ցնա Եսայի. Այսպէս ասէ Տէր. մի երկընչիցիս ի բանիցն զորս լուար, որովք նախատեցին զիս հրեշտակք արքային Ասորեստանեայց: Տես զմարդ զարթուցանէ զնա եւ քաջալերէ. Զիս, ասէ, նախատեաց. ապա թէ այդ այդպէս իցէ, դու մի երկնչիցիս. յորժամ Աստուած յիւր դէմս[18] առնուցու զթշնամանս, վստահ լինիցիմք եթէ լինելոց է հատուցումն: Ընդ իս գրգռի[19], ասէ, եւ ընդ իս կռուի. ահա աւադիկ ես արկանեմ ի նա հոգի, այս ինքն՝ խռովութիւն, եւ լուիցէ գոյժ եւ դարձցի յաշխարհ իւր եւ անկցի ի սուր յերկրի իւրում:

14.

Յառաջ մատչի նոյն պատմութիւն:

Առաքեցաւ Եսայի (առ Եզեկիա) եւ ասէ ցնա. Լուայ ես զաղօթս զոր աղաչեցեր[1]: Եւ ամենայն ուրեք տեսանեմք յետ աղօթից պարգեւս ընդ աղօթիցն[2]: Եւ ել հրեշտակ Տեառն եւ կոտորեաց ի բանակէն Ասորեստանեայց հարեւր եւ ութսուն եւ հինգ հազար. եւ յարեան տեսին ընդ առաւօտն զմարմինս մեռեալս: Վասն

15. *Ցաւէ ինձ վասն*... տես Ա. 20, 20:

16. Փխկ՝ Զհասարակաց Տէրն. տես 5, 8:

17. *Նուազութիւն*, հոս՝ նըւաստութիւն, ցածութիւն:

18. *Յիւր դէմս առնուլ*, իր վրայ, իւր անձին վրայ առնուլ:

19. *Գրգռիմ* (ընդ ումեք), (մէկու մը դէմ) պատերազմի, կռուոյ շարժիլ:

---

1. Տես Քեր. 239:

2. *Ընդ աղօթիցն*, աղօթքին փոխարէն, դիմացը:

այնորիկ գիշերի եղեւ՝ զի մի՛ ամբոխեսցին ինչ[3], եւ մի՛ իւրեանց[4] ինչ համարիցին զյաղթութիւնն. զի թէ եւ անամօթիցեն ինչ՝ յանդիմանեսցէ զնոսա ժամանակն. զի մինչ դեռ դուք ի քուն իսկ կայիք՝ վճարեցաւ գործն: Եւ դարձաւ եւ գնաց. եւ մինչ դեռ երկիր պագանէր կռոց իւրոց՝ հասին սպանին զնա որդիք իւր: Յորժամ կարծեաց յիւր յերկիրն հասանել, յայնժամ չար եւս անցք քան զանց[ան]ելոցն ի հրեշտակէն՝ անցանէին ընդ նա[5], զի ի ձեռաց ծննդոց իւրոց[6] անկեալ մեռանէր, եւ ոչ ինչ օգնեցին նմա կուռքն: Եւ յայտ է եթէ վասն տկարութեանն. եւ չիք ասել եթէ վասն զի ոչ ողոքեաց զկուռսն. զի մինչ դեռ երկիր պագանէր՝ անդէն առաջի կռոցն սպանաւ: Եւ ընդէ՞ր արդեւք, ո՛ մորոս դեւդ, ոչ օգնեցեր նմա՝ զի յայնչափ թշուառութիւնն[7] մատնեցաւ. զօրաժողով եղեւ ի վերայ օտարոտի ազգաց, եւ նմա ինչ ոչ օգնեցեր ուրեք, այլ թոյլ ետուր բազում զօրաց հարկանել[8] մեռանել յօտար երկրի. եւ ի վերայ այնր ամենայնի ոչ ինչ տրտունջ եղեւ[9] զքէն, եւ ոչ բողոք եբարձ եւ մեղադիր ինչ եղեւ[10]. այլ մտեալ երկիր պագանէր քեզ. ընդէ՞ր ետուր թոյլ՝ քո՛ առաջի հարկանել[8] մեռանել. ո՞չ յայտ է զի ամենեւին լի ես տկարութեամբ:

Բազմաց բարիք ինչ չարեաց պատճառք լինին, եւ զայս Մնացորդք[11] յայտ առնեն, եթէ զիջաւ Եզեկիա ի հպարտութենէ սրտի իւրոյ: Տես ո՛վ մարդ, զի յիրաւի գան ի վերայ մեր նեղութիւնք. եւ արդ զի՞նչ ինչ բաւական էր հպարտացուցանել զքեզ. միթէ դու քեզէ՞ն ինչ

3. Ամբոխեմ, խռովել, տակնուվրայ ընել:

4. Իւրեանց, տրական:

5. Այսինքն՝ Հրեշտակին ձեռքովն եկած չարիքէն աւելի մեծ չարիք եկաւ գլուխը:

6. Որդւոց իւրոց:

7. Նախընթաց զի շաղկապին պատճառաւն է ն յօդը:

8. Հարկանել, (կր-ր.) զարնուիլ:

9. Տրտունջ լինիմ, տրտնջել, քրթմնջել:

10. Ոչ բողոք եբարձ, եւ մեղադիր ինչ եղեւ, փոխ. բռելու՝ ... եւ ոչ մեղադիր ինչ եղեւ:

11. Մնացորդք, Մնացորդաց գիրքը:

ուղղեցեր, եւ կամ անձամբ ինչ կատարեցեր զյաղթութիւնն, մինչ դու հալածեցեր զպատերազմողս, ոչ մինչ ի քուն իսկ կայր քաղաքդ ամենայն՝ վճարեցան իրքն. այլ այն իսկ եղեն նմա հպարտութեան պատճառք. զի Աստուածն[7] վերակացու եղեւ քաղաքին[12]: Եւ եկն առ նա Եսայի, եւ ասէ. Հրաման տուր վասն տան քո: Եւ տես երբ եկն առ նա. յորժամ յոգիսն ապաստան էր[13], զի եւ ի հիւանդութենէ անտի հաւատացին իրքն. եւ այլ ազգ եւս պարտ էր հաւատալ նմա յիրաց անտի՝ որ վաղուց իսկ անցեալ էին ընդ նոսա եւ ընդ թշնամիսն: Հրաման տուր վասն տան քո, քանզի մեռանելոց ես եւ չես կենցական[14]:

Ահաւասիկ յաւելում ի ժամանակս քո ամս հընգետասան: Եւ մի՛ եւս ասիցեն թէ այսպիսի իսկ հրամանք[15] էին: Եւ զայս ոչ իմանան՝ եթէ եղ հրաման եւ տուաւ վճիռ, եւ նա դարձոյց անդրէն արտասուօք: Եւ այս Աստուծոյ մարդասիրութեանն նշանակ է. զի ի մարդկանէ որ[16] զվճիռ մահու առնուցու՝ չկարէ ապրել, բայց թէ իցէ ոք որ համարձակութիւն ունիցի առ դատաւորն, եւ կարիցէ ապրեցուցանել ի մահուանէն զմահապարտն: Իսկ առ Աստուած[17] ոչ այնպէս. այլ ինքնին որոյ զվճիռ առեալ էր՝ աղաչեաց միայն եւ արտասուեաց եւ դարձոյց զպատիժս մահուն: Եւ ի ձեռաց արքային Ասորեստանեայց փրկեցից զքեզ: Տես զիա՛րդ զիջուցանէ զհպարտութիւն նորա. եւ ասէ, Ես փրկեցից զքեզ եւ ոչ դու անձամբ:

Գրեա զայդ, ասէ, առ յիշատակ. զի յայտնի լինիցի այլոց ազգացն եւ որ գալոցն է առ յապա[18]: Զի

12. Վերակացու կամ Այցելու լինիմ ումեք. հոգ տանիլ, խնամել, պաշտպանել:

13. Յոգիս ապաստան լինիմ, հոգին տալու՝ հանելու վրայ ըլլալ: — Նախընթաց յորժամին համար է յոգիսն յօդով:

14. Կենցական (ած.) ապրելու: Կ'ըսուի նաեւ Ապրանաց:

15. Հրամանք, ճակատագիր, պատգամ: Տես Ա. 15, 13:

16. Այսինքն՝ Որ ոք:

17. Առ Աստուած, Աստուծոյ քով՝ կ'ըսուի փոխ՝ Առ Աստուծոյ:

18. Եւ որ գալոցն է առյապա, եւ ետքէն եկողին:

յորժամ մօտ ինչ իցեն իրքն՝ չեն ինչ պէտք նշանաց, այլ յորժամ հեռի իցեն՝ յայնժամ պիտոյ են: Եւ արդ տես զզարմանալիսն եւ զկանխասացութիւնն. զարմանալիք էին՝ վճարել պատերազմին[19], զի յերեւելոյ միոյ հրեշտակին սատակեցան զօրք Ասորեստանեայց. եւ նուս զարմանալի՝ կանխասացութիւնն. եւ եթէ սերմանեսջիք եւ հնձեսջիք՝ որպէս եւ ի խաղաղ ժամանակս, եւ ոչ որպէս[20] թշնամին տեղատարափ լինի[21] սպառնալեօք: Յաւելցուր նշան ի նշանս, ոչ վասն արդարոյն, զի նա եւ առանց նշանաց իսկ հաւատայր, այլ վասն այլոցն ամենեցունց, զի յայտնի զիրսն առնիցէ, զի ի կոտորածոյ զօրացն բազմաց ծանիցեն՝ եթէ նա է տէր մահու. եւ յաւելլոյ կենաց[22] ի ժամանակս Եզեկիայ՝ եթէ նա է իշխան եւ տուիչ կենաց:

Ահա աւադիկ ես դարձուցանեմ զստուերդ որ իջեալ է ի շողդ ի տասն աստիճանաց աքազեան ապարանից հօր քոյ: Եւ դարձաւ շողն անդրէն: Սիմաքոս յայտնագոյնս ասէ. Ահա աւադիկ, ասէ, ես դարձեալ ընթացուցից զստուերս զաստիճանացդ՝ ընդ որս իջեալ է ի ժամացուցիդ[23] Աքազու, եւ զշողդ անդրէն յետս[24] զտասն աստիճանօք: Եւ դարձաւ շողն զտասն ժամն մեղմով իջանելով զաստիճանօքն[25]: Մեծ իմն զարմանալի են իրք. զի եթէ վաղվաղակի տուեալ էր նմա անդրէն յետս ընթանալ, ոչ այնպիսի զարմանալի էին իրքն. այլ թերեւս

19. Անուն բայի է՝ Վճարել պատերազմին: Տես եւ 12, 5:

20. Իմա՝ Որպէս յայնժամ յորժամ թշնամին...:

21. Տեղատարափ լինիմ, սաստկութեամբ տեղալ, բազմութեամբ վրայ հասնիլ:

22. Յաւելլոյ կենաց, այսինքն՝ Ի յաւելլոյ կեանս: Տես Ա. 6, 29. Քեր. 392, ԺԸ: — Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ Ի յաւելլոյ:

23. Այս խօսքը Գէորգայ Վ. Եսայեայ մեկնութեան մէջ այսպէս է. "Ընդ որս իջեալ է ի ժամացուցից." ուղղագոյն է՝ ի ժամացուցիդ:

24. Այսինքն՝ Եւ զշողդ անդրէն յետս ընթացուցից, կամ դարձուցից:

25. Հետեւեալ բառերուն վրայ դիտելի է դ եւ ն դիմորոշ յօդերուն ուղիղ գործածութիւնը. (Քեր. 292:) Աւադիկ. զստուերդ. ի շողդ. — Դարձաւ շողն անդրէն: — Զաստիճանացդ. ի ժամացուցիդ, եւ զշողդ: — Եւ դարձաւ շողն զաստիճանօքն:

նմին[26] իսկ արեգական համարէին զընթացսն, եւ ոչինչ յայտնի լինէր. իսկ յորժամ անդրէն մեղմով դառնայր յետս՝ յայտ է եթէ կառավարի ուրուք՝ որոյ բազում իշխանութիւն իցէ, էր գործն[27]: Եւ տես զի ոչ ի հարթ ինչ վայրի իրքն գործէին, այլ յաստիճանս, ուր յայտնի երեւէր զօրութիւն զարմանագործին[28], եւ այս ընդ ամենայն տիեզերս առ հասարակ լինէր: Ոչ ոք երբեք ետես եւ ոչ լուաւ այսպիսի նշանս արարեալ: Ասէ Յեսու որդի Նաւեայ. կացցէ արեգակնդ եւ լուսին. եւ զտեղի առին. թէպէտ եւ մեծ նշան էր, այլ ոչ այնպէս յայտնի ցուցանէր՝ եթէ ոչ ինքնակացք[29] ինչ իցեն, այլ է՛ ոմն որ ունի եւ վարէ զամենայն[30], զի մի ի յօրինեալ[31] ընթացիցն ինքնակաց ինչ կարծիցեն զարարածս, եւ կամ թէ արեգական ինչ իմանայցես զիւր գնացսն[32] վասն այնորիկ մեղմով շարժէ, եւ յորժամ կամի՝ եւ այլակերպէ[33], ոչ զի վնաս ինչ կամիցի առնել տիեզերաց, այլ զի զարմացուսցէ եւ ածցէ ի հաւատս:[34] Կացոյց զնա Յեսու որդի Նաւեայ, դարձոյց անդրէն յետս Աստուած, արգել զճանապարհ նորա Քրիստոս[35]. զի յորժամ տեսանիցես զնա նուազեալ՝ ուսանիցիս եթէ ոչ նորա բնութեանն գործ ինչ է՝ այլ արարչին:

15.

վասն արարչութեան երկնից:

Ընդ ճարտարապետս՝ ոչ միայն յորժամ բազում սիւնս ճախարակիցեն, այլ յորժամ կանգնել եւ հաս-

26. Օրինակն ի նմին:
27. Տես Ա. **3**, 6:
28. *Զարմանագործ*, հրաշագործ:
29. *Ինքնակաց*, ուրիշէն անկախ:
30. Տես Ա. երես 5. *Յայտ առնեն եթէ է ոմն որ փոփոխէ զնոսա:*
31. *Յօրինեալ* (*ընթացք*), կարգաւորեալ: Տես եւ Ի. **1**, 7:
32. Այսինքն՝ Չկարծես (չկարծեն) թէ արեգակն իւր ընթացքն ինք իրմէն ունի:
33. Երբ որ կ'ուզէ կը փոխէ ալ:
34. *Ածեմ ի հաւատս*. հաւատացընել. Ա. **10**, 24:
35. Անուն բայի խօսքերուն վերջը: Ա. **12**, 33:

տաւել կարիցեն, եւ յայնժամ զարմանամք: Նոյնպէս եւ Աստուծոյ մի՛ միայն ընդ այն[1] զարմանայցես, զի զանչափ մեծութիւն մարմնոյ երկնից ի չգոյէ ի գոյ ած եւ եցոյց, այլ զի յետ երեւեցուցանելոյն հաստատուն եւ անարատ պահէ:

Նախ ասէ եթէ հաստատեաց զերկինս իբրեւ զկամար. զի առաջին օրինակաւն ազատեսցէ զքեզ յերկեղէ. զի թէպէտ եւ կասկածիցես եթէ իբրեւ զխորան է՝ գուցէ անկանիցի, քաջալերեսցիս այնու թէ իբրեւ զկամար հաստատուն է: Եւ ընդէ՞ր զերկոսին օրինակսն ի մէջ բերիցէ, այլ՝[2] զի անուամբ կամարին զհաստատութիւնն ցուցանիցէ, եւ անուամբ խորանին զդիւրութիւն արարչին, եթէ այնպէս դիւրաւ կանգնեաց իբրեւ զխորան մի. եւ ոչ իբրեւ զխորան ինչ անօգուտ[3], այլ իբրեւ զկամար հաստատուն. զի մի՛ դիւրաւ առնել արարչին կասկած ինչ ի միտս արկանիցէ արարածոցն[4]: Յառաջագոյն ուղղեաց զայն՝ կամարն կոչելով[5]. ապա եւ զպէտս պատշաճիցն[6] եւս յայտ առնէ, եթէ ոչ վայրապար եւ ոչ ի զուր եւ ոչ ի ցոյց ինչ կամ ի պարծանս, այլ զի բնակիցեն ի նմա մարդիկ: Իսկ երկինք իբրեւ զձեղուն ինչ գոգեալ գմբեթաձեւ[7] ի վերուստ ձգեցան: Ապա եթէ ասիցէ ոք եթէ ընդէ՞ր այնպէս գոգեալ գմբեթաձեւ են երկինք, եւ ոչ իբրեւ զհարթ ինչ ձեղուն, զայս եւեթ պատասխանի տամ, եթէ այնպիսի ինչ իրաց չկարեմ խելամուտ լինել: Զի այնպիսի կերպարանք են երկնից՝ զայն ուսայ. իսկ եթէ ընդէ՞ր այնպիսի իցեն, զայս ոչ եւս[8]:

1. Իմա՛ Նոյնպէս եւ Աստուծոյ՝ միայն այն բանին վրայ մի զարմանար: — Աստուծոյ յատկացուցիչ. այն յոկցեալ: Քեր. 251, Ժ:
2. Այլ, եթէ ոչ. բայց միայն:
3. Անօգուտ հոս՝ չնչին, թեթեւ, վարկպարազի:
4. Որպէս զի արարչին դիւրաւ ստեղծելը՝ արարածներուն միտքը վախ չձգէ: — Դիւրաւ առնել. անուն բայի է:
5. Փոխ՝ կոչելովն կամար:
6. Պէտք պատշաճից, պատշաճութիւն, հարկաւորութիւն, օգտակարութիւն:
7. Գոգեալ գմբեթաձեւ, գոգաւոր, գմբեթի ձեւով:
8. Զայս ոչ եւս, իմա՛ Զայս չեւ եւս (ուսայ):

Եւ ձգեալ զայն ինչ յայտ առնէ, եթէ որպէս վաղվաղակի առանց դժուարութեան հանդերձ ոք տարածանիցէ, այնպէս եւս բիւրապատիկ դիւրաւ քան զայն ձգեաց յանկարծակի զերկինս: Եւ այս են զարմանք, զի զայնչափ եւ զայնչափ ժամանակս ոչ խորշ ուրեք եւ ոչ գոգ ինչ գործեցաւ[9] յերկինս: Որպիսի՛ ապաւանդակք[10] կարիցեն պարզ ունել[11], կամ որպիսի սիւնակք, կամ որպիսի ապարումք խառնեալ[12] ընդ երկինս, ունիցի զնա ձիգ եւ պարզ: Ի միւսում վայրի ասէ. Գալարեսցին երկինք իբրեւ զմագաղաթ: Իբրեւ զկտաւ ինչ բարակ, այնպէս ձգեաց Աստուած զերկինս ի վերայ գլխոց մերոց, եւ մեծութեամբն եւ գեղեցկութեամբ եւ ազգի ազգի զարդուցն պաճուճանօք պարարէ զաչս մեր եւ զուարթացուցանէ. եւ ոչ միայն կարեւոր պիտոյիւքն որ ի նմանէ իցեն, այլ եւ առաւելութեամբ գեղեցկութեանն վայելչացուցանէ[13] եւ ուրախ առնէ: Տեսանե՞ս, զորպիսի՛ իրս որ ամենեցուն ծանօթ են՝ ածէ յօրինակ. քանզի յարարածին երկնից չէաք մօտ[14], եւ ոչ մինչ ձգէրն զնա խելամուտ ինչ էաք: Տեսանե՞ս, որչափ ամենայն ուրեք ընդ տիեզերս սերմանեաց Աստուած գիտութեանն պատճառս՝ առ իւրոյ արարչութեան հաւատս[15]:

16.

Հեթանոսութիւն եւ Քրիստոնէութիւն:

Խրատ միայն եւ յօժարութիւն՝ կարգեցին ընդ ամենայն աշխարհ ուղիղ օրէնս: Զի թէպէտ եւ կռա-

9. Փոխ. Ոչ ուրեք խորշ ինչ եւ գոգ գործեցաւ, (եղաւ):
10. Ապաւանդակը, քիչ մը ծուքը՝ ապարումը, (Նոյնանշանք.) վրանի լարեր՝ չուաններ:
11. Պարզած տարածուած բռնել: Նոյն վարը՝ Ունել ձիգ եւ պարզ:
12. Խառնեալ ընդ... հոս՝ կապել, անցընել. (Բաղդատ:)
13. Վայելչացուցանեմ, վայելել տալ. Վայելչութիւն, վայելք. վայելմունք:
14. Յարարածին չէաք մօտ, արարչութեան ատեն ներկայ չէինք:
15. Այսինքն՝ իւր արարչութիւնը հաւատալի ընելու համար:

պաշտք իցեն եւ վայելիցեն այսպիսի օրինօք[1], քրիստոնէից ունիցին շնորհ, թէպէտ ոչ վասն կրօնից որ զԱստուած ծանուցանիցեն՝ սակայն վասն բարիոքն օրինաց․ զի զչար վարս նոցա ի լաւութիւն դարձուցին, եւ սրբեցին զերկիր յայնպիսի չարեաց։ Եւ թէպէտ՝ ի բաց առ զքրիստոնէութիւնն[2], եւ անդէն եղծանես զյօրինեալ խաղաղութիւնն։ Ո՛րչափ ինչ յոռութիւնք խափանեցան։ Եւ զայն մի՛ ասեր, եթէ ընդէ՞ր իսկ ոչ բնաբարձ եղեն չարիքն․ այլ յայն հայեաց, եթէ ո՞չ սաստկութիւն եւ ո՞չ բռնութիւն զիջաւ․ յորպիսի՛ անմարդութեան[3] էին յառաջ քան զայն ժամանակ, յորպիսի՛ աղէտս։ Եւ զայն՝ ոչ ասեմ եթէ ի Գրոց ինչ ուսանիցիս, այլ անդստին ի վիպասանացն որ զառասպելսն գրէին․ ո՛րչափ սովք եւ սուրբք եւ սասանութիւնք[4]․ եւ զգողութիւնս պարծանս համարէին, եւ այն եւեթ խնդրէր եթէ միայն գող ոք իցէ[5], եւ ոչ ինչ էին նախատինք[6]․ յորժամ եւ զՀերմեսեայ եւս զանուանեալն ի գիս՝ լսիցես եթէ գող էր։ Իսկ առ մեզ ոչ այսպիսի ինչ, այլ նմին հակառակ ոչ միայն զԱստուծոյ, փարգաստ[7], այլ եւ ոչ զսիրելեաց Աստուծոյ այսպիսի ինչ համբաւք, համբաւ[է]ին[8]։

Եւ այժմ իսկ մոգք, դեւք մոլիք համարձակեալք[9] ի մէջ կռապաշտից, ի Տաճիկս[10] եւ ի Պարսս։ Վասն այնո-

1․ Գործնական խնդիր։ Քեր․ Ա․ 9, 35։

2․ Իմա՛ Եւ թէ կամիս, ի բաց առ զքրիստոնէութիւնն։— *Թէպէտ կը գտնուի իր նախնական նշանակութեամբը գործածուած իբրեւ թէ պէտ իցէ,* եթէ պէտք ըլլայ (գքեղ համոզելու համար), եթէ կ'ուզես։ Այսպէս՝ հրամայականի քով․ *Թէ պէտ՝ եկ ասա դու ցիս: Նմա թէ պէտ իցէ՝ տացէ, թէ պէտ՝ մի.* իրեն եթէ պէտք է՝ տայ, չէ նէ չտայ։ Տես Քեր․ 373։

3․ *Անմարդութիւն,* տմարդութիւն, վայրենութիւն։

4․ *Որչափ սովք եւ սուրբք եւ սասանութիւնք,* իմացի՛ր՝ էին, լինէին:

5․ Փոխ՝ Եթէ ոք գող միայն իցէ։

6․ *Ոչ ինչ էին նախատինք.* նախատինք չէր, ամօթ չէր։

7․ *Փարգաստ,* (Գ՟․) քաւ լիցի, Աստուած պահէ։

8․ *Այսպիսի ինչ համբաւք համբաւէին,* այսպիսի խօսքեր կը տարածուէին։

9․ Այս ինքն՝ Համարձակեալք են:

10․ Յարաբիա։

րիկ եթող սակաւ մնացորդս հեթանոսութեան խմորոյն, զի յամօթ պաշտօնէիցն միայն լինիցի: Եւ այժմէն իսկ ի տօնսն կապերտակս իմն զերեսօքն պատեն[11], եւ փաղանս[12] ի բերան՝ առ մոլութեանն. եւ զշան անգամ միս անխտիր ուտեն. եւ յորժամ հասանէ[13] դեւն ի մոլին՝ զգետնի զարկուցանէ, հերարձակ առնէ, զչլուլս եւ զչլեալս[14] տայ խօսել: Այլ առ մեզ ոչ այսպիսի ինչ, քաւ լիցի. քանզի հեթանոսաց են այն լկտութիւնք. զի՞նչ ինչ կայցէ քան զայն ծանականս ծանականագոյն:

Տես զչար դեւն, թէպէտ եւ ի բնէն անկաւ[15], սակայն զնշմարանս չարեացն ջանաց պարհել[16] մինչեւ ցայս օր ժամանակի: Զի այնչափ սաստկացեալ էր[17] յառաջին ժամանակսն մոլորութիւնն, զի եւ զմարդիկ ի կերպարանս շանց կարծեցուցանէին դարձուցանել, եւ զբանն եւ զբարբառ շրջէին: Եւ եթէ չհաւատայցես, ասէին, թէ չիցէ շուն՝ ի ձայնէդ, հաւատա ի կերակրոցն[18] զոր ուտէ. զշան ձայն թերեւս ջանայցէ ոք ածել[19], այլ զնոյն կերակուր զի՞արդ ոք ախորժիցէ: Եւ մոլորելոյն այնպէս թուէր, եթէ զբնութիւնն իսկ դարձուցանիցեն կախարդքն. եւ զայն ոչ առնուին ի միտ, եթէ դեւ իմն այնպիսի նստեալ ի վերայ մարդոյն՝ [որ] զկերպարանս շան ցուցանէր եւ զնոյն բարբառ ածէր[19], եւ զնոյն կերակուրս ծախէր կերպարանօք[20]. եւ զայն ամենայն համարձակութիւն խափանեաց Աստուածն մեր:

11. Կապերտակս իմն զերեսօքն պատեն, երեսին վրայ լաթի կտորուանք կը փաթթեն:

12. Փաղանք, կապ, փաթթելու լաթ. (եաշմագ):

13. Տես **Ա. 7**, 18:

14. Զլուլս. չլեալս, չլուած, չեղած չըլլալու բաներ. տես **Գ. 13**, 27:

15. Ի բնէն անկաւ, իր բունը. նախնականը կորսնցուց, սկզբնականէն ինկաւ: Տես **Ա. 16**, 35:

16. Պարհել, փխկ. Պահել. տես **10**, 10: Քեր. 488, Ը:

17. Օրինակն՝ է:

18. Օրինակին մէջն էր հաւատա եւ կերակրոցն:

19. Զայն ածեմ, բարբառ ածեմ, (շան) ձայնը հանել:

20. Կերպարանօք, առ աչօք:

17.

Վասն խղճի մտաց:

Դատաստանք իմ ի լոյս հեթանոսաց: Այս իսկ լուսաւորեցոյց զնոսա, զդատաստանն գիտել եւ զիրաւունսն ի միտ առնուլ: Տեսանե՞ս զշահս դատաստանին, զի խաւար փախեաւ, երկիւղն մերժեցաւ, ցանկութեանն կարիք փախստական եղեն[1]: Զոր օրինակ յորժամ այր դատաւոր երեւեսցի, զգողս եւ զաւազակս եւ զգերեզմանակրկիտս եւ զամենայն ազգս չարագործաց առնէ հալածական, նոյնպէս եւ մտացն ընտրութիւն, յորժամ միւսանգամ անդրէն զիւր զօրութիւնն առնուցու եւ ելեալ նստիցի յաթոռն ատենի, զամենայն վնասակարսն հալածական առնէ, եւ զամենայն զօգտակարս՝ համբոյրս եւ ընտանիս[2]: Կամ թէ չիցէ՞ տեսեալ քաղաքս, յորժամ դատաւորն յատենի նստիցի, որչափ ինչ ահ ի քաղաքին լինիցի, ոչ միայն վնասակարացն, այլ եւ այնոցիկ որոց չկայցէ ինչ խիղճ ի մտի: Նոյնպէս եւ միտք յորժամ առողջ իցեն եւ ելեալ իբրեւ զդատաւոր նստիցի յաթոռն ատենի, ապա այնուհետեւ ահ եւ երկիւղ շտապէ[3] զգործսն որ յառաջագոյն ինչ ոչ ի դէպ[4] գործեալ իցեն: Եւ ոչ միայն չար խորհուրդքն յանդիմանիցին, այլ եւ այլ եւս բարք մտացն՝ որ չիցեն ինչ վնասակարք՝ դողան եւ սարսեն: Զոր օրինակ յորժամ Աստուած դատիցէ՝ եւ ոչ աստեղք սուրբ գտանին առաջի նորա, նոյնպէս եւ միտքն յորժամ ինքեանք դատաւորք լինիցին, եւ զվնասն պահանջիցեն[5] պատշաճական ամբաստանութեամբք, չիք ինչ որ կարիցէ զնա արդարացուցանել:

Եւ յիրաւի կամի այնպէս՝ զի զանձինս դատէաք:

1. Փախեաւ, մերժեցաւ, փախստական եղեւ, նոյնանշան եւ վայելչութեան համար փոփոխուած:

2. Համբոյր եւ ընտանի, նոյնանշան են:

3. Շտապեմ, տագնապել, խուճապեցընել:

4. Ոչ ի դէպ, անդէպ, անպատեհ:

5. Զվնասն պահանջեմ. յանցանքին համարը պահանջել:

Այլ չհամարձակիս եւ չյօժարես արկանել զխիղճ մտացն ի խուճապանս[6] եւ քննել զամենայն կեանս քո, զի գտանիցես մեղս բազումս եւ հալածականս առնիցես: Եւ գիտեմք եթէ բազումք իսկ ախտանան զայսպիսի ախտ. եւ ես իսկ ինձէն եւ յիմմէն[7] իմանամ եւ զայլոց. քանզի եւ ես իսկ բազում անգամ կամեցայ զմտաւ ածել զամենայն զկենաց իմոց զվարս եւ քննել ճշգրտիւ, բայց ոչ իշխեցի համարձակել[8] զի մի ի բազում տրտմութիւնս ընկղմեսցին միտքս. զի թէ կարէաք ի հարց եւ ի փորձ արկանել զմեղսն, եւ բնաւին իսկ զյիշատակս մեղացն ի բաց ջնջէաք, եւ յիրաւի եւ նմանագոյնս[9] ջանայաք յայն: Իսկ եթէ մերթ խոշտանգեմք զմիտս եւ մերթ ծուլանամք, զի՞նչ ինչ ի գրելոցն շահիցիմք:

Եւ զի՞նչ օգուտ իցէ, ասեն, զմտաւ ածել, բայց[10] զի աւելի եւս տրտմութիւն շահիցիմք. զի աստ զմիտս ուտիցեմք, եւ անդ զպատիժսն կրիցեմք: Այլ ես ասեմ եթէ գոյ օգուտ եւ ի տրտմութենէն. զի եթէ զմտաւ ածեալ[11] տատամնիցիս, դանդաղագոյն լինիցիս միւսանգամ առ այնպիսիս մտաբերել[12]: Եւ ոչ այնչափ միայն, այլ եւ զԱստուած եւս աղաչիցես՝ ածել ի հաւան. ըստ այնմ եթէ Ասա դու նախ զանօրէնութիւնս քո, զի արդարասցիս: Զի թէ ասելն արդարացուցանէ, ո՞րչափ եւս առաւել տատամնելն: Ոչ այնչափ ինչ[13] օգնէ յանցաւորին՝ որչափ յորժամ հանապազ առաջի աչաց եւ ի միտս ունիցի զմեղսն, եւ ստէպ ստէպ զոփայցէ եւ զանձն խոշտանգիցէ. ոչ ինչ այնչափ զԱստուած հաշտեցուցանէ վաղվաղակի, ոչ պահք եւ ոչ գետնատարած անկողինք եւ ոչ հսկումն, եւ ոչ այլ ինչ այնպիսիք. եւ սմին

6. *Ի խուճապանս արկանեմ*, խռովել, վրդովել, տագնապեցընել, վախ տալ:

7. *Ինձէն եւ յիմմէն*, ինքիրմէս եւ իմինէս:

8. *Ոչ իշխեցի համարձակել*, չհամարձակեցայ: Քեր. 399, ԻԴ:

9. **Տես 6**, 5. եւ **Ա. 10**, 14:

10. *Բայց*, բայց եթէ, բայց միայն:

11. **Օրինակին մէջն էր՝** *ածել*:

12. **Տես Ա. 5**, 25:

13. *Ոչ այնչափ ինչ (օգնէ)*, փոխ՝ Ոչինչ այնչափ. ինչպէս քիչ մը ետքը:

հաւանութիւն[14] ի Գրոց կարգեցից քեզ։ Ասացի, ասէ, պատմեցից զմեղս իմ, եւ դու թողեր զամենայն ամպարշտութիւնս մեղաց իմոց։ Ասացի, ասէ. տեսանե՞ս զի՞նչ զօրութիւն է այնր՝ եթէ Ասա դու նախ զանօրէնութիւնս քո զի արդարասցիս։ Միթէ յորժամ դու քեզէն չկամիցիս յիշեցուցանել, Աստուած ո՞չ գիտիցէ, միթէ չունիցի՞ զամենագէտ գիտութիւնն, որով զամենայն գործս իբրեւ ի գրի գրեալ ունի։ Այլ դէթ, ասեն, զաշխարհիս թշնամանս չշահիցիմք, զի մի ծանակ եւ առակ լինիցիմք[15]։ Այլ այդպիսի մօք ոչ զաստի զթշնամանս անցուցանել[16] կարես, եւ ոչ զանտի շահսն օգտել[17]։

18.

Վա՜յ այնմ որ իրաւունս իշխիցէ պահանջել յԱրարչէն:

Վա՜յ՝ ոչ այնմ միայն որ ամբաստան լինի զարարչէն իւրմէ, այլ եւ որ պատասխանի տայցէ, որ իրաւունս իշխիցէ պահանջել լինելոց[1] ինչ իրաց։ Ես զքեզ ստեղծի, եւ դու յինէն օճան[2] խնդրես. զի թէ չէր կամեցեալ[3], եւ ոչ լինէիր իսկ։ Միթէ ասիցէ՞ կաւն ցբրուտն, զի՞ կաս, զի՞ չգործես. եւ գործն՝ թէ չի՞ք քո ձեռք։ Զայս առ այնոսիկ ասէ որք զերկայնմտութիւն Աստուծոյ բամբասիցեն՝ եթէ այս ինչ պարտ էր Աստուծոյ եւ այս ինչ չէր պարտ. չի՛ք ինչ քան զայն բարբառ ամպարշտագոյն, օրէնս դնել դատաւորին, եւ զամենագործն բնութեանց[4] մարդկեղէն մօք բամբասել։ Թէպէտ եւ չիցէ ինչ նման

14. *Հաւանութիւն*, համոզիչ խօսք, ցուցում, ապացոյց։ — *Սմին հաւանութիւն ի Գրոց կարգեցից քեզ*, սուրբ ցուցումները Գրքէն առջեւդ դնեմ։

15. *Ծանակ եւ առակ լինիմ*, ծաղր ըլլալ։

16. *Անցուցանեմ* (*զթշնամանս*), հոս՝ խափանել։

17. *Զաստի, զանտի*, այստեղաց, այնտեղաց։ Տես Քեր. 455. Գ։ *Զանտի շահսն օգտիմ*, անդիի աշխարհքին օգուտը վաստկիլ։

—

1. Փխկ. *Զինելոց ինչ իրաց*։

2. *Օճան*, օգնութիւն, բարիք. հոս թերեւս՝ համար եւ իրաւունք (պահանջել)։

3. Այս ինքն՝ Զի թէ իմ չէր կամեցեալ։ Քեր. 359, 1։

4. *Ամենագործն բնութեանց*. տես 4, 27։

օրինակս. զի բրուտն ոչ եթէ նիւթոյ[5] կաւոյն արարիչ իցէ, այլ միայն ստեղծուածոյ[6]. եւ այնպէս՝ որչափ ձեռնհաս ինչ իցէ[7]. իսկ Աստուած ոչ միայն պատկերիդ քոյոյ, այլ եւ նիւթոյն եւս ուստի եղերն՝ արարիչ է. կաւն ոչ եթէ զլինելն, այլ զկերպարանս միայն առնու ի բրտէն. եւ ոչ հեռի ինչ[8] եւ ոչ ընդդէմ դառնայ. իսկ դու որ ամենեւին իսկ Աստուծով եղեր, նստեալ[9] համա՞ր պահանջես ի նմանէ: Կաւն չդառնայ ընդդէմ, քանզի ոչ բարբառ իսկ ունի ի բերան. իսկ դու յա՞յն սակս դիմադարձ լինիցիս՝ զի զբարբառդ առեր. պարգեւաւդ ընդ պարգեւատուին կռուիս: Ընդէ՞ր ոչ ասիցես զպատճառսն, վասն որոյ ոչ պարտիս ընդդէմ դառնալ. արար զքեզ խօսուն իմաստուն, ոչ զի առաւելութեամբն ընդդիմակաց Տեառն լինիցիս, այլ զի զնա փառաւորիցես, եւ զնոյն[10] օրհնեսցես, ոչ զի քննիցես եւ ի հարց եւ ի փորձ անկանիցիս[11]: Առեր լեզու ի փառաւորութիւն[12], առեր զմիտս ի գոհութիւնս, ի հաւատս: Զունի բարբառ կաւն. զի եթէ ճանաչէիր զարարիչն, գիտէիր թերեւս՝ էրէ քան զկաւն եւս անարգագոյն ես եւ անձայնական[13]:

Եւ տես յորպիսի դէպ ժամանակի (ասէր զայս). յորժամ արձակուրդն առնելոց էր[14]. զի մի՛ կարծիցի եթէ չկարիցէ վճիռ իրացն առնել[15], եւ յայն սակս զայնպիսի բանս ի մէջ բերիցէ: Զի եթէ անդէն ի վիշտսն թողեալ էր եւ այնպիսի բանս խօսէր, [եւ] այնպիսի իմն[16] կարծէր՝ եթէ վասն զի ի վշտացն չկարաց փրկել՝

5. **Օրինակն**՝ *ի նիւթոյ*: — *Ոչ եթէ… իցէ*. տես վերը՝ **20**, 2:
6. *Ստեղծուած*, շինուածք:
7. **Այսինքն**՝ կրցածին չափ, կարողութեան համեմատ: — *Այնպէս* փոխ. **Այնչափ**:
8. *Հեռիմ* կամ *հեռամ*, հեռանալ, հակառակիլ, դժկամակիլ:
9. *Նստեալ* աւելադրութիւն է. տես **10**, 27:
10. *Զնա* փառաւորիցես, *զնոյն* օրհնիցես. տես **Ա. 9**, 18:
11. *Ի հարց եւ ի փորձ անկանիցիս*. հարցընելու քննելու ելլես:
12. *Ի փառաւորութիւն*, փառաւորութեան համար:
13. *Անձայնական*, անձայն, անմռունչ:
14. *Արձակուրդ առնեմ*, արձակել, ազատել (դերութենէ):
15. *Վճիռ առնեմ*, գործն ի գլուխ հանել, լմցընել:
16. **Փոխ**՝ **Այնպէս իմն**:

այնպիսի բանիւք պատրէ[17]: Իսկ նա աւանիկ ի ժամանակի փրկութեան ըմբերանէ, զի ուսանիցին եթէ ի ձեռացն թողուլ՝ անքնին եւ անճառ իմաստութեանն գործ էր, եւ չէ պարտ բամբասել եւ մեղադիր լինել, եւ կամ ի խոյզ եւ ի քնին ինչ արկանել[18]:

Եւ ոչ այնչափ միայն որոշումն[19] իցէ ընդ քեզ եւ ընդ Աստուած, որպէս ընդ կաւն եւ ընդ բրուտն. զի բրուտն կաւոյն չէ արարիչ, այլ միայն կերպարանաց. եւ նոքա կարի մօտ են առ միմեանս. զի կաւն արարած է եւ բրուտն, իսկ քո արարիչն անարար է, եւ դու՝ արարած:

19.

Թէ չիք ճշմարիտ խաղաղութիւն եւ ուրախութիւն ամպարշտաց:

Չիք խաղաղութիւն ամպարշտաց: Եւ յայտ է եթէ զճշմարիտ ուրախութիւնն զանվախճանականն զանթառամականն ոչ ունիցին. զի որպէս Աստուած անվախճան է, նոյնպէս որ վասն նորա ուրախութիւնն է՝ անեղծ է, միշտ բխէ, միշտ ծաղկի եւ փթթի[1]: Յայնպիսի ուրախութենէ անմասն են ամպարիշտք. եւ ոչ ասաց եթէ չառնին[2] ուրախ, այլ՝ եթէ Ոչ գոյ իսկ ուրախութիւն. զոր օրինակ եւ յորժամ զաղքատաց ոք ասիցէ եթէ ոչ է հնար նոցա մեծանալ, քանզի չէ ինչ մարթ: Զի մարդիկ որ հանապազ ի մեղս կայցեն եւ խղճիւ չարեաց միշտ յահ եւ յերկիւղ կայցեն, հանապազ մահուց մահս մեռանին[3]. եւ

17. Վասն զի չաղկապին բուն ընտիր գործածութիւնը՝ խօսքին առաջին մասին սկիզբը դնել է: Տես Բ. 6, 10:

18. Ի խոյզ եւ ի քնին արկանել, քննել, հետազօտել:

19. Տարբերութիւն, խտիր:

---

1. Օրինակն ունէր՝ Եւ ոչ փթթի:

2. Զառնին փոխ՝ Չլինին: — Այս կերպով կը գործածուին Առնիմ, գործիմ, կամ բայերը. Զառնին իմիք պիտանացու: Զառնի սակաւ շահ: Խոստովան առնիցի: Առնի գործակից, արժանի, սիրելի, եւայլն: — Բազում վնասս գործին մեզ: Զինչ իցէ որ գործեցաւ: — ծառք եղեն եւ ծառայ կան: Նոյնպէս ծառք կաց փոխ՝ Ծառք լինել: Բ. 10, 20:

3. Մահուց մահս մեռանին. սաստկացուցիչ ձեւ:

մանաւանդ զի չէ պարտ իսկ զայն մահ կոչել, այլ եւս դժնդակ քան զմահ: Զի մահ լուծումն է չարեացն՝ որ զմեզ կապեալ ունիցին, եւ զոգիսն լուծանէ ի մարմնոց շղթայից. զի յորժամ զնա արձակիցէ, եւ զհոգսն ընդ նմին փարատէ: Իսկ վարք անօրէնք՝ եւս իմն աղէտս[4] գործեն, զի երկայնեն եւ եւս յաճախագոյն[5] բորբոքեն զցաւն, ի կապանս անձին իւրոյ շաղին իւրաքանչիւր ոք[6], զի շաղեալն ի չար գնացիցն լինի:

Են եւ այլ ինչ կեանք վշտագինք եւ առանց մեղաց իսկ, կերակրոցն հոգք, հիւանդութեանց տրտմութիւնք, վնասք, եպերանք, զրպարտութիւնք, նենգութիւնք[7], տխրութիւնք ժամու եւ տարաժամու, եւ որ այլ եւս այսպիսիք ինչ իցեն. իսկ յորժամ մեղքն եւս առընթեր կայցեն՝ դժնդակն եւ անհամբոյր գաղանն, չիք ինչ այնուհետեւ մխիթարութիւն ի միջի: Տես զիա՛րդ շրջէր Կայէն տատանեալ եւ երերեալ: Եւ արդ զանհանճարա՛ցն ճառել ինչ պարտ իցէ, զանյուսիցն որ քան զքարինս՝ թէպէտ եւ մարդիկ իցեն՝ եւս անզգայագոյնք իցեն, որք զմիտսն ունիցին եւ չվայելիցեն ի միտս: Քանզի ի խորխորատն չարեաց մղեն ընկենուն միշտ զանձինս, եւ համարին եթէ կանգուն կայցեն՝ գլորեալքն անկեալք[8] ի մոլորութիւնս: Զայնպիսեացն ասէ. Ոչ գոյ ուրախութիւն ամպարշտաց:

Եւ արդարեւ չիք իսկ, այլ ցաւովք եւ ցակամբք[9] են կեանք նոցա. եւ եթէ առանձինն ուրեք իցեն, եւ եթէ զայլս ի պատիժս ինչ տեսանիցեն, այլոց պատժովքն զիւրեանց անձանց աղէտսն նկատեալ տեսանեն: Զոր օրինակ

4. Օրինակն՝ Աղէտք:

5. Յաճախ բառն ստէպ կը գործածուի *Սաստիկ* եւ *բազում* նշանակութեամբ. Նոյնպէս *Յաճախեմ, յաճախութիւն, յաճախագոյն*, եւն. Տես վերը **5**, 22.

6. *Շաղիմ*, փաթթուիլ, թակարդիլ, (չուանի մը) կառչիլ, պատատիլ. կ՚ըսուի նաեւ՝ *Շաղեալ պատիմ, պատաղիմ*: — Այստեղ յոգնակի բայ անսովոր կերպով է:

7. Այսինքն՝ Զորս կրիցէ ոք:

8. Օրինակն էր՝ *ընկեալ*:

9. *Ցակն*, տառապանք, խեղճութիւն:

որք զուղղութեանցն հետ[10] իցեն՝ յորժամ լսիցեն զբարի ինչ՝ ուրախ լինին. իսկ նոքա Գրոց ունկն չկարեն դնել, քանզի ոչ կամին լսել զիւրեանց պատուհասն. զի թէպէտ եւ յանդիման[11] չտանջիցեն զչարս Գիրք[12], այլ յորժամ այլոց վնասակարաց[13] սպառնան, նոքա իբրեւ լսիցեն՝ զմիտս եւ զմարմինս ուտեն. թէպէտ եւ ոչ յականէ[14] զոք, սակայն հասարակաց սպառնալեօք կսկծեցուցանեն: Իսկ վնասակարն՝ յորժամ լսիցէ, առնու վէրս եւ գնայ, քանզի խոցի ի միտսն ի վճիռն առնլոյ[15], եւ այն՝ մինչ չեւ ժամանակ ատենին իցէ, ոչ տանջանք ի միջի եւ ոչ պատիժք, եւ խիղճ մտացն զվնասն պահանջէ՝[16] յորժամ յարժանն հայեսցի[17]: Իսկ յորժամ յեկեղեցի եւ ի թատերս եւ ի հարսանիս եւ յուրախութիւն տանիցիմք զմեղաւորն, եւ մխիթարութիւն ինչ ոչ գտանիցէ, զի՞ գործիցեմք: Զոր օրինակ զհիւանդ. որք չարախտս[18] տհաճս յորժամ առ աղբեւր ջուրց տանիցիմք, կամ ի գետս, կամ ի ճահիճս, յայնժամ եւս աւելի այրեսցին ի փոր, զի ունին զախտն ի փորի. իսկ եթէ ի մահու եւս ասիցես՝ յորժամ մեռանիցին, անդ եւս աղէտք եւ անհնարին չարիք: Յորժամ ի հարսանեացն արտաքս ելանիցեն, ի տանջանս մատնիցին, ի պատիժս հրամայիցին[19]: Իսկ արդ անդ ո՞չ եւս կարեւոր ցաւք իցեն, եւ անհնարին[20] արհաւիրք եւ երկիւղք:

Ոչ գոյ ուրախութիւն ամբարշտաց, ասէ Տէր:

10. **Սովորականն է**: *Զուղղութեանց զհետ իցեն*: — *Ուղղութիւնք*. բարեկարգ կեանք, առաքինի վարք:

11. *Յանդիման*, յայտնապէս, աչքի առջեւ. ուղղակի:

12. **Անուան** բայի դիրքը. տես Գ. **9**, 10:

13. **Յանցաւորաց**. տես Ա. **14**, 8. եւ հոս՝ ծան. 16:

14. *Յականէ*, կամ *Յականէ յանուանէ*, անուանով:

15. *Ի վճիռն առնլոյ*, փոխ. Յառնլոյն վճիռ:

16. *Զվնասն պահանջէ*, յանցանքին համարը կը պահանջէ:

17. **Եթէ** ուղիղ մտածէ, պէտք եղածը, պարտքը, եւն:

18. *Որք* իբրեւ յոգնակի. տես Բ. **2**, 1. եւ հոս՝ ծան. 21:

19. **Փոխ՝ Ի պատիժս հրամայիցին** *մտանել*, պատժուելու հրաման պիտի առնուն:

20. *Կարեւոր*, *անհնարին*, երկու նոյնանշան. սաստիկ:

Յորժամ Աստուած ասիցէ, մի՛ ինչ այնուհետեւ թերահաւատ լինիցիս. ետ վճիռ, եթէ Ոչ գոյ ուրախութիւն. եւ մի՛ այլ ինչ աւելի ակն ունիցիս քան զայն: Յորժամ տեսանիցես զայլ ոք[21] ի տապ ջերման գոլացեալս[22], եւ կայցեն առաջի տաշտք եւ բաժակք պէսպէս ըմպելեաց կամ ցուրտ ջրով լի, եւ սեղան ինչ ամենալից յօրինեալ առաջի՝ պէսպէս կերակրովք եւ համադամ խորտկօք, ընդ բարեկեցի՞կս ինչ համարեսցիս զախտացեալսն: Թէպէտ եւ ճաշակիցէ իսկ ի խորտկացն, յայնժամ աւելի տանջեսցի[ն], զի տապոյ ջերմանն տայ[23] զկերակուրն: Նոյնպէս եւ դու յորժամ տեսանիցես զմեղաւոր ոք երկապաշտեօք[24] մեծարեալ, սպասաւորօք պատուեալ[25] որ աստի անտի անցանիցեն, եւ զողոքսն[26] եւեթ խօսեսցին. ի սեղանս բազմախորտիկս վայելեալս[23], ազգի ազգի իւղօք անուշացեալս, պէսպէս պաճուճանօք պաճուճեալս, մի՛ ինչ երանի տայցես. այլ սգասջիր լացջիր եւ յոգւոց հանիջիր, զի այն ոչ այլ ինչ է՝ այլ հրոյն որ ի մեղացն բորբոքեալ իցէ՝ կերակուրն[27]: Զի եւս քան զեւս զցաւսն աճեցուցանէ, եւ ծանրութիւն եւ տաղտուկ օր ըստ օրէ ոգւոցն հասուցանէ. քանզի այնմ եւեթ պարար[28] է մեծութիւն:

Եւ եթէ կամիս՝ մի՛ ինչ հարեւանցի անցցուք. յորժամ տեսանիցես զգլխաւորս քաղաքաց մարմնագեղս[29], անդամայաղթս[30], զուարճացեալս ի ծերութիւն պարարտութեան[31], յորդիս, ի թոռունս բերկրեալս, է խրախ-

21. *Զայլոք*, փոխ՝ Զայլ ոմանս:
22. *Գոլանամ*, տաքնալ, ջերմանալ: — Օրինակին մէջն էր՝ *գոլացեալք*:
23. Այստեղ եզ. ու յոգն. իրարու խառնակած են:
24. *Երկապաշտեայք, էից, եօք*, հացկատակներ:
25. Օրինակն՝ *պատուեալք*. յայտնապէս գրչի սխալ:
26. *Խօսել զողոքս*, շողոքորթական խօսքեր խօսիլ:
27. Այսինքն՝ կերակուր հրոյն որ ի մեղացն բորբոքեալ իցէ:
28. *Պարար*, ճարակ, խայծ, գիրցնելու կեր:
29. *Մարմնագեղ*, գեղեցկամարմին:
30. *Անդամայաղթ*, սովորաբար՝ *յաղթանդամ*:
31. *Ծերութիւն պարարտութեան* կը գործածուի իբրեւ Ամաց լիութիւն, խոր ծերութիւն:

ճանս ուրախալիցս, անհոգս առանց տրտմութեան, երջանիկս երանելիս յամենայնի, յայնժամ աւելի համարեսջիր զնոսա լալոյ եւ արտասուաց արժանի. զի զոգիսն ի ներքս մեղաց հրոյն բորբոքեն. քանզի մեղքն բարութեամբքն իմն սովոր են աճել, եւ ցաւովք եւ վշտօք՝ խարխել[32]: Իսկ յորժամ մեղաւոր ոք իցէ, եւ է դիւրութեան եւ ի հեշտական կեանս, յաւելուած եւս ցաւոցն լինի դիւրութիւնն: Եւ գիտեմք զբազումս որ քան զանասունս եւս[33] անխօսագոյնք իցեն, է– այսպիսի իմն կենաց ցանկան, եթէ կամէի[34] զնոյն կեանս կեալ եւ զնոյն ախտ ախտանալ[35]. եւ այն եւս իմն աւելի դժնդակագոյն է՝ զի եւ զգան իսկ ոչ ցաւոցն[36]:

20.

Ի ժամանակի ընդունելութեան, մինչ յաջողարինս իցեմք, լաւէ մեզ Տէր:

Բժիշկ մի որ ցաւածի օգնել կամիցի, տեւէ բաւէ եւ ժամանակին միայ[1]: Բժիշկն կարօտ է ժամանակին, իսկ Աստուած ոչ եթէ ժամանակին ինչ կարօտ իցէ[2]. զի զառաջինն ինքն մատակարարեաց, եւ շրջել զնոյն՝ ինքն կարող է. զի կրկին լիցի ուղղութիւն, զի օգնիցէ եւ ի

32. *Խարխիմ*, խախտիլ, նուաղիլ: — Մեղքը հասարակօրէն բարեկեցութեամբ կ՚աճի, եւ ցաւովք ու վշտօք կը նուաղի:

33. Օրինակին մէջն էր՝ *կէս*՝ անխօսագոյնք:

34. *Ցանկան՝ եթէ կամէի . . .* այսինքն՝ Ցանկան եւ ասեն՝ եթէ կամէի: — *Գայլին ստէպ՝ թէ պինդ կաց:*

35. Տես քեր. 239, Բ:

36. Օրինակն՝ *սզան*: — *Զգամ* տրական խնդրով փոխ՝ Զցաւան: Այսպէս եւս. *Անօրին զգալ, մնաց զգալ, Զգալ խելաց*, խելքը վրան գալ, ուշաբերել: — *Ու զգան իսկ ոչ*. յետադաս *ոչ*. տես քեր. 456, Զ: *Ու արգելոյր իսկ ոչ: Ու ամաչէին իսկ ոչ: Ու երդնու իսկ ոչ: Ու տացէ իսկ մի: Ու անուանեսցի իսկ մի.* եւայլն. սովորաբար նախընթաց *ու* եւ հետեւորդ *իսկ* շաղկապներով:

---

1. *Տեւէ բաւէ եւ ժամանակին միայ*, յարմար ժամանակի կը սպասէ: Քեր. 466, Գ:

2. *Ոչ եթէ ժամանակի ինչ կարօտ իցէ*. այսինքն՝ Ոչ է կարօտ ժամանակի: — Սովորական է *Ոչ եթէ . . . իցէ*, փոխ լոկ Ոչ է: Այսպէս եւս՝ *Ոչ եթէ ի* մթերից *ընչից իցեն* կեանք: — Իսկ *ինչ*՝ բացասականի յաւելուած է. Քեր. 277, ԺԶ:

դէպ ժամու[3] օգնիցէ: Զի եթէ յառաջագոյն օգնեալ էր, ոչ ինչ աւելի օգուտ գործէր. այլ յորժամ ի դէպ էր օգնել՝ յայնժամ օգնեաց, զի յայտ լիցի եթէ եւ ի ձեռացն թողուլ[4] ըստ նորա տեսչութեանն եղեւ: Քանզի է ժամանակ ի դէպ, եւ եթէ կորուսանիցեմք զդէպ ժամանակն, ոչ եւս այլ լինի մեզ ի դէպ[ս] առաքինութեան[5]: Որպիսի ինչ[6]. կուսանք կորուսին զժամանակն, եւ մեծատունն որ զՂազարն անտես առնէր. եւ յետոյ խնդրէին ժամանակ ի դէպ, եւ ոչ գտանէին: Որպէս զի[7] ժամանակ ընդունելութեան յայնժամ է՝ մինչ յաշխարհիս իցեմք. իսկ յորժամ ելանիցեմք աստի, ոչ եւս կարիցեմք յառաջնոյն ինչ ստանալ, եւ ոչ զպտուղս ապաշխարութեան ժողովել: Քանզի մարտիկ ոք, թէ՝ մինչդեռ տեսողքն նստիցին՝ ի պարտութիւն մատնիցի, յորժամ տեսողացն զրաւ լիցի[8], ոչ եւս կարէ զպարտութիւնն ի յաղթութիւն ածել[9]: Զի մինչդեռ տեսողքն նստիցին, եւ յօրինիչ մարտին մօտ իցէ, ամենայն իմիք հնար է, եւ յաղթելոյ եւ պարտութեան. իսկ յորժամ նկատեալ[10] ժամանակն ի գլուխ ելանիցէ[11], այնուհետեւ թէ եւ աշխատիցի եւս՝ ընդ զուր եւ ընդ վայր են ճգունքն:

Անհնարին չփոթութեամբ ամբոխեալ էր երկիր յառաջ քան զգալուստն Քրիստոսի. զի ոչ այնպէս տգեղ եւ անվայելուչ էր՝ մինչդեռ սիկն եւ կաւ եւ ջրոցն բազմութիւն ունէր զարարն[12] երկրի, որպէս մեղացն եւ անօրէնութեանցն խռովութիւնք եւ ամբոխք[13] չփոթեցին

3. Դէպ կամ ի դէպ ժամ, ժամանակ ի դէպ, յարմար ժամանակ, պատեհ առիթ:

4. Փխկ՝ Եւ թողուլն ի ձեռաց:

5. Այսինքն՝ Ալ անկէ ետեւ մեզի առաքինութեան (ի դէպ) յարմար չըլլար:

6. Որպիսի ինչ, զոր օրինակ:

7. Այնպէս զի, կամ վասն զի:

8. Յորժամ տեսողացն զրաւ լինիցի, երբ որ ալ տեսնող չմնայ:

9. Զպարտութիւնն ի յաղթութիւն ածել, յաղթուիլը յաղթութեան դարձնել, փոխել:

10. Որոշուած: — Օրինակը՝ Նկարեալ:

11. Օրինակն՝ Ելանիցեն:

12. Արարն (երկրի), զանգուած, մարմին, տարր, կազմուածք:

13. Խռովութիւնք, ամբոխք նոյնանշան են: — Նոյնպէս՝ Չփոթեցին, եղծին: Ա. 7, 8:

եղծին զյօրինեալ կարգն. քանզի միշտ մարտք, հանապազ պատերազմունք[14], խռովութիւնք, արիւնք հարազատաց, գոյժ եւ աղաղակ, լալիւն ողբումն եւ աշխարանք։ Չկայր ի հաստատութեան երկիր, այլ Աստուած[ն] որ[15] եկն հաստատեաց զնա, իբրեւ զքաղաք մի խռովեալ եւ ամբոխեալ ած ի խաղաղութիւն[16]. եւ այն իսկ են զարմանք՝ զի ոչ զխռովիչսն եհան եւ զայլս բնակեցոյց, այլ զնոսին դարձոյց յուղղութիւնս։ Զի հազարապետք[17] յորժամ տեսանիցեն զծառայս տերանց իւրեանց ի ստահակութեան, զնոսա հալածեն եւ զայլ ի տեղի արկանեն[18]. իսկ Աստուած կամեցաւ զիւր մարդասիրութիւնն ցուցանել. զնոսին իսկ որ ի ծուլութիւնսն էին՝ ած յառաքինութիւն[16]. զի ոչ զպիտանի զոք, այլ զանյոյսս՝ որոց ոչ ակն ինչ կայր՝[19] արար վարդապետս։ Եւ քանզի խրատ վարդապետութեան ոչինչ կարաց օգնել. ոչ երկիւղ գեհեննին, ոչ հրոյն սպառնալիք. ոչ տանջանացն հրաւէրք. վասն այնորիկ զայն եւեթ ստէպ ասէր, եթէ Ոչ եկի կոչել զարդարս այլ զմեղաւորս յապաշխարութիւն։ Վասն է՞ր փախչիք. ընդէ՞ր սրանայք[20]. միթէ պատի՞ժս եկի պահանջել. միթէ ծա՞նր ինչ իցէ քարոզութիւնդ, միթէ տաղտկալի՞ ինչ է գալուստս։ Ո՞վ ոք փախիցէ ի բժշկէն[21]. միթէ դե՞ղքն ինչ դաժանք իցեն. ոչ ասացի եթէ լացէք եւ աշխարեցէք եւ կոծեցարուք. այլ եթէ միայն Եկայք առ իս եւ գտջիք հանգիստ. եւ զի՞նչ դանդաղանք իցեն գալդ առ իս[22]։

14. *Միշտ մարտք, հանապազ պատերազմունք*, նոյնանշան աւելադրութեամբ։

15. Թերեւս *Նոր*։

16. *Ածեմ, ի խաղաղութիւն, յառաքինութիւն*, խաղաղցընել, առաքինի ընել։ Ա. **10**, 24. եւ Բ. **14**, 25։

17. Այսինքն Տան հազարապետք, տեսուչք, գործակալք։

18. *Զայլ (ծառայս) ի տեղի արկանեն*, ուրիշ (ծառաներ) տեղը կը դնեն։

19. *Զանյոյսս որոց ոչ ակն ինչ կայր*, փոխ՝ պարզապէս ըսելու՝ Զանյոյսս։ — *Որում ոչ կայր ակն*. տես Քեր. 343, ծան։

20. *Վասն էր, ընդէր*. — *Փախչիք, սրանայք*, նոյնանշան են՝ վայելուչ կերպով փոխուած։

21. Օրինակին մէջն էր՝ *ի բժշկէն*, քիչ մը ետքը Լացէք *մի* աշխարեցէք։

22. Այսինքն՝ ինձի գալն ինչ դանդաղելու բան է։ —

Իսկ իբրեւ ետես եթէ ոչ կամին գալ, շրջէր ընդ քաղաքս, ընդ գիւղս. քարոզէր եւ ասէ. Ապաշխարեցէք. իսկ նոքա ի հեռ, ի նախանձ[23] եւ ի չարագործութիւնս մտաբերէին[24]։ Ո՞վ ոք ընդ իւր բարիս ինչ նախանձեսցի։ Եւ արդ տեսցուք եթէ ո՞չ յոլովագոյն զարմանս այնպիսի ախտիցն կոտորեաց. մի՞թէ չբժշկեա՞ց զբորոտն եւ առաքեաց[25] առ քահանայն՝ առ քննիչ բժշկութեանն։ Միթէ ձերում իշխանութեա՞ն ինչ ցանկացայ. միթէ չմատուցի՞ պատարագս ըստ օրինաց, միթէ չմտի՞ ընդ հնազանդութեամբ, որ տէրս եւ տուիչս էի օրինաց։ Ի՞ւ իւիք ձաղ ինչ կամ ձունիս արարի[26] զձեզ. միթէ փութացա՞յ երբեք արկանել[27] զձեզ ի փառացն ձերոց եւ ոչ առաւել հաստատել ի փառս. ո՞չ ապաքէն վրիպելոցն առ ի ձէնջ պատուիրեցի թէ Զամենայն զոր ինչ ասիցեն ձեզ արարէք, բայց ըստ գործոց նոցա մի գործիցէք. զի եթէ ըստ գործոց գործէին, ապա եւ լսէի՛ն իսկ ոչ[28] բանիցն ձերոց։ Միթէ յԱստուծո՞յ ինչ վրիպեցուցի. ո՞չ զամենայն ինչ Աստուծոյ նուիրեցի. ո՞չ որում բժշկեցաւն[29] ի լեգէոնէն՝ ասացի թէ փառաւորէ՛[30] զԱստուած, եւ միւսումն՝ եթէ Երթ առ քահանայն, եւ մատո պատարագս փոխանակ փրկութեանց[31]։

21.

Թէ բաց յառաքինութեանն յիշատակէ, ոչինչ իսկ են այլ յիշատակք։

Անուն յաւիտենից տաց նոցա։ Վասն ա՛յնորիկ իսկ ցանկալի են գործքն՝ զի զյիշատակն մեր անմահ պահեն,

Դանդաղանք իցեն զաւղ, եղ. եւ յոգն. տես Քեր. 223, Գ։

23. Օրինակին մէջն էր՝ *Ու հեռ եւ նախանձ։*

24. Տես Ա. **5**, 25։

25. Փոխ՝ Զբժշկեա՞ց եւ *ո՞չ* առաքեաց. տես Բ. **8**, 11։

26. *Ձաղ առնել*, ծաղրել, խաղք ընել։ — *Ձաղ կամ ձունիս առնել*, Թերեւս նոյնանշան։

27. Վրիպեցուցանել, զրկել, տես Ա. **9**, 28. **10**, 35։

28. Տես վերը՝ **19**, 36։

29. *Որում բժշկեցաւն*, փոխ՝ *Այնմ* որ բժշկեցաւ։

30. Քիչ տեղ կը գտնուի հրամայականն այս ձեւով։ *Փառաւորէ, յուղարկէ, պատուիրէ, մի՛ տաս, մի՛ լինիս*. Քեր. 373։

31. Թերեւս՝ *փրկութեանդ*։

եւ ոչ տան ժամանակաց ածել ի մոռացօնս[1]։ Եւ անուն յաւիտենից առաւել քան ուստերաց եւ դստերաց։ Յիրաւի իսկ․ զի այն ըստ բնութեանն է, եւ այս ըստ կամաց․ զի այս ի հարկէ, եւ այն ըստ առաքինութեանց։ Եւ լաւ իսկ է առաքինութեանն անուն քան զուստերաց եւ զդըստերաց[2]․ [այլ] զի մի յիշեսցիմք եւեթ, այլ զի ի բարիսն յիշեսցիմք[3]․ զի մի ի սուտ կարծեացն պատիժս մտանիցեմք[4]․ զի որ ի չարիս ինչ անուանիցի՝ յետ չարեացն կորստեան եւ նա կորստական է[5]։ Անուանի է Յուդաս ընդ ամենայն երկիր, այլ ի չար եւ ի սատակումն իւրոյ գլխոյն․ անուանի է Պաւղոս, այլ ի բարի եւ յօգուտ յիշելեացն[6]։

Եւ զայս ոչ եթէ վայրապար ինչ ասացի, այլ քանզի տեսանեմ զբազումս զի ապարանս գեղեցիկս շինեն, եւ գերեզմանս նկարեալս հաստատեն, ոչ վասն այլ իրիք՝ այլ[7] եթէ յորժամ վախճանիցին՝ անուն եւ յիշատակ շինուածովքն թողուցուն յերկրի։ Ցուրտ եւ անօգուտ մխիթարութիւն շահին անձանց յայնպիսի հայթայթանաց․ զի՞նչ օգուտ իցէ մեռելոյ եւ անզգայի՝ շինուածոցն պաճուճանք, յորժամ ասիցեն եթէ այսր անուան են ապարանքն, այսր անուան է շիրիմդ․ եւ օգուտ ինչ չիք, բայց վնաս մեծ։ Զի իբրեւ կարճամտի եւ անքատի[8] եւ ագահի եւ յափշտակողի անուն բամբասիցի, եթէ զորբոյ յափշտակեաց[9], եւ զայրիս մերկացոյց, զի գերեզմանս շինեսցէ եւ շիրիմս կանգնեսցէ[10]․ եւ այն կանգնեալ կայցէ իբրեւ

1. Տան ածել ի մոռացօնս, մոռցընել կու տան։ Տես եւ Գ. 11, 20։

2. Այս ինքն՝ քան զանուն ուստերաց եւ դստերաց։

3. Այսինքն՝ Չէ թէ որ պարզապէս յիշուինք, այլ բարի բաներով յիշուինք։

4. Իմաստն աս կ'երեւայ. Որպէս զի (մարդկան) մեր վրայ սնոտի համարմանը համար չպատժուինք։

5. Իւր չարութիւններն անցընելէն կորսուելէն ետքը՝ ինքն ալ պիտի կորսուի։

6. Յիշելեացն, յիշուողին։

7. Այլ, բայց միայն, բայց եթէ։

8. Անքատ, կարօտեալ, չքաւոր. հոռ՝ կծծի, աչք տնկող, ծակաչք։

9. Զորբոյ յափշտակեաց. որբին բանը խլեց ձեռքէն։

10. Գերեզման, շիրիմ. — Շինեմ, կանգնեմ, նոյնանշանք։

զարձան մի անօգուտ, ամբաստան չարեացն նորա եւ յի-
շատակ ապիրատութեանցն. զի եւ ոյք ողորմել կամիցին՝ չողորմիցին. զի ոչինչ այլ աւելի գործիցեն՝[11] այլ՚ զի ան-մահական ամբաստանութիւնս թողուցուն այնու կեն-դանեաց[12]:

Քա՛ն զի անօգուտ չիրիմ խակ կանգնեալ թողու-ցուս[13] յանուն եւ ի պարծանս, հնարեաց թողուլ, ո՛վ մարդ, անուն եւ յիշատակ՝ մարդիկ խօսուն[14], որ կարի-ցեն պատմել միշտ զքո ինչ առաքինութիւնս, եթէ նո-վաւ փրկեցաք ի վշտաց, նովաւ մխիթարեցաք յաղքա-տութենէ եւ ելաք ի կարօտոյ: Այն են յիշատակ եւ ա-նուն՝ յորժամ խօսունքն եւ իմաստունք[15] վայելեսցեն. ոչ եթէ քարն եւ բուռն[16] եւ հողն, այլ մարդիկն որ գոհանայցեն զԱստուծոյ վասն քո:

11. Օրինակն՝ *զործեցին*:

12. Օրինակն այս եւ յա-ջորդ խօսքն իրարու խառնա-կած՝ ունի այսպէս. Թողուցուն այնու կենդանեաց, քանզի ան-օգուտ..:

13. Այսինքն՝ փոխանակ ան-օգուտ շիրիմ կանգնած թող տալու: — *Քան* յառաջին նա-խադասութեան. տես եւ Ա. **20**, 66: Քեր. 177, **ծան:

14. Այսինքն՝ Ջանա որ քեզի անուն ու յիշատակ բա-նաւոր մարդիկներ թողուս:

15. *Իմաստուն*՝ հոս՝ իմացող, մտաւոր (արարած):

16. *Բուռ*, գամ, կիր. (տես. [illegible]):

Ե. ՍԵԲԵՐԻԱՆՈՍ ԵՄԵՍԱՑԻ

ՃԱՌՔ

1.

Վասն անպատում աստուածեղէն բնութեանն:

ԱՆՃԱՌ է Աստուած եւ անպատում[1], որում ոչ միտք հասանեն եւ ոչ խորհուրդք բաւեն[2], ոչ լեզուաւ պատմի, եւ ոչ բերանով ճառի[3]: Ոչ միայն ըստ մարդկան գիտութիւն անցանէ, այլ եւ ոչ երկինք բաւեն, որ լուսով վառեալ՝ եւ զԱստուած գուշակեն[4]. եւ ոչ ամենայն արարածք, որ ի միասին օրհնեն՝ եւ միանգամայն[5] վրիպեալ գտանին[6]: Ոչ արեգակն ծագեալ, եւ ոչ լուսին փոփոխեալ՝ եւ զանփոփոխն քարոզեալ. եւ ոչ պարքն աստեղացն յօրինական կայանիւքն՝[7] զյօրինիչն: Ոչ տիւ ընդ գիշեր փոխանակեալ[8], եւ ոչ ծով ընդ ցամաք չմարտուցեալ, որ եւ մարտուցեալ՝ նահանջի: Ոչ երկրաւոր կենդանիքս՝ զկենդանիչն, եւ ոչ ծովական կայտառք զպարգեւիչն, եւ ոչ թեւականք՝[9] օդոյս կոտորիչք:

1. *Անճառ եւ անպատում*, **նոյնանշան են:**

2. *Հասանեմ, բաւեմ.— միտք խորհուրդք*, **նոյնանշան:**

3. *Պատմեմ (լեզուաւ), ճառեմ (բերանով)*, **նոյնիմաստ են:**

4. *Գուշակեմ (զումբէ)*. **իմաց տալ, զեկուցանել, ազդ-առնել. (եւ ոչ՝ կանխաւ պատմել):** *Եթէ ոք գիտասցէ թէ ուր է՝ գուշակեսցէ զնմանէ:* **Տես Ա. 6, 22: —** *Լուսով վառեալ եւ զԱստուծոյ գուշակեն.* **այստեղ** *եւ* **աւելադրութիւն է: Քեր. 458, գ:**

5. *Ի միասին, միանգամայն*, **նոյնանշանք:**

6. *Վրիպեալ գտանին*, **չեն հասնիր, չեն բաւեր, ետ կը մնան:**

7. *Յօրինական կայանք*, **կարգաւոր շարք. կանոնաւոր դիրք: — Այսինքն՝ Եւ ոչ ալ աստեղաց բազմութիւնը... արարիչը կը քարոզեն ըստ արժանւոյն:**

8. **Ուրիշ օրինակ մը՝ Ոչ տիւ** *առ գիշեր միաբանեալ:*

9. *Թեւականք՝ օդոյս կոտորիչք.* **օդը պատռող անցնող թեւաւորները:**

Եւ զի՞ եւս յաճախեցից զերեւելեացս ճառել. ուր ոչ հրեշտակք եւ ոչ հրեշտակապետք կարեն տալ զԱստուծոյ զհանգամանս[10]: Մտադիւրութեամբ սկսանիմ ճառել. ախորժելով[11] եւ դուք արժանի արարէք լսել:

Սկիզբն ամենայնի՝ Աստուած է. եւ ինքն եւ ոչ ի միջէ սկզբանէ եղեալ: Ոչ կարօտ սպասաւորօք[12], քանզի ոչ ի նորա պէտս ինչ են պաշտօնեայքն, այլ ամենեցուն օգնէ եւ ամենեցուն բաւական է. եւ զնա՝ ինչ ոչ տանի[13], քանզի ինքն անբաւ բնութիւն է, անփոփոխական հաստատութիւն[14], անայլայլական[15] պատիւ. ոչ ի խոնարհ նուաղեալ գտանի, եւ ոչ ի վեր զարգացեալ եւ աճեցեալ. քանզի կատարելոյ՝ եւ աճելն նուազութիւն է[16]:

Մի է՝ յիւրմէ ինքնակաց, եւ ոչ ինչ յումեքէ ընկալեալ: Ոչ ընդ ծրով անկանի[17], կամ փակեալ եւ սահմանեալ. ոչ փոխ առեալ յումեքէ՝ թէ[18] հաստուցանիցէ. ոչ այլովք եւ այլովք ի մի ինչ կատարեալ[19], եւ ոչ ի բազում իրաց ի մի ինչ բովանդակեալ. քանզի եւ ոչ ինչ յառաջ քան զնա: Անմարմնական եւ պարզական, զատեալ եւ մեկնեալ յամենայն ի մարմնական յօդուածոց[20], որոշեալ եւ զատեալ[21] յամենայն կար[ծ]եաց:

Եւ քանզի շնորհեաց մեզ բանս եւ խօսս, տացուք պտուղ պարգեւատուին՝ յորոց մեզս[22] պարգեւեաց: Օրհնեսցուք որչափ եւ կարող իցեմք. եւ ճառեսցուք չափով

10. *Հանգամանք*, որպիսութիւն, յատկութիւն:

11. *Մտադիւրութեամբ. ախորժելով*, նոյնանշան են. յօժարութեամբ:

12. Տես Ա. 1, 17:

13. *Զնա ինչ ոչ տանի*, ինք անբովանդակելի է: *Ինչ* անուն բայի:

14. *Անփոփոխական հաստատութիւն*, անփոփոխելի գոյացութիւն. էնթակայութիւն:

15. *Անայլայլական*, անայլայլելի, անփոփոխ:

16. Այսինքն՝ կատարեալ եղողին՝ նոյն իսկ աճիլը նուազութիւն մըն է:

17. *Ընդ ծրով անկանիմ*, սահմանի տակ իյնալ, պարագրիլ:

18. *Ոչ...՝ թէ*. տես Ա. 1, 15:

19. *Ոչ այլովք եւ այլով...*, չէ թէ այլեւայլ բաներով ամբողջ մը ձեւացած, լրացած:

20. *Յօդուած*, բաղադրութիւն:

21. *Զատանել, մեկնել, որոշել*, նոյնանշանք. բաժնել:

22. Փոխ՝ Յայնցանէ զոր մեզ պարգեւեաց:

զանճառէն, եւ պատմեսցուք կշռով զանպատում զօրու-
թենէն[23]. զի հասանել կարասցուք թէ անհասական է: Եւ
զայս համարեսցուք մեզ հասանել՝ գիտել զԱստուծոյ թէ
անհասական է[24]: Եւ թէ պարտ եւ պատշաճ ինչ իցէ
բերել սմա օրինակ յերեւելեացս. յորժամ ոք ընդ զննա-
կան արեգականս նայիցի, պշնելով եւ չնշմարելոյն ճա-
նաչէ զպայծառութիւն լուսաւորութեանն. եւ ոչ զի
ետեսն՝ ետես, այլ զի ոչ ստէպ պշեալ՝ իմացաւ: Այլ չէ
անպատիժս[25] այսպիսի օրինակս ի մէջ բերել վասն Աս-
տուծոյ. քանզի մարմնական արեգակնս՝ թէպէտ եւ լու-
սաւորագոյն է, մարմին լուսաւոր է եւ ոչ Աստուած ան-
մարմնական: Այլ թէպէտ եւ առնուցումք ի պէտս իբրեւ
օրինակ, այլ մի՛ յայսպիսի ինչ իբրս իջուցանել[26] զանհասա-
կանն. քանզի ի վեր է Աստուած քան զամենայն օրինակս,
եւ ոչ ինչ է նման նմա կամ հանգոյն. ոչ համեմատ եւ
ոչ հաւասար. ոչ կարծիք եւ ոչ կշիռ:

Եւ արդ՝ զի՞րդ. լռեսցո՞ւք, եւ ո՞չ ճառեսցուք. եւ
ո՞ւր երեւեսցի մեր մտերմութիւնն: Այլ ի ճառելն նշա-
նակեսցուք, թէ չեմք բաւական ասել. զի յասելոյ անտի՝
աստուածութիւնն յայտնեսցի, եւ յոչ բաւական լինելոյ[27]
զքանչելական փառսն քարոզեսցուք: Անսկիզբն է Աս-
տուած, անճառ եւ անհասական, անհանդուրժական[28],
անպատում, որ ոչ տեղեօք սահմանի, եւ ոչ վայրօք բո-
վանդակի[29]. զատական յամենայնի[30], որ զամենայն ունի,

23. ճառեսցուք, պատմեսցուք. — Չափով, կշռով. — Զանճառէն, զանպատում (զօրութենէն). նոյնանշաններու վայելուչ պէսպիսութիւն:

24. Այսինքն՝ Մեզի համար բաւական ըմբռնել մը համարինք գիտնալնիս թէ Աստուած անըմբռնելի է:

25. Չէ անպատիժս, առանց պատժոյ չանցնիր: — Ս յաւելուածը տարակուսելի է:

26. Փոխ՝ Մի յայսպիսի ինչ իբրս ժտեսցուք իջուցանել: Տես Քեր. 413:

27. Փոխ՝ Ի չլինելոյ բաւական. — յոչ. զոչ սովորական չէն ընտիր նախնեաց: Քեր. 448:

28. Անհանդուրժական, անտանելի, անըմբռնելի:

29. Ոչ տեղեօք սահմանի, եւ ոչ վայրօք բովանդակի, ոչ տեղւոյ մէջ կը փակուի, ոչ ալ միջոցի մէջ կը պարունակուի:

30. Զատական յամենայնի, ամէն բանով, բոլորովին տարբեր:

եւ ամենեցուն առաջնորդէ։ Ոչ փաղփաղակի յետ իւր զերեւելի եւ զզննական եւ զգետնական[31] հաստատեաց կացոյց. Նա եւ ոչ զզօրսն երկնաւորս խակ եւ խակ. այլ յառաջ քան զամենայն եւ զընաւ յաւիտեանս՝ ծնաւ Անծինն զԾնունդն իւր հանգունակ[32]։

Եւ զոր օրինակ ոչ գոյ այլ Հայր՝ բայց միայն ի միոյն. Նոյնպէս եւ ոչ այլ Որդի՝ բայց ի միոյն. եւ ոչ այլ Հոգի հանգունակից՝ բայց յԱստուծոյ Հոգւոյն։ Էր Հայր՝ Հայր ճշմարիտ. եւ Որդի՝ Որդի հաւաստեաւ. եւ ամենասուրբ Հոգին՝ ստոյգ[33] Հոգի Աստուծոյ։ Ծնաւ Աստուած առանց չարչարանաց[34], առանց հատուածոյ[35], առանց կարեաց. քանզի չէ հնար հատանել անհատականին կամ բաժանել[36] անբաժանականին[37]։

2.

Թէ ըստ որոյ մարդկեղէն կարեօք եմուտ Քրիստոս եւ ըստ որոյ ոչ։

Փրկիչն եւ Տէր եւ մարդասէր՝ եցոյց զերկուս լուսաւորս[1] նկարագիր ճշմարտութեանն. զաստուածութեանն՝ նշանօքն, եւ զմարդկութեանն[2] չարչարանօք։ Քանզի եմուտ ընդ չարչարանօք անչարչարելին[3] չարչա-

31. Այս ինքն՝ Զերեւելի եւ զզննական եւ զգետնական (զերկրաւոր) իրս։

32. Հանգունակ, քիչ ետքը՝ հանգունակից. նման, համանման, բոլորովին նման։

33. ճշմարիտ, հաւաստեաւ, ստոյգ, նոյնանշան են եւ վայելչութեան համար փոփոխուած։

34. Իմա՝ առանց (մարդկային) կրից։ Նոյն վարը՝ առանց կարեաց։

35. Հատուած, բաժանում։

36. Հատանել, բաժանել, կրւր. աներեւոյթ։

37. Անհատական. անբաժանական, անհատանելի. անբաժանելի։ Տես վարը՝ 2, 3։

1. Այսինքն՝ Երկու լոյս ցուցուց ճշմարտութիւնը նկարագրող։

2. Այսինքն՝ Զլուսաւորս աստուածութեանն, զլուսաւորս մարդկութեանն։

3. Ընտիր մատենագրութեան մէջ շատ ցանցառ եւ իբր բացառութիւն են ան-ելի եւ ան-ող ձեւերը. զոր օրինակ անըմբռնելի, անբժշկելի, անփոփոխելի. անընտրող, անկարող. սովորական են՝ Անհաս կամ անհասական կամ առանց հասանելոյ. — անզնին, անզննական, առանց զննելոյ. — անբժշկական, եւ այլն։ Այսպէս են օրինակներուս մէջ. Անբաժին, ան-

բեւեռեալն[4], ոչ ընդ այնու կարեօք[5] որ ի մէջս տանիցին, այլ որ զհասարակաց բնութեամբս պատեալ իցեն։ Քանզի մարմին եւ ոգի ծառայեն կարեաց՝ որ ի մէջս տանիցեն. եւ որ այնց կարեաց արտաքոյ է, արտաքոյ է եւ քան զմէջս։ Այսպիսի ինչ է[6]. քաղցնուլ եւ ծարաւել, վաստակել եւ ննջել՝ մարմնոյն կարիք են, այլ ոչ եթէ ի մէջս համարիցին։ Դարձեալ եւ ոգին ունի պատեալ զիւրեաւ կարիս յարարչէն, բնութեամբ ընկալեալ զկարեւորս փրկութեան, զերկիւղն, զտրտմութիւնն եւ զցասումն. եւ եթէ առանձին քննեսցին, կարիք կոչին. բայց չափով եւ ի ժամանակի՝ օգնական[7] բնութեանս մերոյ։

Եւ միտ դիր, գտցես ցասումն արդար, եւ բարկութիւն արդարութեան անուանեալ. ոչ որ վայրապարն բորբոքեսցի, եւ ոչ որ վայրապար ոք[8] ցասնուցու, այլ յորժամ վասն աստուածպաշտութեան զայրասցի։ Եւ վկայէ Գիր. Նկն, ասէ, Հոգի Տեառն ի վերայ Շաւղի[9] եւ ցասեաւ։

քակ։ Զինչ անհաւատ (անհաւատալի) թուի ձեզ՝ եթէ Աստուած զմեռեալս յարուցանէ։ Աստուած հոգի կենդանի է, անփոփոխ, փառք անպատում, զօրութիւն անքաւ։ Նմա ճառելիք էին եւ յայլոց ընկերացն անճառք։ — Անհանդուրժական, անկանգնական, անփոփոխական եւ այլն. ինչպէս նախընթաց հատածին մէջ յաճախ տեսանք։ — Զիրս չհաւատալիս գործէր։ Որ միանգամ ոչ ընթեռնլի են՝ զայն մի ընթեռնուցուս։ — Արարէք ձեզ քսակս առանց հնանալոյ. (անհնանալիս) Անքակ եւ առանց բաժանելոյ։ Նկարէն ըմբռնել զանհաս, զառանց ըմբռնելոյ. (զանհասանելին, զանըմբռնելին։) Առանց քննելոյ (անքննելի) են դատաստանք նորա եւ առանց զննելոյ (անզննելի) են շաւիղք նորա։ Առանց պատասխանի տալոյ (անջատագովելի) ես։ Առանց ներելոյ (աններելի) ունիք զհայհոյութիւնդ։ Առանց անցանելոյ ունի զքահանայութիւնն։ Առանց բժշկութեան ունի զվէրսն։ — Անհնարին է առ ի բժշկութիւն. (անբժշկելի է։) Ամուլն անհնարին էր առ պաշարել։ Զձեզ պահեսցէ եւ անհնարինս յաղթութեամբ (անպարտելիս) արասցէ։ — Եհար զերկիրն հարուածովք անբժշկութեան։ Տես Քեր. 422, ԺԵ։

4. Եմուտ ընդ չարչարանօք չարչարելեաւն, չարչարելի մարմնովը չարչարուելու ենթակայ եղաւ։

5. Կարիք, կիրք. մարդկային բնութեան կրածները. ինչպէս քիչ մ'ետքը կը մեկնուի. — Նոյն մտքով են այստեղ չարչարանք, չարչարելի (կրելի ենթակայ) բառերը։

6. Այսպիսի ինչ է, զորօրինակ։

7. Իմա՝ Օգնական լինին։

8. Իմա՝ Ոչ յորժամ (կամ որով) ոք վայրապար ցասնուցու։

9. Շաւուղ. Սաւուղ. — այսպէս եւս՝ Յեշուվ. Յեսու, Շմաւ-

Յորժամ արդար ցասումն վասն արդարութեանց ի կիր արկանիցի՝ զայն գովեաց: Յորժամ ընդդէմ ամբարշտութեանն վառեսցի, յորժամ զհերձուածողսն կարկեցուցանել իցէ[10], յորժամ վասն փառաց մեծի արքային պատերազմն իցէ. անդ զցասումն ցուցանել քաջութիւն է եւ թաքուցանել՝ ննջութիւն: Միտ դիր երկեղին. մի՛ որ զուր ինչ իցէ՝ այլ որ յօգուտ եւ ի շահ. զի ուր երկեղ Աստուծոյ իցէ՝ պարգեւք բարութեանն են. եւ ուր երկեղ ամբարշտութեան՝ անդ գործք մոլիք: Զկարիս մարմնոյ եւ ոգւոյ՝ որ արտաքոյ քան զմեղս իցեն, կալաւ յանձին կենարարն մեր: Քաղցեաւ ըստ մարմնոյ, ծարաւեցաւ, վաստակեցաւ, ննջեաց. եւ այնու ոչ եթէ զաստուածութիւնն ինչ[11] թշնամանեաց, այլ վասն զմարմնոյն բնութիւնն ճշմարտութեամբ յայտ առնելոյ[12]: Նոյնպէս եւ ըստ շնչոյն[13] երկեաւ, տառամնեցաւ, տրտմեցաւ. Տրտում է, ասէ, շունչ իմ մինչեւ ի մահ. եւ դարձեալ՝ թէ Սկսաւ տրտմել եւ տառամնել. եւ այն չէին կարիք մեղաց, այլ բնութեան մարմնոյն ծանուցիչք:

Եւ զի եւս յայտ առաւել[14] առնիցէ կենարարն՝ եթէ այնպիսի բանք չվայելէին աստուածութեանն այլ մարմնոյն, մեկնէ աշակերտացն, եթէ զինչ օրինակ կարեացն իցէ[15]. Տրտում է, ասէ, շունչ իմ մինչեւ ի մահ, արթուն կացէք զի մի մտանիցէք ի փորձութիւն. եւ անդէն վաղվաղակի ասէ. Հոգիս յօժար է, բայց մարմինս տկար է. եւ այնպէս ամենեւիմբ ցուցանէ ճշմարտութեամբ զաստուածութեանն պատիւն, եւ զմարմնոյն տնտեսու-

ռն, Սիմոն. Տամբին, շամբտացի. Սամարիա, սամարացի, եւն:

10. Յորժամ զհերձուածողսն կարկեցուցանել իցէ, երբ հերձուածողները պէտք ըլլայ պապանձեցնել: Քեր. 362, ԺԱ:

11. Եթէ, ինչ՝ ոչ բացասականին զարդու յաւելուածքն են: Ա. 1, 14:

12. Վասն զմարմնոյն բնութիւնն ճշմարտութեամբ յայտ առնելոյ: Ա. 3, 2:

13. Շունչ. — Շունչ երբեմն նաեւ անձն՝ կը գտնուին հոգւոյ նշանակութեամբ ալ:

14. Փխ՛ Զի եւս առաւել յայտ առնիցէ:

15. Այսինքն՝ թէ կիրքն ինչպիսի է:

թիւն[16]։ Եկեր իբրեւ զմարդ. կերակրեաց իբրեւ զմարդասէր։ Եւ առաւել այն զարմանալի է, զի մինչ դեռ խնդրէր ըմպել՝ արբուցանէ զտիեզերս. ցկինն սամարացի ասէ. Տուր ինձ ըմպել. եւ զաղաղակ բարձեալ ասէ. Եթէ ոք ծարաւի իցէ՝ եկեսցէ առ իս եւ արբցէ։ Ննջէ ի ծովուն առ ի ճշմարտելոյ զմարմնոյն բնութիւն, եւ յարուցեալ՝ ի քուն առնէ[17] զալիս ծովուն. զի ուսանիցիս թէ եւ ննջէ եւ ի քուն առնէ։ Յառաջագոյն տեսանէ իբրեւ զԱստուած՝ զամենայն ինչ որ ընդ ամենայն տեղիս գործէր[18]։ Եւ շրջէր ի կողմանս Գալիլեացւոց իբրեւ զմարդ. եւ եկեալ կայ հանդէպ Բեթանիայ՝ գեղջն Ղազարու։ Անջրպետութեամբ տեղեացն կայ ի բացեայ[19], եւ ի մօտ[20] ցուցանէ զանձն։ Եւ զօրութեամբ աստուածութեանն զամենայն յառաջագոյն գիտէ։ Պատմէ ի Գալիլեա որ ինչ ի Հրէաստանի գործք գործէին[21]. Ղազար, ասէ, բարեկամ մեր ննջեաց, եւ որ չէր մօտ[22] ի տեղւոջն՝ տեսանէր զամենայն որ ինչ ի տեղւոջն գործէր։ Եկեալ կայ ի վերայ գեղջն եւ ասէ. Ո՞ւր եդիք զնա։ Եւ ո՞վ իշխեսցէ ամբաստանութիւն անգիտութեան զՔրիստոսէ յառաջ բերել վասն հարցանելոյն, թէ Ո՞ւր եդիք զնա։ Եւ եթէ գայթագղեցուցանիցեն զքեզ ինչ բանքն, ած զմտաւ՝ զի այնպիսի ինչ բանք եւ զՀօրէն Քրիստոսի ասացեալ են. միթէ անգիտութեա՞ն բարբառ իցէ եւ Հօրն ասելն, թէ Ո՞ւր ես Ադամ. եւ այս բարբառ այն[23] բարբառոյ ընկեր է։

Հարցանէ Քրիստոս, թէ Ո՞ւր եդիք զնա. հարցանէ եւ Աստուած ի հին կտակարանն, թէ Ո՞ւր է Աբէլ եղբայր քո։ Եւ թէ զինչ միտք հարցանելոյն իցեն ընդ

16. Տնտեսութիւն, հոս՝ մարմնաւորութիւն, տնօրէնութիւն։

17. Ի քուն առնել, քնացընել։

18. Գործէր, կ՚ըլլար, կը գործուէր։ Դ. 19, 2։

19. Օրինակն՝ Տեղեացն վասն բացեայ եւ ի մօտ։

20. Այսինքն՝ մօտ։ Նոյնպէս Հատուածն ի խոր է. Ի բաց մնաց դիւրին։

21. Փխն՝ Որ ինչ գործք ի Հր. գործէին։ Քեր։ 346, ԺԸ։

22. Մօտ, քիչ մը վերը՝ ի մօտ, հոս՝ ներկայ։ — Մօտաւորութիւն, ներկայութիւն։

23. Սովորաբար՝ Այնր։

կային[24], թէ Ո՞ւր է Աբէլ եղբայր քո, ուսիր. զի հարցանելովն հորդեցէ նմա ճանապարհ պատասխանատուութեան. դատի իբրեւ զարդար դատաւոր, եւ յապաշխարութիւն կոչէ իբրեւ զմարդասէր. Ո՞ւր է, ասէ, Աբէլ եղբայր քո. յատեան մուծանէ զնա իբրեւ զդատաւոր: Եւ նորա անգիտութեան կարծիս զհարցուածն համարեալ՝ թաքուցանել կամէր ի բարերարէն. Չգիտեմ, ասէ, միթէ պահապա՞ն ինչ էի ես եղբօրն իմոյ: Եւ զի՞նչ. ա՛ռ ի միտ զԱստուծոյ դիտաւորութիւնն. մեկնէ նմա որ զամենայն գիտէ, եթէ ես կամօք պատճառեցայ[25] զանգիտութիւն. եւ դու համարէիր՝ եթէ առանց գիտութեան ինչ հարցանիցեմ: Թէ այնպէս իցէ, ուսիր զգիտութիւն ամենագիտին. Գոչիւն արեան եղբօր քոյ բողոք ունի առ իս յերկրէ:

Ուսիր այսուհետեւ եւ զդիտաւորութիւն բարերարին, թէ յոր միտս ասաց ցհրեայս, թէ Ո՞ւր եդիք զնա. Ժողովք թատերց ապախտաւորաց[26] էին, ժողովուրդ որ ոչ կարէր ի միտ առնուլ զԱստուծոյ սքանչելիսն. մանաւանդ թէ իմանային իսկ, եւ առ ապախտաւորութեանն ծածկել կամէին զսքանչելիսն: Տեսանէր զնոսա խրոխտեալս եւ ընդ հենգն ելեալս[27] սքանչելեացն. հայէր ի նոսա՝ զի տեսանէին զզօրութիւնսն եւ ուրանային զարուեստագործն[28]: Եւ առ այն զի՞նչ գործիցէ. մարթ էր լռելեայն երթալ. մանաւանդ Նէ՝ թէպէտ եւ չերթայր իսկ մարմնով այլ զզօրութիւնն առաքէր, եւ ճառագայթիւք[29] զօրութեանն կարող էր քակել զգերեզմանն, յարուցանել զմեռեալն, եւ ածել ի լոյս զխաւարարգե[ա]լն. այլ կամի զապախտաւորսն իսկ վկայս սքանչելեացն: Ո՞ւր, ասէ, եդիք զնա: Եկ, ասեն, եւ տես զգե-

24. Ընդ կային, փոխ՝ ցկային. — անսովոր խնդիր է:

25. Պատճառիմ (զանգիտութիւն), ձեւացընել:

26. Այսինքն՝ Ապերախտ հանդիսատեսներու ժողովք:

27. Ընդ հենգն ելանել (իմեք, ումեք), հակառակ ելլել. (տե՛ս. Նիւոլէր Եբ.Տ.):

28. Արուեստագործն (զօրութեանց), հրաշքն ընողը:

29. Ճառագայթներովն ալ:

րեզմանն. եւ ասէ ցնոսա. Ի բաց թաւալեցուցէք զվէմդ: Որ աշակերտացն երաշխաւոր եղեր, եւ [զ]առհաւատչեայ զզօրութիւնն ետուր, Եթէ ունիցիք, ասէ, հաւատս իբրեւ[30] զհատ մանանխոյ, ասասջիք լերինս՝ փոխեաց, եւ փոխեսցի. որ նոցա այնչափ իշխանութիւնն պարգեւեցեր. դու զվէմ մի փոքր ի դուռն գերեզմանին՝ չկարիցես ի բաց թաւալեցուցանել: Այլ որպէս յառաջագոյն ասացի, վասն նորին պատճառանաց, զի ասէին՝ խաբէութիւն ինչ եւ առ աչօք գործն իցէ մեռելոյն. վասն այնորիկ զնոսա իսկ ածէ ի գերեզմանն, զի յորժամ զվէմն թաւալեցուցանիցեն, եւ հոտ ընդ երեսս հարկանիցի[31], լիցի նոցա վկայ հոտ մեռելոյն՝ թէ արդարեւ մեռեալ է. զի յորժամ մեռելութեան մեռելոյն հաւատասցեն, ապա[32] եւ ի յարութենէն չլինիցին երկմիտ:

3.

Չառնու Աստուած վրէժս ի չարեաց՝ ցորչափ գուցէ ոք արդար ի միջի:

Եթէ հաւաստեաւ խնդրիցեմք, գտանիցեմք, զի յամենայն ժամ ուր եւ մարտեաւ ամբարշտութիւնն, ոչ էառ Աստուած վրէժ առանց արդարոյ ուրուք: Ամբարըշտեցաւ Սոդոմ եւ Գոմոր, եւ ոչ ջնջեցան հինգեքին քաղաքն՝ մինչ չեւ բնակեալ Ղովտայ յերկրին. զի մի՛ ասասցեն բնակիչք երկրին, թէ չէր ընդ ոք նայել[1], չգոյր վարուց ուրուք նախանձաւոր լինել, ածէ բնակեցուցանէ զարդարն ի Սոդոմ, որ ի նոյն տեղիս կեայր, եւ արտաքոյ քան զնոսա էր կարգօք[2]. զի մի գտցեն պատճառս

30. *Իբրեւ* հոս կը նշանակէ չափ. եւ այս նշանակութեամբ կ'ըսուի նաեւ *Քան զհատն մանանխոյ* (Մտթ. ԺԷ:). մանանխոյ հատի չափ:

31. *Հոտ հարկանի*, *հոտ հարաւ*, (փէմռղուրէ.) հոտ կ'ելլէ, հոտ ելաւ:

32. Տես Ա. 5, 6:

---

1. Նայելու (օրինակ առնելու) մէկը չկար: — Քեր. 363: *Չէր*, *չգոյր*՝ պէսպիսութեան համար փոխուած:

2. *Կարգք*, վարք, կեանք, ընթացք. տես Գ. 6, 7:

պատասխանւոյ՝[3] թէ չունէին զոք վարդապետ։ Երեւեցաւ Ղովտ[այ] ի Սոդոմ, եւ եկն եհաս[4] վրէժխնդրութիւնն. քանզի ոչ օրինակէն եւ ոչ առն[5] արդարոյ եղեն Նախանձաւորք, սատակեցան ի հրացան բարկութենէ։

Նոյնպէս մարտնչէր եւ փարաւոն եգիպտացի ընդ Աստուծոյ՝ անգիտութիւն պատճառեալ. եւ չեկին նմա հարուածք, մինչեւ յայտնեցաւ Մովսէս՝ խրատելի։ Ամբարշտէր եւ Աքայաբ թագաւոր Իսրայելացւոց, որ յանօրէն ամբարշտութիւնն զառածեաւ. եւ չգոյին ուրեք[6] սպառնալեք բարկութեան, մինչեւ յայտնեցաւ Եղիաս Նախանձաւոր։ Սոյնպէս եւ երանելին Եղիա ամբաստան լինէր Աստուծոյ զԻսրայելէ, յորժամ եմուտ յանապատն հալածեալ Յեզաբելայ[7]. ասէ ցնա Աստուած, զի՞ դու Եղիա. հարցանէ ցնա Աստուած, թէ զի՞նչ գործես դու աստ։ Զոգաւ յայն անապատն՝ ուստի Մովսէս զօրէնսն առ, եւ ասէ. Նախանձեցայ զնախանձ Տեառն Աստուծոյ ամենակալի, զի թողին զքեզ որդիքն Իսրայելի. զսեղանս քո կործանեցին, եւ զմարգարէս քո կոտորեցին, ես միայն մնացի, եւ խնդրեն զանձն իմ։ Զայս ասէ, ոչ որպէս թէ ուսուցանէ, այլ ամբաստան լինի, ոչ որպէս զանգէտ ոք գիտակ առնիցէ, այլ իբրեւ դատաւորի դատախազութիւն մատուցանէ[8]։ Եւ քանզի գրգռէր իբրեւ զդատաւոր, եւ ի ցասումն ածէր ամբաստանութեամբն իբրեւ զսաստարար[9], կամեցաւ Աստուած հաւանեցուցանել զմարգարէն, եթէ երկայնմտութեամբ ներէ ամբարշտելոցն, ոչ թէ առ տկարութեան չպատժէ։ Ասէ ցնա. Ահաւանիկ եղանիցես դու վաղիւ առաջի իմ. եւ ա-

3. Պատճառք պատասխանւոյ, ջատագովութիւն, արդարացում։

4. Եհաս զարդու յաւելուած է. տես Ա. 7, 8։ Քեր. 398 եւ 433։

5. Փխկ՝ Առնն. Տես Քեր. եր. 314. † ծան։

6. Ուրեք, զարդու յաւելուած։

7. Կամ պարզապէս Յեզաբելայ փխկ ի Յեզաբելայ. տես Բ. 7, 4։

8. Դատախազութիւն մատուցանել (ումեք), բողոքել, ամբաստանութիւն ընել։

9. Սաստարար, յանդիմանող, կշտամբող։

հաւասիկ հողմ սաստիկ փչել զլերինս, եւ մանրեսցէ զբլուրս, եւ չիցէ ի հողմ Տէր. եւ ահաւասիկ շարժումն, եւ չիցէ ի շարժումն Տէր. եւ ահաւասիկ հուր, եւ չիցէ ի հուրն Տէր: Եւ զի՞նչ միտք իցեն այնր ամենայնի. քանզի համարիս թէ չկարեմ վրէժխնդիր լինել, հաւանեցուցից զքեզ՝ թէ ոչ առ տկարութեան չածեմ պատիժս մեղաւորին, տես որպիսի՛ գործիս վրէժուց ունիմ: Զոր ինչ առ ձեր դատաւորսն՝ սուրն եւ հուրն եւ ծովընկեցիկն[10] գործեն, զայն մեծի դատաւորիս սոքա վճարեն[11]: Տես որպիսի՛ անօթս պատժոց[12] ունիմ. հողմ սաստիկ՝ որ ոչ միայն զմարդիկ փչել կարիցէ, այլ եւ զլերինս խորտակել եւ զբլուրս մանրել, եւ չէ ի հողմն Տէր:-Փոխանակ ասելոյ՝ թէ չկամիմ խստութեամբ ճանաչել[13], այլ հանդարտութեամբ զարմանալի լինել: Ահաւասիկ հողմ սաստիկ, ասէ, եւ փչէ զլերինս, եւ մանրէ զբլուրս, եւ չէ ի հողմն Տէր: Ահաւասիկ շարժումն. փոխանակ ասելոյ՝ թէ կարող եմ եւ շարժմամբ կորուսանել. եւ ահաւասիկ հուր, եւ չէ ի հուրն Տէր: Ցուցանել ցուցանէ՝ եւ ի կիր չարկանէ:

Եւ այնմ դուք իսկ ձեզէն[14] վկայէք, զի եւ շարժումն եցոյց եւ հուր շողացոյց զքաղաքաւս. երկեցոյց, եւ չպատժեաց. եցոյց եւ արգել. շողաց հուր զքաղաքաւս, եկին հասին[4] սպառնալիք, եւ կանխեաց մարդասիրութիւնն: Եւ էր, ասէ, տեսանել զժողովուրդս ամրացեալ եւ պարսպեալ[15] մարդասիրութեամբ: Քանզի աստուածապաշտ թագաւորն ընդ քահանայութեանս զուգեալ[16]

10. ծովընկեցիկ, (գ.) ծով նետելը, ծովընկեցութիւն:

11. Գործեն, վճարեն, Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն: — Սոքա, իմ գործիքներս:

12. Անօթ պատժոց, պատժելու գործիք: — Կ'ըսուի նաեւ, Անօթ պատերազմի, մահու, զէնք:

13. ճանաչել, (կր.) ճանչցուիլ:

14. Տես Քեր. եր. 495. Ես իսկ ինձէն. մեք իսկ մեզէն. եւայլն:

15. Ամրանալ, պարսպել, (Նոյնանշանք.) ապահովել, պաշտպանուիլ, պատսպարիլ:

16. Քահանայից հետ միացած:

բարեխօսէր, եւ ածէր յաղերս[17] զԱստուած: Քանզի թագաւոր արդար նոյնպէս կարող է վճարել, որպէս եւ քահանայութիւն՝ որ պաշտէ, եւ թագաւորութիւնն բարեխօսութեամբ ած[ա]լ ի հաւան[17] զԱստուած[18]: Հեղութեամբն ցուցաւ փառաւորութիւն եւ ուղիղ կարգք նորա, յայտ է թէ որդի է մեծի թագաւորին. զի նա զնետս բարբարոսացն խափանեաց, եւ սա՝ զնետս որ յամպոցն տեղային՝ աղօթիւք փարատեաց:

Եղեւ այսպիսի ինչ եւ առ երանելեաւն Դաւթիւ: Քանզի ցասումն ինչ յԱստուծոյ շարժեցաւ ի վերայ Դաւթի. սպառնայ Աստուած, եւ մարդասիրութիւն ցուցանէ: Տես զինչ գործէ մարդասէրն. առաքեցաւ (Գադ) առ Դաւիթ. Ահաւասիկ երիս հարուածս յընտիր առնեմ[19] քեզ, խնդրեա մի ինչ զոր եւ կամիս. կամ [զ]սով զերիս ամս, կամ պատերազմ զերիս ամիսս, կամ մահ ժանդութեան[20] զերիս աւուրս: Եթէ իբրեւ զգաստաւոր դատիցիս, զի՞ առնես նմա յընտիր. այլ պատժեա իսկ[21]. քանզի մեծ արարեր զարգարութիւն: Նովաւ դնէ զվճիռն[22]. զինչ եւ կամիս ասէ՝ զայն արարից, բարկացեալ՝ եւ[23] անսալ խոստանայ: Իսկ երանելին Դաւիթ ի վարանս ընդ ընտրութիւնսն մտեալ[24], Անձուկ է ինձ[25], ասէ, յամենայն կողմանց, եւ չգիտէ զինչ ընտրիցէ. սո՞վ լաւ իցէ, թէ պատերազմի, թէ մահն: Հարկաւ[26] յանձն առնու զմահն ժանդամահ զերից աւուրց. եւ զայն[27] ոչ եթէ

17. Յաղերս ածեմ, ի հաւան ածեմ, գթութեան շարժել:

18. Այս ամբողջ նախադասութիւնն այլայլած կ'երեւայ:

19. Ընտիր առնեմ (ինչ ումեք), ընտրելու առաջարկել. (Վկուն) ընտրութեանը թողուլ: — Քիչ մը վարը՝ Զի՞ առնես նմա յընտիր, ինչո՞ւ անոր ընտրութեանը կը թողուս:

20. Մահ ժանդութեան, վարը՝ մահ ժանդամահ, կամ ժանտամահ, նոյնանշան են. ժանտախտ: Քեր. 260, Ը:

21. Մտադրութեան արժանի է յետադաս իսկ:

22. Նովաւ կ'ընէ որոշումը:

23. Բարկացեալ՝ եւ անսալ խոստանայ. տես Ա. 9, 7:

24. Ի վարանս մտանեմ, տարակուսանաց մէջ իյնալ: — Շարքին համար տես Ա. 1, 9:

25. Անձուկ է ինձ, (դժուարէ.) նեղի մէջ եմ:

26. Ստիպեալ, ակամայ, տես Բ. 2, 1:

27. Եւ զայն. տես Քեր. 334:

վայրապար ինչ՝[28] այլ զի յայտ աստուածպաշտութիւն թագաւորին լինիցի[29]։ Եթէ խնդրեցից, ասէ, զսով, ի կարծիս անկանիմ[30] թէ չհամարեցիմ ինչ զբաղմացն կորուստ՝ վասն բաղում ռոճիկս թագաւորութեանս ունելոյ[31]. եւ եթէ զպատերազմն խնդրեցից՝ մարթի զզօրականսն ի մահ մատնել եւ զանձն ապրեցուցանել. առից խնդրեցից[32] զմահն որ ընդ ամենեսեան առ հասարակ անցանէ. ոչ [ի] հարստաց աչառէ, եւ ոչ անաւագաց ողորմի. որ ոչ զիշխանս մեծարէ, եւ ոչ զաղքատս ընկրկէ[33]. զի յայտ լիցի թէ ընդ ամենեսին եւ զանձն եդ առաջի։

4.

Թէ Քրիստոս ի խաչն եղանելով առ ինքն զամենայն մարդկութիւնն ձգեաց:

Ել ի բարձունս, եւ գերեաց զգերութիւն։ Ո՞ր գերութիւն կայր ի բարձունս. բարձունս աստ զխաչն կոչէ. քանզի ի խաչին ձգեաց առ ինքն զամենայն մարդկութիւնս, զորս փոարանդեալ ունէր[1] սատանայ իբրեւ զգերի. զնոյն գերեալսն գերեաց Քրիստոս։ Այլ ազգ սատանայ գերեաց եւ այլ ազգ Քրիստոս։ Նա յաղատութենէ ի ծառայութիւն, խոկ Քրիստոս ի ծառայութենէ յազատութիւն, յանհաւանութենէ ի հաւանութիւն[2]։ Եւ զի կանխակալ[3] էր սովորութիւնն, եւ սոսկալի անուն գե-

28. *Ոչ եթէ վայրապար ինչ.* վերը՝ **2,** 11։

29. Տես դարձեալ Ա. **1,** 9։

30. *Ի կարծիս անկանիմ,* կասկածանաց տակ իյնալ, ինք զինքը կասկածանաց տակ ձգել։

31. Տես Ա. **6,** 29։

32. *Առից խնդրեցից զմահն.* — *առից* աւելադրութիւն է։

33. *Ընկրկեմ,* ետ քշել, ընկճել։ — **Օրինակն՝** *յաղքատս ընկրկէ:*

1. Այսինքն՝ իրեն առած, գրուած էր։ Տես *ունիմ* բերբեւ օժանդակ՝ Քեր. եր. 356։

2. *Անհաւանութիւն, հաւանութիւն,* անհնազանդութիւն, հնազանդութիւն. *անհաւան,* անսաստող։ *Միամտեալ եւ հաւանեալ եւ նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի.* (Ագաթ.) ուր երեք բայերն ալ իբր նոյնանշան գրուած են՝ հաստատելու-թեան համար։

3. *Կանխակալ (սովորութիւն),* հին։

րութեանն, կարծէր աշխարհ՝ եթէ ի բռնութենէ բռնաւորի ուրուք գերեսցի. քանզի չէր գիտակ ճշմարտութեանն[4], ի կռիւ պատրաստեցաւ ընդ աւետարանին: Իսկ կենարարին ծածկեալ զգիտաւորութիւն մարդասիրութեանն՝ ճակատու պայմանաւ[5] յառաջ մատուցեալ փայլատակունս արձակէ ի թշնամին. Նետս տեղայ ի Հոգւոյն աղեղանէ: Յիրաւի ասէր մարգարէն, եթէ Ել ի բարձունս՝ ի խաչն, եւ գերեաց զգերութիւն, եւ ետ պարգեւս մարդկան: Մարդիկ յորժամ գերեսցեն՝ զինչս յափշտակեն. իսկ մեծի թագաւորի՝ է գերութեան դէտակն մարդասիրութեանն կալեալ՝[6] չէառ ինչ ի գերեացն, այլ եւ ետ եւս:

Տես զարմանալիս. զոր օրինակ որ յանգն[7] յաղթիցէ, եւ զապստամբսն կապիցէ, եւ զըմբռնեալսն յապստամբէն թափիցէ[8]. եւ ապստամբն միշտ զմահն առաջի աչաց նկարէ, եւ փորանդիքն ուրախ լինին, զի ի բռնաւորութենէն արձակեցան, եւ ի թագաւորութիւն եկին[9]. բայց սակայն եւ ապստամբն որ մեռանելոցն իցէ, եւ նոքա որ ազատելոց իցեն՝ ի ցոյց շրջին[10] վասն յաղթութեան թագաւորին. Նոյնպէս եւ կենարարն կալաւ զսատանայ ի պատերազմի եւ զդեւս եւ զնոսա որ ի նմանէ ըմբռնեալ էին, եւ ի միասին ի ցոյց շրջեցուցանէ: Որպէս զձողս ինչ նշան յաղթութեան կալիցեն, կամ սաղաւարտ կամ զրահս եւ կամ այլ ինչ զնշխար կոտորելոցն՝ եւ շրջեցուցանիցեն. նոյնպէս իբրեւ յաղթունի նշանի կապեաց զդէն սատանայի. եւ արար խայտառակ զդեւս ի խաչին: Այլ դեւքն ձագին[11] եւ ի սպանումն պահին. Նա եւ յափշտակեալքն

4. Փխկ՝ Ճշմարտութիւնն ոչ գիտէր:
5. *Ճակատու պայմանաւ*, պատերազմի ձեւով, կերպով:
6. Այսինք՝ գերած ատեն մարդասիրութիւնն աչքի առջեւ ունենալով:
7. *Յանգ*, կ'երեւայ թէ նշանակէ Բոլորովին, իսպառ:
8. *Թափել (զոք յումեքէ)*, ձեռքէն ազատել, խլել, կորզել: — Քիչ ետքը՝ *Թափեաց եւ ազատեաց*, աւելադրութեամբ երկու նոյնանշան:
9. *Գալ ի թագաւորութիւն*, թագաւորութեան հասնիլ:
10. Այսինքն՝ կը պտըտցուին. փխկ՝ Շրջեցուցանին. Քեր. 85:
11. *Ձագին*, կը խայտառակուին, վրանին յաղթանակի հանդէս կ'ըլլայ:

նախ ձաղին, և ապա յաղթութիւն եղանեն: Զաղի ապստամբն, ձաղիմք և մեք որ ընդ ապստամբսն էաք. զի յայտնի լիցի թէ ո՛վ յաղթեաց, և ո՛վ ապստամբն էր և ո՛ զք ընդ ապստամբսն: Եւ քանզի զմին կալաւ և սպանանելոց է, և զայլսն թափեաց և ազատեաց. հարկ է և սոցա առ անգամ մի [և] ընդ նմին ձաղել[12] որ մահապարտն լիցէ և ի մահ երթայցէ:

Զաղին դևք, ձաղին և առաքեալք. նոքա ընդ պարտութիւնն զամօթի հարեալք, և սոքա զյաղթութիւն թագաւորին հռչակ[ն] հարկանել[13]: Զաղեցան յայնժամ դևքն, ձաղին և այժմ հերձուածողք՝ որք ի դէմս ընտանեաց[14] զթշնամեաց գործս գործեն: Զոր օրինակ քան զամենայն պատերազմ՝ ընտանի պատերազմն չար է, նոյնպէս քան զամենայն մոլորութիւնս՝ հերձուածողացն մոլորութիւն: Հեթանոսն եթէ թշնամանիցէ ինչ զՔրիստոս, չհամարիմ ինչ օտարութիւն[15], քանզի թշնամի է խաչին. զՀրեայն չգրեմ[16] ինչ, քանզի յայտնի իսկ թշնամի է: Հերձուածողն՝ որ պատճառի դաւանել զՔրիստոս և ուրանայ ի Քրիստոսէ, որ բարբի[17] քարոզել զՀոգին սուրբ և հայհոյէ զսուրբ Հոգին, այն պատերազմ տագնապէ զիս իբրև զընտանի պատերազմ: Որպէս որ ի քաղաքի կռիւ լինիցի՝[18] քան զամենայն կռիւս չար է. և քան զամենայն կռիւս քաղաքի՝ որ աղմուկ ի տանն լինիցի՝ դառն է. և քան զքաղաքին և զտան՝ այն չար

12. *Ձաղել*. հոս կրկր. աներևոյթ է:

13. *Հռչակ հարկանել*, զան հարկանել, աւար հարկանել՝ մէյմէկ բառ համարուելով՝ երկրորդ հյց. խնդիր մ՛ալ կ՚առնուն. ինչպէս հոս զյաղթութիւնն:

14. *Ի դէմս ընտանեաց*, ընտանի մարդու կերպարանօք:

15. *Օտարութիւն*, անսովոր բան, կարգէ դուրս, նոր:

16. *Չհամարիմ*, չգրեմ ինչ, նոյնանշան են:

17. *Պատճառիմ*, բարբիմ, նոյնանշան են. կեղծաւորել, ձևանալ, պատճառ բռնել: — *Պատճառիմ*՝ թէ չէզոք բայ է. *Պատճառեցաւ Դաւիթ թէ խօթ իցէ*. և թէ ներգծ.՝ միշտ հյց. խնդրով, ինչպէս այստեղ:

18. Փոխ՝ կռիւ որ ի քաղաքի լինիցի: — Բայց անսովոր է *Որ աղմուկ ի տանն լինիցի*, փոխ. Աղմուկ որ ի տանն լինիցի:

խռովութիւն է, որ ընդ այր եւ ընդ կին կայցէ, եւ քան զայն եւս դժնդակ՝ ծուխ որ ընդ մէջ մօրուին եւ ըրջուաց ծխիցի[19]. եւ եւս չար աղմուկ այն՝ որ ի մէջ յօրային եւ խորթիցն կայցէ։ Ի միտ առ զընտանի թշնամութիւնն։ Զմտաւ ած զայր՝ որ ի հրապարակէ ի տուն գայցէ, եւ կարէձմեռն զերեսօք կայցէ[20]. յորժամ սեղանոյն ժամ իցէ եւ ուրախութեան, յայնժամ ի պատերազմի հասանիցէ[21] կալ. հոգք եւ տրտմութիւնք յաճախիցեն, եւ հողմակոծ զնաւահանգիստն առնիցեն[22], եւ իբրեւ ի ծովու՝ կայցէ ի ծփանս ի տանն[23]. զտունն թողուցուն եւ ի հրապարակն[24] իբրեւ ի նաւահանգիստ դիմեսցեն. այնպիսի խռովութեանց տարան վասն Քրիստոսի ալք աստուածածապաշտք։

5.

Ընդէր երեխայի ինչ իրօք ի խորհուրդս՝ անկրկնելի պարգեւք Հոգւոյն սրբոյ բաժանիցին:

Հոգին սուրբ անդր երեւի՝ յորժամ զխորհուրդսն կատարել իցէ[1], յորժամ զճոխութիւն[2] վարդապետութեանն պարգեւել իցէ, յորժամ զմկրտութեան զանձու խորհուրդսն բաւանդակել[3]։ Եւ մի՛ ուրեք զմիտս խարխարիցէ՝ ջրովն եւ Հոգւովն զսրբութիւնն ընդունել[4]։ Զի

19. *Մօրու*, խորթ մայր: *Ուրջու*, խորթ զաւակ: *Յօրայ*, խորթ հայր:

20. *Կարէձմեռն*, սաստիկ ձմեռ, նաեւ՝ մրրիկ, ալէկոծութիւն. հոս՝ դառն դժնդակութիւն, կռիւ, աղմուկ: — *Զերեսօք*, իբր թէ՝ ի մէջն (կայցէ):

21. Հարկ ըլլայ:

22. *Հողմակոծ առնել*, ալէկոծել. տես Ա. 1, 9: — Օրինակն՝ *զնաւահանգիստս:*

23. Փխ՝ Ի ծփանս կայցէ ի տանն՝ իբրեւ ի ծովու:

24. Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ *ի հրապարակս:*

---

1. *Յորժամ զխորհուրդսն կատարել իցէ*, երբ որ խորհուրդները կատարել պէտք կ'ըլլայ. — Նոյնպէս՝ *յորժամ պարգեւել իցէ. յորժամ բաւանդակել (իցէ)*: Տես Քեր. 362, ԺԱ:
2. *Ճոխութիւն*, հեղինակութիւն, իշխանութիւն:
3. *Բաւանդակել*, հոս կատարել, ի գործ դնել:
4. Այսինքն՝ Ջրով եւ Հոգւով սրբուիլը՝ չըլլայ թէ մտքերն այլայլէ:

եթէ ի լուսաւորութիւն[5] մկրտութեանն, ասեն, անարար[6] բնութիւնն գայցէ, ջրոյն՝ որ արարած է, զի՞նչ պէտք իցեն. եւ ընդէ՞ր իսկ, ասեն, փրկիչն զանարար բնութիւնն ընդ արարեալ բնութեանն յօդեաց. Եթէ ոչ մկրտեսջիք, ասէ, ի ջրոյ եւ ի Հոգւոյ, ոչ մտանէք յարքայութիւնն երկնից: Եւ ո՞չ գիտիցէ թէ ջուրն արարած է. բայց թէ որո՞վ բանիւ[7] եւ յո՞ր սակս ջուրն արարած՝ ընդ անարար Հոգւոյն յօդիցի, հարկ է յանդիման կացուցանել: Աղաչեմ, մի՛ ձանձրանայք զլսելն[8], եւ յշտեմարանս մտացդ ամփոփել զիմաստս խօսիցս, զի մի՛ վայրապար առ լսելեօքդ[9] հոսեսցին: Որպէս ջուր ընդ վայր ծաւալեալ՝ չմտանէ ընդ երկիր[10] եւ չարբուցանէ զանդս. այլ յորժամ յառու անկանիցի եւ ընդ կորիւն[11] գնայցէ՝ չծախի ընդ վայր, այլ զանդսն ոռոգանէ. եւ այժմ մի՛ ցրուեսցին բանքս, այլ ոռոգանիցեն զանդս մտաց ձերոց իմաստք բանիցս:

Բազում ինչ ետ Աստուած մարդկան, եւ ինքն այնու զօր ետն՝ չէ կարօտ[12]. այլ քանզի մահկանացու բնութիւնս չէ բաւական ընդունել զաներեւոյթ պարգեւսն, երեւելի իրօք ընդելացուցանէ ընդ այնպիսի ինչ: Կարէր կենարարն առանց ջրոյ տալ թողութիւն մեղաց, եւ բաւական էր Հոգւոյն յայտնութիւնն՝ լուանալ զյանցուցեալն, մաքրել զաղտեղին, սրբել զպիղծն, յորդեգրութիւն ածել[13] զտարագիրն. այլ քանզի բնութիւն մարդկան զերեւելեացս իմն կղկղաթ է[14], եւ սակաւաւոր եւ նուազագոյն է՝[15] մտացն աչօք ընդունել զաստուածականն,

5. Տես վարը՝ ծան. 18:
6. Անարար, անեղ, անստեղծ:
7. Որով բանիւ, ինչ անուամբ, ինչ պատճառաւ:
8. Փխկ՝ Մի ձանձրանայք լսել: Քեր. 238, Ա:
9. Առ լսելեօքդ, ականջիդ քովէն:
10. Չմտանէ ընդ երկիր, հողին մէջ չի մտներ: Տես ընդ գետին մտանել. Քեր. 134:
11. Առու, կորիւ, ջրանցք, (ջրոյ) ճամբայ:
12. Տես Ա. 1, 17:
13. Մաքրել զաղտեղին, սրբել զպիղծն. Նոյնիմաստ կրկնութիւն. Քեր. 473, Զ: — Յորդեգրութիւն ածել, որդեգիր ընել, որդեգրել:
14. Կղկղաթ, սրտով կպած, սիրտ կապած, խանդակաթ: — Օրինակն ունէր՝ կղկղայ, թէեւ սակաւաւոր: Քեր. 452, ծան:
15. Իմա՝ Անբաւական եւ տկար:

գիւրին ինչ երեսօք[16] վասն սոցա որ չկարեն այնչափ ի վեր ամբառնալ եւ զաներեւոյթսն տեսանել, տանի հաւատացանէ կայն: Եդ առաջի երեւելի ինչ օրինակ, զի յայտնի հաստատութեամբ աչացն՝ առնուցուն հաւանութիւն ոգիքն աներեւոյթ[17]:

Վասն կարեւոր իմն մարդկեղէն մտաց հաստատութեան տուեալ է ջուրն. քանզի եւ որ լուսաւորելոցն իսկ իցէ՝[18] կրկին է, ի մարմնոյ եւ ի հոգւոյ. եւ հոգւոյն բնութիւն աներեւոյթ է, եւ մարմնոյն՝ երեւելի կազմած. եւ Աստուած երկոցունց կողմանցն կրկին պարգեւ. զջուրն յայտնի՝ երեւելի մարմնոյն, եւ զհոգւոյն սրբոյ զաներեւոյթ պարգեւն՝ ծածուկ ոգւոյն մարդոյն: Եւ որպէս արքունի ինչ պարգեւք՝ եւ կենդանի ձեռօք եւ մեռեալ անօթովք[19] պարգեւեն. քանզի եղէգն եւ սեւագեղն մեռեալ գործի են, եւ ձեռն թագաւորին կենդանի է. եւ ոչ՝ վասն զի պէտք ձեռին թագաւորին են եւ եղեգանն եւ սեւագեղոյ[20], հանգիտապատիւ ինչ եղէգնն եւ սեւագեղն՝ ձեռին թագաւորին իցեն[21]: Նոյնպէս թէպէտ եւ պէտք ջրոյ իցեն՝ իբրեւ գեղոյն թանաքի[22], զի երեւելի ջրովն դրոշմիցի գիրն աստուածեղէն՝[23] հանգիտապատիւ

16. Դիւրին ինչ երեսօք, դիւրին եղանակաւ մը:

17. Որպէս զի աչաց յայտնապէս տեսութեամբն աներեւոյթ մտքերը համոզուին, հաւանին:

18. Լուսաւորեալ. լուսաւորութիւն, (հին եկեղեցական լեզուաւ) մկրտել, մկրտութիւն:

19. Անօթ, գործիք, միջոց, տես վերը **3**, 12:

20. Որովհետեւ ձեռք եւ գրիչ ու թանաք պէտք է, անոր համար...:

21. Ոչ իբր իցեն բայէն բաժնուած. տես Ա. **1**, 6: — Շատ սովորական է ոչէն ետքը միջանկեալ խօսք մ'որ գայ եթէ եւ ինչ յաւելուածներն եւ իցէ փոխ է գործածել: Այսպէս հոս. Եւ ոչ — վասն զի պէտք ձեռին թագաւորին են եւ եղեգանն եւ սեւագեղոյ, — հանգիտապատիւ ինչ եղէգնն եւ սեւագեղն՝ ձեռին թագաւորին իցեն: Սողունք՝ ոչ եթէ — վասն զի մեզ ինչ անպիտանք են՝ — եւ յայլ եւս իրս չիցեն պիտանացուք: Տես դարձեալ վասն զի շաղկապին նախադաս գործածութիւնը. Բ. **6**, 10. եւ Դ. **17**, 17:

22. Դեղ թանաքի, սեւագեղ, դեղ, նոյնանշան են. թանաք, մելան:

23. Աստուածային, մարդկային, երկնային եւ այլն ածանցները հին բնութիր մատենագրութեան մէջ խիստ ցանցառ են. անոնց տեղ կ'ըսուի աս-

ինչ ջուրն՝ Հոգւոյն իցէ. այլ այնպէս պարտ է իմանալ, եթէ Հոգին սուրբ ջրովն գրէ զբարերարութիւնն: Բազում անգամ գիր պաղատանաց մատուցանէին թագաւորաց. եւ մինչդեռ ի ձեռս մատուցանելեացն իցէ գիրն՝ պաղատանաց գիր կոչի, եւ յորժամ թագաւորն ձեռն արկանիցէ[24], պարգեւաց մուրհակ անուանի[25]: Յառաջ քան զթագաւորին ձեռնագիրն արկանելոյ՝[26] քարտէզ է, թերեւս տասն լումայի արժանի. եւ յորժամ թագաւորն ձեռն արկանիցէ եւ հաստատիցէ՝ բազում կշռոց ոսկւոյ արժանի, եւ մեծագին փոքրագինն լինի[27]. եւ որ սակաւուն[28] վաճառէր, մեծաց գնոց վաճառի. թէպէտ եւ ձրի առ, այլ շնորհն եցոյց զչափն բարերարութեանն: Զոր օրինակ անդ քարտէզն եւ սեւագեղ եւ եղէգնն՝ մինչեւ թագաւորին ձեռն արկեալ իցէ՝[26] թեթեւագին են, եւ յորժամ թագաւորն հաստատիցէ՝ չնայիս այնուհետեւ ի քարտն եւ յեղէգն, այլ ի պարգեւն ձեռին թագաւորին որ գրեաց. նոյնպէս եւ յորժամ զջուրն առանձինն տեսանիցես՝ իմա թէ եւ դանգի միոջ գինք չեն[29]. ապա եթէ զՀոգին իջեալ հանգուցեալ ի վերայ ջուրցն տեսանիցես՝ ի միտ առնուցուս՝ թէ աներեւոյթ աջն է իշխանական բնութեանն[30] տէրունական շնորհօքն, եւ որ երեւին՝ ջուր է, գործի աներեւոյթ շնորհացն:

տուածեղէն, աստուածական, մարդկեղէն, մարդկօրէն, երկնաւոր, երկնաւորական, եւն.: Այլն մասնիկն աւելի տեղական ածանց կը շինէ. Լեռնային, դաշտային, ցամաքային, քաղաքային, հարաւային, հիւսիսային, եւ այլն:

24. Ձեռն կամ ձեռնագիր արկանել, ստորագրել, ձեռնագիր դնել:

25. Կոչի, անուանի, նոյնանշանակ պէսպիսութիւն:

26. Անսովոր է փոխ Յառաջ քան զձեռնագիրն արկանել թագաւորին. կամ ինչպէս վարը՝ Մինչեւ թագաւորին ձեռն արկեալ իցէ: Տես եւ Բ. 3, 7:

27. փոխ՝ Փոքրագինն մեծագին լինի:

28. Սակաւու, մեծաց գնոց, սեռական են: Քեր. 244:

29. Այսինքն՝ Եւ ոչ դանգի մ'արժէք ունի. եւ ոչ դանգ մը կ'արժէ: — Գինք հասարակօրէն յոգն. ձեւով կը բանի:

30. Այսինքն՝ Աստուծոյ:

6.

Թէ բանն ուռկան է քարոզաց:

Բանն քարոզաց՝ ուռկան է: Որպէս ձկնորսն սփռէ զարձոյլ[1], արկանէ զուռկանն. եւ որ արկն՝ գիտէ, եւ թէ զինչ ըմբռնեալ է՝ այնմ չէ տեղեակ[2], քանզի ծածուկ ի խորս ջրոցն գործէ գործին, նոյնպէս եւ յորժամ արձոյլն աստուածեղէն բանին ի ծածուկ ոգիսն ձգիցի, որ խօսին՝ չգիտէ թէ ո՞վ անկաւ ընդ ուռկանաւն. բայց որ քննէ զուռկանն՝ Աստուած, գիտէ թէ ո՛ր ձուկն ըմբռնեցաւ, զո՛ր ի Հոգէմարտացն արկ ընդ ուռկանաւ Հոգւոյն աստուածխօսութիւնն[3], զո՛ր ի յԱրիանոսաց ձգեցին Քրիստոսի փառքն: Կայ Աստուած եւ քննէ[4] զմիտս, եւ Նայի ընդ գործս արձուլին: Եւ զի այլ եւս օրինակ ի կիր արկից. որպէս որք զուռկանսն արկանիցեն, ի միմեանց զատեալք՝ բացարձակք յիրերաց[5] կան, եւ շուրջ փակեալ իբրեւ զպարիսպ ածել[6] զձկամբն, եւ է [ինչ] միջին ծոց ջրոյն պատեալ յուռկանէն. եւ յորժամ ձգել կամիցին, բացարձակքն տակաւ ի միմեանս մօտին՝ մինչեւ գայցեն ի մի միաբանութիւն երկոքին կողմանք ուռկանին, եւ ծայր ի ծայր խառնեսցին: Նոյնպէս եւ Աստուած յառաջին բացարձակ[5] ժամանակսն՝ կացոյց զմարգարէսն՝ ձգել զուռկանն, եւ յերկրորդ ժամանակս՝ զառաքեալսն. Նոքա Հնովն ձգէին զուռկանն, եւ սոքա Նորովս: Յերկոցունց կողմանց երկու դասք ուռկանարկացն[7] զմի գոդ ի մէջ արգելուն. եւ գոդ+ որ ի միջի իցեն՝ արեւելք են եւ

1. Արձոյլ, ուռկան, ցանց. — սփռեմ, արկանեմ, ձգեմ, Հոս նոյնանշան են. ցանց, ուռկան. — Նետել, ձգել:

2. Գիտէ, տեղեակ է. վայելչութեամբ փոփոխուած:

3. Աստուածխօսութիւն, աստուածաբանութիւն, աստուածային բանին քարոզութիւն: Տես Բ. 14, 37:

4. Կայ եւ քննէ. աւելադրութեամբ. տես Դ. 10, 27:

5. Զատեալ, բաժնուած. բացարձակ, բացական, նոյնանշան են. Հեռաւոր: — Ի միմեանց, յիրերաց. տես Ա. 2, 11:

6. Փոխ՝ Ածեալ, որ ուղղագոյն կ'երեւայ:

7. Ուռկանարկ, ցանց նետող:

հանդէպ նմա արեւմուտք. եւ հարաւ եւ յանդիման նմին հիւսիսի[8]. եւ լուր Տեառնն իսկ. Եկեսցեն, ասէ, յարեւելից եւ յարեւմտից, ի հիւսիսոյ եւ ի ծովէ: Յայնմ գոգի՝ ի նմին ծոց ձկնորսքն ի կորուստ որսան ձկունս, եւ սոքա ի փրկութիւն. զան երկոքին կողմանքն ի միմեանս, եւ գտանի մի բնութիւն եւ մի արուեստ ուռկանարկացն, եւ բացականքն ի միմեանս յարին: Նոյնպէս եւ ի վախճանի աշխարհիս, յորժամ ձգելոյ ուռկանին զրաւ լինիցի[9], ընթանան եւ ցուցանեն մարգարէքն զիւրեանց վաստակն՝ թէ որչափ ձգեցին. եւ սոքա զիւրեանց աշխատութիւնն՝ թէ որչափ[10] արկին ընդ ուռկանաւ:

Նոյն ուռկան արկեալ է եւ այժմ, եւ ոչ մերով ինչ ձեռամբ ձգի[11], այլ առաքելական աջով քարշի[12]: Եւ եթէ ի մտաց ինչ ասիցեմ, մի ընդունիր. եթէ չասիցէ զայն Պաւղոս, եթէ չվկայիցէ Եսայի: Մարգարէիցն ձեռն ձգէր յայնժամ, եւ այժմ առաքելոցն աջն պարզէ[13] զգործին: Բայց է եւ այլ ինչ օրինակ տեսանել[14]. յորժամ ուռկան արկանիցի՝ ձուկնն հարթնու[15] եւ ի միջին ծոցն դիմէ. բազում անգամ եւ ոսոխի[16], է– ի բաց իսկ ելանէ, որպէս եւ այժմ հերձուածողացն աշակերտք: Եւ տես զքանչելիսն, զի զառաջինն սատանայ արկանէր ուռկան աշխարհի, եւ դեւքն ձգէին. եւ արդարքն հարթնուին, արտաքս քան զուռկանն ելանէին: Նա եւ ի Բաբելոնէ

8. *Հանդէպ*, *յանդիման*. — *նմա*, *նմին*. վայելուչ փոփոխուած. Նոյնպէս քիչ ետքը՝ *Յայնմ գոգի՝ ի նմին ծոց*. տես Ա. **9,** 18. **13,** 14. Բ. **1,** 2: — *Հիւսիսի* ուղղական. Ա. **17,** 13:

9. Այսինքն՝ Երբ որ ուռկան քաշելը լմննայ: Քեր. 216. Բ.

10. *Որչափ (ձգեցին)*. *որչափ (արկին)*, այստեղ յոգն. մտքով առնուելու են, Որչափները. քանիները: Այսպէս նաեւ *ո՞*, *ո՞վ*, *ո՞ր*. տես Բ. **8,** 14:

11. Օրինակն՝ *ձգէ*:

12. *Ձեռամբ*, *աջով*, — *Ձգի*, *քարշի*. վայելուչ պէսպիսութիւն:

13. *Պարզեմ* (*զգործի*), տարածել, բանալ, սփռել:

14. Այս ինքն՝ Ուրիշ օրինակ մ'ալ կը տեսնուի, կայ տեսնելու: Տես Բ. **14,** 34. Քեր. 362. ԺԱ.

15. *Հարթնում*, յանկարծ (վեր) ցատքել:

16. *Ոսոխիմ*, ոգորիլ, դէմ դառնալ. կամ թերեւս հոս՝ *ոստչի*, դուրս կը ցատքէ:

ձգեաց գործի[17] սատանայ[18], զի արկանիցէ ի հաղբ[19] զամենեսեան, եւ երեք սուրբ ձկունքն ցամաքաթեւ[20] վաղեցին զգործեաւն[21]. եւ գրեթէ ընդ մարգարէին ասէին, թէ Անկցին ի ցանցս նորա մեղաւորք: Եւ քանզի չար ուռկան արկ սատանայ աշխարհի, որ ասէրն թէ Ցածեալ շրջեալ եմ ի ներքոյ երկնից, եւ աւասիկ կամ. եկն Քրիստոս եւ մանեաց նմա կարս[22]. ձգեաց եւ ըմբռնելոցն ի նմանէն գործիս առաքելովքն, եւ արկ ընդ ուռկանաւ զաշխարհս ամենայն: Եւ զի՞նչ. ստեղծանե՞մք ինչ[23] ի մտաց. Նմին իսկ Տեառն լուր. Նման է արքայութիւնն երկնից ուռկանի որ արկանիցի ի ծով, եւ յամենայն կողմանց ժողովիցէ[24]. ընդ այն՝ ուռկանաւ լիցի մեզ ամենեցուն անկանել, ի նմին[25] որս գտանել[26]: Եւ սքանչելիք այն են, զի որ այսօր իբրեւ ձուկն անկաւ ընդ ուռկանաւ, վաղիւ իբրեւ ձկնորս զայլ ձկունս որսայ: Անդ ձկունք անկեալք ի գործի՝ կենաց ի մահ[27] երթան. եւ աստ անկեալք ընդ ուռկանաւ՝ ի մահուանէ ի կեանս ժողովին: Վասն այնորիկ ցՊետրոս ասէ Կենարարն, թէ Յաջակողմ արկ զգործիդ. եւ ժողովեաց ձուկն բազում. ուսուցանէ թէ երեւելեօքն իմանալեացն յիմաստս[28] պարտ է երթալ. քանզի եւ առ սմին[29] իսկ ասէ. Մի երկնչիր Պետրէ,

17. *Ձգել գործի կամ ուռկան*, ուռկան նետել. իսկ *Ձգել զգործին կամ զուռկանն*, ուռկանը դուրս քաշել:

18. Տես անուան բայի դիրքը. Բ. **14**, 37. Գ. **9**, 10. եւ այլուր:

19. *Ի հաղբ, ի հաղբս արկանել*, որոգայթի մէջ ձգել, բռնել:

20. *Ցամաքաթեւ*, (Վ.) առանց թեւերը թրջելու:

21. *Վաղեմ* (*զգործեաւն*), (ուռկանին) վրայէն ցատքել:

22. *Կար*, լար, չուան:

23. *Ինչ*՝ հարցականի զարդու յաւելուած:

24. Տես Քեր. 435, Տրկ.:

25. *Այն ուռկան. Նոյն որս*, վերը՝ 8:

26. *Լիցի մեզ անկանել, գտանել. եղիցի մեզ ընկնել*. փոխ՝ Անկցուք, գտցուք, եւն. Քեր. 216, Բ.

27. Փոխ. Ի կենաց ի մահ. տես եւ Գ. **9**, ծան. 17. որ մէկ նկատմամբ ասոր նման է:

28. Փոխ՝ Ցիմանալեացն իմաստս: Այս ինքն՝ Սորվեցուց որ տեսանելի բաներով՝ անտես բաներն իմանալու է:

29. *Առ սմին*, ասոր հետ միանգամայն:

յայսմ հետէ զմարդիկ որսայցես ի կենանս. այն իսկ է՝ զի ի յաւիտենից կենանն դրաւիցես։ Եղիցի այսուհետեւ ամենեցուն մեզ ընդ ուռկանաւ ուղիղ փառաւորութեանն անկանել, ի սուրբ ծոցն հաւատոց բնակել[26]։

7.

Թէ կրեաց Քրիստոս աշխատութիւն, զոր եւ չկրել իսկ կարող էր։

Մ՛իթէ չէ՞ր կարող (Տէրն) զսուրբ մարմինն՝ զոր ի մէնջ վասն մերոյ փրկութեան զգեցաւ՝ ի վերայ օդոց շրջեցուցանել, զի մի՛ կրեսցէ աշխատութիւն. եւ ո՞չ այնպէս ինչ՝ որպէս զԱմբակումայ զմարմինն ի Պաղեստինացւոց աշխարհէն ի Բաբելոն ի միում վայրկենի տարաւ. զայր մի մարգարէ հրեշտակական շնորհօք յայլմէ աշխարհէ յայլ աշխարհ փոխեաց, եւ ոչ աշխատութիւն կրեաց, եւ ոչ զվաստակն իմացաւ. եւ որչափ ձեռն հրեշտակին կարող եղեւ, զայն՝ զօրութիւն Բանին Աստուծոյ չկարէ՞ր իւրում մարմնոյն պարգեւել։ Այլ անդ հարկին պէտք[1] զարագութիւնն պահանջէին. քանզի ի Բաբելոն չէր ոք աստուածապաշտ՝ որ զնա կերակրէր. եւ տես զմարգարէն, եթէ վասն աստուածպաշտութեան վկայ լինելոյ՝ կայ ի տագնապի ի մէջ առիւծուցն. ձեռն հրեշտակի զմեւս եւս մարգարէ յափշտակէ, եւ անդր առ այն մարգարէ տանի։ Եւ տես զզարմանալին. չասէ՝ թէ տարաւ զնա հրեշտակն, այլ թէ Առ եւ անդ եդ։ Տես զզօրութիւն հրեշտակին. զի՞ զարմանաս ընդ արարիչ հրեշտակացն։ Բառնայ տանի զմարգարէն, ոչ ոտիցն նեցուկ մնեալ եւ ի վեր ամբարձեալ. այլ զհերացն բուռն հարեալ յափշտակեաց։ Եւ գիտեմք, եղբարք, որչափ ինչ վշտանայ մարմին՝ յորժամ քարշեսցի[2] զհերացն. իսկ մար-

1. Պէտք հարկի, հարկաւորութիւն։

2. Քարշեմ, ձգեմ, ունիմ, բուռն հարկանեմ բայերը խընդիր բնութեան կ՚առնուն պատմական, ուր որ աշխարհաբար բացառական կը դրուի։ Նոյնպէս Ձեռնանէ առեալ, ձեռքէն բռնած։ Քեր. 234. Բ։

գարէն այնչափ վայրս՝ այնքան[3] ճանապարհս եհատ անց[4] զհերացն ձգեալ, եւ ոչ ինչ կրեաց. եւ ի միում վայրկենի առ եդ անդ, քանզի զօրութիւն հրեշտակի էր, որ ոչ միայն եբարձ՝ այլ եւ թեթեւութիւն շնորհեաց մարմնոյն: Մարմին էր որ բարձաւ, այլ ոգի էր որ եբարձն եւ տարաւ:

Եւ մի՛ զարմանայցես, եթէ թեթեւ բնութիւնն զմարմինն ծանր եբարձ. Նախ աստէն իսկ յայսմ արարածս[5] որ մեզս երեւին[6], է ինչ որ բնութեամբ ծանր է, եւ է ինչ որ յախտարակաց[7] թեթեւ է. եւ չէ ինչ ըստ ծանրութեան եւ ոչ ըստ մեծութեան, այլ ըստ իրաց բնութեան արարածոց, որպէս զիարդ եւ իցէ: Ընդէ՞ր ամենայն մայրք[8] մեծամեծք, եւ թէ ամենայն իսկ անտառք կոտորեսցին[9] եւ ի ջուր անկանիցին, չընկղմեսցին. եւ զասեղն մի փոքրիկ կամ սակաւ ինչ քծուար[10] յերկաթոյ՝ չկարէ ծով մեծ ի վեր ունել: Եւ այսպէս՝ ոչ ըստ մեծութեան ինչ է[11] եւ ոչ ըստ ծանրութեան, այլ յարարչին արուեստէ. բայց սակայն երկաթոյ ուրոյն առանձին չէ

3. *Այնչափ վայրս, այնքան* ճանապարհս. — *այնքան* բառն որ ընտիր մատենագրաց սովորական չէ՝ հոս միայն առ հարկի պէսպիսութեան գրուած է: Տես քեր. 474, Է:

4. *Ճանապարհ հատանեմ*, ճամբայ ընել, տեղեր անցնիլ: *Եհատ անց*՝ նոյնանշան աւելադրութիւն:

5. *Յայսմ արարածս*, փխկ. Յայս արարածս, կամ՝ յարարածս յայսոսիկ:

6. Յարաբերականին յաջորդող յօդն եթէ *ս* է կամ *դ*, (ինչպէս այստեղ *մեզս*,) նոյն դէմքին համեմատ յարաբերականն ալ հասարակօրէն իրօք եւ ներգործութեամբ գրուած կ՚ըլլայ. ինչպէս հոս *յայսմ*: Նոյնպէս՝ *Զինչ է այս զոր լսեմս: Սոքա որ խօսինս: Աստ ուր օտարքս եմ: Մեք որ հաւատացաքս: Զայս զոր տեսանէքս: Մեք որ շարքս եմք: Դուք որ շարքդ էք: Զինչ է այդ զոր գործեսդ, զի խորդասդ: Դու որ տիրեսդ: Դոքա որ կանդ աւադիկ:* — *Որ ինչ առաջիս կայ՝ յայս եկեսցուք: Զոր ասացաւ՝ զայս կալարուք: Զոր ինձդ ասես՝ զդոյն տեսանն ասա:* — Բայց ոչ այսպէս՝ յօդը: Քեր. 299. *ծան:

7. *Յախտարակաց*, (Գ.) Ֆիզիգապէս: — *Բնութեամբ, յախտարակաց*, պէսպիսութեան համար փոխուած են:

8. Օրինակին մէջ՝ *մարգ*:

9. Իմացիր՝ Եւ ամենայն իսկ անտառք թէ կոտորեսցին:

10. *Քծուար*, մետաղի կտոր. (ֆէ-լէ-չէ): — *Քծուար յերկաթոյ*, երկաթի կտոր:

11. *Ոչ ըստ մեծութեան ինչ է*. ոչ մեծութենէն կախում ունի եւ ոչ . . .:

հնար ի վերայ ջուրց կալ, այլ թեթեւ իւիք կայ ի վերայ ջրոց, եւ կրի տեղեաց ի տեղիս։ Լնուն զնաւս մեծամեծս երկաթով, եւ տանին յո՛ եւ կամին. եւ քանզի թեթեւ է փայտի բնութիւն, բառնայ թեթեւն զծանրն։ Ա՛ռ մեւս եւս այլ օրինակ. մարդ չկարէ բազում ժամս ի վերայ ջուրց ղօղալ[12]. թէպէտ եւ զարուեստն գիտիցէ, այլ քանզի չկարէ կարի ի տուկ ձգել[13] առանց հանգչելոյ, աշխատին[14] բազուկքն, եւ հարկ լինի ընկղմելոյ։

Որպէս եւ[15] ի խորշակէ՝ զի նախ արմատն վնասի եւ ապա ընդ նմին եւ ոստքն գօսանան, Նոյնպէս եւ յաստուածպաշտութեան՝ եթէ նախ սիրտն կուրանայ, ապա պտուղ բերանոյն ցամաքի։ Որչափ եւ բամբասիցէ լեզու հերձուածողին, եւս քան զեւս անպտուղ լինի։ Այլ գոյ տեսանել բազում անգամ եւ ի թշնամիս աստուածպաշտութեան՝ կերպարանս աստուածպաշտութեան. որպէս, բազմութիւն յեկեղեցւոջ, եւ բազմութիւն առ հերձուածողսն. սեղան աստ, սեղան անուանեալ եւ անդ. քահանայք ճշմարիտք աստ, քահանայք սուտք եւ անդ. աստ աւետարան հաւատացեալ, եւ անդ աւետարան անարգեալ. աստ Միածին Որդին Աստուծոյ փառաւորեալ, եւ անդ Միածին Որդին Աստուծոյ թշնամանեալ. աստ Հոգին սուրբ բերկրեալ ընդ հաւատս, եւ անդ Հոգին սուրբ տրտմեալ ընդ անհաւատութիւնն։ Քանզի յորժամ տեսանիցէ Հոգին սուրբ ամբարշտութիւն, տրտմի. վասն այնորիկ եւ Պաւղոս ասէ, Թէ Մի՛ տրտմեցուցանէք զՀոգին սուրբ՝ որով կնքեցարուք յաւուր փրկութեան ձերոյ։

12. Ղօղամ, ղօղիմ, ղուղիմ, լուղիմ, լողալ։

13. Ի տուկ ձգիմ, երկայն ատեն շարունակել, երկարել, երկայն տեւել։

14. Աշխատիմ, հոս՝ յոգնիլ։

15. Այստեղ եւ աւելի է. ինչպէս քանի մը տեղ ալ տեսանք որպէս եւ փխկ՝ Որպէս։

8.

Վասն վերջնոյ դատաստանին:

Յառնեն ամենեքեան, բայց կէսքն իբրեւ զպատժապարտս առաջի ահեղ ատենին կարգեսցին, եւ կէսքն իբրեւ զսուրբս առաջի Տեառն յափշտակեսցին: Զոր օրինակ ի մտանել Թագաւորի պատժապարտն չիշխէ յակն անկանել[1] Թագաւորին, եւ պատուականքն[2] եւ մեծարոյքն ընդ առաջ ելանեն. Նոյնպէս եւ Որդին Աստուծոյ յորժամ գայցէ յերկնից եւ երեւի, սուրբքն յափշտակին ի բարձունս. եւ այնպէս թուեսցի թէ ընդ նմա իսկ[3] գայցեն: Որպէս որք Թագաւորի ընդ առաջ ելանիցեն, եւ ընդ նմին դառնայցեն, թուի թէ ընդ նմին իսկ էին. Նոյնպէս եւ սուրբքն՝ յորժամ ընդ առաջ Կենարարին յափշտակեսցին, թուեսցի թէ յերկնից իսկ[3] ընդ նմին իջանիցեն: Տես, զի ընդ առաջ ելանեն եւ ընդ նմին գան:

Եւ միտ դիր զարմանալեացն. յաշխարհիս որ ընդ առաջ Թագաւորաց երթայցեն՝ իւրեանց կառօք եւ իւրեանց երիվարօք երթայցեն[4]. իսկ Կենարարն ինքն առաքէ դեսպակս[5] երկնաւորս. ոչ կառս եւ երիվարս, այլ կառս ամպեղէնս՝ զիւրսն իսկ[3]: Եւ ընդ այն զի՞ զարմանաս, թէ Եղիա հրեղէն կառօք վերացաւ[6], եւ առաքեալքն եւ այլք մի ըստ միոջէ ամպեղէն կառօք, եւ մի՛ զհրեղէնն պատուականագոյն քան զամպեղէնն համարեսցիս: Առաքեցան մարգարէին յայնժամ դեսպակք՝ կառք հրեղէնք եւ երիվարք հրեղէնք, եւ յերկնաւորացս յերկինս վերանայր. եւ իբրեւ զանիւ ի ներքոյ ի վեր ի բարձունս[7] հոլովէր.

1. *Յակն անկանել*, աչքին երեւնալ:
2. Պատուաւորները:
3. Մտադրութեան արժանի են յետադաս *իսկ*երը:
4. Իմա՛ Իւրեանց երիվարօք երթան:
5. *Դեսպակ*, պատգարակ, տեսակ մը կառք: — Հոս եւ հետեւեալ երեք տեղերն օրինակին մէջն էր՝ *դեսպանս, դեսպանք:*
6. Երկինք համբառնալ՝ հին ընտիր լեզուաւ միշտ *վերանալ* է. հազիւ մէկ կամ երկու տեղ՝ *համբառնալ:*
7. *Ի ներքոյ ի վեր ի բարձունս*, վարէն վեր:

այլ յայնժամ յիրաւի[8] հրեղէն կառօք, եւ ապա ոչ հրեղէն՝ այլ ամպեղէն: Ընդէ՞ր. քանզի յայնժամ երկրաւոր ամենն ունէր ինչ կարիս երկրաւորս, զի հրեղէն կառօքն նորոգեսցի, եւ ընկենուցու զերկրաւոր ծանրութիւնն, եւ առնուցու զհրեշտակական թեթեւութիւնն. քանզի այնուհետեւ ընդ հրեշտակս իսկ[3] բնակելոց էր: Անդ դեսպակ հրեղէն, եւ աստ դեսպակ ամպեղէն. քանզի առանց ապականութեան յառնեն մարմինք, վասն այնորիկ եւ յամպն թեթեւ ելանեն: Եւ զի մի թուեսցի[ն] թէ զայն թշնամանիցեմք ինչ եւ զայս յարգիցեմք, զայն ասացի՝ թէ մարգարէն հրեղէն կառօք պատուեցաւ, եւ որք Քրիստոսի ընդ առաջ յափշտակին՝ ամպօք վերանան. քանզի ամպք կառք են սրբոցն Աստուծոյ: Տեսանե՞ս, զի իւրովք կառօքն հրամայէ պատուել զսուրբս, եւ ելանել ընդ առաջ կենարարին:

Եւ զիա՞րդ ելանիցեն: Ինքն իսկ դիւրէ[9]. քանզի չխօսի երբեք Պաւղոս յանձնէ, որպէս եւ ասէ. Թէ զփորձ ինչ խնդրէք զՔրիստոսի, որ ի ներս ընդ ձեզ խօսի: Եւ զի՞նչ ասիցէ. Յափշտակիմք ամպօք ընդ առաջ Տեառն յօդս: Եւ այնպէս՝ կէսքն յափշտակին, եւ կէսքն առաջի ահեղ ատենին կարգեսցին. որպէս եւ կենարարն իսկ ասէ. Ամէն ասեմ ձեզ, յորժամ եկեսցէ Որդի մարդոյ, յայնժամ թէ իցեն երկու ի մի մահիճս, մին առցի եւ միւսն թողցի. եւ եթէ աղայցեն երկու ի մի երկանս, մին համբարձցի[10] եւ միւսն թողցի. եւ ասեն ցնա առաքեալքն. յո՞, Տէր. եւ ասէ Տէր. Ուր մարմին իցէ՝ անդր եւ արծուիք ժողովեսցին: Վասն է՞ր արծուիք. քանզի ի բարձունս յափշտակելոց են: Զի՞նչ իցէ՝ Երկուք ի մի մահիճս, եւ մին առնուցու եւ միւսն թողուցու[11]. եւ Երկու

8. Տես Նշանակութիւնը՝ Ա. 5, 32:

9. Դիւրեմ, պարզել, դիւրացնել, պարզաբանել:

10. Վերցուի տարուի: Ուրիշ Թրգմ. Առցի, ինչպէս յունարէնն է՝ παραλαμβάνεται. — Քիչ մը վարը Մին վերացի եւ միւսն մնացէ:

11. Առնուցու, թողուցու, (կր-ր.) առնուի, թողուի. — որ կայ նաեւ ապառնիով թարգ-

աղայցեն ի մի երկանս, եւ մին ամբառնայցէ եւ միւսն մնասցէ: Չէք աստ այլ ընդ այլոյ ասել ինչ առակաւ[12], այլ յայտնի իսկ մեկնութիւնն է: Մահիճս, Գիրք զհանգիստ աշխարհիս կոչեն, եւ երկանս՝ զկարի տառապանս[13] աշխատելոց, որ իբրեւ յերկանի ցնորեալ կայցեն ընդ պէսպէս վիշտս, ի հառաչանաց ի հառաչանս, ի յաղքատութենէ յաղքատութիւն: Եւ քանզի մահիճքն հանգիստ են, եւ երկանն՝ աշխատութիւն, յայտ առնէ կենարարն՝ թէ եւ յաշխատելոցն եւ յայնցանէ որք ի դիւրութեան իցեն՝ լինիցին ոմանք արդարք եւ ոմանք մեղաւորք: Երկու իցեն ի մի մահիճս. մին՝ որ արժանի հաւատոցն իցէ, ամբարձցի, եւ միւսն՝ դահճաց մատնեսցի. մինն՝ հրեշտակաց, եւ միւսն՝ դիւաց: Եւ աղայցեն, ասէ, երկու ի մի երկանս, մին վերասցի, եւ միւսն մնասցէ:

Առ երկաթ եւ մխեա ի բովս հրոյ, եւ տես որպիսի ինչ էր՝ մինչչեւ ի հուր մխեալ էր. մթար երեսօք, ցուրտ առ ի շօշափել[14]. եւ յետ ի հուրն մտանելոյ՝ լուսաւոր տեսլեամբ, ջերմ[ն] զննելով. եւ չկորոյս զլինելն երկաթ, այլ զի[15] առաւելութիւն քան զիւր բնութիւնն ընկալաւ: Թէպէտ եւ պայծառացաւ, չփոխեաց յիւրոց կերպարանացն[16]. զինչ կերպարանս եւ ի ներքս մխեսցես՝ նոյն եւ երեւի[17]. եթէ բոլորակ, եթէ երեքկուսի, եթէ չորեքկուսի, եւ եթէ զիարդ եւ իցէ՝ զկերպարանս չփոխէ. բայց գոյնն զհրոյն գոյն առնու: Նոյնպէս եւ սուրբ, ար-

մանած՝ Մին առցի եւ միւսն թողցի: Նոյնպէս ամբառնայցէ հոս չէզոք է. տես Քեր. երես 99. Բառնայցի եւ Բառնայցէ:

12. Չիք աստ ասել ինչ առակաւ. Հոս առակաւ խօսիլ չկայ: — Այլ ընդ այլոյ՝ չի նշանակեր սուտ, այլայլած (պատմութիւն) եւն. այլ պարզապէս՝ Այլ փոխանակ այլոյ՝ Տես Ա. 21, 1:

13. Կարի մակբայն քիչ տեղ ածական եղած կը գտնուի, չափազանց, տարապայման: Կարի է առասպելս:

14. Ցուրտ առ ի շօշափել, ջերմ զննելով, Քեր. 265 եւ 267: — Շօշափել, զննել՝ նոյնանշանաց պէսպիսութիւն:

15. Զի աւելադրութիւն է: Քեր. 463: Տես Դ. 4, 2:

16. Չփոխեաց յիւրոց կերպարանացն, իր ձեւը չկորսնցուց:

17. Այսինքն՝ ինչ ձեւ որ կրակի մէջ խոթես, նոյնն ալ կ'երեւայ: — Օրինակը՝ Զինչ կերպարանս:

ժանի երկրպագութեան տէրունական մարմինն ներկա-
անմահ արմատով Աստուած[պաշտ]ութեանն, եւ ընկըղ-
մեցաւ ի կենացն, եւ զգեցաւ ունի զԱստուածութիւնն[18], ոչ փայրապար արտաքոյ, այլ իբրեւ զերկաթ՝ ներքոյ եւ արտաքոյ. բայց կայ եւ մնայ յանեղծ նկարագիրն, ի փառս հաւատացելոց, յամօթ արհամարհողացն:

Եւ չիցէ՞ տեսեալ[19], զիա՞րդ որք ի տար աշխարհէ յետ բազում ժամանակաց գայցեն, եւ ընտանիքն նշան խնդրեն, ոչ զփառաւորութեան ինչ, թէպէտ եւ փառաւոր գայցեն, այլ զառաջին կենացն, թէ արդարեւ սա նա՞ իցէ. եւ ոչ այնչափ ինչ ճշգրիտ ի հանդերձն հային, որպէս յօնացն կերպարանս եւ է ձեռացն նշմարանս, եւ ի հերսն՝ թէ ձաղկահէր[20] կամ գանգրահեր իցէ. եւ մարմնոյն թերութիւնք քարոզ անծանօթին լինին: Վասն այնորիկ չկամի սրբոցն երեւել Աստուածութեամբն՝ այլ մարմնոյն կերպարանօք, զի հայեսցին եւ տեսցեն, թէ արդարեւ այն է՝ որ ի Կայիափայէն[21] չհաւատացաւ, եւ ի Պիղատոսէ դատեցաւ եւ ի խաչ ել. զի վկայեսցէ տեսիլն՝ աստուածամարտ կուսոյն[22], եւ փառքն յայտնեսցեն զճշմարտութիւնն: Զմտաւ ած, զիա՞րդ յայնժամ արդարքն վազս առեալ[23] ցնծասցեն: Զմտաւ ած, զիա՞րդ Պետրոս խայտասցէ, եւ առաքելոցն պար առեալ ծնծեսցեն, եւ ասասցեն ցմիմեանս. սա է Աստուածն մեր, սա է որ խաչեցաւն երբեմն առ մեւք, սա է որ երբեմն արհամարհեցաւ վասն մեր. տես զկերպարանս, միտ դիր աչացն:

Զոր օրինակ արդարքն ցնծասցեն յորժամ զՔրիստոս տեսանիցեն՝ նոյնպէս եւ որք յանցաւորքն իցեն՝ սրտաբեկ լինին[24]. եւ յառաջ քան զպատիժսն ի տեսլենէ սուրբ

18. *Զգեցեալ ունիմ*. Քեր. 356: — *Վայրապար*, պարզապէս:

19. Այսինքն՝ *չիցէ՞ք տեսեալ*: Քեր. 359, 1:

20. *Ձաղկահեր*, շիտակ մազերով: — *Ձաղկ*, գաւազան:

21. Օրինակն՝ *ի Կայիափայէն*:

22. *Աստուածամարտ կոյս*, աստուածամարտութիւն: Նոյնպէս *նաւամարտիկ կոյս*:

23. *Վազս առնում*, ցատքել, խայտալ, կայտռել:

24. Կ'ահաբեկին, կը զարհուրին:

երեսացն լուծանին եւ անկանին, յորժամ տեսանեն զնշան խաչելոյն. զոր եւ կենարարն իսկ ասաց, Թէ Յայնժամ երեւեսցի Նշան Որդւոյ մարդոյ յերկինս: Նախ քան[25] զՔրիստոսի երեւելն՝ խաչն գայ յառաջագոյն մեծապայծառ լուսով, սաստիկ ճառագայթիւք, որ զարեգակն ընկղմէ, եւ զլուսին ծածկէ, եւ զաստեղս շիջուցանէ: Նախ Նշանն երեւի, եւ ապա Թագաւորն. որպէս եւ աստ, զի նախ Նշանքն երեւին. եւ ապա Թագաւորն գայ. Նոյնպէս եւ անդ՝ Նախ խաչն լուսաւորեալ երեւի, եւ ապա Քրիստոս յայտնի:

Եւ արդ՝ զգոյշ լերուք, քանզի բանալոց են գիրք եւ դպրութիւնք. եւ Նստցի Թագաւորն. եւ ջատագովք ճշմարտութեանն յառաջ մատչիցին, եւ դատատախազքն ամաչեսցեն: կանխեսցուք յառաջ քան զատեանն[25]. յառաջ քան զնստել Թագաւորին ի դատել՝ գոյ հնար ածել ի հաւան զդատաւորն. յառաջ քան զատեանն մարթի աղաչել. առաջի ահեղ բեմին չէ հնար պաղատել[26]:

9.

Թէ ամենայն ինչք եղան մեզ յԱստուծոյ առաջի, այլ ոչ ինքն եւ իրացն հանգամանք:

Ո՞րք ի մարդկանէ խօսեսցի զբանն եւ զայլս ուսուցանիցէ, է– զանձն Թափուր առնիցէ[1] ի բանէն. եւ կարծիցէ՝ Թէ գուցէ մինչ ընդ այլոյ խնելիս արկանիցեմ՝ զիմ միտս մերկ եւ կողոպուտ առնիցեմ[2]. միԹէ չե՞լ բանն արտաքս եւ մնաց անդէն ի ներքս. ո՞չ զբազում խնելիս լի

25. *Յառաջ* եւ *նախ* բառերն յատուկ գործածութիւն մ'ունին: *Նախ* աւելի մակբայի պէս կը գործածուի. իսկ իբրեւ նախդրութիւն՝ *յառաջ քան* շատ աւելի սովորական է, քան թէ *նախ քան*: Ըսածնիս այս իջին մէջ յաճախ ու բացայայտ կը տեսնուի: Տես Քեր. 475:

26. *Մարթի, չէ հնար. — Աղաչեմ, պաղատիմ*, երկու զոյգ նոյնանշանք վայելուչ կերպով փոփոխուած են:

---

1. *Թափուր առնել (զանձն)*, քիչ վարը՝ *մերկ եւ կողոպուտ առնել (զմիտս)*, անմասն թօղուլ, պարպել, զրկել:

2. Տես Ա. 3, 10:

արար եւ ի ծնողէն ոչ մեկնեցաւ: Եւ արդ՝ եթէ մարդկեղէն բան յորժամ խաղացեալ արտաքս ի մտացն ելանիցէ՝ չզատանի ի ծնողէն, իսկ Աստուածն Բան՝ որ վասն մեր երեւեցաւ աշխարհի՝ զծոցն Հայրենի թափո՞ւր թողո՞ւր. օ՛ն անդր, փա՛րգաստ, քաւ լիցի[3]: Զի բիւրք բիւրուց լսեն զբանն, եւ ընդ անչափ լսելիս մտանէ՝[4] չբաժանի. այլ բնաւ ընդ իւրաքանչիւր ումեք է, եւ ամենայն ընդ ամենեսին, եւ ամենեւին ի միտսն. եւ եթէ մարդկեղէն բանն ամենեւին ի միտսն է, եւ բնաւ իւրաքանչիւր ընդ ումեք[5], եւ ամենայն ընդ ամենեսին, զի՞արդ ասիցեն զՀօրէ, զի թէ ծնաւ[6], ապա ծորումն եւ հատումն գործեցաւ[7], եւ բաժանեցաւ անբաժինն: Ասացէ առ Նոսա Կենարարն, եթէ քննեցէք զգիրս. քննեցէք, եւ մի վայրապար ընթեռնուք, այլ զխորս մտացն ի խոյզ եւ ի քնին արկեալ հետազօտեցէք[8]: Քանզի Աստուած զգիրսն եդ առաջի, եւ զմիտս պատգամացն զեղչեաց. զգիրս ետ, եւ զզօղեալ մեկնութեանցն[9] չմերկացոյց, այլ եթող ի հրահանգս[10] ասպարիսաց քոյոց արշաւանացդ. զի զքո մտավարժութիւնն կրթեսցէ. զի տեսանիցէ՝ ծառայիցե՞ս գրոց՝ եթէ բռնազբօսեսցես[11] զգիրս: Զոր օրինակ զբնութիւնն եդ առաջի Աստուած, եւ զարուեստն թագոյց. ամենայն նիւթք եւ ատաղձք[12] եդան առաջի յԱստուծոյ, եւ արուեստն ի մտաց մարդկան ծնաւ. Նոյնպէս եւ ի գիրս:

Եւ զի ե՛ւս յայտնագոյն զբանս արարից՝ եդ առաջի

3. *Օ՛ն անդր, փա՛րգաստ*, (օրինակը՝ *փարի աստ.*) *քաւ լիցի*, Աստուած պահէ, չըլլայ թէ, ոչ երբեք. (յն. միայն οὐδαμῶς, ոչ երբեք.)

4. *Ընդ լսելիս մտանէ*, տես *Ընդ* գետին մտանել, Քեր. 134:

5. *Իւրաքանչիւր ընդ ումեք*, փխկ. Ընդ իւրաքանչիւր ումեք:

6. *Ասիցեն զի թէ ծնաւ*, փխկ՝ թէ եթէ. տես Քեր. 169, ծան:

7. *Գործեցաւ*, եղաւ: Տես Դ. **19**, 2:

8. *Ի խոյզ եւ ի քնին արկեալ հետազօտեմ*, մանրամասն քննել, փնտռտել:

9. Այսինքն՝ Զմիտս *զօղեալ մեկնութեանցն չմերկացոյց*. ծածուկ մեկնութեանցն իմաստը չյայտնեց:

10. *Հրահանգք ասպարիզաց*, մրցութեան ասպարէզ:

11. *Բռնազբօսեմ (զգիրս)*, (գրքին իմաստը) քաշկռտել, ծեքել:

12. *Նիւթ*, *ատաղձ*, նոյնանշան են:

Աստուած զքարանց բնութիւն, եւ ոչ զշինուածն պատրաստական։ Ետ ցորեան, եւ ոչ եթէ հաց գործեաց եւ եդ առաջի։ Ետ խաղող, եւ ոչ եթէ գինի ինքնին արար զխաղողն։ Ետ ասր, եւ ոչ եթէ զհանդերձն ինքնին գործեաց։ Ետ զոսկին խառն ընդ հողոյ. այլ ոչ եթէ ինքն ընտրեաց[13] ի հողոյն։ Ընդէ՞ր. քանզի ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ մարդն, բաժանէ զարարչութիւնն. ինքն առնէ, եւ նմա արուեստիւն տայ կազմել[14] զգործն։ Զոր օրինակ զմարդն՝ որ ըստ պատկերին Աստուծոյ արարաւ, խառնէր ի բաժին՝[15] եղելոցն անուանս դնելոյն. ինքն իբրեւ զարարիչ ի չգոյէ ի գոյ ածէր, եւ պատկերին[16] զանուանս հրամայէր դնել. նոյնպէս եւ զնիւթս ինքն եցոյց, եւ զկազմած գործոյն յարուեստն ապաստան արար[17]։ Ո՞ նախ կազմեաց արօր՝ փայտիւ եւ երկաթով զերկիր պատառել, եւ ակօս բանալ, եւ լուծ կազմել եւ ձիգ[18], եւ եղինս սամետիւք[19] ի գործ լծել։ Էր փայտն եւ երկաթն, այլ արուեստն չէր ուրեք ի միջի[20]։ Ո՞ եցոյց քեզ, ա՛յր դու, եթէ այդպէս արօր կազմիցի[21], կամ խիստ բնութիւն երկաթոյ հրով կակղասցի. ո՞ եցոյց քեզ հանդամանս՝[22] յայնչափ թանձրութենէ՝ նստել տուայտել[23] եւ ասեղն մի փոքրիկ գործել. ո՞ արկ քեզ ի միտս՝ դրաց ախս եւ փականս գործել, եւ կամ ձեղունս[24] եւ յարկս տանց յարդարել։ Կարի, ասէ, տխմարաբարս իմն հարցանես. զԱստուած հնարացոյց ի միջի[20] ունիմ, եւ հարցանես՝ թէ

13. *Ընտրեմ*, հոս՝ զատել, բաժնել։

14. *Կազմեմ*, *գործեմ*, *առնեմ*, քիչ ետքը *յարդարեմ*, նոյնանշաններու յաճախութիւն։

15. *Խառնեմ ի բաժին*, մասնակից ընել։

16. Իմա՝ Մարդոյն, իւրում պատկերին։

17. Գործքին շէնքը, շինելը՝ արուեստին յանձնեց։

18. *Ձիգ*, հոս՝ մաճ, արօրին երկայն փայտը. (յն. ῥυμὸν εὐθῦναι, կառքի քեղիք ուղղել։)

19. *Սամետիք*, լուծին կապը։

20. *Ուրեք*, *ի միջի*՝ զարդու յաւելուած են։ Փխկ՝ գոյր փայտն եւ երկաթ, այլ արուեստն չգոյր։

21. Օրինակն՝ *Այդպէս արարի եւ կազմեցի*։

22. Տես Ա. 6, 3։

23. *Տուայտիմ*, նեղիլ, տառապիլ։ — *Նստել*. աւելադրութիւն. տես Դ. 10, 27։

24. Օրինակն՝ *ձողունս*։

ուստի՞ ուսար։ Եւ այսպէս, եղբարք, ամենայն ուրեք մարդկեղէն բնութիւնս իւրում Տեառն նմանեալ, զարդարէ արուեստիւ զբնութիւնս. եւ եթէ ի չափու կացցէ, բարւոք է պատկերն. ապա թէ ըստ չափն անցանիցէ, թշնամանի անչափութեամբն։

Անչափ ցանկութիւն մտաբերեաց գործել պատկեր մարդկակերպ[25]. թող նմանեցից, ասէ, Աստուծոյ, որ արար զպատկեր մարդոյ, եւ արարից պատկեր մարմնոյ. եւ բռնադատէ արուեստիւ զբնութիւնն։ Եւ քանզի լուաւ, եթէ Աստուած յերկրէ առ հող եւ արար զմարդն, ի վարանս մտեալ արուեստն, քանզի չկարէ ճշմարտութեամբ նմանել Տեառն իւրում, այնուհետեւ ի հնարս եւ ի հայթայթանս[26] պատրաստ լինի. ժողովէ արմատս եւ ծաղիկս՝ վասն զգոյնս յարմարելոյ. նմանեցուցանէ զաչս աչաց, այլ չտեսանեն. չափէ ականջս, այլ չլսեն. յղկէ զունչս, եւ չհոտոտին. կշռէ[27] զբերանն, այլ չէք բարբառ ի շըրթունսն. զձեւ ոտիցն եւ բարձիցն յօրինէ, այլ չէք գնացք եւ քայլք ոտիցն։ Զի այնու յայտ առնէ, թէ թոյլ ետ պատկերին զինչ եւ կամիցի գործել, եւ չելանել ըստ չափ. զի մի՛ ի հպարտութիւն գայցէ[28] եւ չճանաչիցէ զբնութիւնն, եւ ոչ զանձին զաղատութիւն եւ զփրկութիւն։ Բայց սակայն զի ուսան՝ եթէ յերկրէ ստեղծ Աստուած զմարդն, եւ միւսով արուեստիւ կամին նմանել Տեառն եւ արարչի, բժշկաց արուեստին։ Յորժամ տեսանիցէ ի մարմինն փուտ, երկաթ ի գործ արկանէ, եւ զփուտն ի զատ[29] հատանէ. եւ յորժամ զվէր փորել կամեսցի, շինել հաստուցանել եւ ածել ի չափ զկերեալ մարմինն, արարիչ ոչ է՝ թէ վերստին ստեղծանէ[30]. եւ արդ զի՞նչ

25. Զափազանց բաղձանքն յանդգնեցաւ մարդու պատկեր շինել։

26. Հնարք, հայթայթանք, նոյնանշան են. ճար, հնարք։

27. Կշռել, պատշաճել։ — Օրինակն կոշռաէ։

28. Գալ ի հպարտութիւն, Ա. 10, 24. Բ. 14, 25։

29. Ի զատ հատանեմ, (այսինքն ի բաց.) կտրել, մէկդի հանել։

30. Թէ վերստին ստեղծանէ, փխկ. Զի վերստին ստեղծանիցէ։ Տես Ա. 1, 15. Քեր. 370։

արուեստ պատկերին գործիցէ՝ նմանել Տեառն իւրում[31], ընթանայ նա ի հողն, ուստի մարմինն ստեղծաւ, եւ կազմէ անտի դեղս եւ սպեղանիս. միոյն քակէ զփուտն, եւ միւսոյն շինէ, եւ այնպէս լնու զթերութիւն մարմնոյն։

10.

Թէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով:

Զուարճանայ[1] երկինք, յորժամ աստեղք ի մէջ աստեղաց ծագեն, եւ նաւահանգիստք՝ յորժամ մանր նաւքն ի մէջ մեծամեծ նաւացն շողայցեն[2], եւ յորժամ ամպք զամպօք ելեւել խաղայցեն[3], եւ զցօղս քաղցրութեան սրսկեալ ցանիցեն[4]։ Զուարճանայ եւ եկեղեցի, յորժամ ժողովուրդք զժողովուրդս ճեպիցեն, եւ տօնք զտօնս ստիպիցեն[5] ի սուրբ տեղւոջն։ Եւ ոչ ըստ տեղեացն զկարգս փոխեն, այլ ըստ տեղեացն փոփոխմանց զգութս[6] նորոգեն. յօրհնութեանց յօրհնութիւնս, յեկեղեցւոյ յեկեղեցի. մանաւանդ թէ առաքելաբար պարտ իցէ ասել, թէ ի հաւատոց ի հաւատս, եւ ի փառաց ի փառս. եւ կատարի բանն մարգարէական, եթէ Երթիցեն ի զօրութենէ ի զօրութիւն։ Երէկ պայծառացոյց զմեզ արքունական թագն առաքելոցն, եւ այսօր լուսաւորէ զմեզ պսակն մարտիրոսաց. եւ առնու ի գլուխ եկեղեցի զթագն եւ զպսակն, եւ կատարի ի սմա բան մարգարէին, եթէ Եղիցի[7] պսակ վայելչութեան ի ձեռին Տեառն, եւ թագ

31. Պատկերին (մարդուն) արուեստն ինչ ընէ որ իր տիրոջը նմանի։

---

1. *Զուարճանայ երկինք*, սովորաբար կը դրուի յոգնակի, Զուարճանան երկինք։

2. *Շողալ*, հոս՝ երեւնալ, մէջտեղը տեսնուիլ։ *Ի նոյն օդս գիշակեր թռչունքն ընդ ազնուազոյն թռչունսն շողայցեն:* (Եզնիկ։)

3. *Ելեւել խաղալ* կամ առնել, իրարու վրայ դիզուիլ, վրայէ վրայ ելլել։

4. *Սրսկեալ ցանեմ*, տես Ա. **14**, 13։ Քեր. 433։

5. *Ճեպեմ, ստիպեմ*, նոյնանշան են. փութացընել, ճեպով իրար յաջորդել։ *Ճաշք զճաշս մղիցեն եւ ընթրիք զընթրեօք անցանիցեն:* (Ոսկեբ. Մատթ. վերը՝ երես 109։)

6. Բարի զգացմունք, սէր, եւայլն։

7. Օրինակն՝ *Եկեղեցի պսակ:* Տես Եսայ. ԿԲ. 3։

արքայութեան ի ձեռին Աստուծոյ: Այլ զոգիս մեր պսակեցին վկայից վաստակք, եւ զորմն տաճարիս՝ կանթեղացս լուսաւորութիւնք, եւ պարիսպ եւ պատուար: Պատուար պատեցաւ զմեւք կրկին յԵրրորդութենէն. քանզի չիք ինչ յերկնաւորաց եւ յերկրաւորաց՝ եթէ առանց սրբոյ Երրորդութեանն լուսաւորեսցի[8]:

Արդարեւ՝ Լցաւ երկիր գիտութեամբ Տեառն իբրեւ զջուրս բազումս՝ զի[9] ծածկեն զծովս. եւ այժմ իսկ սուրբ ժողովրդօք կատարի է ծածուկ բան մարգարէին, եթէ Տեառն է երկիր լիւ իւրով: Քարոզէին զայս մարգարէքն, եւ ոչ առ այժմու հաստատութիւնս ճառէին զբանս[10]. ո՞ դք ոչ գիտիցէ՝ եթէ Տեառն է երկիր լիւ իւրով. եւ կամ ո՞վ երկմտիցէ եթէ այլոյ տեառն բաժին կայ յարարածս. քանզի ամենայն հաւատացեալք եւ անհաւատք յանդիման[11] կանխակալ սովորութեամբ[12] գիտեմք, եթէ Աստուծոյ է ամենայն ինչ. այլ մարգարէքն ոչ եթէ առ այժմու հաստատութիւնս բարբառէին զայս, այլ — առաջին մոլորութիւնն՝[10] յորժամ կռապաշտութիւնն ճարակէր զերկիր, յորժամ առ պատկերսն ջերանէին[12] մարդիկ, յորժամ Աստուածն չճանաչէր, եւ չաստուածքն երկրպագութիւն առնուին: Յորժամ, որպէս Առաքեալ[13] ասէ, եթէ Պաշտեցին զարարածս եւ ոչ զարարիչն, տեսանէին սուրբ մարգարէքն զերկիր իբրեւ ի բռնաւորէ ումեքէ վտարանդի վարեալ[14], բողոքէին մոլորելոցն, եթէ Տեառն է երկիր լիւ իւրով: Ընդէ՞ր մոլորեալ շրջիք, զմ՞

8. Փխ՝ Չիք ինչ . . . որ լուսաւորիցի: — Չիք ինչ ... եթէ. տես Ա. 1, 15:

9. Փխ՝ Որ ծածկեն, — Զի շատ հեղ որ յարաբերականին տեղ ալ կը բանի, մանաւանդ իբրեւէն ետեւ: Քեր. 350:

10. Առին այս նշանակութիւնը տես Քեր. 406, ծան: — Յօդերու ճիշդ գործածութիւն. Այժմու հաստատութիւնս. Առաջին մոլորութիւնն: Նոյնպէս՝ Մինչ առ ձեզս եմ (այժմ). Մինչ առ ձեզն էի (յայնժամ): Տես Քեր. 290:

11. Իմա՝ Յայտ յանդիման:

12. Ջերանիմ (առ պատկերս), (կռոց պաշտաման մէջ) ջերմ ըլլալ, մոլիլ:

13. Փխ՝ Առաքեալն: Տես Քեր. 307, **ծան:

14. Վտարանդի վարեմ, գերի տանիլ, գերել, գերի վարել:

պէսպէս աստուածոց համարիցիք զծագս երկրի. քանզի ըստ դիւացն անուանց՝ նոյնպէս[15] եւ տեղիքն կոչէին: Եւ զոր օրինակ ապստամբ մտեալ բռնութեամբ զայլս Թագաւորութիւն իւր վտարիցէ[16], նոյնպէս եւ դեւք մտեալ յաշխարհ՝ զիւրաքանչիւր կողմն[17] տիեզերաց յանձինս կորզէին. ոմանք Լիկիացիք դիք կոչէին, եւ ոմանք Ատտիկեցւոց, եւ այլք Ագուացւոց, եւ այլ+ Աքայեցւոց. եւ իւրաքանչիւր՝ յանցնիւր կողմանս[18] բաժանեալ էին, եւ ըստ յորջորջման դիցն ընծայելոյ տեղիքն կոչէին[19]: Այսպիսի ինչ. Աթենացիք յանուն այնր դիցն՝[20] որում երկիր պագանէին. եւ Արեգ քաղաքի՝[21] ըստ իւրեանց դիցն. եւ իւրաքանչիւր ոք ըստ իւրաքանչիւր դիցն: Եւ զի մի տողեալ երկայնեցից զպատմութիւնս, ըստ անուան դիցն եւ տեղիքն անուանէին:

Եւ զի մի՛ ինչ առաջին պատմութիւնն պատրեսցէ զքեզ, միտ դիր Գրոց՝ որ նմին միաբանին: Այնպէս համարէին առաջինքն, եթէ իւրաքանչիւր ումեք ի դիցն մի մի կողմ եհաս[22] երկրի, եւ Աստուած զհրէաստանի կողմն ունիցի. քանզի եւ ասէր իսկ Ասորեստանեայն, յորժամ եկին ի վերայ երկրին Պաղեստինացւոց. Միթէ ապրեցուցի՞ն աստուածքն իւրեանց զիւրաքանչիւր[23] աշխարհ, զի զքեզ ապրեցուցանիցէ Աստուածն Իսրայէլի: Համարէին

15. *Ըստ դիւացն անուանց՝ նոյնպէս . . .*: Տես Ա. 5, 20: Քեր. 463:

16. *Վտարեմ* (սովորաբար՝ *յիւր*), (իրեն) ձգել, քաշել, ձեռք բերել: Նոյնպէս քիչ մը ետքը՝ *կորզել* (*յանձն*), նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

17. *Կողմն*, անսովոր է՝ փխկ կողմանս:

18. Ամէն մէկն իւր սեպհական կողման բաժնուած էր. տես վարը՝ ծան. 23: *Իւրաքանչիւր յանցնիւր կողմանս*. տես Ա. 8, 14:

19. *Ըստ յորջորջման դիցն ընծայելոյ տեղիքն կոչէին*, տեղերը դից ընծայուելնուն համեմատ կը կոչուէին:

20. Այսինքն՝ Աթենասայ: — *Այնր դից*, տես Քեր. 276, 336. եւն:

21. *Արեգ քաղաքի* իմա՝ *անուն կոչէր*: — Յուն. անուամբն Հելիուպոլիս:

22. Բաժին ինկաւ, վիճակեցաւ:

23. *Իւրաքանչիւր* ստացական. Ամէն մէկն իւր յատուկ երկիրը: — Այսպէս եւս վերը՝ *Ըստ իւրաքանչիւր դիցն*: Տես Ա. 1, 21:

առաջինքն, թէ մի ոք ի կարծելոցն[24] իցէ ամենեցունց Տէրն. եւ որպէս իւրաքանչիւր ոք ի սուտ անուանելոցն աստուածոց զիւր աշխարհ ընկալաւ, նոյնպէս եւ Աստուած սեպհական ինչ զպաղեստինացւոց աշխարհն ունի[25]. որպէս եւ մեւս խուժդուժն ասէր, եթէ Աստուած իսրայելի Աստուած լերանց. փոխանակ ասելոյ՝ եթէ պաղեստինացւոց լերանցն միայն ունի իշխանութիւն: Եւ արդ առ մոլորեալսն՝ որ բաժանէին զերկիր ի միջէ տէրութենէն եւ ընդ բազում տէրութեամբ համարէին զկողմանս որ ի ներքոյ երկնից են, աղաղակէին (մարգարէքն) եթէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով:

11.

Վասն առաջին նշանին զոր արար Քրիստոս:

Առաջին նշան ի հարսանիսն եղեւ: Քանզի է առաջին աճումն մարդկան ազգաց յամուսնութենէ, եւ արմատ մարդկեղէն բուսոյ՝ հարսանիք. օրհնէ զարմատն, զի օրհնեսցէ զշառաւեղսն[1]: Եւ ես ընդ այն զարմանամ՝ ոչ զի կոչեցաւն միայն եւ յանձն առ երթալ[2], այլ զի ոչ ի տուն ինչ նշանաւոր, ուր հարսանիք էին, չոգաւ, բայց ի տուն առն միոջ աղքատի ի հարսանիս[3]: Աղքատ էր այրն ուր հարսանիքն էին, եւ այնչափ աղքատ՝ մինչ զի եւ գինեակն եւս հատաւ. աղքատ էր ընչիւք, այլ մեծացաւ գանձիւք ճշմարտութեանն:

Երեւեցաւ Տէրն, եւ փոխեաց զջուրն ի գինի: Յուշ առնէ մայրն. գինի, ասէ, չունին. որ մայր էր ըստ մարմնոյ, եւ աղախին ըստ աստուածութեանն. աղախին էր

24. Այսինքն՝ Այն Աստուած կարծուածներէն մէկն ըլլայ Ամենատէրն:

25. Իրեն յատուկ զՊաղեստին ունի:

1. Եղ, իւղ փոխ իղ՝ յաճախ է գրաբար: Քեր. 488, Ժ:

2. Փոխ՝ Ես զարմանամ՝ ոչ ընդ կոչելն եւ յանձն առնուլ..., Քեր. 405:

3. Տես Քեր. երես 451:

ըստ աստուածական բնութեանն, եւ եղեւ մայր ըստ տընտեսականութեան[4]:

Ասաց եւ փոխեաց զջուրն ի գինի, որ դարձուցանէ զջուրն յիւղ. քանզի ձիթենեաւ զցօղն յիւղ դարձուցանէ, եւ այլովք բանջարովք ի դեղախունկս[5], եւ ծառովք ի միրգս. եւ յամենայնի զամենայն բոյս յիւրաքանչիւր ճաշակս[6]. մի անձրեւ, եւ ազգի ազգի ճաշակք գործին[7]: Մի՞ ընդ այն[որիկ] զարմանայցես զի զջուրն ի գինի փոխեաց, այլ ընդ այն յոյժ զարմացի՛ր՝ զի յամենայն աչարածս զմի անձրեւ յազգիազգի գոյնս եւ ի ճաշակս դարձուցանէ, զարիւն ի կաթն, եւ զայն եւս ամենայն յիւրաքանչիւր գոյնս[8] եւ ի ճաշակս: Ընդէ՞ր ոչ զարմանայցես թէ զիա՞րդ զարիւնն ի սպիտակ բնութիւն կաթին դարձուցանէ. վասն է՞ր չսխրանայցես[9] զի զթուխ մազ ի սպիտակ փոխէ. զոր ամենեւին Նարօտաներկաց[10] ճարտարութիւն չէ ձեռնհաս ներկանել. ի սպիտակէ սեաւ ներկել կարողութիւն է[11]. բայց ի սեւէ սպիտակ առնել՝ կարի անհնարին է. ոչ զարիւնն ներկել մարթի, եւ ոչ զմիանգամ զկարմիր ներկեալ՝ ի սպիտակ դարձուցանել. բայց Նա զարիւն թուխ՝ ի սպիտակ արիւն դարձուցանէ, եւ զմազ սեաւ՝ ի սպիտակ մազ շրջէ[12]. զի ուսանիցիս, թէ ոչ բնութիւնն ինչ զայն բերէ. այլ Նա բնութեանն եդ սահման այնպէս լինել:

Արդ յորժամ տեսանիցես զնա ի հարսանիս երթեալ եւ զջուրն ի գինի արարեալ, զարմացի՛ր. այլ գիտացի՛ր եթէ այն ճաշակք ինչ են ի մեծամեծ գործոց

4. Տնտեսականութիւն, սովորաբար՝ տնտեսութիւն, տնօրէնութիւն, մարդեղութիւն:
5. Դեղախունկք, խնկեղէնք:
6. Տես վերը՝ 10, 23:
7. Փխկ՝ ազգիազգի ճաշակք լինին. տես Բ. 6, 15:
8. Տես Ա. 1, 21:
9. Սխրանամ, սաստիկ զարմանալ, ապշիլ: — Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն. Ընդէր, վասն էր. — ոչ զարմանայցես, չսխրանայցես. — Թէ, զի. — դարձուցանէ, փոխէ:
10. Նարօտաներկ, ներկարար:
11. Կարողութիւն է, կարելի է:
12. Դարձուցանել, փոխել, առնել, շրջել (զջուրն ի գինի, զսեաւ ի սպիտակ), նոյնանշան եւ վայելչութեամբ փոփոխուած:

նորա: Եւ արդ պարտ եւ պատշաճ է իմանալ, եթէ սքանչելիք կենարարին՝ ըստ նմա[13] կարի մանունք էին, եւ որ վայելէինն՝ նոցա[14] յոյժ մեծամեծք: Եւ զի այսպէս է՝ վկայէ Մովսէս, յորժամ պատմէր նոցա զսքանչելիսն՝ որ յերկրին Եգիպտացւոց գործեցան. Յիշեա զինչ եհան զքեզ յերկրէն Եգիպտացւոց Տէր Աստուած քո մեծամեծ նշանօք եւ ահագին արուեստիւք: Տես զինչ զարմանալի ընդ սքանչելիսն. տես եւ զնշանագործն, զինչ փոքունս համարի զգործսն. Զայս ամենայն արարի Եգիպտացւոցն, զի պատմեսջիք յորդիս որդւոց ձերոց, որչափ խաղ խաղացի ընդ Եգիպտացիսն: Տեսանես, որ ինչ մեզ սքանչելիք թուին՝[15] Աստուծոյ այն խաղ է:

12.

Թէ ո՛րպէս պարտ իցէ կալ յաղօթս:

Յորժամ մեզ, եղբարք, վասն ողորմութեան քարոզէին օրէնք, յորժամ վասն աղքատսիրութեան եւ հիւրընկալութեան ի հանդիսի անցանէր բանն[1], տեսի զփափաք ամենեցուն ձեր, եւ գովեցի զնախանձն, եւ երանի ետու յօժարութեանն. քանզի հայէի ի ձեզ իբրեւ յերկիր ծարաւեալ՝ յափշտակել զերկնաւոր բանն: Եւ զայս հաստատեալ գիտէք[2], զի որ ինչ անձրեւ՝ երկրի է, նոյնպէս եւ ոգւոց՝ բանն Աստուծոյ. եւ զոր օրինակ անձրեւն շարժէ զնա ի բոյս, նոյնպէս եւ բանն Աստուծոյ

13. *Ըստ նմա*, իրեն նկատմամբ, իրեն համար:

14. Փոխ՝ Նա եւ այնոցիկ որ վայելէին (եւ վայելողացն): Տես *նոքա եւ այնոքիկ*. Քեր. 340 Ը:

15. *Որ ինչ, ամենայն ինչ* միշտ եզակի բայ կ'առնուն, բայց այստեղ *սքանչելիք* խնդրոյն պատճառաւ բայն յոգն. դրուած է, Տես Քեր. 223, Դ. եւ Ա, **11**, 14:

1. *Վասն հիւրընկալութեան ի հանդիսի անցանէր բանն*, հիւրընկալութեան վրայ խօսք կ'ըլլար:

2. Ասոր համոզուած էք. — կ'ըսուի նաեւ՝ *հաստատեալ եմ եթէ* ... համոզուած եմ որ..:

յորդորէ զոգիս պտղաբերս լինել աստուածամուխ[3] զգաստութեանն: Ուստի եւ համարիմ իսկ զերանելին Մովսէս՝ լինել վկայ զուարճալից եւ ծննդական զօրութեան աստուածեղէն վարդապետութեանն. որ ի սուրբ եւ ի մեծի եւ ի մեծարանաց օրհնութեանն բարբառի, եթէ Սպասեսցեն որպէս անձրեւի բարբառոյ իմոյ, եւ իջցեն իբրեւ[4] զցօղ խօսք իմ: Եւ զի մի ոք կարծիցէ անձին ինչ զճոխութիւն այնպիսի աստուածխօսութեանն համարել, ածէ յարէ[5] ի նոյն, Զի զանուն Տեառն կարդացից:

Գովեմ զձեզ, եղբարք, զի ոչ ի բանս եւեթ լսել հարեալ էք[6], այլ զի զգեղեցկութիւն մտաց բանիցն համբարէք ի ձեզ. իբրեւ զիմաստուն մեղու՝ մտեալ ի յանմահ եւ ի հոգեւոր ի գրոց սրբոց մարգս, եւ ի ծաղկոցս վառեալ ծաղկօք աստուածպաշտութեանն, իւրաքանչիւր ոք ի ծածուկ ոգւոյն մեղուաբոյնս գործիցէ զմեղր աստուածեղէն պատգամացն: Զոր օրինակ մեղուն եւ մեղուոց[7] բնութիւն եւ զօրութիւն ի ծաղկանց է, եւ պէտք եւ վայելք[8] ի մեղուոցն վաստակոց. նոյնպէս եւ աստուածպաշտութեանն ծաղիկ եւ զօրութիւն յաստուածեղէն գրոց է, եւ վայելք աստուածպաշտութեանն՝ յառաքինեացն աշխատութենէ: Զայսպիսի մեղրախորսխոյ[9] զաստուածեղէն պատգամացն մաղս գործեաց յանձին եւ երանելին Դաւիթ. առեալ զճաշակս, թէ որչափ բարութիւն աստուածպաշտութիւնն է, հնչէր գոչէր[10] ի նուագս սաղմոսացն, թէ Քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո քան զմեղր՝ բերանոյ իմոյ:

Սովոր իսկ են բանք կենարարին ի նմանեացն զնմա-

3. Աստուածամուխ, աստուածային, Աստուծոյ արժանի:

4. Իբրեւ... որպէս. տես վարը ծան. 17:

5. Ածեմ յարեմ (ի նոյն), խօսք մը վրայ բերել. տես Դ. 2, 3. 11:

6. Փոխ՝ Զի ոչ ի լսել բանս եւեթ հարեալ էք. (ետեւէ էք:)

7. Մեղուն եւ մեղուոց (սովորաբար՝ մեղուաց), մեղրին ու մեղուներուն:

8. Պէտք եւ վայելք, գործածութիւն եւ վայելում:

9. Մեղրախորիսխ, մոմախառն մեղր, մեղրի խորիսխ:

10. Նմանաձայն աւելադրութիւն: Քեր. 466, 7:

նիւն ընծայեցուցանել, եւ ի հակառակսն զնոցին հակառակսն ցուցանել[11] Զայս եւ ի միւսում առակին յայտ առնէ. յորժամ երբեմն կամեցաւ ի հակառակէն զիւր յորդաբուխ բարերարութիւնն, զառատ եւ զեղուն[12] շնորհսն եւ զանծախ[13] երախտաւորութիւնն յանդիման կացուցանել, այսպիսի օրինակ ի մէջ բերէր: Եւ զի հաստատութեամբ ուսանիցիս, եթէ ի հակառակէն զնորին հակառակն ուսոյց. սակաւիկ մի ի խոնարհ իջեալ՝ զնոյն օրինակ ի կիր արկանէ, զի ի հակառակէն զնորին հակառակն ցուցանիցէ: Ո՞վ իցէ ի ձէնջ, ցոր խնդրիցէ որդի իւր հաց, միթէ քա՞ր տացէ նմա. եւ եթէ ձուկն, միթէ ընդ ձկանն[14] օձ տացէ նմա. եւ եթէ ձու, միթէ ընդ ձուոյ կարիճ տացէ նմա: Իսկ իբրեւ ի մարդկեղէն համեմատութենէ զլաւագոյնսն ճառեաց, ապա ասէ. Զի եթէ դուք՝ որ չարքդ էք՝ գիտէք պարգեւս բարիս տալ որդւոց ձերոց, որչափ եւս առաւել Հայրն ձեր երկնաւոր տացէ բարութիւնս այնոցիկ որ խնդրեն զնա: Տեսանե՞ս զիա՛րդ ի համեմատութենէ հակառակին զնորին հակառակն եցոյց:

Այլ յորժամ խնդրեսցես յԱստուծոյ՝ զմտաւ ած, եթէ զի՞նչ պարտ է խնդրել, եւ յորպիսի՛ ումեքէ. քանզի բազումք ազգի ազգի ինչ կարծիք[15] կարծեն զԱստուծոյ յաղօթս. յորժամ վասն իւրեանց մեղաց աղաչիցեն, քաղցր եւ մարդասէր կամին զԱստուած. եւ յորժամ վրէժխնդրութիւն ի զրկչացն կոչիցեն, խիստ եւ սաստիկ եւ արդար դատաւոր: Յորժամ վասն իւր ոք յաղօթս կայցէ, աղաչանաց եւ աղերսից բարբառս առաջի դնէ, որք կարեն զԱստուած ի հաւան ածել. աղաչեմ, ասէ, Տէր, ողորմեաց անարժանիս, քաղցր ես եւ բարերար եւ մարդասէր, որ չհայիս ի մեղս եւ անտես առնես զյանցանս.

11. *Ընծայեցուցանեմ, ցուցանեմ*, քիչ վարը՝ *յանդիման կացուցանեմ*, նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։

12. Փոխ՝ Զառատ եւ զզեղուն:

13. Անսպառ, անծախելի:

14. *Ընդ ձկանն*, Աւետարանին մէջ՝ *փոխանակ ձկան*:

15. Իմա կամ կարդա՝ Ազգի ազգի ինչ *կարծիս* կարծեն:

Եթէ զանօրէնութիւնս խտրիցես, ո՞ կարէ ժուժկալ լինել առաջի քո[16]. արա ընդ իս ըստ ողորմութեան քում: Զայս ամենայն ասեն, յորժամ ի վերայ անձանց աղօթս մատուցանիցեն: Իսկ յորժամ տրտմեալ ի թշնամւոյն՝ գայցէ կալ յաղօթս, զայսպիսի բանս մոռանայ, եւ յայլ միտս շրջէ զպաղատանս. Տէր, ասէ, արդար դատաւոր ես, եւ չեն քեզ հաճոյ չարիք. արա վրէժխնդրութիւն ի թշնամեաց իմոց, զի դատաւոր արդարութեան ես. մի լինիր երկայնամիտ նեղչացն, այլ իբրեւ զարդար դատաւոր խնդրեա զարդարութիւն:

Յորժամ զքեզ դատիցիմ, քաղցր եւ բարերար կամիս զիս. եւ յորժամ զքո թշնամին, արդար եւ անաչառ: Մոռացա՞ր զառաջին աղօթսն. ո՞չ իբրեւ առ քաղցր կարդայիր, ո՞չ որպէս[17] զմարդասէր ածէիր ի հաւան, ո՞չ իբրեւ զերկայնամիտ աղաչէիր: Իսկ զիա՞րդ, միթէ ըստ ձերո՞ց կամաց պարտիցիմ զանձն ինչ բաժանել, եւ ընդ ձերոց հաճոյից վաճառել զարդարութիւն. այլ չէ մարթ՝ քեզ ի բարերարութենէն զբարիս եւեթ գտանել, եւ քոց թշնամեացն[18] յարդար դատաւորութենէս զարդարութեան միայն վճիռս. զի բարերարն առ ամենեսեան

16. Այս խօսքը Սաղմոսին մէջ (ՃԻԹ. 3.) այսպէս է. Թէ զանօրէնութիւնս քննես, ո՞ կարէ կալ առաջի քո:

17. *Որպէս* գրուած է *իբրեւ* չկրկնելու կամ պէսպիսութեան համար: Այսպէս է նաեւ յաջորդ օրինակներուն մէջ: *Որպէս կնդրուկ բուրեցէք հոտ, եւ ծաղկեցէք ծաղիկ իբրեւ զշուշան: Ապրեսցիս որպէս զայծեամն ի հարբից, եւ իբրեւ զհաւ ի ծուղակաց: Գալարեսցին երկինք որպէս զմագաղաթ եւ աստեղք թօթափեսցին իբրեւ զտերեւ յայգւոյ:* — Սաղմոսարանի յատուկ է *որպէս* նախադրութիւն, որ սովորաբար մակբայ է: Ուստի շատ հեղ ուրիշ գրքերու մէջ Սաղմոսին՝ *որպէսն իբրեւի* փոխուած կը գտնենք, կամ երկուքէն միայն մէկը պէսպիսութեան համար պահուած: Ինչպէս. Ամենեքեան *իբրեւ* զձորձս մաշեսցին եւ *իբրեւ* զվերարկուս փոխեսցես զնոսա: — Մոլորեցայ ես *իբրեւ* զոչխար կորուսեալ: — Եղէ ես *իբրեւ* զխուլ զի ոչ լսէ, եւ *իբրեւ* զհամր զի ոչ բանայ զբերան իւր. — եւ ուրիշ տեղ մը՝ Ես *որպէս* խուլ զի ոչ լսէ, եւ *իբրեւ* համր զի ոչ բանայ զբերան իւր: Տես Քեր. 470 եւ 475:

18. *Քեզ. քոց թշնամեացն* տրական անուն բայի են աներեւութի. Քեր. 215. Ա:

բարերար է. եւ արդար դատաւորն առ ամենեսեան պարտի պահել զարդարութիւն: Գուցէ մինչ հակառակ թշնամեացն կայցես յաղօթս՝ ընդ քեզ[19] զայրացուցանես զդատաւորն: Զիա՞րդ: Արդար դատաւորն զքոյն եւ զայլոյն հասարակ քննէ[20], որպէս թէ[21] իբրեւ զարդար հակառակ թշնամեացն կոչեսցես՝ հարկ է զի եւ ընդ քեզ[19] գրգռեսցես զդատաւորն. իսկ եթէ իբրեւ զբարերար աղաչեսցես վասն քո, ապա[22] առ ամենեսեան բարերար լինիցի, թէպէտ եւ դու չկամիցիս: Եւ արդ՝ պարտ է այնմիկ որ յաղօթս կայցէ՝ խնդրել զայն ինչ որ Աստուծոյ հաճոյ իցէ. պատշաճ է աղաչելեացն, յորում իմիք Աստուած հանգչիցի՝ զայն աղաչել[23]. զի թէ կենարարն յորժամ ասաց՝ Հայր, եթէ հնար ինչ իցէ, անցցէ յինէն բաժակս, յարեաց ի նոյն վաղվաղակի. Բայց ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս դու. եւ դու այր մի վայրենեալ՝[24] զանձի՞նդ կամս ընտրես, եւ ո՞չ ի նորա կամսն ապաստան առնես: Որ վասն Աստուծոյ քրտունս կրեսցեն յանձինս, զամենայն զցաւս մեղացն փարատեն. զի եթէ որ ի մարմնոյ քիրտն ծնանիցի՝[25] փարատէ զցաւս, իսկ այնպիսի քրտունք [զ]որ վասն Աստուծոյ եւ վասն պատգամաց նորա յաղբիւրէ փափաքանաց՝ զոր[26] մատուցեալ էք լսել, վիժիցեն, ո՞չ ապաքէն միանգամայն զամենայն մեղսն իսկ լուանայցեն:

19. Զըլլայ թէ քեզի դէմ զայրացընես: Գ. **12**, 17:

20. *Զքոյն եւ զայլոյն հասարակ քննէ*, քու եւ ուրիշին բաները հաւասարապէս կը քննէ:

21. Այսինքն՝ Այնպէս զի եթէ ...:

22. *Եթէ... ապա.* տես Ա. **5**, 6:

23. *Պարտ է, պատշաճ է.* — *այնմիկ որ յաղօթս կայցէ* (աղօթողին), *աղաչելեացն* (աղաչողին). — *խնդրել զայն ինչ, զայն աղաչել.* Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն: — *Զայն աղաչել*, փոխ՝ Զայն խնդրել:

24. *Վայրենեալ*, վայրենացած:

25. Փոխ՝ Քիրտն որ ի մարմնոյ ծնանիցի: Քեր. 346, ԺԸ:

26. Իմա՝ Որով:

13.

Ի բանն՝ Հայր, եթէ հնար ինչ իցէ, անցցէ բաժակս:

Յառաջագոյն գիտէր կենարարն, եթէ կարի կարեւոր են չարչարանքն, յառաջագոյն ճանաչէր՝ եթէ ի փրկութիւն աշխարհի հաստատի խաչն. մահ կշտամբի, եւ յարութիւն մատակարարի. եւ այնպէս գիտէր՝ մինչեւ յառաջագոյն ասէր ցաշակերտսն. Ահաւասիկ ելանեմք յԵրուսաղէմ, եւ որդի մարդոյ մատնեսցի ի ձեռս մեղաւորաց, եւ ձաղեսցեն զնա եւ խաչեսցեն, եւ յերիր աւուր յարիցէ:

Այս բարբառ Աստուծոյ է՝ որ յառաջագոյն գիտէ զհանդերձեալսն. Աստուծոյ՝ որ կանխէ քան զփորձ իրացն գիտութեամբ[1]. Աստուծոյ՝ որ զմարդկեղէն իրս մատակարարիցէ: Անդրէն ձայնատու լինի նմա առ այս Պետրոս՝[2] զընդացեալ խնայեալ[3] ի մարմինն. Քաւ լիցի, ասէ, Տէր, մի լիցի քեզ այդ: Եւ առ այն զի՞նչ կենարարն. զայրանայր ընդ տարաժամ գութն. եպերէր[4] զանժամ խնամսն[5]. Յետս երթ յինէն, սատանայ, զի ոչ խորհիս դու զԱստուծոյ, այլ զմարդկան: Բարւոք պատահէ բանին[6]. եւ դու քննեա եւ դէտակն ի վերայ դիցես[7]. զի թէ լոկ բանիցն ծառայեսցես՝ զբազում ինչ խախտես զկենարարին:

Ո՛ Տէրդ բարերար, յորժամ Պետրոս ըղձանայր, թէ քաւ լիցի, զի մի ի խաչ ելանիցես, դու նախատէիր. եւ արդ դու զնո՞յն աղաչես՝[8] որում մեղադիրն լինէիր. որ

1. Այսինքն՝ Աստուծոյ, որ իր գիտութեամբը քան զփորձառութիւնը յառաջ է:

2. *Ձայնատու լինիմ (ումեք)*, ձայն տալ, գոչել, բողոքել: — *Նմա առ այս.* տես Քեր. 406, ծան:

3. *Զընդամ, խնայեմ*, նոյնանշան են:

4. *Եպերեմ*, մեղադրել, խոտել, պարսաւել:

5. *Տարաժամ գութ, անժամ խնամք*, իբրեւ նոյնանշան փոխուած են:

6. Այսինքն՝ Աղէկ դէմ կ'ելլէ խօսքին:

7. *Դէտակն (ի վերայ) դնեմ*, միտ դնել, զգուշանալ:

8. Զնո՞յն խնդրես. **12**, 23:

ոչ Աստուծոյ միայն չվայելէր, այլ եւ ոչ մարդոյ հաստատնոյ։ Ո՞վ գովէ զզօրաւոր, որ յառաջ քան զպատերազմ բազում ինչ խոստանայ, եւ մեծաւ համարձակութեամբ ընդդէմ թշնամւոյն գոռայցէ, եւ ի խառնուրդս ճակատուցն ի փախուստ դառնայցէ եւ վատութեամբ զզօրութիւնն աղարտիցէ։ Մինչ չեւ եկեալ Քրիստոսի ի չարչարանս, զայն[9] որ քաւէրն[10] զնա ի չարչարանացն, ասէր. Երթ յինէն, սատանայ, զի ոչ խորհիս դու զԱստուծոյ, այլ զմարդկան։ Եւ որ անարժան այսպիսի խորհուրդս՝ Աստուծոյ համարէր[11], ինքն ի՞ւր արդեւք զնոյն ընտանեցուցանէր եւ աղօթս վասն այնորիկ առնէր։ Ո՛հ անմտութեանն՝ մանաւանդ եթէ ամբարհաւաճութեանն՝ այնոցիկ որ լոկ բանիցն ծառայեսցեն, եւ զամենայն յախուռն յանդգնեսցին, եւ զաստուածականս այլ ընդ այլոյ ժպրհիցեն[12] մեկնել. եւ զայն չկամիցին գիտել, եթէ լոկ զբանս ընդունելով՝ ոչ միայն քան զՀայր խոնարհագոյն ցուցանեն զնա, որպէս փութանն, այլ եւ քան զբազում իմաստունս եւ արդարս՝ նուաղագոյն[13], եւ թէ բնաւ իսկ չունի զհաստատութիւն մարդկան։

Եւ արդ՝ զի՞նչ իցէ ասելն. Հայր, եթէ հնար ինչ իցէ, անցցէ բաժակս։ Ո՞չ ապաքէն յայտ է՝ զի զչարչարանացն ասէր. այլ ունիս յառաջագոյն տուեալ զլուծումն խնդրոյդ[14]. զի որ զայս ասաց ըստ մարդկութեան, նոյն յառաջագոյն ասաց ըստ ամէնիշխան[15] աստուածութեանն, եթէ իշխանութիւն ունիմ դնել զոգի իմ, եւ իշխանութիւն ունիմ միւսանգամ առնուլ զնա. եւ յայտ առնէ, եթէ ոչ աստուածութիւնն հրաժարէր ի չարչարանացն, այլ մարմնոյն իւրոյ տկարութիւն։

9. Իմա՛ Այնմ. կամ Յայն։
10. *Քաւեմ*, հոս՝ Քաւ լիցի ըսել, ետ կեցընել, արգելուլ։
11. Այսինքն՝ Ան որ այսպիսի մտածմունքներն Աստուծոյ անարժան կը համարէր։
12. *Յախուռն*, *այլ ընդ այլոյ*. — *յանդգնիմ*, *ժպրհիմ*. Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։ — *Զամենայն* փխ՝ Յամենայն։
13. Օրինակին մէջ՝ *նուաղագոյնս*։
14. Այդ խնդրոյն լուծումն արդէն յառաջուընէ ունիս տրուած։
15. *Ամէնիշխան*, ամենազօր։

Գայ բաժակ խրատուց[16] Աստուծոյ՝ մեղաւորաց ի պատիժս. բայց Քրիստոսի ոչ թէ պատիժ ինչ չարչարանքն էին, այլ տնտեսութիւն. քանզի զմեղաւորաց մահ կրեաց առանց մեղաց. զի փրկեսցէ զաշխարհ ամենայն, որ ընդ մեղօք դատապարտեալ էր: Ընդէ՞ր, ասեն, բնաւ զմահն բաժակ կոչեցէ: Զի բաժակ՝ պատիժքն եւ մահ անուանին[17], զայն Գրոցն իսկ վկայութիւնք յայտ յանդիման ցուցին: Բայց թէ[18] ընդէ՞ր իսկ բաժակ չարչարանքն կոչեցան, (քանզի չէ ինչ նման բաժակ՝ մահու): Զի խրատքն որ ի վերայ գայցեն՝ խիստ իմն եւ անհնարին եւ դժուարին լինին, նմանագոյնս[19] աստուածեղէն Գիրք զվիշտսն բաժակ անուանեն. զի յայտ լիցի՝ թէ Աստուած ոչ իբրեւ զխիստ դատաւոր տանջէ եւ ոչ յանխնայ կոտորէ, այլ իբրեւ զբժիշկ՝ զցաւս բժշկէ, եւ իբրեւ զանդեղեայ սաստիկ մաղձոյ՝ տայ ի ներքս զխրատսն: Եւ արդ փրկութեան բաժակ խրատուցն՝ առ ճաշակել դառն է, եւ առ բժշկել օգտակար է[20]. յանդիման կացուցանէ բանն զբարերարն Աստուած, բաժակաւն խրատիչ, եւ բարերար իբրեւ զհայր, եւ տանջիչ եւ պատժիչ իբրեւ զթագաւոր. ոչ իբրեւ զթշնամի հարկանէ, այլ իբրեւ զբժիշկ կսկծեցուցանէ: Զոր օրինակ յորժամ բժիշկն զերկաթն ի գործ արկանէ եւ խարանս[21] ի մարմինն դնէ, ոչ այնու ընդ մարդոյն կռուի, այլ ընդ ցաւսն մարտնչի[22]. նոյնպէս եւ Աստուած, յորժամ զխրատսն ածէ, ոչ զիւր ստեղծուածն պատժէ, այլ զմեղսն սրբէ: Միթէ տեսե՞ր երբեք զբժիշկ առ ցասման ձեռն ի գործ արկեալ, կամ առ զայրացուս[23] ինչ ի խարանս մատուցեալ, կամ այլ ինչ նոյնպիսի. թէ-

16. Թերեւս՝ գոյ: Օրինակին մէջն էր՝ խրատոց:
17. Այսինքն՝ պատիժքն թէ եւ մահ՝ բաժակ անուանին:
18. Թէ այստեղ աւելի գրուած է:
19. Տես Ա. 10, 14. եւ Գ. 6, 5:
20. Տես Քեր. 265. գ.:
21. Խարանք, խարելը, (երկաթով) այրելը:
22. Կռուի, մարտնչի, վայելչութեամբ փոփոխուած:
23. Առ զայրացուս, սովորաբար՝ առ զայրոյցս, բարկութենէն: Առ ցասման, առ զայրացուս, նոյնանշան են:

պէտ եւ հիւանդին՝ երեւքն բժշկին ահագին թուեսցին, այլ բժշկին օգուտ գործել[24] կայ ի միտս. եւ ոչ՝ վասն զի ցաւածին ահագին բժշկութիւնն թուիցի[25], եւ ճարտարութեանն խոստումն[26] ահագին ինչ իցէ:

Ապա ուրեմն բարիոք եւ սքանչելապէս երանելւոյն Պաւղոսի եղեալ չսահման խրատուն՝ ասէ եթէ Ամենայն խրատ առ ժամանակ մի ոչ թուի ուրախութեան, այլ տրտմութեան: Վիրածն[27] յորժամ տեսանիցէ զբժիշկն՝ զի կտրել զվէրն կամիցի, ահագին համարի, եւ իբրեւ ի թշնամւոյ խուսափէ. իսկ յորժամ բժշկեսցի, զոր երբեմն տեսանէր եւ զերեսս դարձուցանէր՝ յետոյ մօտ հայի եւ երկիր պագանէ: Եթէ չգիտիցեմք իսկ, զի առ զայրացուս ցաւոցն՝ թշնամանս դնեն հիւանդքն բժշկացն, եւ բժիշկն ներէ զայրացելոցն. քանզի գիտէ եթէ ոչ ի կամացն են թշնամանքն՝ այլ առ ցաւսն[28]: Իսկ յորժամ ապաքինին յախտէն՝ եւ վարձ եւս տան նոցա, զորս անագորոնս համարէին. տան վարձս՝ ոչ իբրեւ պահանջեալք[29], այլ ինքնակամ յօժարութեամբ: Նոյնպէս եւ մեք այժմ դժկամակ լինիմք ընդ նեղութիւնս. եւ յորժամ հասանիցէ պտուղ նեղութեանցն, ապա գովեմք զբարերարն եւ զարմացեալ ասեմք ընդ Դաւթայ, եթէ Անցաք մեք ընդ հուր եւ ընդ ջուր, եւ հաներ զմեզ ի հանգիստ:

Եւ արդ կոչէ զնեղութիւնս բաժակ, եւ ոչ վայրապար[30] բաժակ, այլ ի ձեռին Տեառն անապակ գինւով լի խառնեալ: Անապակ է բաժակն, որպէս եւ բազում անգամ իսկ ասացի, եթէ չէ խառն անիրաւութիւն ընդ արդարութեան. եւ խառնեալ՝ քանզի խառն է ընդ ար-

24. Օրինակն՝ *գործեալ*. տես Քեր. 414: — *Կայ ի միտս*, միտքը դրած է. Գ. 10, 5:
25. Այսինքն՝ Եւ ոչ՝ յայն սակս զի ցաւածին (հիւանդին) ահագին թուի բժշկութիւնն..:
26. Իմաստը կը բերէ՝ *ճարտարութեանն արուեստ*:
27. *Վիրած*, վէրք ունեցող:
28. *Առ ցաւս*, ցաւերուն համար, ցաւոց սաստկութենէն: Քեր. 143:
29. *Ոչ իբրեւ պահանջեալք*, չէ թէ որ մէկն իրենցմէ կը պահանջէ:
30. *Վայրապար*, պարզապէս:

դարութեան եւ մարդասիրութիւնն։ Որպէս զի[31] ասիցէ, թէ սեռն[32] յարդարութիւնն է, եւ խառնեալ՝ ի մարդասիրութիւն. քանզի ի խրատելն ողորմի, եւ յողորմելն խրատէ։ Յայնժամ երկիր յԱստուծոյ, որպէս թէ ասիցէ եւ զերեսս դարձուցանէ, յորժամ յանցանիցես՝ եւ ոչ խրատիցէ. Զոր սիրէ, ասէ, Տէր, տանջէ. գանալից առնէ զամենայն որդի զոր յակն առնու[33]. յորմէ վասն յաճախութեան մեղաց զերեսս իւր դարձուցանէ, [եւ] առանց խրատու եւ պատժոց թողու։ Տես զիարդ յորժամ ցասնուցու, սպառնայ չխրատել. եւ յորժամ ստոյգ սիրեսցէ, չհրաժարի ի խրատելոյ։

31. *Որպէս զի*, իբրեւ թէ։

32. *Սեռն*, անապակ, անխառն։

33. *Յակն առնում*, աղէկ աչքով տեսնել, սիրել, հաճիլ, հաւնիլ։ — Այս խօսքն որ Ագաթանգեղի մէջ ալ նոյն կերպով է, Ս. Գրոց մէջ այսպէս է. *Զոր սիրէ Տէր՝ խրատէ, տանջէ զամենայն որդի զոր ընդունի։* (Եբրայ. ԺԲ. 6։) — Նոյնպէս՝ *Յակն առեալքն եւ սիրեցեալքն Տեառն։ Մեծապէս յակն առեալ սիրէր զնա։* — *Տանջէ գանալից առնէ*՝ հոս նոյնանշան են. տես Ա. 7, 21։

Ջ. ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐՈՑ

1.

Թէ չէ պարտ ի թարգմանութիւնս առանձինն բանիւք իւրաքանչիւր լեզուաց վարել։

Եթէ ոք կամիցի զամենայն լեզուաց նոյն բանիւք զզօրութիւնն թարգմանել, չկացուցանէ յանդիման զբանից ասացելոց զմիտս։ Քանզի բազում են ըստ իւրաքանչիւր լեզուաց առանձինն բանք[1], որք թէ անդէն ի տեղւոջ միայցեն՝ գեղեցիկք եւ լուսաւորք եւ յայտնիք եւ պատշաճողք թուին այնոցիկ որք զնոսա ի կիր արկանիցեն. բայց նոյն բանիւք յայլ լեզու փոփոխեալք՝ չընծայեցուցանեն զմտացն զօրութիւն։ Բազում ինչ այնպիսի եւ պէսպէս գտանեմք ի Հեբրայեցւոց լեզուն եւ ի Նորին դրացւոյն՝ յԱսորին։ Եւ յայնոսիկ որ զՀին կտակարանսն թարգմանեցին՝ բազում մթարութիւն է տեսանել, որք ըստ բանիցն թարգմանեցին՝ զի երեւեսցին ստուգագոյնս[2] ինչ առնել. փութացեալք ի բանիցն թարգմանութիւնս, ի կարգ մտացն՝ որ ի բանիցն ապականէր՝ յայն[3] ոչ հայեցան։ Զոր մանաւանդ Ակիւղեայ կրեալ[4] ասեն ուսումնասէրք, որ զբանն եւեթ վճեաց[5] նոյնգունակ թարգմանել եւ հանել[6], եւ ըստ մտացն ընծայութեան[7] վրիպեալ գտաւ յայլոց, առ ի յայտ յանդիման զընծայութիւն մտացն կա-

1. Առանձինն բանք, յատուկ բացատրութիւններ։
2. Իմա՝ ճշդագոյն։
3. Ի կարգ մտացն… յայն ոչ հայեցան. տես Ա. 2, 1։
4. Իմա՝ Ակիւղաս աւելի նոյն պակասութեան մէջ ինկած էր։
5. Վճեմ, պնդել, միտքը հաստատ դնել։ Ուրիշ տեղեր՝ վճիռ, վճռաբանել։
6. Թարգմանել, հանել, քիչ մը վեր՝ փոփոխել (յայլ լեզու) նոյնանշան են։
7. Մտաց ընծայութիւն, քիչ մը ետքը՝ հանդէս, բացատրութիւն։

ցուցանելոյ: Քանզի այն իսկ պատշաճագոյն էր՝ թողուլ զբանիցն զառանձինն պայման[8] ըստ իւրաքանչիւր լեզուացն, եւ զմիտս թարգմանել եւ յանդիման կացուցանել, եւ ոչ առանձինն բանիցն պատշաճիւք զզօրութիւն մտացն խարխալել[9]:

Եթէ ոք ոչ այսպիսի պայմանաւ թարգմանութեանն վարիցի՝[10] բազում աշխատութիւն ընթերցողացն յաճախէ, առ ի չօրբելոյ զմիտսն հանդիսին՝ զոր առաջի դնիցէ[11], եւ բռնադատիցէ զայն կարգ որ անդ կայցէ՝ յայլ միտս, զոր ոչ եւ բանքն իսկ[12] յանձն առնուցուն: Քանզի եւ հարկ իսկ է այնոցիկ որք զայն լեզուն ունիցին եւ զնոյն ի կիր արկեալ վարիցեն՝ տգէտ լինել հեբրայական առանձին բանիցն: Զի որ յունաւն[13] առանձինն բանիւքն վարիցին, ընթերցեալ զթարգմանեալսն ըստ Հեբրայեցւոց բանիցն բարբառոյ՝ շլմորեն[14]: Այլ որպէս ասացի իսկ, բարւոք է զլեզուին որ թարգմանիցի՝ թողուլ զառանձինն բանսն, եւ զմիտսն թարգմանել: Իսկ յորժամ առանձինն բանիւքն վարիցին թարգմանիչք լեզուոյն յայլ լեզու, որպէս եւ այժմ յԵբրայեցւոցն ի յոյն լեզու, զմտացն ընծայութիւն երբեմն կասեցուցին[15], եւ երբեմն ամենեւին իսկ մթացուցին. եւ զայս յայնցանէ որք զհեբրայեցին իսկ գիտէին՝ տեղեկացեալք դրոշմեցաք:

Բայց պարտ է գիտել եթէ են բանք յեբրայեցին՝ զորս նոյնաբանութեամբ թարգմանել չէ հնար, վասն առանձին բանիցն խորութեան[16], եւ ի հարկէ թարգմանիչքն

8. *Առանձինն պայման*, քիչ մը վարը՝ *առանձինն պատշաճք* (*բանից*), (բառերու) յատկութիւն, սեպհականութիւն։

9. *Խարխալել* կամ *խարխարել*, աւրել, խախտել:

10. Մէկն որ թարգմանութեան այս կերպը չգործածէ:

11. Ը. յոյնին՝ Տուած բացատրութեամբն իմաստը չպարզելուն համար:

12. Իմա՝ Եւ ոչ բանքն իսկ:

13. Թերեւս՝ Յունացն կամ Յունական:

14. *Շլմորեմ*, շփոթիլ, տարակուսանաց մէջ իյնալ: — Ներգ. *Շլմորեցուցանեմ*:

15. Հոս՝ (իմաստը) խափանեցին, արգելեցին, եւայլն:

16. *Նոյնաբանութեամբ*, մի եւ նոյն բառերով, բառ առ բառ: — Օրինակը՝ *խորութեան*:

զմիտսն եւեթ զբանիցն ի յայտ ածել ջանացան: Զի զիսկզբանէն արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր՝[17] ոչ Իսկզբանէ ասէ Հեբրայեցին՝ այլ Ի գլխոյ. իսկ արդ գլուխ խնդրիցեմք յորում ամենայն ինչ եղեւ: Ակիւղաս եւ զյայտնաւորութիւն[18] մտացն մթացոյց. Ի գլխոյն, ասէ, արար Աստուած զերկին եւ զերկիր: ԶԳլխոյն Յոյնք ոչ զիսկզբանէն գիտեն, այլ կարճ ի կարճոյ[19]: Բայց Եբրայեցւոց լեզուն՝ զերկին ոչ զերեւելիս[20], այլ զայն որ ի վերոյն է քան զսա, որոյ եւ յառաջագոյն է արարածն երկրի հանդերձ. զնոսա՝ որ յառաջ էին քան զերեւելի արարածս՝ գլուխ այլոցն եւս կոչեաց [զնոսա], որպէս [եւ][21] գլուխ՝ զի առաջին է մարմնոյ՝ ոչ դրիւն միայն այլ եւ կենօք եւ զգայնովք, եւ պետագոյն[22] եւս քան զայլսն:

Ասելովն Զերկին եւ զերկիր՝ եւ զամենայն ինչ որ ի նոսա՝ ի ներքս փակեաց: Վասն որոյ եւ զայլսն թէ մի ըստ միոջէ առանձինն յիշեցէ, որպէս զբովանդակ ի ներքս փակելոց յիշէ[23]: Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր. զոր Յոյնք յանդգնեցան ասել զՄովսիսէ թէ զեգիպտացւոց իմաստութիւնն ուսեալ, ոյք ասենն եթէ ի նիւթոյ ինչ որ առաջի կայր՝ արար Աստուած զամենայն. եւ զնմանէ ասեն ի նմին կրօնս կալ մնալ[24]. զի Արարն, ասեն, ոչ ի չգոյէ նշանակէ. քանզի է եւ ի նիւթոյ ինչ որ առաջի կայցէ՝ առնել[25], որպէս յերկաթոյն զմանկաղն:

17. Յառաջ բերուած ամբողջ խօսքն իբրեւ մէկ բառ առնուած, եւ որոշիչ Ն յօդն առաջին բառին վրայ դրուած: Տես Քեր. 312. Ի սիրեսցեսն զընկեր քո. եւայլն:

18. Յայտնաւորութիւն (մտաց), (իմաստի) բացայայտութիւն:

19. Զգլխոյն, փխկ. զի գլխոյն: Այսինքն՝ Ի գլխոյն բառը յունարէնի մէջ ի սկզբանէ չի նշանակեր, այլ կարճ ի կարճոյ:

20. Իմա՝ Զերկին ոչ զայս զերեւելիս յայտ առնէ:

21. Տես Դ, 1, 22:

22. Զգայունք, զգայարանք: — Պետագոյն, վերագոյն, գերագոյն. գլխաւորագոյն:

23. Այսինքն՝ Անոր համար միւսները զատ զատ յիշելու ալ ըլլայ, ամէնն ալ իբրեւ արդէն մէջը բովանդակուած կը յիշէ:

24. Այսինքն. Ասեն եւ զՄովսիսէ՝ թէ ի նոյն կարծիս, ի նմին (յեգիպտական) վարդապետութեան կայ եւ մնայ:

25. Այսինքն՝ Ներկայ մօտաւոր նիւթէ մը ստեղծել ալ կ'ըլլայ:

Բայց արդ մարթի ի Հեբրայական բարբառոյն տեղեկանալ, այնմ զոր ասէն՝ թէ Արար, զի բաւականութեամբ իսկ յայտ առնէ թէ ի չգոյէ եղեալ է. Հեբրայեցւոց բարբառովն յայտ յանդիման ցուցանէ Արարն, զի եւ զհաստատեացն նշանակէ եւ զեցոյցն, որ մանաւանդ իսկ յայտ յանդիման կացուցանէ զառ ի չգոյէն առնել[26]: Բայց (Մովսէս) քանզի ընդդէմ այնոցիկ կայր որ զհիւթանիւթսն[27] մուծանէին, վասն այնորիկ եւ զարարչութեանն պայման ի մէջ բերէ, եւ անարար զհիւթանիւթսն ոչ տայ թոյլ[28], այլ զեղեւն յանդիման կացուցանէ. զի զերկին եւ զերկիր եւ զանդունդս՝ որպէս ամենայնի համօրէն մուծանէ հիւթանիւթս[29], նախ անկազմ եղեալ եւ ապա ի նմանէն զզարդն առեալ: Բայց թարգմանացն ի դէպ էր չգիտել[30] ոչ զՄովսիսի զմիտսն, որ յայնպիսի իրս յօրդորեցին զնա ածել[31], եւ ոչ զայնոցիկ որք զնոյնս խծբծելոց էին. զբուն զթարգմանութեանն բան թողեալ՝ զեցոյցն, (որ յոչընչէ ի գոյ[32] եկեալ զամենայն յանդիման կացուցանէր,) զԱրարն ասացին:

Եւ այն զի՞նչ իցէ՝ զի զձայնաւոր նշանագիրսն որ ընդ անձայնսն խառնին՝[33] ոչ գրիցեն, այլ միայն զանձայնսն. եւ ապա յընթերցուածոյն կարգէ՝ որպէս եւ հասանել կարէ որ ընթեռնուն, ածէ ի վերայ իւրաքանչիւր անձայնիցն զձայնաւորսն[34], եւ մարթի զնոյն այլ

26. Փոխ՝ Զառնելն առ ի չգոյէ. (չըսելու համար՝ Զ'ի չգոյէն առնել. Քեր. 450, Գ.:)

27. Հիւթանիւթք, (սկզբնական) նիւթեր, տարրներ, հիւլէներ:

28. Իմա՝ Ոչ տայ թոյլ՝ զհիւթանիւթսն անարար- համարել, (այսինքն՝ անստեղծս):

29. Փոխ՝ Զերկին եւ զերկիր . . . մուծանէ որպէս հիւթանիւթս ամենայնի համօրէն:

30. Ի դէպ էր չգիտել, հաւանական է որ չէին գիտեր, կրնային չգիտնալ:

31. Փոխ՝ Յորդորեցին ածին զնա, կամ Յորդորեալ ածին զնա, եւ կամ Յորդորեցին զնա գալ: Տես Քեր. 399 եւ 433, ԺԶ: — Այսպէս նաեւ՝ Մաղձն յորժամ փոքր մի շարժիցի ելանել յշտեմարանէն դառնանայ: — Մի վրիպեսցուք երթալ զհետ սնոտի փառասիրութեան: — Թօթափեցան գնացին բժիշկքն, թափեաց հանել զոգին մանուկն: — Դիմեաց ելանել ի Թեբայիդա:

32. Օրինակին մէջն էր ի չգոյ:

33. Անձայն, բաղաձայն: — Ուրիշ օրինակ մը՝ խառնիցին:

34. Այսինքն՝ Ընթերցուածին շարքէն կարդացողն ինչպէս

եւ այլ ազգ[35] ընթեռնուլ։ Այսպիսի ինչ[36]. համարեաց թէ գրիցէ զկենն միայն եւ զռա [եւ զռէ] առանց ձայնաւորացն. եւ հարկ լինիցի ընթերցողին յաւելուլ զձայնաւորսն իւրաքանչիւր ումեք անձայնիցն, եւ ասել իբրեւ ի կարծեաց՝[37] կեր, կուր, կոր. եւ այսպէս՝ իբրեւ փոխիցէ զձայնաւորսն՝ այլ եւ այլ բարբառս ցուցանեն։ Այսպիսի շատ ինչ առանձինն կայ յԵբրայեցին. պարտ է թէ եւ յամենայն լեզուս[38]։ Եւ բազում ինչ է որ յԵբրայեցին արուաբար ասի, եւ ի Յոյնն իգաբար. լուսինն եւ ծով անդ արուաբար ասի, եւ ի Յոյնն իգաբար. եւ փոխանակ միաւորին զբազմաւորն[39] դնէ. որպէս յորժամ ասիցէ Երկինք, փոխանակ ասելոյ թէ Երկին. եւ այս յԱսորին եւ յԵբրայեցին նոյնպէս գտանի։ Նա եւ Եկն եւ Երթն եւ Կերն եւ Արբն[40], եւ փոխանակ-անուանն[41] որ առ մեզ գտանի.[42] Եբրայեցին եւ Ասորին՝ արուին այլազգ ասեն զԵրթն եւ զԵկ, եւ իգին՝ այլազգ. զի յասելոյ անտի միայն թէ Երթ՝ արուն զիւրն ուրոյն[43] իմանայ, եւ էգն զիւրն։ Նա եւ այն զոր ասէն, թէ Ի վերայ լերին բարձու ել աւետարանիչդ Սիոնի, ոչ արուաբար այլ իգաբար ասի։ Եւ քանզի ի մեր լեզուս չիք այնպիսի բան որ զայն նշանակիցէ, չկարաց յայտ առնել՝ արուաբար

որ կ'իմանայ, անանկ ալ ամէն բաղաձայններուն վրայ ձայնաւորները կ'աւելցրնէ։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ *Որ հասանել կարէ... զձայնաւորսն։*

35. *Այլ եւ այլ ազգ*, պէսպէս եղանակաւ, կերպով։

36. Այսինքն՝ Զոր օրինակ։

37. *Ի կարծեաց*, ի մտաց. մակաբերելով։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ *եւ ապա ասել...։*

38 Իմա՝ Պարտ է թէ եւ յամենայն լեզուս կայցէ կամ *գտանիցի։*

39. Ուրիշ օրինակ մը՝ *զբազմաբարն։ — Միաւոր, միաբար,* եզակի։ *Բազմաւոր, բազմաբար,* յոգնակի։ — *Երկնից երկինս բազմաբար ասեն Գիրք ... եւ միաբար չմարթի ասել զմիոջէ երկնէն։* (Նշնրկ.)

40. Ուրիշ օրինակ մը՝ *Նա եւ երթն եւ եկ, եւ կեր եւ արբ։*

41. *Փոխանակ անուան*, դերանուն, ինչպէս կայ՝ *փոխանակ-բղեշխի, փոխանակ-արքայի։*

42. Այստեղ պակաս գրուած է յայտնապէս, եւ երկու նման խօսքերն իրարու խառնակուած։

43. Օրինակն՝ *զիւրն իւրոյն*, ուրիշ օրինակ մը՝ *զիւր մէնն իմանայ։* — Հոս *իւրուրոյն* (որ կը նշանակէ՝ իր սեպհական.) կ'երեւայ երկու մասանց բաժնուած։

իցէ թէ իգարար։ Ամենայն լեզու որ նշնարանութեամբ յայլ լեզու թարգմանիցի՝ մթին առնի[44], զի որ առ մեզ Երկին ասի, եբրայեցերէն բազմարար ասի թէ Երկինք։

Սովոր են Գիրք ստուարացուցանել զիրս։ [Եւ ոչ] յորժամ սպառնայ ի գերութիւն վարել[45] ժողովրդեանն, եւ ասէր, թէ Խաւարեսցի արեգակն, եւ լուսին ոչ տացէ զլոյս իւր, խաւարեցա՞ւ երբեք արեգակն կամ լուսինն եղե՞ւ ինչ այնպիսի[46]։ Այլ յորժամ սպառնալեաց եւ տրտմեցուցանելոյ բանք իցեն, յայնժամ յաճախէ այնպիսի ինչ. եւ յորժամ խնդութեան իրք իցեն, դարձեալ զայն ստուարացուցանէ[47]։ Արեգակն, ասէ, եւթնպատիկ եղիցի. եւ ոչ եղեւ երբեք արեգակն եւթնպատիկ։ Նոյնպէս եւ ի տրտմութեան ոչ երբեք խաւարի արեգակն, այլ տրտմելոցն խաւար լինի, զի ոչ զարեգակն իբրեւ զարեգակն տեսանեն՝ որ ի մեծի տրտմութեանն իցեն։

2.

Վասն արարչութեան երկրի։

Խաւար ի վերայ անդնդոց։ Ցիրաւի ոք խնդրիցէ. եւ ընդէ՞ր չասաց թէ խաւարն եղեւ, եւ ընդէ՞ր աստ եւ ոչ զջուրցն արարած յիշիցէ։ Զի կէսք ըստ վերագոյն ասելոյ[1] լուծին զերկրայութիւնն, թէ ի յիշելն զերկին եւ զերկիր՝ եւ զայնոսիկ որ ի նոսայն արարեալ էին՝ յիշեաց. բայց եթող գիտել ի ջանէ ընթերցողաց[2]։ Եւ ասելովն եթէ Ի սկզբանէ արար Աստուած, եւ զխաւարին արարած Հասարակ[3] ընդ այնս ետ իմանալ, եւ զանդնդոցն զօր

44. Առնի, փխ՝ Լինի. տես Գ. 19, 2։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ մթին ունի։

45. Վարել, (կր-ր.) այսինքն տարուիլ, քշուիլ։

46. Այստեղ դարձեալ նոյն անկանոնութիւնն է՝ որ անգամ մը տեսանք, (Ա. 5, 33.) բացատական եւ հարցական իրարու խառնակած։

47. Յաճախեմ, ստուարացուցանեմ. նոյնանշան են. մեծցնել։

—

1. Փխ՝ Ըստ վերագոյն ասելոյն (մերոյ)։ Ա. 10, 18։

2. Այսինքն՝ Բայց թող տուաւ որ կարդացողները զանոնք իրենց ջանքովը իմանան։

3. Հասարակ, խառն, մէկտեղ։

արար. քանզի եւ ոչ զօդ յիշէ, եւ ոչ զհուր որ յերկրի, եւ ոչ զկղզիս որ ի ծովու, եւ ոչ ամենեւին զվէմս կամ զլերինս՝ որ ունէին զոխեզերս եւ ձգէին մինչեւ ի ծագս երկրի, ոչ զգետս, ոչ զաղբերս, եւ ոչ զօդն որ զարեգակամբք է, զոր եթերն ասեմք: Նա եւ զաներեւոյթ ամենայն զօրութիւնս եթող, եւ զջուր՝ յորոց վերայ երկիրս հիմնացեալ[4] եւ հաստատեալ է, զորոց ամենեւին եւ զսկիզբնն ոչ յիշեաց: Բայց զերկինս միայն եւ զերկիրս յերեւելեաց յիշեաց[5], եւ զորս ի մէջն փակեալ էին՝ եթող. որպէս ասացի իսկ՝ թէ ընթերցողացն ջանիւ զարարածն[6] այնոցիկ՝ որ ի միջին փակեալ են, ետ գիտել:

Բայց այլուր ասէ Նոյն իսկ, եթէ Զվեց օր արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր եւ զամենայն որ ի Նոսա: Այսպէս համօրէն[7] զգլխաւորացն ասաց, եւ զայլսն որ ի միջին էին՝ չյիշեաց, բայց միայն զայնցանէ, որոց յետ լինելոյն անարարք եւ անկազմք[8] էին (եւ) պարտ էր զի զարդարեսցին. որպէս զերկինս՝ արեգակամբ եւ լուսնով եւ աստեղօք եւ պէսպէս ընթացիւք Նոցին որովք զարդարեալն է, եւ զծով՝ որովք զուարճանայն[9]:

Իսկ ընդէ՞ր զերեւելիսս եւեթ յիշեաց: Քանզի դեռ երեւելեօքս եւեթ վարիպեալ էին[10], եւ այլ ինչ ոչ յառաջ քան զերեւելիսս գիտէին, զոր եւ աստուածս անուանէին: Վասն որոյ եւ զոսցա առաւել իմն ընծայեցուցանէ զարարած[11], որք ի ժամանակին աստուածք երեւէին: Իսկ դաստիարակելոց Իսրայելացւոցն յԱստուծոյ գիտութիւնն[12], եւ այն ինչ յԵգիպտացւոց կռապաշտութենէն

4. Հիմնանալ, հիմնուիլ, հաստատուիլ:

5. Այսինքն՝ Տեսանելի բաներու մէջէն երկինքն ու երկիրը միայն յիշեց:

6. Արարած, ստեղծուած, արարչութիւն:

7. Ընդհանրապէս:

8. Անարար եւ անկազմ, անյարդար. չկերպացած:

9. Այսինքն՝ Զայնցանէ յիշեաց՝ որ ... անկազմք էին. եւ պարտ էր զի զարդարեսցին. որպէս երկինք արեգակամբ եւ լուսնով ... եւ ծով՝ որովք զուարճանայն, (գեղեցկանայ:)

10. Երեւելեօքս եւեթ վարիպեալ էին, զգալի՝ տեսանելի բաներով սորուած էին:

11. Ասոնց ստեղծուածն աւելի բացայայտ կ'երեւցընէ:

12. Այսինքն՝ Աստուծոյ գի-

զերծուցելոց, որոց տակաւին եւս ճանաչել ճշմարտիւ զԱստուած եւ հաւատալ ի Տէրն պիտոյ էր ուսանել, չճառեաց զաներեւոյթ զօրութենէն եւ զբազմագունդ հրեշտակաց. որք եւ յետ այնչափ ճշմարտիւն[13] խրատելոյ, եւ գրելոյն հմուտ լինելոյ՝ թէ եւ յերկինս են զօրութիւնք[14], չփառաւորեցին զմեծագործն արարածոց[15], այլ եւ զորբոց հրեշտակաց զգունդս պղծեցին՝ աստուածս առնելով եւ երկիր պագանելով: Իսկ զխաւարէ զի՞րդ ճառեաց, որ չէ անձնաւոր, որպէս եւ[16] կարծեմք, յարարածոց կարգի, այլ յերկրէ եւ յերկնից յետ լուսոյն մեկնելոյ՝ շուք անկեալ[17] եւ ստուերացեալ: Իսկ Մովսէս զայնցանէ առաւել իբրեւ զեղելոց ճառէ՝ զորս աստուածս լինել կարծէին Եգիպտացիքն եւ այլք եւս ընկերք նոցա: Բայց զջուր եւ զխաւար եւ զօդ եւ զհուր եւ զայլն ամենայն մեզ եթող գիտել՝ որք հեթանոսացն քամահելի են:

3.

Թէ զի՛նչ իցէ Հոգւոյ Աստուծոյ շրջել ի վերայ ջուրց:

Հոգի Աստուծոյ[1] շրջէր ի վերայ ջուրց: Զշրջէրն ոչ ի դէպ հաւաստեաւ թարգմանեալ է, զի մի բան է ի հեբրայեցին, եւ միով բանիւն երկուս երեսս[2] չմարթի թարգմանել յայլ լեզու: Որպէս աղեղնաւորն եւ պարսաւորն միապէս ասի ի յոյն լեզու, եւ թարգմանել նոյնպէս յասորի լեզու չէ մարթ. նոյնպէս շրջէրն եւ գրգայրն[3]

տութեան մէջ դաստիարակուած Հրէից:

13. ճշմարտիւ, ուղղութեամբ (հրահանգուելէն ետեւ):

14. Որ երկինքն ալ զօրութիւններ (հրեշտակներ) կան:

15. Մեծագործ, մեծամեծ բաներ ստեղծող, արարիչ: — Մեծագործն արարածոց. տես Դ. 4, 27: Քեր. 447:

16. Փխկ՝ Որպէս կարծեմք: Տես Դ. 1, 22. եւ 5,

17. Քիչ տեղ կը գտնուի շուք՝ —եր նշանակութեամբ՝ աշխարհաբարի նման:

---

1. Օրինակին մէջ՝ Աստուած, որ Ս. Գրքէն տարբեր է եւ Մատենագրին յուզած խնդիրներուն ու մեկնութեանցը հետ չի միաբանիր: Տես վարը՝ 13:

2. Երեսք, հոս՝ իմաստ, առմունք, նշանակութիւն:

3. Գրգամ, քիչ մը եւքը՝ զրգիմ, սաստիկ սիրով հոգ տանիլ. գուրգուրալ (հաւերն):

միով բանիւ ասին հեբրայեցերէն· եւ միով բանիւն թարգմանել[4], թէպէտ եւ բռնադատեցաւ՝ չկարաց ապրեցուցանել զմիտս[5], զի չէ մարթ միով յերկուս միտս զմի բանն յայլ լեզու թարգմանել։ Քանզի ոչ եթէ լոկ ինչ շրջէր[ն][6] նշանակէ հեբրայեցի բարբառն, այլ՝ ողջքէր, գրգայր, շարժէր եւ շրջէր ի վերայ· որպէս հաւ մի որ զձագսն ընդ թեւովքն ջեռուցանիցէ եւ միանգամայն խակ գթով եւ գրգալով ի վերայ յափսիթերս խաղացեալ զգուիցէ, այնմ նմանեալ նշանակէ բանն, որ մի է եւ այնչափ երեսս ունի[8]· եւ արդ զիա՞րդ միով բանիւն այնչափ միտք թարգմանէին։

Բայց արդ խնդրեսցուք· զՀոգւոյն սրբո՞յ ասիցէ՝ թէ զհողմոյ· զի զՀոգւոյն սրբոյ թուի անվրէպ նշանակել· եւ մանաւանդ յորժամ զնորին զհետ[9] զզօրութիւն բանին յարիցէ[10], ջեռուցանելով զջուրս եւ իբրեւ գրգելով ի վերայ շրջել՝ զՀոգւոյն սրբոյ ասէ, տածէր, խնամարկէր, գործէր եւ թէ առաջնորդէր։ Այլ շրջել չպատշաճի Հոգւոյն սրբոյ· բայց թէ այնպէս ինչ, որպէս թէ էջն Աստուած եւ ել՝ իցէ շրջելն[11]։ Եւ որպէս այնպիսի ինչ առնուցու ոք[12], բայց մարթի եւ զհողմոյ ասել զշրջելն։ Այլ զիա՞րդ անշունչն գգուէր եւ իբրեւ զհաւ ի վերայ ձագուց գրգալով շրջէր· ազգական ջուրց է հողմն, եւ ի ջուրց բխէ, եւ իբրեւ զօդ որ ջեռուցանէ, ոչ կամօք այլ բնութեանն ազգականութեամբ եւ ընտանութեանն մեր-

4. Փոխ՝ Թարգմանէին միով բանիւ։ Յօգի փոխադրութիւն։

5. Թէպէտ եւ (թարգմանութիւնը) ստիպուեցաւ, բռնութիւն կրեց, բայց չկրցաւ նոյն իմաստն պահել։

6. Կամ՝ Լոկ շրջէրն. այսինքն՝ շրջէր բառը միայն։

7. Յափսիթերս խաղալ կամ եռթալ, պորտի վրայ սողալ, թաւալիլ։

8. Մէկ (բառ) է եւ այնչափ նշանակութիւններ ունի։

9. Զնորին զհետ. անոր կից, անկէ ետեւ։

10. Այսինքն՝ խօսքին իմաստը, մեկնութիւնը կը կցէ։

11. Այսինքն՝ Բայց եթէ այնպէս ինչ իցէ շրջելն, որպէս (ասել՝) թէ էջ Աստուած եւ ել Աստուած։

12. Որպէս այնպիսի ինչ առնուցու ոք. խօսքին իմաստը կը պահանջէ՝ թէպէտ եւ այնպէս ինչ...։

ձաւորութեամբ։ Իսկ Աստուծոյ[13] զիա՞րդ ասիցի, այն ամենայն չիցէ՞ Աստուծոյ. արդ քանզի անօսրագոյն քան զձառեալսն է եւ մօտ յանմարմին եւ շարժնագոյն, վասն այնորիկ Աստուծոյ ասացաւ։ Բայց կամ եղեւ ոմանց Աստուծոյ Հոգի աստ զազդեցութիւնն ասել՝ թէ ջեռուցանէր զջրոցն բնութիւն եւ խնամարկէր։

4.

Վասն արարչութեան անասնոց։

Ասաց Աստուած. Բխեսցէ երկիր զբանջար վայրի, սերմանել սերմն ըստ ազգի եւ ըստ նմանութեան։ Զդալարի եւ զծառս[1] ի դէպ է թէ կատարեալ սերմամբք հանդերձ ըստ իւրաքանչիւր ազգաց եղեն. քանզի տեսանեմք զի զանասունս ոչ նախ մանուկս, այլ իսկ եւ իսկ կատարեալս արար՝ որ ի յօդս եւ ի յերկրի. եւ զծով եւ զդրախտն իսկ տնկեաց եւ լի ամենայն պտղովք հաստատեաց։ Զի պարտ իսկ էր անասնոցն՝ սերմն յառաջագոյն պատրաստել, որք ի սերմանեացն եւ ի պտղոցն բուծանելոց էին, նմին իրի իսկ եւ անասունքն յետոյ հաստատէին։ Իբրեւ ոչ եթէ քան զխոտն յոռեգոյնք էին, վասն այնորիկ յետոյ լինէին, այլ զի պատրաստական զխոտն, զսերմն գտանիցեն։ Եւ անասունքն ամենայն յառաջ քան զմարդն. նախ նոքա որոց թագաւորելոցն էր, եւ ապա նա որ տիրելոցն էր. նախ տուն հարսանեացն, եւ ապա փեսայն, նախ արքունիք, եւ ապա արքայն. նախ անդաստան, եւ ապա որ զստացուածն առնլոց էր։ Դարձեալ վասն այնորիկ յետոյ քան զամենայն լինէր մարդն, զի մի՝ իբրեւ յառաջ քան զայնոսիկ որոց թագաւորելոցն էր՝ լինիցի, անգործ

13. Զօրութեամբ կ՚իմացուի Աստուծոյ հոգի։

1. Փխկ՝ Դալարիք եւ ծառք։ Հոս յունարէնի յատուկ համաձայնութեան նմանութեամբ հայերէն ալ հայցական դրացեր է անուն բային. — եթէ նախընթաց պարբերութեան մասը չէ։

համարեսցի զշնորհեալն նմա ի պէտս[2]. այլ նախ նոքա եւ ապա ստացողն, զի ծանիցէ եթէ ո՛յր է շնորհն:

Եւ ասաց Աստուած. Հանցեն ջուրք զեռուններս շնչոց կենդանեաց: Խնդիր է, ըստ իւրաքանչիւր ազգաց թռչնոց, անասնոց եւ գազանաց, բազո՞ւմս արար արդեւք Աստուած ի միասին, այսինքն՝ եթէ բազո՛ւմ արջառ եւ բազում առիւծս եւ բազում արծուիս եւ բազում ցինս[3] եւ զայլսն մի ըստ միոջէ, եթէ՝ յամենայն ազգաց երկուս երկուս, որպէս զմարդն եւ զկինն իւր: Թերեւս այնպէս իսկ. քանզի ասաց Աստուած, Աճեցէք եւ բազմացարուք, լցէք զջուրսդ որ ի ծովս, եւ թռչունքդ բազմասցին ի վերայ երկրի. զի այնպէս իսկ յայտ է թէ զսակաւուց ասաց. քանզի եւ առաջի Ադամայ ժողովեաց զնոսա զի անուանս դնիցէ նոցա որոց տիրելոցն իցէ: Բայց մարթի զայն եւ առ ջրհեղեղաւն նշանակել, յորժամ երկուս երկուս հրամայեաց ի տապանն մուծանել, առ ի միւսանգամ զաշխարհարար[4] գթութեանն զսեր եւ զսնունդ[5] ապրեցուցանելոյ: Իսկ զսուրբսն բազմագոյնս մուծանել՝ պատճառք կամաց Նոյի էին[6], յորժամ ելանիցէ ի տապանէ անտի՝ մատուցանել պատարագ Աստուծոյ[7]: Եւ դարձեալ Աստուծոյ իսկ կամք այն էին, թէ որ մարդկանն պիտանացու իցեն՝ բազմագոյն ապրիցին: Եւ երեւի թէ գարնանի[8] առ սկիզբն աշխարհս լինելոյ, քանզի յայնժամ բուսանի ամենայն ինչ եւ ծաղկի:

2. Զի մի... անգործ համարեսցի զշնորհեալն նմա ի պէտս (կիրառութեան համար շնորհուածը):

3. Ցին, յափշտակիչ թռչուն մը, ուրուր. (Հյկ. գ.)

4. Աշխարհարար, աշխարհքն յառաջ բերող, արարչական:

5. Սեր եւ սնունդ, սերունդ ու սնունդ:

6. Իմա՝ Զսուրբսն բազմագոյնս մուծանելոյն պատճառք՝ կամքն Նոյի էին:

7. Փխ՝ Զի յորժամ՝ ելանիցէ ի տապանէ անտի՝ մատուցանիցէ պատարագ Աստուծոյ:

8. Գարնանի, (Վ.) գարնան ատեն:

5.

Վասն լուսաւորաց:

Եղիցին, ասէ, լուսաւորք ի հաստատութեան երկնից: Խնդիր է, ի ներքո՞յ երկնից զընթացսն ունիցին հեռագոյն վայրօք ինչ յերկնից, թէ կից իցեն, այսինքն է՝ հաստատեալք, եթէ որպէս յերկրի ճանապարհորդքս, նոյնպէս եւ յերկինս իցեն լուսաւորքն: Կամ եղեւ ումանց ասել՝ եթէ հաստատեալ են յերկինս, եւ ոչ արեգակն ընթանայ եւ ոչ լուսին: Եւ արդ եթէ ի Յունաց [ոք] հեթանոս ոք իցէ, որ պուետիկոսացն անսայցէ, լուիցէ Հոմերոսի որ ասէ՝ եթէ Յովկիանոսի յորձանացն ելանէ եւ յերկնից ի մէջ[1] վերանայ, եւ ապա անտի յարեւմուտս երթեալ մտանէ: Իսկ եթէ փիլիսոփոս իցէ որ խորհրդոցն մտաց տացէ զխնամութիւն, եւ յերեւելեացս ածել[2] եւ հաւատացուցանել փութայցէ, նայեսցի ընդ լուսին՝ որ յերեսուն օրն հասանէ յեզրն, եւ ընդ բազմաստեղս՝ որ զտարին իսկ ողջոյն[3]: Զի եթէ նոքա անշարժ կային եւ յերկնիցն բնութենէ շարժէին, ապա ոչ մի քան զմեւսն երագագոյն էր: Բայց առանց այսոցիկ իսկ՝ տեսանեմք այլ աստեղս, որ բնաւ իսկ չհասանեն յարեւմուտս, եւ են որ յետ բազում ամաց երեւին. զի եթէ երկինք շրջէին եւ նոքա անշարժք էին եւ ի նմա բեւեռեալք, ապա ոչ լինէր այն որ յառաջագոյնն ասացաւ:

Բայց ումանց թուի թէ խոնարհագոյն քան զերկինս իցեն եւ ընդ օդս գնայցեն. բայց Գրոց միտք այս են, թէ երկինք հաստատեալ եւ անշարժ են, եւ արեգակն եւ լուսին՝ շարժունք եւ գնայունք: Քանզի յորժամ Յեսու որդի Նաւեայ անցոյց զժողովուրդն ընդ Յորդանան, եւ զԵրիքով եւ զԳէ[4] կործանեաց, եւ մարտ պատերազմի ընդ

1. Փխկ՝ ի մէջ երկնից:
2. Այսինքն՝ ի հաւանութիւն ածել:
3. *Բազմաստեղք*, բոյլք. ցուլ աստեղատան մէջերը տեսնուող եօթն աստղներուն խումբը: — Այսինքն՝ Եւ ընդ բազմաստեղսն նայեսցի, որ զտարին իսկ ողջոյն *հասանեն:*
4. Գէ, այսինքն Գայի. — յն. Γαι, որ կրնայ Գէ եւ Գայի կարդացուիլ:

հինգ թագաւորս առնէր եւ վանեաց զթշնամիսն, քանզի արեգակն յարեւմուտս փութացեալ՝ զգիշերն ածէր ի վերայ, եւ զյաղթութեան կատարումն ոչ տայր յաղթողացն եւ ոչ զհամօրէն ի պարտութիւն մատնելոցն զապականութիւն[5], ասէ Յեսու. կացցէ արեգակն, եւ ոչ եթէ երկինք որ զնայն շարժիցեն: Նոյնպէս եւ զլուսնոյ. եւ եղեւ այնպէս. եւ ասէ Գիր եթէ եկաց: Բայց երեւի եւ առ Եզեկիաւ թագաւորաւ զարեգական ընթացս դարձուցեալ յետս եւ ոչ զերկնից: Եւ արդ յայտ է եթէ չեն բեւեռեալ յերկինս, նա եւ ոչ հեռի են ի նոցանէ[6]: Այլ զիա՞րդ ասիցէ Գիր. Եւ եդ զնոսա Աստուած ի հաստատութեան երկնից. զի եթէ ի բացեայ յերկնից ընթանային[7], քանզի ամենեւին լոյս են արեգակն եւ լուսին եւ այլ աստեղք նոյնպէս, սակայն եւ այն երեւէր. զլուսոյն մասն ինչ ի վեր արձակէին, եւ զայլն ամենայն արձակէին ի խոնարհ, եւ այնուհետեւ ոչ միայն յերկիր ծագէին՝ այլ եւ յերկինս ի վեր: Եւ արդ զիա՞րդ իցէ, եթէ ոչ՝ առ երկնիւք համբարձեալք, թերեւս մօտ առ տարբերն իսկ երկնից, զի զամենայն ճառագայթսն իւրեանց յերկիր ծաւալեցուսցեն: Եւ զի ի վեր չունին տեղի յարձակելոյ՝[8] նմին իսկ Գրոյն լուիցուք որ ասէ. Եւ եդ զնոսա Աստուած ի հաստատութեան երկնից. նա եւ այլուր ասէ. Եւ ա՛ռ Տէր Աստուած զմարդն զոր ստեղծ եւ եդ զնա ի դրախտին. որպէս զի Եդն՝ ոչ բեւեռեաց է[9], այլ որպէս Ադամ յերկրի եդաւ՝ նոյնպէս եւ արեգակն յերկինս: Իսկ եթէ ասիցէ ոք՝ թէ եւ զթռչնոց ասէ՝ զի ըստ հաստատութենէն երկնից թռուցուն[10]. ասեմք թէ ոչ ի նմա ասէ, այլ

5. Փոխ՝ Եւ ոչ զհամօրէն զապականութիւն (կջնջումն) ի պարտութիւն մատնելոցն:

6. Ի նոցանէ. այսինքն՝ յերկնից:

7. Ի բացեայ, քիչ մը եռքը՝ ի բացէ, ([illegible]) հեռու:

8. Այսինքն՝ Եւ զի չունին տեղի՝ ի վեր յարձակելոյ, (կամ արձակելոյ զճառագայթսն.)

9. Այսինքն՝ Այնպէս որ Եդ բառը բեւեռեաց չի նշանակեր: — Օրինակն՝ Ոչ բեւեռեաց է:

10. Ըստ հաստատութենէն երկնից թռուցուն, երկնից երեսը թռչին: — Թռնուլ, թռանիլ, սովորաբար՝ թռչիլ:

Ըստ հաստատութենէն երկնից. քանզի ասէ, Եղիցին թռչել ի վերայ երկրի՝ ըստ հաստատութենէն երկնից։ Իսկ զարեգականէ եւ զլուսնոյ այսպէս ասէ, եթէ Եդ զնոսա ի հաստատութեան երկնից՝ ծագել յերկիր։

6.

Վասն ծառոյն կենաց եւ վասն ծառոյն գիտութեան բարւոյ եւ չարի:

Զծառն կենաց (տնկեաց Աստուած) ի մէջ դրախտին եւ զծառն գիտութեան բարւոյն եւ չարի։ Խնդրեսցուք. ի բնութեա՞ն ծառոցն արդեւք կայր, միումն՝ կենդանի առնել, եւ միւսումն՝ գիտութիւն բարւոյ եւ չարի տալ, եթէ՝ այլ ազգ ինչ նայել իցէ[1]։ Զի ծառոյն կենաց բնութեամբ իսկ կայր ի նմին՝ անմահ զուտելիսն առնել, անդստին ի Գրոյն է ճանաչել[2]։ Քանզի յետ յանցանացն հանէ Աստուած զԱդամ ի դրախտէն, զի մի ուտիցէ ի ծառոյն կենաց եւ կեցցէ յաւիտեան. որպէս զի ուտել ի ծառոյն կենաց՝ անմահութիւն պարգեւէր, զոյն եւս մեռանել[3]. զի ոչ զվայրապար կելոյ[4] ասէ, քանզի կեցին եւ որք ոչն կերան. այլ զանմահութենէ։ Նա եւ զմիւսմէ եւս ծառոյն դարձեալ անդստին ի Գրոյն է իմանալ, զի ոչ բնութեամբ ունէր զգիտութիւն բարւոյն եւ չարի։

Հարցից եւ ես. յորժամ զհրամանն առին, զի Եթէ ուտիցէք ի դմանէն՝[5] մեռանիցիք, գիտէի՞ն թէ չար է ուտելն՝ եթէ ոչ։ Թէ գիտէին թէ պատիժ եւ մահ են յանցանելոյ զպատուիրանաւն[6], ընդէ՞ր ոչ զգուշացան. եւ

1. Այսինքն՝ Թէ ուրիշ կերպով նայելու, այլազգ իմանալու է։

2. Այսինքն՝ Թէ կենաց ծառը բնութեամբ ունէր իր մէջը՝ ուտողն անմահ ընել, ասիկայ նոյն իսկ սուրբ Գրքէն կրնայ իմացուիլ։ — *Եթէ . . . նայել իցէ. ի գրոյն է ճանաչել*, տես Քեր. 362. ԺԱ։

3. *Զոյն եւս մեռանել*, փխ. Զչմեռանելն այլ եւս, այլ չմեռանիլը. տես Ի. 1, 27։

4. Այսինքն՝ Պարզապէս ապրելուն համար չըսեր։

5. *Ի դմանէն*, փխ. Ի դմանէ։

6. *Յանցանելոյ*, փխ. ընդ *անցանելոյ զպատուիրանաւ*։ — Այսինքն՝ Եթէ գիտէին որ պատուիրանը չպահելուն պատիժ եւ մահ կայ։

եթէ ոչ գիտէին, ապա աւելորդ էր անգիտացն հրաման պատուիրանին, անիրաւութեամբ եւ պատիժքն ի վերայ գային. (զի պատուիրանազանցութիւն զոր ոչ գիտէին՝ սպառնալիք էին յառաջ քան զայն[7]:) Թէ այդպէս իցէ՝ ընկալեալ զհրամանն, գիտէին թէ բարուք է կալն ի նմին[8]. եւ չար եւ պատճառք մահու՝ անսաստելն: Եւ արդ զի՞րդ ասիցեմք եթէ ի բնութեան ծառոյն կայր՝ կազմել ուտելեացն գիտել[9] զբարին եւ զչար. Իսկ եթէ ի հրամանէն իմացան զերկոսեան, ապա աւելորդ էր ծառոյն բնութիւն, աւելորդ եւ յուտելոյն լինէր պատուէր Ադամեանց[10], զի մի զգիտութիւն բարւոյ եւ չարի ընդունիցին, զոր եւ յառաջ քան զուտելն ունէին: Իսկ չունէի՞ն արդեւք, եւ զի՞րդ առնուին պատուէր, ընդէ՞ր եւ յետ յանցանելոյն պատժէին, զմէ՞ եւ ի ծառոյ այնպիսի կերակրոյ արգելուին[11]. մինթէ զի Նախանձո՞տ կարծիցի որ յայնպիսի գիտութիւն ստանալոյ արգել զնոսա[12], որ անձնիշխանութեանն տայր տեղի:

Իսկ զի՞րդ. չեւ եւս էր գիտութիւն չարին յԱդամ եւ յԵւա, բայց միտս ունէին ընդունելոյ բարւոյ եւ չարի[13], եւ գիտութիւն ոչ ունէին: Արդ իբրեւ կամեցաւ Աստուած՝ ետ տեղի անձնիշխանութեանն. եւ գիտութեան բարւոյն եւ չարի ծառ մի եցոյց՝ ուստի հրամայեաց չուտել, եւ պատուհաս սահմանեաց թէ անսաստիցեն. ուստի ունիցին գիտել եթէ չար է անսաստելն, եւ բարի Նորին

7. Այս խօսքը մթին կը մնայ։

8. Կալ ի պատուիրանին, պատուիրանը պահել։

9. Այսինքն՝ կերողին՝ բարին եւ չարը ճանչցընել: Տես Քեր. 397. Անխօսին խօսել կազմիցէ. խօսել տալ. տես վարը՝ 7, 6:

10. Իմա՝ Աւելորդ լինէր Ադամեանց եւ պատուէր չուտելոյն: կամ Պատուէր բառն իմանալու է հօս՝ արգել, զգուշութիւն:

11. Այսինքն՝ Զմէ՞ արգելուին ի ծառոյ որոյ այնպիսի կերակուր էր. կամ լաւ եւս՝ Զմէ՞ եւ յայնպիսի կերակրոյ (յուտելոյ. ի ճաշակմանէ) ծառոյն արգելուին: — Կերակուր ծառոյն. տես Ա. 6, 22. եւ Քեր. 443. ծան:

12. Փխկ՝ Որ արգելն զնոսա ի ստանալոյ այնպիսի գիտութիւն։

13. Ընդունելոյ բարւոյ եւ չարի, փխկ՝ Ընդունելոյ զբարի եւ զչար. կամ Ընդունելութեան բարւոյ եւ չարի: Տես Ա. 6, 29:

հակառակն: Արդ գծառն, որով՝ թէ բարւոք էր հնազանդութիւնն եւ չար անսաստեղն՝ գիտացին, ջեթացին թէ փայտ մի է[14] գիտելոյ զբարի եւ զչար, որ եւ հնազանդութեան եւ անսաստութեան կոչեցաւ: Որպէս տեղւոյ միոյ անուն լիրաց ինչ որ անդ գործին՝ կոչիցի. եւ կամ թէ որպէս ի Գրոց իսկ առնուցումք, Յակովբ ի դաշինսն կռել[15] ընդ Լաբանայ, նշանակ դաշինն՝ բլուր ի քարանց կանգնեաց, եւ Բլուր վկայ անուն եդ տեղւոյն, ոչ զի վկայիցէ, քանզի զի՞րդ անշունչն վկայէ, այլ զի դաշինքն անդ եղեն: Եւ որպէս օրէնքն տուան Հրէից եւ մահ կոչեցան, ոչ զի բնութեամբ մահ ունէին յանձին[16], այլ զի յորժամ յանցանիցեն՝ մահ սպառնայցեն անհաւանիցն. նոյնպէս եւ ծառն ոչ եթէ ի բնութեան իւրում ունէր զգիտութիւն բարւոյն եւ չարի. այլ որպէս բլուրն վկայ՝[17] նոյնպէս եւ փայտն գիտութեան բարւոյն եւ չարի. որով եւ պատուիրանն իսկ տուաւ Ադամայ, եւ գիտութիւն պատուիրանազանցութեան՝ թէ ուտիցէ, եւ հնազանդութեան՝ թէ չուտիցէ:

7.

Վասն օձին որ խաբեաց զԵւա:

Իսկ էր օձն իմաստնագոյն քան զամենայն գազանս որ ի վերայ երկրի՝ զորս արար Տէր Աստուած: Իմաստուն քան զգազանսն, բայց ոչ եթէ բանաւոր, այլ իմաստուն: Մի թէ գազանաց իմաստութի՞ւն իցէ[1], եւ բանի հաղո՞րդ իցեն. եւ զի՞արդ Գիրք ասիցեն զօձէն գալ եւ խաբել, եւ ընդ խաբէութեանն առնուլ պատուհաս[2]. եւ ուստի՞ ու-

14. Փոխ՝ Արդ *գծառոյն գի-* տացին . . . , Այլսինքն. Արդ գծառն, որով գիտացին թէ բարւոք էր հնազանդութիւնն եւ չար էր անսաստեղն, գիտացին թէ փայտ մի է...:

15. *Ի դաշինսն կռել*, փոխ ի կռելն դաշինս:

16. *Յանձին*, եզ. կը դրուի, վասն զի *օրէնք* եզակի նշանակութեամբ է,

17. Ինչպէս որ Վկայ բլուրը. ՚

1. Գազաններն իմաստութիւն ունին:

2. *Առնուլ պատուհաս*, ի փոր-

նիցիմք ցուցանել թէ սատանայ օձիւն խօսեցաւ, բայց եթէ այնու՝ զոր յաւետարանին ասէ Տէր, եթէ նա մարդասպան էր ի սկզբանէ։ Եւ երբ արդեւք, միթէ առ Կայենիւ. այլ զՀաբէլ ոչ կարէր սպանանել, եթէ ոչ նախ ի մաՀկանացու բնութիւն ածեալ էր զմարդն. եւ թէ նորա չէր ածեալ, ապա եւ ոչ մարդասպան կոչէր. քանզի Հասարակաց դաւաճանութեան է անունն նշանակիչ[3]։ Նա եւ առ Հաբելիւ՝ ոչ ասէ եթէ սատանայ գրգռեաց զԿային. միթէ եւ ո՞չ սուտ արդեւք բանսարկուն. իսկ եթէ սուտ՝ ապա եւ ի սկզբանէն։

Եւ արդ զիա՞րդ խօսեցաւ օձիւն, միթէ կարո՞ղ էր բանալ զբերան օձին. թոյլ տայր Աստուած ի փորձութիւն մտանել[2] մարդոյն։ Ընդէ՞ր զօձն իմաստնագոյն կոչեաց քան զգազանսն. զի ցուցցէ թէ իբրեւ զբարի եւ զպիտանացու գործի արկ զնա ի կիր. զի Նպաստաւոր էր նմա եւ օձին իմաստութիւնն. զի առ ամենայն ինչ յոր ինչ ոք ձեռն ի գործ արկանիցէ, բարի եւ կարեւոր գործւոյ պէտք են արուեստին։ Խոհեմ[4] էր օձն. թէ այդպէս է՝ խօսելն եւեթ պակասէր, զոր յաւել բանսարկուն Նենգելովն. իմաստութեամբն զնենգելն, եւ լեզուաւն՝ զխաբէութիւնն Հրապուրէր։ Իսկ եթէ ոչ իմաստութեամբն, քանզի չէր բանաւոր անձն, իսկ ի շնչո՞յ ինչ տեղի[5] մտեալ խօսէր արդեւք ի նորա լեզուն։

Խնդիր է. եթէ կարէ՞ր բանսարկուն բանալ զբերան օձին եւ մտանել իբրեւ գործւով խօսել նովաւ։ Գրեսցուք թէ Աստուած թոյլ տայր. միթէ զբնութիւնն փոխել կարէ՞ր, զի անխօսին խօսել կազմիցէ[6]։ Աստուծոյ միայն

ծուլթիւն մտանել. (կր—ր. —նէրբէ—.) պատժուիլ. — փորձուիլ։ Տես Ա. Յ, 14։

3. Այսինքն. (Սատանայի) անունն՝ Հասարակաց դաւաճանութեան նշանակիչ է։

4. Խոհեմ, խորՀող. խորամանկ։ — Այս բառն ընտիր մատենագրաց մէջ ուրիշ տեղ չէ գտնուած։

5. Այսինքն՝ Հապա Հոգւո՞յ տեղ. ուրեմն իբրեւ Հոգի։ — Հարցական խօսքին սկիզբը իսկ մ'ալ կը դրուի Հարց-նշանակութեամբ. Քեր. 172։ — Ինչ լոկ զարդ է Հարցականի։

6. Այսինքն՝ Որպէս զի չխօսօղին խօսել տայ։ Տես վեր՝ 6, 9։

հնարաւոր է զիւրսն[7] փոփոխել։ Այլ համարեսցուք զԱստուած՝ թէ արար նահատակս, եւ անձնիշխանութեամբն առթէր[8] նոցա պսակս. հայեցեալ ի սատանայ թէ կամէր փորձել՝ եւ[9] թոյլ տայր նմա։ Համարեսցուք եւ զսատանայ՝ թէ զայս ինչ ասել կամէր, զի՞րդ խաբեցից զնոսա. օձն իմաստութիւն ունի, բայց խօսելն եւեթ պակաս է նմա։ Իսկ Աստուծոյ ծանուցեալ զնորա միտսն, թողացոյց եւ ետ իւրում արարածին խօսել։ Տեսեալ սատանայի զԱստուծոյ թողացուցանելն, մատուցեալ ձեռն ի գործ արկանէր։ Նոյնպէս եւ առ Յովբաւ, չէր կարող զայնչափ ստացուածս սատակել եւ այնքան[10] որդիս, եթէ չէր Աստուծոյ թողացուցեալ։ Եւ արդ Աստուած թողացուցանէր եւ բանսարկուն ձեռն ի գործ առնէր։ Սոյնպէս եւ առ Տերամբն[11], ասէ բանսարկուն, կամիմ զնա փորձել. իսկ Տէրն ելանէր յանապատ ըստ մարմնոյն։ Իբրեւ չգտանէր իւիք փորձել փորձիչն[12], թերեւս ասէր ընդ միտս, զի՞րդ փորձեցից զնա. զառաջին մարդն կերակրով խաբեցի, սա աւասիկ չքաղցնու. թողացոյց ինքեան քաղցնուլ։ Դարձեալ հայթայթամտեալ[13] ասէր. եթէ հնար ինչ էր զնա հանել յանկիւն տաճարին, հրապուրէի զնա արկանել զանձն իւր ի խոնարհ. ել եւ անդր Տէրն։ Ասէր դարձեալ. թէ հնար ինչ էր հանել զնա ի լեառն՝ ցուցանէի նմա զթագաւորութիւնսն եւ ասէի, թէ իմ է այդ ամենայն, թերեւս երկիր պագանէր ինձ։ Նոյնպէս եւ աստ խորհէր ընդ միտս սատանայ, թէ է՞ր ինչ հնար օձին խօսել առ ի փորձելոյ զմարդն. երաց Աստուած զբերան

7. Թերեւս՝ *Զիրսն։*

8. *Առթէր նոցա պսակս*, պըսակներ առնելու միջոց ձեռուրնին կու տար։ Տես Գ. **3**, 28։

9. *Եւ* աւելադրութիւն է. տես Քեր. 458, Գ.։

10. *Զայնչափ ստացուածս* եւ *այնքան որդիս*. միայն պէսպիսութեան համար գրուած է *այնքան* անսովոր բառը. տես եւ Ե. **7**, 3։ Քեր. 475։

11. *Տէրն*, *առ Տերամբն*. յօդով Քրիստոս կը նշանակէ։ Քեր. 307, ** ծան։

12. *Չգտանէր իւիք փորձել փորձիչն*, փորձիչը բան չէր գտներ որով կարենար փորձել։ — Անուն բայի խօսքին վերջը. տես Գ. **1**, 24. եւ այլուր։

13. *Հայթայթամտել*, հնարք մտածել, մտօք բան հայթայթել։

օձին՝ որպէս իշոյն Բաղաամու: Իբրեւ ետես բանսարկուն թէ գոյ տեղի մատչելոյ, մատեաւ արար ձեռն ի գործ: Ցառաջագոյն գիտէր Աստուած՝ եթէ անկանի ցանկութիւն ի միտսն[14] Ադամայ լինելոյ իբրեւ զԱստուած, եւ վասն այնորիկ իբրեւ անցանիցեն զպատուիրանաւն՝ սպառնացաւ առնել զնոսա մահկանացուս, եւ իբրեւ գործեցին զայն՝ կարճեաց[15], փոխելովն ի մահկանացու բնութիւն:

8.

Վասն ծիածանին եւ վասն որթոյ:

Խնդրելի է. բնակա՞ն ինչ իցէ ծիածանն զոր տեսանեմք, եթէ՝ յայնժամ եղեւ յորժամ Աստուած ուխտն եդ Նոյի՝[1] մի եւս ածել ջրհեղեղ յերկիր: Ոմանց թուեցաւ թէ յայնժամ եղեւ՝ յորժամ Աստուածն զայն ասաց: Թէ էր, ասեն, ծիածանն յառաջ քան զջրհեղեղն, ապա ոչ նշան կոչէր, զի Գիրք նշան զքնաղ ինչ իրս[2] սովոր են միշտ նշանակել: Այլ մեք զծիածանն գիտեմք զի յանձրեւաց ցածնուլ[3] լինի, յորժամ արեգակն զճառագայթս ընդդէմ անձրեւակիր ամպոցն արկանիցէ: Արդ ասէ Աստուած, այս է նշան՝ համօրէն[4] չլինելոյ ջրհեղեղի, այսինքն ընդ ամենայն երկիր. զի ոչ այնչափ ընդ ամենայն տեղիս լինիցի անձրեւ՝[5] մինչ չգտանել տեղի[6]

14. Ի միտսն, այսինքն՝ ի սիրտ. տես եւ Գ. 4, 4:

15. Կարճեաց, արգելեց, կամ պակսեցուց, կարճեցուց. հոս կ'երեւայ թէ իմանալու է՝ Կարճեաց զաւուրս Նոյա: — Օրինակը՝ կարծեաց:

---

1. Այսինքն՝ Նոյի խոստում ըրաւ:

2. Զքնաղ կը նշ. նորանշան, չտեսնուած: Տես վերը՝ Գ. 1, (երես 187.) Նոր իսկ եւ չքնաղ:

3. Ցանձրեւաց ցածնուլ, անձրեւին դադրելէն ետքը:

4. Համօրէն, առ հասարակ, ընդ հանուր. ինչպէս գրողն ալ կը մեկնէ՝ ընդ ամենայն երկիր. ընդ ամենայն տեղիս: Վարը՝ Չլինելոյ ընդ հանուր՝ ջրհեղեղի:

5. Չի կրնար ամէն տեղ այնչափ անձրեւ գալ՝ որ...: — Գրաբարի յատուկ է լինել բայով ըսել՝ լինիցի անձրեւ, անձրեւ գայ: Եղեւ անձրեւ: Յորժամ անձրեւ լեալ իցէ: Հրաման տայ ձեան թէ լեր յերկրի: Տես քեր. 120:

6. Մինչ չգտանել տեղի. որ տեղ չգտնուի. աներեւութի քով անորոշ ուղղական. տես քեր. 217, Բ: Ժողովեցան բա-

ճառագայթիցն արձակելոյ: Ա՛յլ ինչ ասէ· ոչ եղիցի այդու նշան՝ եթէ փարատումն անձրեւի ծիածանաւդ լինիցի: Նա եւ ոչ ուխտն այն այնպէս հաստատուն կայցէ· քանզի եւ զքսան օր բազում անգամ չերեւի ծիածանն՝ վասն անձրեւին յաճախութեան: Ապա զայս ինչ յայտ առնէ որ ասէն՝[7] թէ ո՛ւր ուրեք երեւեսցի ծիածանն, ի ցածնուլ անձրեւաց երեւեսցի: Քանզի այն իսկ է նշան չլինելոյ ընդ հանուր ջրհեղեղի[4]: Ապա թէ ուր անձրեւ իցէ եւ զծիածանն պահանջիցես՝ եւ ոչ զԱստուծոյ իսկ խոստումն այնպէս հաստատուն գտանիցես: Բայց սակայն գտանեմք ի Գիրս՝ զի անուանեցաւ ինչ նշան որ չէր օտար[8]· որպէս յելսն ասէ Աստուած ցՄովսէս· Եւ այս քեզ եղիցի նշան, զի եղէց ընդ քեզ· զի Աստուծոյ լինել ընդ մարդկան եւ ընդ Մովսիսի՝ չէր ինչ օտար:

Խնդիր է· յառաջ քան զջրհեղեղն է՞ր արդեւք որթ, թէ՝ Նոյ եգիտ: Ոմանք ասեն թէ տունկն էր, բայց զգինւոյն հանգամանսն եգիտ[9]· քանզի ի խամուց[10] արբեալ՝ արբեցաւ. եւ ոմանք ասեն, թէ եւ որթն էր եւ գինին: Եւ ընդէ՞ր չիցէ գրեալ թէ յառաջ քան զջրհեղեղն գինի ոք արբ: Դարձեալ եւ արդարոյն ամբաստանութիւն է՝[11] թէ գիտէր[12] զգինւոյ բնութիւնն եւ զեղծեցաւ: Իսկ եթէ ասիցէ ոք, եւ Ղովտ գիտէր զզօրութիւն գինւոյն եւ արբեցաւ· լուիցէ, թէ Ղովտ ետ իսկ զանձն գինւոյն, զի ըմբելովն՝ յերկեղէն յապահով լինիցի, իսկ Նոյ յետ տըն-

զումբ՝ մինչ եւ տեղի եւս ոչ լինել եւ ոչ առ դրանն: Կրնայ թերեւս մեկնուիլ նաեւ՝ Տեղի ճառագայթիցն արձակելոյ ըսուած, փոխ՝ Տեղի զճառագայթսն արձակելոյ. Տես Քեր. 392, ժԲ: — Բ· 8, 28:

7· Իմա՝ Զոր ասէն. այն զոր ասէ:

8. Փոխ՝ Նշան անուանեցաւ ինչ որ չէր օտար. Անսովոր չեղած բանն ալ նշան կոչուեցաւ: — Ինչ անուն բայի է:

9. Հանգամանք գինւոյ, գինի շինելու արուեստը, կերպը. տես Ա· 6, 3:

10. Ի խամուց, (Գ.) ինք անփորձ ըլլալով, (գինւոյն զօրութեանը) տեղեակ չըլլալով:

11. Ամբաստանութիւն, հոս՝ մեղադրանք, մեղադրելի բան:

12. Իմա՝ Եթէ գիտէր. թէ որ գիտէր:

կոլոյն եւ պտուղ տալոյ որթոյն՝ զմիջին ժամանակն յերկեղէ յապահով էր: Եւ արդ սա՝ որ ի բուն խսկ երկեղէն չարբ, զիա՞րդ յետ երկեղին ըմպէր:

9.

Վասն նշանին զոր ետ Աստուած Մովսիսի:

Ասէ Աստուած ցՄովսէս, եթէ Ես եղէց ընդ քեզ, եւ այս է քեզ նշան եթէ ես առաքեմ զքեզ: Խնդիր է. եթէ նշան տայր նմա Աստուած, ընդէ՞ր ոչ ետ, այլ ասէ եթէ այն է քեզ նշան՝ զի եղէց ընդ քեզ. եւ այն չէր նշան. եւ թերեւս նշան իսկ էր՝ եթէ խնդրեալ էր եթէ ուստի՞ գիտացից զի լինիցիս ընդ իս: Ոմանք ասեն թէ նախ Մովսէս ոչ խնդրեաց նշան: Այլ նա եւանիկ Եսայի՝ Աքազու որ ոչ խնդրէր նշան, ասէ. Խնդրեա դու քեզ նշան. եւ իբրեւ պատճառեաց զհրաժարելն[1], յանդիմանեաց զնա Հոգին թէ կամի փորձել եւ պատճառէ թէ չկամիցի փորձել: Վասն որոյ եւ զնովիմբ ածեալ[2] ասէ. Միթէ փո՞քր ինչ թուիցի ձեզ աշխատութիւն հասուցանել մարդկան: Եւ այժմ Մովսէս չերեւի թէ խնդրիցէ, բայց հրաժարէ ի հանելոյ զժողովուրդն. եւ ասելովն՝ թէ Ես ո՞վ եմ, թերեւս խնդրէր ընդ միտս. վասն այնորիկ եւ Աստուած տայր: Զի եթէ եւ խնդրէր իսկ ոչ, այլ ի դէպ ժամանակի Աստուած՝ առ այն զոր ասէրն, թէ Ես ո՞վ եմ, ասէ. Յայտնեցայց առաջի փարաւոնի եւ հանից զժողովուրդն. եւ ի նոյն յարեալ[2] ասէ, թէ Այս քեզ նշան, զի եղէց ընդ քեզ, եւ արդ մի երկնչիր թէ չիցես ինչ, քանզի ունիս զիս օգնական: Նշանիդ՝ ա՛յլ նշան պիտոյ է. զի՞նչ. զի եղիցես ընդ իս: Տեսանէր զմորենին եւ զզարմանալին, եւ չերկմտէր:

Եւ զի այս նշան տուեալ էր, գտանեմք զՄովսէս բազում իրօք ընդ փարաւոնի արքային Եգիպտացւոց համ-

1. Պատճառեաց զհրաժարելն, հրաժարելու պատճառանքներ գտաւ, ձեւացուց: Ե. **4**, 17:

2. Զնովիմբ ածեալ. քիչ վարը՝ ի նոյն յարեալ. տես Դ. **2**, 3. եւ Ե. **12**, 5:

արձակ աներկեղ վիճեալ, եւ անարգել[3] առ այնպիսի թագաւոր մտեալ, եւ ոչինչ ի համարձակութենէ անտի վշտացեալ[4], եւ այն զի[5] եւ ոչ յառաջագոյն ինչ էր ընտել փարաւոնի: Թէ այնպէս իցէ, ապա էր իսկ նշան, քանզի Աստուած էր ընդ նմա: Իբրեւ ասաց Մովսէս, թէ Զինչ ասացից յորժամ մտից առաջի արքային Եգիպտացւոց, Աստուած զայն ասաց՝ եթէ Եղէց ընդ քեզ, եւ այդ իսկ եղիցի քեզ նշան: Եւ ընդէ՞ր դանդաղէր եւ հրաժարէր բազում անգամ. նախ վասն փարաւոնի. այլ եբարձ զայն երկեւղ. երկրորդ անգամ[6] վասն ժողովրդեանն, քանզի խստապարանոց էր ապստամբեալ յԱստուծոյ, եւ կռոց պաշտօն մատուցանէր: Այլ գիտէր Աստուած թէ ախորժելով ընդունին Իսրայելացիքն զպատգամն՝ վասն զերծանելոյ յԵգիպտացւոցն եւ ոչ վասն Աստուծոյ որ հանէր զնոսա. զոր եւ յետ այնչափ երախտեաց եւ սքանչելեաց անարգեցին, եւ Եգիպտացւոցն կռոց երկիր պագանէին, որք ոչ կարացին վերակացու լինել[7] Եգիպտացւոցն: Ապա ոչ առ Աստուծոյ ինչ գթոյ, այլ առ զերծանելոյն գթոյ[8]:

Տէր Աստուած Եբրայեցւոց կոչեաց զմեզ. երթիցուք ճանապարհ՝ գնաց երից աւուրց[9]: Խնդրեցէք անօթս ի զարդոյ[10] եւ կողոպտեցէք զԵգիպտացիսդ. զի այն լիցի նոցա ընդ վարձուց կաւագործին եւ աղիւսարկի[11]. եւ զի մի զկարօտութիւն ինչ պատճառեալ չհաւանիցին միագունդ ելանել յերկրէն: Իսկ դաւաղանն յօձ խորհրդի-

3. Ան-արգել, առանց արգելքի. համարձակ:

4. (Գտանեմք) ոչինչ վշտացեալ, որ գլուխը փորձանք մը չեկաւ:

5. Մանաւանդ որ:

6. Տես Ա. 7, 5:

7. Վերակացու լինել, պաշտպանել. տես Գ. 21, 43:

8. Գութ յաճախ կը նշ. սէր: — Փոխ՝ Ոչ առ գթոյ ինչ Աստուծոյ՝ այլ առ գթոյ զերծանելոյ: Չէ թէ Աստուծոյ՝ այլ փրկութեան սիրոյն համար:

9. Գնաց, չու: — Ճանապարհ գնաց երից աւուրց, կամ Երից աւուրց գնաց ճանապարհի, երեք օրուան ճամբայ: Քեր. 245, Ա:

10. Անօթս ի զարդոյ, զարդարանքի սպասներ: Կամ թերեւս՝ Անօթս զարդոյ: — Անօթ կը նշ. նաեւ գործիք, եւ սպասք. (Բոֆէր):

11. Կաւագործ, աղիւսարկ, կաւագործութիւն, աղիւսարկութիւն:

դառնայր. զի փայտիւ եղեն անէծքն, եւ փայտիւ նշանակ փրկութեանն նոցա, որ էր օրինակ մեծի փրկութեան խաչափայտին. զի ունելով զօձն՝ համարձակեսցի ունել եւ զմիտս մարդկան:

10.

Վասն զոհիցն եւ վասն անասնոցն ընտրութեան:

Օրհս հրամայէ (Աստուած), եւ բարւոք ընտրութեամբն զկէսս յանասնոցն խոտել եւ զկէսն[1] ընդունել, զի զառաւելութիւն իւրոց պատարագացն ցուցանիցէ, եւ զդիւացն կարճեսցէ[2]:

Եւ արդ զատանէ ի միմեանց զչորքոտանիս, եթէ ո՛ր իցեն գազանք, եւ ո՛ր ոչ[3]. եւ զի՛նչ որոշումն[4] թռչնոց իցէ, եւ զի՛նչ լուղակաց: Քանզի եւ բազումք ի Յունաց որ զընտրութիւնն այնպիսի ի՛նչ իրաց ուսանել փութային, չքաւորեցան եւ յանքնինս անկան[5], վասն չլինելոյ բաւական գտանել. քանզի ոչ լինէր նոցա Աստուած գործակից զընտրութիւնս զայս բարւոք յօրինելոյ՝ եթէ Մովսիսի յայս չէր եկեալ: Եւ արդ գեղեցիկ իմն զատանէ՝ պատուիրանի կերպարանօք, որ զկէսն ուտել եւ ի կիսոցն մեկնել հրամայէ: Եւ զչորքոտանիսն որ չեն գազանք՝ յերիս մասունս բաժանէ. զի զկճղակահերձս եւ զորոճողս ուտել հրամայէ, եւ կճղակահերձացն որ ոչ որոճիցեն՝ ա՛յլ իմն որոշումն զատանէ, նոյնպէս եւ որոճողացն որ ոչ իցեն կճղակահերձք՝ ա՛յլ իմն: Եւ զգազանսն այնու զատանէ՝ զի առաջին ոտքն չեն իբրեւ զայլ չորքոտանեաց, այլ մանաւանդ թէ ձեռք իսկ, որպէս շուն եւ ինձ, եւ նոյնպէս այլ եւս նոյնպիսիքն: Իսկ այլ չորքոտանիքն

1. *Զկէսս .. եւ զկէսս.* տես Ա. **9**, 1:

2. Փխ՝ *Զզոհս* դիւացն կարճեսցէ. (արգելէ):

3. Որո՛նք են գազան՝ եւ որո՛նք ոչ: — *Ո՞ր* հարցական եղ. փխ ո՞րք. տես Բ. **8**, 14. Գ. **2**, 1. Ե. **6**, 10:

4. *Որոշումն*, տարբերութիւն, զանազանութիւն:

5. *Յանքնինս անկան*, այլանդակ քննութիւններու ինկան, դիմեցին:

որ ոչ իցեն գազանք, յորժամ ի գուճ հարկանիցին՝[6] զառաջին ոտսն ընդ պորտիւն ամփոփեն, նոյնպէս եւ զազդերացն[7]. իսկ գազանք զազդերաց ոտսն ընդ պորտիւն ամփոփեն իբրեւ զչգազանս[8], եւ զառաջին թաթսն ոչ նոյնպէս. քանզի արմկունս[9] իբրեւ զմեզ ունին. որպէս ի մօտաւոր գազանս է իմանալ, յարջոյ, ի շանէ, յառիւծուէ եւ որ այլ ինչ նոյնպիսի իցէ: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ բազումք ի գազանացն զմարդկան կերպարանս ունին. որպէս առեւծ, կապիկ եւ արջ, որ եւ ոտիւք եւս նման են: Եւ արդ զգազանսն եւ զչգազանս այսպէս ճանաչեմք:

Իսկ ի թռչնոց որ յերիս մագիլսն գնան[10], եւ յետին բիտն[11] ի վերոյ քան զայլ մագիլսն կայցէ, կանխակալ սովորութիւնն օրէնսդրեաց զնոսա ուտել. եւ գան ըստ սովորութեանն եւ օրէնքն[12], եւ ոչ ինչ նոր օրէնսդրեն, այլ միաբան սովորութեանն. զի մի՛ յորժամ ամենայն ինչ օտար մտանիցէ՝ խրտուցանիցէ զընդունելիս օրինացն[13]: Եւ յայնցանէ՝ որ ի չորս մագիլսն գնայցեն, եւ բիտն յետին խոնարհագոյն կայցէ, արգելլին օրէնքն ուտել, քանզի եւ սովորութիւնն: Նոյնպէս եւ ի ձկանց որ թեփ եւ թեւս ունիցին՝ ուտել հրամայէ, եւ յայլոցն իբրեւ ի գազանացն արգելուլ[14]: Եւ արդ ընտրութիւնն այսպէս զկէսսն ուտել եւ զկէսսն չուտել զատանէ, ոչ որպէս թէ պիղծ ինչ իցեն, այլ վասն երկուց պատճառ[ն]աց: Մին այս իսկ է. որում իմիք յեգիպտոս երկիր պագանէին՝ զայն

6. Ի գուճ կամ ի գուճս հարկանիմ, նաեւ՝ Ի գուճս անկանիմ, իջանեմ, ծնկի վրայ իյնալ, գալ:

7. Այսինքն՝ Զազդերաց ոտսն. (անասնոց) ետեւի ոտուըները:

8. Չգազան, գազան չեղող, ընտանի. տես Գ. **13**, 27. Գ. **16**, 14:

9. Արմուկն, արմունկ. (տճկ. տէրսէք:)

10. Քալէլ նշանակելու համար գրաբար գնամ կը գործածուի. իսկ քայլեմ շատ ցանցառ:

11. Յետին, ետեւի: — Բիտ, թռչնոց ոտքի ճանկը:

12. Գամ ըստ սովորութեան, ըստ կարծեաց, յարմարիլ, զիջանիլ. տես Ըստ մարդկան կարծեաց եկեալ, Ա. **11**, 6: — Այսպէս նաեւ Զիջանիմ ըստ ..:

13. Զընդունելիս օրինացն, օրէնքն ընդունողները:

14. Արգելում (զանձն յիմէք), ետ կենալ, հրաժարիլ:

ուտել հրամայէ, զի յուտելն արհամարհեսցեն զնոսա եւ մի՛ աստուածս համարեսցին, այս ինքն է զարջառ եւ զոչխար. եւ զոր ինչ Եգիպտոս անառակութեամբ եւ որկորստութեամբ ուտէին՝ արգելու, որպէս՝ զխոզենին զոր եւ խնդրէին իսկ յանապատի անդ: Եւ մեւս եւս պատճառք այս են. զոր ինչ հասարակաց բնութիւնն կանխակալ սովորութեամբն գարշելի համարէր, կամ թէ վասն կարի ինչ յաղթանդամութեան, եւ էր զոր վասն չարահոտութեան, եւ էր զոր վասն զմեռեալ ուտելոյ[15]:

Եւ արդ զոր վասն կանխակալութեանն[16] ատեայր սովորութիւնն, ոչ դարձուցին օրէնքն. բայց զայնս միայն որոց Եգիպտոս երկիրն պագանէին, տայր ի հարկէ ուտել. եւ զորս անառակութեամբն եւ որկորստութեամբն ուտէին՝ արգելոյր. վասն զի յառաջ քան զօրէնսն եւ սովորութիւնն զնոյն ունէր: Նա եւ այլ ազգ իսկ. որ զմեռելոտին ուտեն, Նոցա մարմինք ծանրանան եւ ընդարմանան եւ կիսամեռք լինին, վասն այնորիկ եւ Գիրք ի մեռելոտի մերձենալ՝ պղծեն[17]: Սրբութիւն եւ պարկեշտութիւն յայսպիսի իրաց[18] պատուիրեաց, զի աւելի ինչ քան զայլ ազգսն ունիցին:

Ապա թէ իցէ ինչ պիղծ համարել[19], թէպէտ եւ մեզ պիղծ իցէ, այլ յայլ իրս պիտոյ է. քանզի եւ երկաթ ի գործ հողագործութեան պիտանացու է[20], այլ ի սպանութիւն կարի իսկ անպիտան. որպէս հուր ջրոյ անպիտան է, եւ ջուր հրոյ հակառակ է: Նա եւ օձք եւ այլ սողունք մեզ հակառակ են, եւ յայլ ինչ սպասաւորութիւն պիտոյ են: Նոյնպէս եւ բանջար՝ ոչ ամենայն՝ ամենայն ուրեք պիտոյ է: Այլ եւ մարդկան մի մարմին է, եւ

15. Այսինքն՝ Ոմանք գարշահոտութեան համար եւ ոմանք մեռել ուտելնուն համար:

16. Կանխակալութիւն, (կարծեաց) հնութիւն:

17. Պղծեմ, հոս՝ պիղծ համարիլ, պիղծ հրատարակել:

18. Այսպիսի բաներէն սրբուիլ ու հեռու կենալ:

19. Իսկ եթէ պիղծ համարելու բան մը կայ: Կամ թերեւս՝ Եթէ իցէ ինչ պիղծ համարեալ:

20. Գործ հողագործութեան, տես գործ դրօշագործութեան. Ա. 8, 19: — Պիտոյ է, պիտանացու է, նոյնանշանք:

ամենայն բանջարք նոյն են, բայց բանջարքն այլ եւ այլ զօրութիւն ունին, զի մին կակղացուցանէ եւ միւսն խստացուցանէ, մին բանայ եւ միւսն կնքէ, մին միս աճէ եւ միւսն եւս հալէ[21]: Եւ ոչ՝ զի միմեանցն[22] հակառակ են, մեզ չիցեն[23] պիտանացու՝ յորժամ ի դարման մարմնոյ մատուցանիցեմք, զի կէսքն զփուտն հարկանեն[24] եւ կէսքն զմիսն աճեն. եւ ոչ մին զամենայն ցաւս բժշկէ. Նոյնպէս եւ հուր թէպէտ եւ ջրոյ հակառակ է, այլ ոչ եթէ մեզ անպիտան ինչ[25]: Եւ սողունք ոչ եթէ վասն զի մեզ ինչ անպիտանք են՝ եւ յայլ եւս իրս չիցեն պիտանացուք[26]: Այլ իւրաքանչիւր յոր ինչ պատշաճեցաւ՝ այնմ պիտանացու է, եւ այլումն չէ պիտանի. Նոյնպէս եւ պիղծքն, որ մեզ պիղծ են՝ այլուր սուրբք եւ պիտանացուք են:

11.

Վասն Բաղաամու օրհնութեանն զոր օրհնեաց զԻսրայէլ:

Իսկ Բաղաամ հարցուկ յազգսն[1], որ թուէր թէ արդար ոք իցէ, եւ զորս անիծանէր՝ անիծանիցին, եւ զոր օրհնէր՝ օրհնիցին: Իսկ Բաղակ (արքայ) իբրեւ լուաւ թէ յԵգիպտոս այնչափ նշանս արար Աստուած, եւ զծովն բաժանեաց, եւ զայլսն եւս մի ըստ միոջէ, առ բազում անմտութեան կոչէր զհարցուկն՝ անիծանել զժողովուրդն, որպէս թէ նորա անէծքն զօրագոյն ինչ իցեն քան զԱստուծոյ օգնութիւնսն: Այլ Աստուած որ արար զայնչափ սքանչելիս, ոչ վասն Իսրայէլի միայն (արար՝) այլ զի եւ

21. Օրինակն՝ հալէ:

22. Զի միմեանցն, փոխ՝ Այնու զի միմեանց: Տես քեր. 302: Զի ողորմեցաւն. զի դատարկն նստէր. վասն զի պարապ կը նստէր:

23. Այս դէպքին մէջ երկրորդ բայն ստորադաս. կը դրուի. տես վարը՝ ծան. 26:

24. Հարկանել զփուտ, փտութիւնը մաքրել: Այսպէս նաեւ՝ հարկանել զքաղց, զծարաւ. անօթութիւնը, ծարաւն անցընել:

25. Իմա՝ Ոչ եթէ մեզ անպիտան ինչ իցեն:

26. Չէ թէ մեզի անպիտան ըլլալնուն համար, ուրիշ բանի ալ պիտանի չեն: Տես Ե. 5, 21:

1. Յազգսն, ի մէջ ազգաց, հեթանոսաց մէջ:

այլազգիքն ճանաչիցեն զԱստուած. քանզի Աստուծոյ տեսչութիւնքն՝ թուի թէ միոյ ինչ իրաց լիցին եւ մի ինչ կամիցին ուղղել, եւ բազում ինչ միով վճարեն:

Յորժամ եկին (առ Բաղաամ) հրեշտակքն ի Բաղակայ, հարցին, ասէ, զԱստուած[2]. ոչ զճշմարիտն, քանզի հարցուկ էր, այլ զհեթանոսացն: Երեւի նմա ճշմարիտն Աստուած, ոչ իբրեւ արդարոյ եւ արժանաւորի, այլ վասն յառաջագոյն ասացելոյ պատճառին. եւ ասէ ցնա. Մի՛ երթար: Հրաժարէ եւ նա յերթալոյն: Դարձեալ առաքէ թագաւորն: Դարձեալ Բաղաամ հարցանէ զԱստուած, որոյ մի անգամն լուեալ էր՝ թէ Մի՛ երթար: կարծէր թէ դեւն իցէ՝ զոր միշտն հարցանէր եւ այս[3]. եւ ոչ անխտիր՝ ասէր թէ դարձուցանիցէ ինչ զբանս եւ ասիցէ թէ երթ[4]: Բայց Աստուած՝ զի մի՛ կարծեսցէ Բաղակ, թէ[5] եկեալ եւ անիծեալ էր Բաղաամու՝ կարէր գամագիւտ լինել, թոյլ տայր երթալ[6]. զի ցուցցէ թէ որ հակառակն էր Աստուծոյ, որպէս թէ կարող իցէ գալ եւ վնասել ժողովրդեանն Աստուծոյ, գայ եւ օրհնէ զԻսրայէլ. մանաւանդ թէ ոչ նա իսկ օրհնիցէ[7], այլ վկայէ թէ օրհնեալ է յԱստուծոյ:

Անկանէր ի ճանապարհ. լինէին եւ զարմանալիքն յէշն, եւ աչագին տեսիլ հրեշտակին. զի մինչդեռ ջերմաջերմ օրհնիցէ, մի՛ առցէ ակն թագաւորին, այլ ասասցէ նմա զոր գայրն ասել[8]: Գայր եւ օրհնէր զժողովուրդն:

2. **Օրինակը՝** *ցաստուած:*

3. *Դեւ եւ այս.* տես եր. 28:

4. **Շրջման ձեւ, փխկ՝ Ասէր թէ ոչ անխտիր դարձուցանիցէ:** Եւ կ'ըսէր թէ վայրապար չի փոխեր խօսքն ու ըսեր՝ գնա:

5. **Իմա՝** *Զի թէ.* որ եթէ. Քեր. 169. ծան.

6. **Այսինքն՝** Բայց Աստուած թող տուաւ որ երթայ, որպէս զի Բաղակ չկարծէ, որ եթէ Բաղաամ եկած ու անիծած ըլլար, կրնար վնաս մը հասցընել, — կամ՝ կրնար իւր ուզածին հասնիլ:

7. *Օրհնէ... օրհնիցէ.* երկրորդ սահմանականի տեղ ստորդս. տես Քեր. 382. — Այսպէս եւս. *Զիք որ արտասուռնէ, չիք որ զկուրծս բախիցէ: Պաւղոս ասէ, մանաւանդ թէ Քրիստոս իսկ ասիցէ: Որ գանձէ անձին եւ ոչ յԱստուած մեծանայցէ: Ոչ ոք է որ փրկէ, եւ ոչ որ ապրեցուցանիցէ: Զտայք ինչ պատասխանի կամ թէ արձակիցէք: Ոչ ոք է որ յիշէ զքեզ կամ խոստովան առնիցի:*

8. **Այսինքն՝** ինչ որ ըսելու կու գար: — **Օրինակը՝** *զոր գայրն ասել:*

Զիա՞րդ անիծից, ասէ, զժողովուրդ զոր Աստուած օրհնեաց. զի գիտասցէ թէ որոց Աստուած պաշտպանէ, չիք ոք որ նոցա ստնանել կարիցէ. եւ օրհնեալք են զորս օրհնէ: Եւ այս երիցս անգամ լինէր վասն Իսրայէլի. իբր ոչ եթէ չկարէր զանէծսն Բաղաամու արգելուլ: Զի մի՛ իբրեւ լուիցէ ժողովուրդն թէ անէծ զնա Բաղաամ, զարհուրեսցի եւ ի թերահաւատութիւն կործանիցի. եւ ծանիցէ թէ նմա թշնամեօքն տայ խրախոյս, եւ զթշնամիսն միմեամբք սատակէ: Միանգամայն եւ մարգարէութեամբ իսկ յայտնէ Բաղակայ. Նախ վասն Քրիստոսի ի ձեռն Բաղաամու զայս ինչ նշանակեալ, թէ չտա՞ տեղի անցանելոյ Իսրայելի, եւ կոտորե՞լ կամիս զգոսա, յորոց յառնելոց է ոմն որ փրկիցէ զհեթանոսս, եւ դառնայցեն ի նա որ [է] յոյսն է հեթանոսաց: Եւ սկսեալ ի Քրիստոս մարգարէութեանն[9] ցուցեալ ընտանութեամբ զիւր երեսս Աստուծոյ ի ձեռն Բաղաամու, եւ ասէ. Ծագեսցէ աստղ ի մէջ Յակովբայ. քանզի ի ծնանելն Քրիստոսի աստղ ծագեաց, եւ մոգք տեսին եւ զկնի գնացին, եւ եկեալ հասեալ[10] առ մանուկն՝ երկիր պագանէին: Բարւոք իսկ եւ Բաղաամ՝ հեթանոսն եւ հարցուկ՝ յաստեղէ սկիզբն առնէր. եւ նա եղիցի, ասէ, յոյս հեթանոսաց: Եւ արդ, ընդէ՞ր արգելուցուս զԻսրայէլ՝ յորմէ յառնելոց է ակնկալութիւն հեթանոսաց:

9. Իմա՛ ի մարգարէութենէն որ ի Քրիստոս:

10. Հասեալ, աւելադրութիւն. տես Ա. Դ, 8:

12.

Հնարք Յովաբայ խօսելոյ ընդ Դաւթի ի ձեռն կնոջն Թեկուացւոյ:

Իբրեւ ետես Յովաբ ցածուցեալ զԴաւիթ ի ցասմանէն զոր ցասուցեալ էր[1] Աբիսաղոմայ, կոչեաց կին մի Թեկուացի իմաստուն, վասն զի այնպէս հնարս մարթաց գտանել խօսելոյ: կոչէ զնա Գիր՝ իմաստուն: Հանդերձ սգոյ զգենոյր եւ աղտեղեալ խարուեալ[2] իբրեւ զսգաւոր երեւէր. խրատեալ ի Յովաբայ, թէ իրքն որ արքայի անկ են՝ յանձն իւր առնուցու[3]: Քանզի Յովաբ չիշխէր աղաչել, այնպիսի մենքենայիւք[4] հնարէր[5]: Գայր կինն, անկանէր առաջի արքայի[6], բողոք հարկանէր եւ ասէր. Ապրեցո, արքայ, ապրեցո: Դատաստանի պատճառանօք կամէր (Յովաբ) զնա ի հաւանութիւն ածել կնաւն: Եւ ոչ նախ զմենքենայսն[4] յայտնեաց (կինն), մինչչեւ ածեալ էր զնա յերդումն՝[7] թէ ոչ ոք սպանանիցէ (զնա). եւ իբրեւ համարձակեցաւ նմա[8] խօսել, ասէր. երկու որդիք էին իմ, յորոց կրտսեր որդին՝ վասն վաղուց կռիւ լինելոյ ընդ միմեանս՝[9] սպան զմեւսն, եւ ոչ ոք էր որ ապրեցուցանէր: Եւ արդ յարուցեալ ազգն ամենայն խնդրէ ըստ օրինացն զսպանողն սպանանել, եւ զիս անորդի եւ անզաւակ առնել:

Իբրեւ խոստացաւ (արքայ) ապրեցուցանել զորդի նորա, նա՝ քանզի տիրասէր էր՝ ասէ. Ի՛նձ լիցի վնասն այն եւ տան հօր իմոյ, եւ մի՛ արքայի եւ աթոռոյ իւրում[10]:

1. Քեր. 239, Գ.:
2. *Խարուեալ*, աղտոտ: — Տես եւ *խարուրեալ*, Գ. 19, 27:
3. Այսինքն՝ Զի յանձն իւր առնուցու զիրսն որ արքայի անկ են. (կը պատշաճին):
4. Ծածուկ հնարքներով:
5. Ճարտարեց, կերպը գտաւ. տես Ա. **9**, 31:
6. *Արքայի*, առանց յօդի. տես Քեր. 254, Է:
7. *Ածեմ յերդումն. ածեմ ի հաւանութիւն (կամ ի հաւան)*. տես Ա. **10**, 24. եւ Բ. **14**, 25:
8. *Համարձակեաց նմա* (կամ *համարձակ արար նմա*), անոր համարձակութիւն տուաւ: *Համարձակեցաւ նմա*. անոր համարձակութիւն տրուեցաւ:
9. Շատ ատենէ ի վեր մէջերնին կռիւ ըլլալուն համար: — *Կռիւ* անուն բայի՛ Տես **8**, 6:
10. Փոխ՝ երկրորդ դէմքի. տես Քեր. 324, Ծան.:

Սակաւիկ մի կարծիք ինչ լինէին արքայի[6] վասն Աբիսաղոմայ, քանզի չէր հաշտեալ ընդ նմա. եւ զի[11] անիրաւ էր դատաստանն՝ յինքն ձգէր կինն զվնասն[12]. (կարծեաց արքայ[6] թէ այնպէս է։) Մինչ ասիցէ կինն՝ Մի՛ ի քո վերայ եկեսցէ վնասն՝ այլ յիմ. ասէ ցնա. Երթ ած այսր զոսոխն քո, եւ ես դադարեցուցանեմ[13] զնա ի չար ինչ առնելոյ քեզ։ Դարձեալ ասէ կինն, (քանզի յառաջագոյն գրաւեալ էր զնա յերդումն[14],) թէ Մերձաւորք սպանելոյն գուցէ կաշառս բազումս[15] տայցեն մօտակացացդ արքայի, եւ դոքօք սպանանիցեն զորդեակն իմ։ Իսկ իբրեւ համարձակեցաւ նմա յերդմանէն[16], կենդանի է, ասէ, Տէր՝ թէ անկցի[17] ի հերոց որդւոյ քոյ մազ մի ի գետին. յայտնէր տակաւ թէ նմա՛ դիպող են[18] իրքն. զկէսն յայտ ասէր, եւ զկէսն անդրէն յիւր անձն կրթէր[19]. բայց ապա եւ ասաց իսկ յանդիման՝[20] թէ ընդէ՞ր այնպէս, արքայ, խորհեցար խորհուրդ հակառակ ժողովրդեանն, զի զԱբիսաղոմ՝ զայնպիսի այր մի աւագ մերժեցեր ի բաց, եւ պնդեալ ես չհաշտել ընդ որդւոյ քում։

11. Իմա՝ Եւ թէ՝ վասն զի անիրաւ էր...։

12. Այսինքն. Թագաւորն սկսաւ քիչ մը կասկածիլ՝ թէ կնոջ բառը զԱբիսողոմ կ'ակնարկէ. եւ իմացաւ թէ դատին անիրաւ ըլլալուն համար կնիկն իւր վրայ կ'առնու յանցանքը։ — *Յինքն ձգէր կինն զվնասն.* տես 19։

13. Միւս օրինակն՝ *Ես դադարեցուցից։*

14. Բերնէն երդում առած էր։

15. Միւս օրինակը, *Կաշառս գուցէ բազումս։*

16. Երդմանէն համարձակութիւն առաւ. տես ծան. 8։ (Յաջորդ խօսքը Դաւթի երդումն է։) -- Միւս օրինակը՝ *Յերդմանն։*

17. *Կենդանի է Տէր՝ եթէ...* երդման ձեւ է Ս. Գրոց յատուկ։ — Սովորաբար՝ *ի հերաց։*

18. *Նմա դիպող են,* (*կամ ի դէպ են.*) քիչ քիչ սկսաւ յայտնել՝ թէ իրեն կը յարմարին այն բաները. իւր վրայ է խօսքը։

19. *Կրթեմ,* կը նշանակէ ուղղել։ *Յանձն իւր կրթել, յինքն ձգել. յիւր դէմս հանել զբանն.* խօսքն իւր վրայ դարձնել, առնուլ, իմանալ, եւայլն։ Տես յառաջ՝ *ի մարգարէութիւնն հանէ զբանն.* Գ. **8.** *զոր չէ հնար ի զազանս հանել,* Գ. **8,** 4։ *Առնու ի վերայ հանդերձելոցն.* Գ. **10,** 2։

20. *Յանդիմանն,* յայտնապէս, երեսն ի վեր, ուղղակի. տես Գ. **19,** 11. Ե. **10,** 11։ — Օրինակն՝ *յերդմանն,* միւս օրինակն՝ *յերդմանէն։*

Զոր խօսիմս՝ ժողովրդեանն բանիւ խօսիմ, զի ակն ունիմ այժմ զի արասցես զոր խօսիմս: Ասաց յայտնի վասն որդւոյ Նորա, եւ դարձեալ յինքն ձգէր զիւրսն՝[19] որպէս ի սկզբանն[21]. ի միջոցին զարդարն ասաց, եւ ապա անդրէն յիւր դէմսն եհան[19]. ասէ. Ապրեցո զանձն իմ եւ զորդեկին իմոյ, զի մի՛ ջնջեսցի ի վիճակէն Աստուծոյ: Եւ զի անարգանաց[22] էր բանն, ասել թէ հաշտեաց ընդ որդւոյն քում Աբիսաղոմայ՝ զի մի՛ ելանիցէ զաւակ արքայի ի վիճակէն Աստուծոյ, յիւր դիմացն[23] ասաց զբանն. եւ ապա ասէ. Եղիցի բանն արքայի ի զոհս, այս ինքն առանց փոփոխելոյ եւ ճշմարիտ[24]: Զի որպէս զոր Աստուծոյն ոք ուխտիցէ՝ ի հարկէ[25] պարտի տալ, նոյնպէս եւ զոր խոստացարդ՝ ստոյգ արասցես:

Իբրեւ ի վերայ եհաս[26] Դաւիթ բանիցն, գիտաց թէ ո՛յր յորդորեալ էր, եւ իբրեւ քննեաց՝ ուսաւ թէ այնպէս են իրքն:

21. Միւս օրինակն՝ ի յըսկըզբանն:

22. Անարգանաց, անարգական, նախատական: Տես վերը՝ (երես 288.) մեծարանաց, մեծարելի: Քեր. 260, Ը:

23. Միւս օր.՝ յիւր դէմս. իւր անձին վրայ:

24. Միւս օրինակն՝ Եղիցի բանն արքայի ի պատարագ, այսինքն առանց փոփոխելոյ եւ ի ճիշդ: — Առանց փոփոխելոյ, (աշ.) անփոփոխ. Քեր. 422, Ժ, 3: — Իմաստն է՝ Ըսածդ ըլլայ իբրեւ զոհ (Աստուծոյ խոստացուած), անստելի, անփոփոխ:

25. Ի հարկէ, տես Բ. 2, 1. Գ. 9, 6:

26. Ի վերայ հասանել (բանին). հասկընալ, հասու ըլլալ:

Է· ԵՒՍԵԲԻՈՍ ԿԵՍԱՐԱՑԻ

ՔՐՈՆԻԿՈՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ[1]

1.

Վասն ժամանակագրութեան:

Ը՚ՆԴ պէսպէս մատեանս առաջնոց պատմութեանց անցի[2], զոր Քաղդէացիք եւ Ասորեստանեայք յիշատակեն, զոր գրեն մի ըստ միոջէ եւ Եգիպտացիք, զոր եւ Յոյնք վիպեն հաւատեաւ՝ որպէս թէ մարթ իցէ[3]. ընդ որովք փակեալ կային ժամանակք Թագաւորաց եւ Ողոմպիադաց, որ թարգմանի ըմբշամարտաց[4]: Եւ զարութիւնս ինչ՝ որ ի բարբարոսաց եւ Յունաց, յԱրեաց եւ յԱնարեաց[5] գործեցան. եւ զիւրաքանչիւր ուրուք զզօրս զարմանալիս, զզօրավարս, զիմաստունս, զքաջս, զբանաստեղծս, զվիպագիրս, զփիլիսոփայս, կահաւորութիւն համարեցայ[6], մանաւանդ թէ օգուտ իսկ եւ կարեւոր պէտս՝[7] համառօտիւք զամենեսին ի կիր արկանել, եւ յԵբրայեցւոց զառ

1. *Ժամանակական*՝ թարգմանութիւնն է յն. *քրոնիկոն* բառին: — *Կանոնք*, նոյնպէս յն. կը նշանակէ՝ ուղէ—ա—լ+. այսինքն մէկանց՝ ժամանակագրական աղիւսակներ կամ տախտակներ. որ գլխաւոր մասն է Եւսեբեայ այս գործոյն:

2. *Ընդ պէսպէս մատեանս անցի*, շատ գրքեր աչքէ անցուցի:

3. Իմա՝ *Հաւատեաւ* որչափ ինչ մարթ իցէ:

4. *Որ թարգմանի ըմբշամարտաց*, փոխ՝ Որ թարգմանի ըմբշամարտք: Տես Քեր. 310. ծան:

Նոյնպէս՝ *Անուն Կաթարոսաց առեալ շրջեցուցանեն, որ է ուղղոց*: — Որով ոչ թէ Ողոմպիադ, Կաթարոս բառերը կը թարգմանուին, այլ անոնց հոլովածը:

5. *Յոյնք եւ բարբարոսք*, Յոյնք եւ Անյոյնք. (յոյն չեղողները:) — *Արիք եւ Անարիք*, Արիք (Պարսիկք եւ այլն) եւ ոչ Արիք:

6. *Կահաւորութիւն համարիմ*, պատշաճ համարիլ, յարմար տեսնել:

7. *Կարեւոր պէտք*, հարկաւորութիւն:

ի սուրբ Գրոց՝ կրեալ[8] եբրայական նախնեացն պատմութիւն եւ զժամանակագրութիւն՝ ընթերակայ հանդէպ ճառելոցս դնել. որպէս զի ի վերայ հասանել կարիցեմք, եթէ որչափ յառաջ քան զկենարար աստուածայայտնութիւնն[9] Մովսէս եւ որ յետ նորա Եբրայեցւոց մարգարէքն կացին՝ իցեն[10]. եւ զոր ինչ աստուածեղէն Հոգւոյն յառաջագոյն բարբառէին. զի դիւրաւ ճանաչել մարթիցեմք՝ եթէ որո՛ց Յունաց կամ բարբարոսաց՝ որք յիւրաքանչիւր ազգս քաջք երեւեցան, դիպեցան[11]. եւ յոր ժամանակս եղեն անդուստ ի վերուստ[12] հոյակապքն ի մէջ Եբրայեցւոցն մարգարէքն[13], եւ ամենեքին՝ որ մի ըստ միոջէ[14] ի նոցանէ եղեն նոցա առաջնորդք: Եւ դուլ եւ պատուէր տամ[15] ամենայն ումեք աստէն ի սկզբանս, մի երբեք ոգորել յանդգնել[16] որպէս թէ ստուգիւ[17] ինչ հասու ժամանակացն կարիցէ ոք լինել: Զայս նախ անտի իսկ շահիցիմք, եթէ ճշմարիտ վարդապետ զայն՝ որ ասաց ցիւր ծանօթսն, համարիցի ոք[18], թէ Չէ ձեր ճանաչել զժամս եւ զժամանակս՝ զոր Հայր եդ յիւրում իշխանութեան. զի զորս լրբել ժտել[16] յայնպիսի դատարկ քննութիւն յօժարեն, արգելուցու: Նա եւ մեր իսկ բանս՝ աստստին սմին վկայեալ՝ հաւատարիմ առնիցէ զվարդապետին բար-

8. Կրի, գտնուի: Օրինակը՝ կրեալք: Տես Եբրայականի գրոցն: Զառ ի սուրբ գրոց կրեալ պատմութիւն, փոխ՝ Զ՛ի սուրբ գրոց. տես Քեր. 450, Գ:

9. Աստուածայայտնութիւն, Քրիստոսի գալուստը:

10. Փոխ՝ Եթէ որչափ յառաջ քան զկենարար աստուածայայտնութիւնն իցեն Մովսէս եւ Եբրայեցւոց մարգարէքն՝ որ յետ նորա կացին. (եղան:) — Օրինակը՝ կային:

11. Որպէս զի կարենանք դիւրաւ իմանալ թէ իւրաքանչիւր ազգաց մէջ երեւցած քաջերը՝ որ Յունաց կամ որ բարբարոսաց ատենը պատահեցան:

12. Ի սկզբանէ: Գ. **2,** 9:

13. Հոյակապքն ... մարգարէքն. յոգնի կրկնութիւն. Քեր. 327, Ա. տես եւ Դ. **2,** 25:

14. Ըստ ճիշդ նշանակութեանն, իրարու ետեւէ (եւ ոչ մէկիկ մէկիկ): Քեր. 162, *ծան:

15. Դուլ եւ պատուէր տամ, յորդորել. հրամայել: Բ. **11,** 8:

16. Ոգորել յանդգնել. — ոգորել աւելադրութիւն է. տես նոյնպէս վարը՝ Լրբել ժտել, որ նոյնանշան են:

17. Ճշդութեամբ:

18. Այսինքն՝ Եթէ ոք ճշմարիտ վարդապետ համարի զայն որ ասաց ցծանօթսն իւր, թէ..:

բառ, թէ ոչ Յունաց եւ ոչ բարբարոսաց, եւ ոչ այլոց անդստին իսկ յԵբրայեցւոց՝ մարթի հաւաստեաւ ուսանել[19] զամենայն աշխարհի զժամանակագրութիւն. զի մի՛ այլոցն ոք նմանեալ՝ կարծիցէ ճշգիւ գտակաւ հասանել համարոյ ժամանակացն, եւ խաբիցի:

Ընդ Յունաց չէ ինչ զարմանալ՝ արտաքոյ [հասանել իւրաքանչիւր] երկայն ժամանակաց լինելոյ[20], որք ընդ ազգի ազգի եղծագործն ապականութեամբ արկին զանձինս[21] եւ ընդ երկար ժամանակս մինչեւ ցԿադմեայ ազգն՝[22] ամենեւին գրով ինչ ոչ վարէին. քանզի Կադմոս, ասեն, նախ եբեր նոցա գիր ի փիւնիկեցւոց աշխարհէն: Եւ յիրաւի իսկ[23] ի Պղատոնի գիրսն անդ ունէ Եգիպտացին զՍողոն. ո՛վ Սողոն, ասէ, Յոյնք միշտ մանկտի էք. քանզի ծեր յոյն այր[24] երբեք ոչ գտանի, եւ չիք առ ի ձէնջ՝[25] ուսանել ուսումն զհին ժամանակին[26]: Իսկ Եգիպտացւոց բազում ինչ առանցիկ ճառք[27] պատմին. նոյնպէս եւ Քաղդէացւոց. զի նոքա ի քառասուն եւ յեւս աւելի բեւրս ամաց[28] համարին զգրեալ իւրեանց ժամանակսն: Եւ Եգիպտացիք դից իմն եւ այլոց ոմանց դիւցազանց, եւ առ այնու ուրուականաց[39] եւ մահկանացուաց այլոց թագաւորաց բազում ինչ

19. Եւ ոչ ալ նոյն իսկ Եբրայեցւոց մէջէն ուրիշները կարող են ճշգիւ իմանալ:

20. Այս միտքն կտորն այսպէս կրնայ պարզուիլ. Չէ ինչ պարտ զարմանալ ընդ լինել Յունացն արտաքոյ սահմանաց երկայն ժամանակացն այնոցիկ: — Հասանել իւրաքանչիւր յաւելուածն յայտնի աղաւաղութիւն է գրչի: — Զարտուղութիւն է այս լինելոյ՝ փխ՝ Լինել. տես Քեր. 395. (դրդղ:) Օտարոտի իմն ոճ թուի պատմիչ ղիաձղոյ: Հեթանոսաց մեղադիր եղեալ ընդ մեղօք ղիաձղոյ. եւայլն:

21. Հեղինակին միտքն եղած կ'երեւայ. Իրենք զիրենք կեղծ առասպելաբանութեանց, սուտ պատմութեանց տակ ձգեցին:

22. Կադմեայ ազգն, իմացիր՝ Կադմոսի դարը:

23. Տես Ա. **5**, 32:

24. Այր աւելադրութիւն է. (յն. ծեր յոյն ոչ գոյ:) Տես Բ. **6**, 13:

25. Առ ի ձէնջ, ձեր քովը. ձեր մէջ: Քեր. 145: Տես եւ **2**, 47:

26. Նախդրի փոխադրութիւն:

27. Առանցիկ ճառք, քիչ մ'եռքը՝ զառանցելոց առասպելք, մոգածին, ստայօդ խօսքեր:

28. Իմա՝ Ի քառասուն . . . բիւրուց ամաց հետէ:

29. Ուրուականք, մեռելոց հոգիք:

զառանցելոց առասպելս[27] տողէն։ Այլ զայս[30] ընդունայնակարծ[31] Հպարտութեան ժամանակագրացն ասացի ի կշտամբութիւն։

Բայց ես վասն իրացն որ առաջի կան՝ զհնոցն գրովք նկեալ[32], նախ եդից զՔաղդէացւոցն ժամանակագրութիւնն, ապա զԱսորեստանեայցն, ապա զՄարաց թագաւորս, ապա զԼիդացւոց, եւ առ նոսին զՊարսից։ Եւ անտի ի միւս տեղի փոխեալ՝ զամենայն զԵբրայեցւոց ժամանակագրութիւնն եդից կարգ ըստ կարգէ[33]։

Եւ նիւթս ի նոցանէ ամենեցունց ժողովեալ անձին՝ ի քրոնիկոն ժամանակական կանոնսն փոխեցայց[34]. եւ առեալ[35] անդուստ ի սկզբանէ՝ ի նոցանէ որք յիւրաքանչիւր ազգի թագաւորեցին՝ զժամանակսն յանցնիւր[36] ուրոյն ուրոյն բաժինս բաժանեցից, եւ հանդէպ միմեանց կարգեցից զթիւս ամաց իւրաքանչիւր ուրուք ի նոցանէ. զի դիւրաւ եւ պատրաստագոյնս ի վերայ հասանիցեմք, թէ ո՛ ոք[37] յոր ժամանակս եղեն. եւ զքաջութիւնս իւրաքանչիւր թագաւորութեան՝ որք յամենայն ազգաց պատմին, համառօտիւք ի մէջ թագաւորութեանն կարգեցից։ Այլ այնմ երկրորդում առ յապայ գործ լիցի[38]։

Բայց առ այժմ ի մտաւոր ճառիս ո՛ն առ այսր՝[39] տեսցուք զառ ի Քաղդէացւոց[40] զիւրեանց նախնեաց պատմեալ զժամանակագրութիւն։

30. Օրինակին մէջ սխալմամբ գրած կ'երեւայ՝ այղ այս. կամ ուղիղն է՝ Այղ այս ... ասացի։

31. Ընդունայնակարծ, կամ ընդունայնապարծ (Հպարտութիւն), սնապարծ, ունայնամիտ։

32. Զգրովք նկեալ, գրքերը կարգալով. (վերը՝ ծան. 2.) ընդ մատեանս անցի։ Տես Գ. **1**, 6։

33. Կարգ ըստ կարգէ. կարգաւ, հետզհետէ։

34. Ըսել կ'ուզէ՝ ի քրոնիկոն այսինքն՝ ի ժամանակական կանոնսն (յաղիւսակսն) անցից։ Տես վերը՝ ծան. 1։

35. Առեալ, այսինքն՝ սկսեալ. տես քեր. 396, **ծան։ Ասկէ են միջարկութեան ձեւով՝ Օ՛ն առեալ. օ՛ն առ. առէք գրեսցուք. ա՛ռ արա զոր ասեմքս. աղէ սկսէ, սկսինք։

36. Իւրաքանչիւր, անցնիւր. Ա. **8**, 14. եւ **21**, 8։

37. Ո՛ ոք եղեն. (ո՛ ոք եղ.) փխկ՝ Թէ ովք ոմանք յոր ժամանակս եղեն. տես Բ. **8**, 14։ Գ. **2**, 1։ Զ. **10**, 3։

38. Այսինքն՝ Այն՝ երկրորդին ետքէն կը զբաղինք։

39. Օ՛ն առ այսր, (փխ.) աղէ, հապա. սկսինք։ Տես ծան. 35։

40. Զառ ի. տես վերը **1**, 8։

2.

Վասն քաղդէական անմառերական պատմութեանն:

Բերոսոս բայ ասէ[1] յառաջնում բաբելոնական մատենին՝ լինել նմա[2] ի տիս Աղեքսանդրի Փիլիպեայ[3], եւ գրել զբազմաց մատեանս, որ եւ ի Բաբելոնի բազում զգուշութեամբ պահէին յերկերիւր եւ ի հինգետասան[4] բիւրուց ամաց. յորում թիւք ժամանակաց, եւ գիր պատմութեանց զերկնից եւ զերկրէ եւ զծովէ եւ զնախակերտն արարչութենէ[5] եւ զթագաւորաց եւ զնոցուն իրաց եւ զգործոց պատմէ: Եւ նախ, ասէ, զԲաբիլացւոց երկիրն հաստատեալ ի վերայ Դկղաթ գետոյ, եւ Արածանւոյ[6] ընդ մէջ անցանել[7]. եւ յինքն կայ[8] վայրենի ցորեան եւ գարի եւ ոսպն եւ ոլոռն, եւ կնճիթ[9] երկրին բերել[7]. եւ ի խաղս եւ ի շամբս[10] գետոյն արմատոց ինչ ուտելեաց գտանել՝ որոց անուն կոչիցին[11] գոնգք, ունել արմատոցն զօրութիւն՝ գարւոյ հացի: Լինել անդ եւ արմաւ եւ խըն-

1. *Բայ, ասէ,* նոյնանշան են. կ'ըսէ: — *Բամ, բաս, բայ* պակասաւոր բայը հասարակօրէն առանձին չի գործածուիր, այլ *ասեմ* բային հետ: Տես եւ 5, 5:

2. *Նմա,* այսինքն՝ Բազմավէպն Աղեքսանդրի (պատմագրի): — *Նմա* տրական անուն բայի: Քեր. 215, Ա:

3. Ի ժամանակս Աղեքսանդրի (որդւոյ) Փիլիպեայ:

4. Ձեռագրաց մէջ կը տեսնուի երբեմն այս ձեւ փոխ՝ *հնգետասան,* եթէ չէ գրչագրաց աղաւաղութիւն:

5. *Նախակերտն արարչութիւն,* աշխարհքիս ստեղծումը. (յն. Նախածնութիւն:)

6. *Դկղաթ,* Տիգրիս: — *Արածանի,* Եփրատ:

7. *Ասէ, ասեն, պատմէ* եւն. բայերէն ետեւ փոխ *թէ* շաղկապով դիմաւոր բայի՝ կը գրուի աներեւոյթ կամ անցեալ՝ տրական անուն բայի տալով, կամ պատմական խնդիր ընութեան. իսկ հայցականով աներեւոյթ աւելի յունական ոճ է: Քեր. երես 410, 411: (Տես վարը՝ ծան. 31:) Այս գրքին մէջ երեք կերպն ալ շատ յաճախ կը գտնուի գործածուած.

8. *Յինքն կայ* զուցուածքը բոլորովին օտար է հին հայերէնէ, եւ միայն յետին դարերու ռամկօրէնի յատուկ: — Օրինակն ունի՝ *յինքն կեայ:*

9. *Կնճիթ,* տձկ. ------:

10. *Խաղ (գետոյ),* գետերու ջրշեղջք: — *Շամբք,* եղէգ աճող տեղ. եղէգնուտք:

11. *Կոչիցին* ստորգս. գրուած է՝ ուրիշի բանն յառաջ բերուած ըլլալուն համար. Քեր. 379, 4: — Այստեղ բայն յոգն. է՝ յաջորդ *գոնգք* յոգնակին պատճառաւ:

ձոր, եւ այլոց եւս ազգի ազգի մրգոց, եւ ձկանց եւ հաւուց վայրենեաց եւ մօրականաց[12]: Լինել եւ Արաբացւոց կողմանցն նորա՝ անջրդիս եւ անպտուղս, եւ դէմ յանդիման Արաբացւոց աշխարհին՝ լեռնայինս[13] եւ պտղաբերս: Եւ ի Բաբելոնի բազմամբոխ այլազգեաց մարդկան բնակե[ա]լ ի Քաղդէացւոց աշխարհին[14]. եւ կեալ նոցա անառակութեամբ իբրեւ զանասունս եւ զգազանս:

Եւ յառաջնումն ամին յայտնել ի Կարմիր ծովէ՝ անդէն իսկ ի մէջ սահմանացն Բաբելացւոց՝[15] ահագին ինչ գազանի, որոյ անուն կոչիցի[11] Ովան. որպէս եւ Ապողոդորոս պատմէ ի մատենին, թէ ամենայն մարմինն ձկան էր, եւ ընդ գլխով ձկանն այլ գլուխ առնմին պատշաճեալ. եւ ի տուտնն[16] ոտք իբրեւ զմարդոյ. եւ բարբառ ըստ մարդկան բարբառոյ. որոյ պատկերն եւ ցայժմ գրեալ[17] պահի: Եւ գազանին այնմիկ, ասէ, ցերեկ ընդ մարդկան շրջել, եւ ի կերակուր ինչ ամենեւին չհպել. եւ ուսուցանել մարդկան դպրութիւնս եւ զպէսպէս հանգամանս[18] արուեստից. զձեւս քաղաքաց, եւ զմեհենաց պատշաճութիւնս, եւ զօրինաց խելամտութիւնս. եւ սահմանաց եւ բաժնից պայմանս[19] ուսուցանել. եւ զսերմանց եւ զպտղոց ժողովս[20] ցուցանել. եւ ամենեւին իսկ՝ որ ինչ ի դէպ ընտանութեան կենաց իցէ աշխարհի՝ աւանդել մարդկան. եւ յայնմ ժամանակէ հետէ այլ ումեք ինչ աւելի չգտանել[21]: Եւ ի մտանել արեգականն՝ Ովանն գազանի միւսանգամ անդրէն ի ծով մխել[22], եւ

12. *Մօրական* (հաւ), ճախնային, ջրային (թռչուն):

13. Տես **Ե. 5**, 23:

14. *Քաղդէացւոց աշխարհ*. (յն. Χαλδαΐα, Քաղդէաստան.)

15. *Սահմանացն Բաբելացւոց*, այսինքն Բաբելոնի:

16. Տես **Գ. 8**, 24:

17. Այսինքն՝ նկարեալ, կամ նաեւ՝ քանդակեալ, դրօշեալ:

18. *Հանգամանք* (արուեստից), շինելու կերպ, գիտութիւն. տես **Ա. 6**, 3:

19. *Պայման*, չափ: — *Սահմանաց եւ բաժնից պայմանս*, ըստ յն. զերկրաչափութիւն:

20. *Ժողովս*, այսինքն՝ զժողովել, զկութս:

21. Այսինքն՝ Եւ այն ատենէն ի վեր՝ ուրիշ մէկն աւելի բան մը չէ գտած:

22. *Մխիմ* (ի ծով), սուզիլ:

զցայգ ի համատարած ծովուն զտեղել[23]. եւ այնպէս երկեկից[24] իմն կեանս կեալ: Եւ յետոյ եւ այլոց գազանաց նմանեաց նմին յայտնել. եւ զՑովանայն ասէ զարարածոց եւ զառաքինութեանց գրել, եւ տալ խօսս եւ ճարտարութիւն մարդկան:

Եւ զԲէլայն ասեն, (որ յունարէն Դիոս թարգմանի եւ հայերէն Արամազդ,) թէ ընդ մէջ կտրեաց զխաւարն, եւ զատանել[25] ի միմեանց զերկինս եւ զերկիր, եւ յարդարել յօրինել[26] զաշխարհ. եւ գազանաց ոչ ժուժել լուսոյ զօրութեան, եւ սատակել: Տեսանել Բէլայ աշխարհ ինչ անապատ եւ պտղաբեր. հրաման տալ միում ի դիցն՝ յարենէն որ ի հատեալ գլխոյն իւրմէ իջանիցէ, զանգանել[27] ընդ հող, եւ ստեղծանել մարդիկ եւ այլ անասունս եւ գազանս, որ կարիցեն այսմ օդոյ ժոյժ ունել. հաստատել Բէլայ զաստեղս եւ զարեգակն եւ զլուսին, եւ զհինգ աստեղսն պատրանաց[28]: Զայս ըստ Բազմավիպին՝ Բերոսոս յառաջնում մատենին պատմէ: Բայց յերկրորդումն զթագաւորսն մի ըստ միոջէ նոյն գրէ, եւ զժամանակ զտասն թագաւորացն՝ զորմէ յառաջագոյն ասացաք, աւելի քան ի քառասուն բեւրս ամաց[29] ձգէ:

Իսկ արդ եթէ[30] արդար խօսել ինչ ոք զՔաղդէացւոցն կարծիցէ[31], որ զայնչափ թիւ ամաց գրեցին, ապա յի-

23. *Զտեղիմ*, զտեղի առնուլ, կենալ:

24. *Երկեկից*, (գուցէ՝ *երկակեաց, երկկեցիկ.*) երկակենցաղ:

25. *Ասեն թէ ընդ մէջ կտրեաց, — եւ զատանել (նմա) ի միմեանց ..:* Այստեղ դիմաւոր եւ անդէմ բայ իրարու խառնուած են:

26. *Յարդարել յօրինել*, (յն. միայն διατάσσω,) կարգաւորել:

27. *Զանգանել (ընդ հող)*, հողի հետ) շաղուել:

28. *Աստղ պատրանաց*, մոլորակ. — յն. πλανήτης. *Մոլորական, Թափառական* բառերը հոս իբրեւ մոլորեցուցիչ իմացուեր է:

29. *Քառասուն բիւրս ամաց*, տես քեր. 284. *Հազարաց մարդկան. հազար մի հեծելոց. բիւրուց բիւրս մարդկան:*

30. *Եթէ ... ապա*. տես Ա. 5, 6:

31. Այսինքն՝ Եթէ ոք կարծիցէ ինչ՝ եթէ արդար խօսեցին Քաղդէացիք: — Յունարէն հայցական անուն բային հայկաբանութեան կանոնով տրական կամ պատմական հոլով կը դրուի՝ աներեւութի քով, (երբ որ գլխաւոր բայն է՝ *կարծեմ*,

բաւի իցէ Նոյա եւ այլոց պատիր պատմութեանցն հաւատալ[32]։ Ապա թէ այս անցանէ զանցանէ ըստ բնութիւն, եւ ամենեւին[33] իսկ անվաւերական է. թէպէտ եւ այլազգ ինչ իմանայցի։ Իսկ եթէ զայս այսպէս ոք համարիցի, զորին հետ գայ՝[34] եւ զժամանակացն ճառս չառնուլ յանձն առանց քննութեան։ Եւ եթէ այնչափ հազարաց ամաց՝[29] որ ըստ Նոյա ժամանակագրութեան ժողովին, պայազատս ազգաց հանգոյն բազմութեան ժամանակին[35] յառաջ բերէին, եւ իրս ինչ եւ գործս՝ որ ի միջի գործեցան՝ միաբան ըստ երկայնութեան ժամանակացն, թերեւս յիրաւի ոք այսր անդր հարկանէր[36], թէ գուցէ արդեւք[37] կայցէ ի նոսա ճշմարտութիւն։ Իսկ եթէ տասն միայն առն կալուածոց[38] այնչափ բեւրս ամաց համարեցան, ո՞ ոք ոչ զառանցութիւն զայնպիսի բանսն եւ առասպել համարիցի[39]։ Գուցէ ուրեք անուանեալ շարքն՝[40] ոչ զառ ի մէնջ կարծեալ ամս[41] նշանակիցեն, այլ այլ ինչ սակաւաւոր ժամանակի անջրպետութիւն։ Քանզի եւ առ Եգիպտացւոց նախնեօքն լուսնականս իմն ասէին. այս ինքն է զամսաւոր աւուրսն յերեսուն աւուրս բովանդակեալ տարիս կոչէին[42],

ասեմ, եւն.։) Ինչպէս. Զմարդոյ յիրաւի ասեմք կրել պատուհաս ընդ որոց գործիցէ։ Զորմէ համբաւեն առնել՝ ...։ Անփորձ ի չարեաց նշանակեաց զանձէն լինել։ — Զերկինս կամիմ առնուլ քեզ տոկոսիս. կ'ուզեմ որ զերկինքն առնուս տոկոսիք։ Աղաչէր ելանել նմա արտաքս։

32. Անոնց ուրիշ սուտ պատմութեանցն ալ հաւատալ։

33. Տես Բ. 3, 24։

34. Զաորին հետ զայ, անկէ կը հետեւի։

35. Ժամանակին երկայնութեանն համեմատութեամբ ցեղերու յաջորդութիւններ։

36. Այսր անդր հարկանիմ, երկմտիլ, տարակուսիլ, դեգեւիլ։

37. Գուցէ արդեւք. չըլլայ թէ։

38. Կալուած, հոս՝ իշխանութիւն գրաւելը, պետութիւն վարելը, (որ յն. κράτος բառին տեղ դրած կ'երեւայ.) այսպէս կ'ըսենք՝ ծովակալ. աթոռակալ. ամենակալ. ունել զաշխարհ. զիշխանութիւնն ունէին, եւն։

39. Զառանցութիւն, ցնորաբանութիւն, բանդագուշանք։ — Փոխ՝ Ո՞ ոք զայնպիսի բանսն զառանցութիւն եւ առասպել ոչ համարիցի։ Վերը՝ 1, 27։

40. Շար, (քաղդէերէն բառ.) որոշ տարիներու միջոց, շրջան։ — Անուանեալ շարքն. շար ըսուածները։ — Յառաջին անուանեալ թագաւորէն Նոյա. իրենց առաջին թագաւորն ըսուածէն։

41. Փոխ՝ Զ'ի մէնջ։ Տես վերը 1, 8։ — Գուցէ ուրեք, չըլլայ թէ։

42. Ամիսներն երեսուն օր համրելով տարի կ'անուանէին։

եւ այլք [ժ]ամս զերեքամսեայ ժամանակսն անուանէին[43], *զժամանակսն*[44] *ասեմ. եւ ըստ իւրաքանչիւր տարեաց զերեքամսեայ փոփոխմունս՝ ի տարի համարէին: Ըմբռն եւ ի դէպ է*[45], *թէ եւ Քաղդէացւոց անուանեալ շարն՝ կամ նոյնպիսի ինչ յայտ առնել:*

Եւ արդ տասն միայն ազգս յԱզովրայ յառաջին անուանեալ թագաւորէն Նոցա[40] *մինչեւ ցՔսիսութրոն*[46] *համարին. առ որով զլինել մեծի ջրհեղեղին վիպագրեն: Նա եւ յԵբրայեցւոց գիրս՝ տասն ազգս ասէ յառաջ քան զջրհեղեղն Մովսէս*[47]. *քանզի եւ առ ի յԵբրայեցւոց*[48] *այնչափ պայազատութիւնք արանց մի ըստ միոջէ*[49] *գրին, յառաջին մարդոյն որ պատմի ի Նոցանէն՝ մինչեւ ցջրհեղեղն: Այլ Եբրայեցւոց պատմութիւնն զտասն ազգացն ամ՝ յերկուց հազարաց ուրեմն թիւ ժողովէ*[50]: *Իսկ Ասորեստանեացն՝ մանրահետեալ մանր*[51] *զազգսն, հասարակ թուոց՝*[52] *հանգոյն Մովսիսի գրոցն ունի. բայց զժամանակսն ոչ նոյնգունակ: Քանզի հարեւր քսան շարս ասեն ունել տասն ազգացն. զորմէ համբաւեն առնել*[53] *ժամանակս ամաց երկու հազար քառասուն եւ երից բիւրուց:*

Եւ արդ մերձ է[54] *եւ քեզ անդստին յայսցանէ, որ զճշմարտութեան բանիւն գայցես*[55], *յանձնէ իմանալ՝*

43. Ասէին, կոչէին, անուանէին, *նոյնանշանակ պէսպիսութիւն:*

44. Ժամանակը, (երեքամսեայ) փոփոխմունք, *տարւոյն (չորս) եղանակները:*

45. Ըմբռն եւ ի դէպ է, *վայել է, պատշաճ է. հոս՝ հաւանական է, կարելի է: Տես* Զ. 1, 30:

46. Քսիսութրոն, *յն. ձեւով հայցական է, փոխ՝ ցՔսիսութրոս, որ յն. ուղղականի ձեւ է: Տես Քեր.* 193:

47. *Անուան բայի դիբքը. տես եւ* Ա. 12, 33. Գ. 9, 10. *եւն:*

48. Առ ի յԵբրայեցւոց. *Եբրայեցւոց քովը. տես* 1, 25:

49. Այնչափ պայազատութիւնք մի ըստ միոջէ, *իրարու ետեւէ նոյնչափ յաջորդութիւնք. ծան.* 35:

50. Յերկուց հազարաց ուրեմն թիւ ժողովէ, *իբր երկու հազար տարւոյ թիւ կը գումարէ:*

51. Մանրահետեմ մանր, *մանր կրկտել, մանրամասն յառաջ բերել:*

52. Հասարակ թուոց, *համրանքին հաւասար:*

53. Առնելին *նշանակութիւնն այստեղ նոր լեզուաց պէս է:*

54. Մերձ է (իմանալ), *դիւրին է (հասկնալ):*

55. *Այսինքն՝ ճշմարտին հետամուտ ըլլալովդ:* Գ. 1, 6:

եթէ Քսիսութրոն[56] նոյն է՝ որ ի Հեբրայեցւոցն Նոյ կոչի, առ որով եղեւ մեծ ջրհեղեղն. զորմէ եւ Բազմավիպին գիրք տան ծանօթս[57], քանզի գրէ զնմանէ այսպիսի ինչ։

3.

Աղեքսանդրի Բազմավիպի վասն ջրհեղեղին։

Ի վախճանել, ասէ, Ոտիարտեայ՝ Նորին որդւոյ Քսիսութրայ թագաւորել շարս ութեւտասն. եւ առ Նովաւ լինել մեծի ջրհեղեղին։ Եւ ի գրի հարեալ[1] մի ըստ միոջէ այսպէս պատմէ։

Կրոնն, ասէ, Նմա ի քուն յայտնել[2], (զոր Հայքն անուանեն Արամազդայ, եւ այլք՝ Ժամանակ[3],) ի հնգետասաներորդում Դեսիոս ամսեան, որ է Մարերի[4]. մարդկան ի ջրհեղեղէն սատակել. հրաման տալ՝ զամենայն զառաջինս եւ զմիջինս եւ զվերջինս մատենից[5] փորել եւ դնել յԱրեգ քաղաքին Սիպարացւոց։ Նաւ գործել եւ ի ներքս մտանել՝ հանդերձ ազգականօք եւ կարեւոր բարեկամօք[6]. համբարել ի ներքս ռոճիկս եւ ըմպելիս. մուծանել եւ զազանս եւ թռչունս եւ չորքոտանիս. եւ ամենայն կազմածովք պատրաստ լինել ի նաւարկել։ Հարցեալ՝ թէ յո՞ ուրեք արդեւք նաւարկիցէ. պատասխանի արարեալ, թէ առ դիսն, աղօթս առնել՝ զի բարիք մարդկան լինիցին։ Եւ չստունգանէր գործել զգործ նաւագոր-

56. Յուն. համաձայնութեան համեմատ՝ (զՔսիսութրոս Նոյն լինել.) հոս հայցական վերջաւորութիւնը պահուեր է։ Թէրեւս ուղղելի՝ Քսիսութրոսն նոյն է։

57. ծանօթս տամ (զիմբէ), ճանչցընել, տեղեկութիւն տալ։

---

1. Ի գրի հարկանել, գրել, գրի անցընել։ Քեր. 241, **ծան։

2. Ասէ բային պատճառաւ յաջորդ նախադասութեանց բայերն անդէմ գրուած են. — յայտնել, սատակել, հրաման տալ, փոխ՝ թէ յայտնեցաւ, եւայլն։

3. Զկրոնոս (ոմանք) Արամազդայ հայր կ'ըսեն, եւ ոմանք՝ թէ Ժամանակ (դիքն) է։ Χρόνος, ժամանակ։

4. Մարերի, Հայոց տասներորդ ամիսը։

5. Այսինքն՝ Զառաջին ... մատեանսն։ Տես Քեր. Ցեռինք ոչխարացն, 284, 285։

6. Կարեւոր (բարեկամք), մերձաւոր, մտերիմ, սիրելի, եւն։

գութեանն[7]. որոյ երկայնութիւնն էր հնգետասան փտաւան, եւ լայնութիւնն երկու փտաւանք[8]:

Հանդերձեալ կազմեալ[9] ըստ ամենայնի որպէս եւ առ հրաման, զկին եւ զորդիս եւ զկարեւոր բարեկամս ի ներքս մուծանել: Ի հասանել ջրհեղեղին եւ փաղփաղակի ցածնուլ[10], թռչունս ինչ արձակել քսիսութրայ, եւ (նոցա) չգտանել ուտել ինչ՝ եւ ոչ տեղի եւ դադար իջանելոյ. դարձեալ միւսանգամ առնուլ զնոսա ի նաւն. եւ յետ սակաւ ինչ աւուրց դարձեալ արձակել այլ հաւս, եւ նոցա եւս միւսանգամ անդրէն ի նաւն գալ՝ կաւով թաթախ զմագիլսն բերեալ[11]: Ապա երրորդ անգամ արձակել, եւ անդրէն միւսանգամ չգալ ի նաւն: Յայնժամ իմանալ քսիսութրայ՝ եթէ յայտնեալ բացեալ[12] է երկիր. քակել զկողմ մի ձեղուան նաւին. եւ տեսանել երթեալ յեցեալ[13] զնաւն ի լեառն ինչ: Ելանել կնաւ եւ դստերբ միով հանդերձ, եւ ճարտարապետաւ նաւին, եւ երկիր պագանել յերկրի, բագին կանգնել եւ զոհ դից մատուցանել. եւ այնուհետեւ չիք յաչաց լինել՝[14] նոքօք հանդերձ որք ընդ նմա ի նաւէն ելանէին: Եւ որք անդէն ի նաւին մնային եւ չելանէին ընդ քսիսութրեանց՝ ելեալ յետոյ խնդրէին զնա, եւ յանուանէ շրջէին գոչէին կո-

7. Գործ նաւագործութեան. տես Ա. 19, 7. գործ դրօշագործութեան, գործ չարագործութեան:

8. Հնգետասան փտաւան, — երկու փտաւանք. եզակի ձեւ թուականին եզ. գոյական, անեզականին յգ. գոյական: Այսպէս եւս՝ Զհինգ նկանակն եւ զերկուս ձկունս: Տես Ա. 18, 1:

9. Հանդերձել կազմել, պատրաստել. աւելադրութեամբ երկու նոյնանշան բայ:

10. Եւ փաղփաղակի ցածնուլ, փխկ՝ Եւ է ցածնուլ փաղփաղակի: Քեր. 387, Ի:

11. Երբեմն գործիականով մը զալ, երթալ ըսելու տեղ՝ կը գործածուի հայցականով բերել, տանել. ինչպէս հոս՝ Կաւով թաթախ զմագիլսն բերեալ, փխկ՝ կաւով թաթախ մագլօքն եկեալ: Զիւղաթուրմ ցցունմն յանդգնեալ հոլանեալ հող ի գլուխ տանէին: Զիւր զգեստիւն քծքձեալ պատառատուն արտաքս բերէր, փխկ՝ քծքձեալ պատառատուն զգեստիւն գայր արտաքս:

12. Յայտնեալ բացեալ, (յն. ἀναφαίνω, վերերեւիմ.) երեւան ելած:

13. Երթալ աւելադրութիւն. տես Գ. 10, 27:

14. Չիք յաչաց լինիմ, աներեւոյթ ըլլալ:

չէին[15]: Քսիսութրայ չերեւեալ այնուհետեւ Նոցա. բայց ձայն բարբառոյ յօդոցն եկեալ՝ պատուէր տայր, եթէ պարտ է Նոցա դիւցապաշտս լինել, եւ եթէ ինքն վասն դիւցապաշտութեանն երթեալ բնակիցէ ի բնակութիւն դիցն. եւ կնոջն Նորա եւ դստեր եւ Նաւապետին ի Նոյն պատիւ վայելել: Եւ դուլ եւ պատուէր տալ[16] Նոցա՝ երթալ միւսանգամ ի Բաբիլոն. եւ թէ այնպէս ինչ հրամանք դիցն իցեն՝ Նոցա երթալ ի Սիպարացւոց քաղաքէն փորել հանել զմատեանսն՝ որ ծածկեալ կայցեն անդ, եւ տալ մարդկան. եւ եթէ տեղին յորում վայր ելեալ կային՝ Հայոց աշխարհն[17] է:

Եւ Նոցա լուեալ զայն ամենայն՝ զոհս դից մատուցանել[18]. եւ ի հետիոտս ի Բաբիլոն գնալ: Եւ ի Նաւէն որ չոգաւ դադարեաց ի Հայս[17], եւ ցայժմ սակաւ ինչ մասն ի Կորդուացւոց լերինն ի Հայոց աշխարհին մնալ նշխար[19] ասեն. եւ ոմանց քերել բերել ի ծեփածոյ Նաւէն Նաւթոյ՝[20] ի բժշկութիւն եւ ի քնքոց[21] ցաւոց ինչ բժժանաց: Եւ Նոցա երթալ հասանել ի Բաբէլոն[22], փորել ի Սիպարացւոց քաղաքին, եւ զմատեանսն հանել. եւ բազում քաղաքս շինել, եւ մեհեանս դից կանգնել, եւ միւսանգամ զԲաբէլոն Նորոգել:

15. *Գոչէին կոչէին*, (յն. միայն βοῶντας, գոչելով.) Նոյնաձայն աւելադրութիւն է ինչպէս նաեւ՝ *Հնչել գոչել. բչել գոչել. մնչել մռնչել. հաչել հառաչել. հաչել մաչել. որոտալ փորոտալ*, եւ այլն: Քեր. 466, Գ.:

16. Տես վերը՝ **1**, 15:

17. Տես Ա. **19**, 11:

18. Օրինակը՝ *մատուցանեն*:

19. Տես վարը՝ **4**, 1:

20. Այսինքն՝ ի ծեփածոյ անտի Նաւթոյ Նաւէն, կամ ի ծեփածոյ Նաւթոյ անտի Նաւէն:

21. *Քնքոց*, հոմ՝ քնքելոյ միքոց կամ քնքումն:

22. *Բաբիլոն* եւ *Բաբիղոն*՝ տես Քեր. 489, **ծան:

Դ.

Աքիդենեայ վասն ջրհեղեղին եւ վասն աշտարակագործութեանն:

Յետ որոյ այլք տիրեցին, եւ Քսիսութրոս. որում Կռոնոս յառաջագոյն գուշակեաց լինել յաճախութիւն[1] անձրեւաց ի հինգերորդումն Դեսիոս ամսոյ, որ է Մարերի: Հրաման տայ՝ զմատեանս ամենայն յԱրեգ քաղաք Սիպարացւոց թաքուցանել: Եւ իբրեւ Սիսիթրոս զայն ի գլուխ հանեալ վճարէր[2], մինչդեռ առագաստ ձգեալ նաւարկել ի Հայս կամէր, յանկարծակի հասանէին նաւավարքն յԱստուծոյ[3]: Յերրորդ աւուր՝ յորժամ անձրեւքն ցածնուին. արձակէր հաւս ինչ ի հաւուց[4], դէտակն կալեալ՝ եթէ կարիցե՞ն զերկիր փարատեալ ի բազմութենէ ջուրցն տեսանել: Եւ նոցա յածեալ ընդ անհուն համատարած ծովն ծփանաց՝[5] չգտանէին ուրեք ոտից դադար. անդրէն առ Սիսիթրոս յետս դարձեալ դիմէին[6]. եւ դադարեալ այլ եւս երիս աւուրս՝ դարձեալ արձակէր. եւ եկեալ՝ կաւով թաթախ զմագիլսն բերէին[7]: Եւ անդէն վաղվաղակի դիքն զնա ի մարդկանէ հեռակորոյս առնէին[8]. եւ

1. Գուշակեաց լինել յաճախութիւն. վերը՝ (3, 19.) Մնալ ճշմարիտ ասեմ: Աներեւութի քով անորոշ (հ.յգ.) անուն բայի. տես Քեր. 217, Բ. Այսպէս եւս՝ Նշանակեաց սով մեծ լինել: Ասէին որոտումն լինել: Դէպ լինէր երեւել արս հեծեալս: — Գուշակեմ, տես Ա. 6, 22: — Յաճախութիւն, Դ. 19, 5:

2. Ի գլուխ հանեալ վճարեմ, կատարել. գլուխ հանել:

3. Հայերէնի պերճութիւններէն է պատմական գրուածոց մէջ անկատար գործածել փոխ կատարեալ ժամանակի: Քեր. 367, Ե. եւ Ա. 5, 25:

4. Հաւս ինչ ի հաւուց, թռչուններ. — ի հաւուց աւելադրութիւն է: Այսպէս նաեւ. Օր մի յաւուրց. անգամ մի յանգամոց. մարդ ոք ի մարդկանէ, աղքատ յաղքատաց: Քեր. 463:

5. Անեզր համատարած եւ ալէկոծեալ ծովուն վրայէն պտըտելով:

6. Յետս մակբային հետ առվորական են այսրէն, այդրէն, անդրէն՝ դէմքին համեմատ, կամ իբրեւ զարդու յաւելուած, (ինչպէս այստեղ.) եւ կամ փոխ. այսր, այդր, անդր ըսելու:

7. Փոխ՝ թաթախ մագլըքն գային. տես 3, 11:

8. Հեռակորոյս առնեմ, աներեւոյթ, անհետ ընել:

նաւն երթեալ յաշխարհն Հայոց դադարէր. եւ ի փայտիցն դեղ օգնականութեան բնակչաց աշխարհին պարգեւէր:

Եւ զի այսիւ եւ Աբիդենոս զնոյն ձեւ բանից Եբրայեցւոց պատմութեանն զջրհեղեղէն՝ միաբանէ[9], թուի ինձ թէ ամենեցուն իսկ յայտ է: Իսկ եթէ զի Յոյնք էին պատմագիրքն կամ Քաղդէացիք, եւ այլով անուամբ զնոյն անուանեցին՝ Քսիսութրոս կոչելով, ընդ այն չէ ինչ պարտ զարմանալ: Եւ եթէ դիս ըստ իւրեանց սովորութեանն փոխանակ Աստուծոյ յորջորջեցին[10], եւ զաղաւնոյն լռեցին՝ եւ հաւս խառնիխուռն[11] անուանեցին, եւ ընդ այն չէ ինչ պարտ կարի զարմանալ: Եւ զայս Աբիդենոս ի Քաղդէացւոց պատմութեանն զջրհեղեղէն:

Նոյն եւ վասն աշտարակագործութեանն՝ միաբան Մովսիսի պատմութեանն գրէ զայս ձեւ օրինակի[9]:

Յորում[12], ասեն, դիպեալ առաջնոցն՝ զօրութեամբ եւ յաղթանդամութեամբ յուղացեալ[13], մինչ եւ զդիսն եւս անգոսնել եւ յանպիտանութիւն հատանել[14]: Սկսանէին զբարձրաբերձ զբուրգն կանգնել, որ այժմ Բաբելոն կոչի. եւ իբրեւ մօտ յերկինս հասուցանէին դիցն, այնուհետեւ հողմոց դից օգնական լեալ՝[15] մղէին եւ

9. *Այսիւ*, անսովոր գործիական, փոխ՝ Այսու, այսուիկ: Կայ նոյնպէս՝ *Այնիւ զբօսնուցուս*. (Ռոկ. Պգ:) — *Եւ Աբիդենոս զնոյն ձեւ բանից՝ Եբր. պատմութեանն միաբանէ*. Աբիդենոս ալ նոյն խօսքերով Եբրայ. պատմութեան հետ կը միաբանի: — Գործիականի նշանակութեամբ հյց. կը դրուին իբրեւ մակբայակերպ՝ *Զնոյն ձեւ բանից. զայս ձեւ օրինակի. օրինակ զայս. զնոյն օրինակ. ձեւ զայս օրինակ. աէս զայս օրինակ. զնոյն օրինակ. զոր օրինակ*, եւայլն. որ ըսել է՝ նոյն խօսքերով, այս կերպով, այսպէս, նոյնպէս, ինչպէս, եւն: Քեր. 454: — *Միաբանեմ, եցի*, (չէզ.) միաբանիլ, համաձայնիլ:

10. *Անուանեմ, կոչեմ, յորջորջեմ*, նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

11. *Խառնիխուռն*, անորոշակի:

12. *Յորում* ժամանակի:

13. Իմա՝ *յուղացելոց*: — *Յուղանամ*, հոս՝ փքանալ:

14. *Յանպիտանութիւն հատանիմ*, ինք զինքը չարութեան տալ: Այսպէս եւս՝ *Հատանիմ ի յոռութիւնս, ի ծուլութիւն, ի ծաղր, ի զարչարանս*: Բ. 6, 9:

15. *Հողմոց* սեռական. *դից* տրական: Հովերը դից օգնելով:

յերկիր կործանէին զմեքենաւոր գործն անարեացն[16]. եւ յատակն[17] կործանեալ՝ Բաբելոն անուանէր: Որ ցայն վայր[18] միաշուրթն համալեզուք[19] էին, եւ[20] ի դիցն բազմամբոխ խառնախօս խղուըրտիւն[21] ի միաբանեալսն եկեալ մտանէր: Եւ յետ այնորիկ Կրոնն եւ Տիտանն ի մարտ պատերազմի[22] ընդ միմեանս բախէին:

5.

Աբիւդենայ վասն Սենեքերիմայ:

Յայնմ ժամանակի քսաներորդ եւ հինգերորդ եւ Սինեքերիբ ուր ուրեմն ի թագաւորելոցն գտանէր[1]. որ զԲաբելոնն ի ներքոյ ձեռին նուաճեալ հնազանդէր, եւ ի ծովեզերին Կիլիկեցւոց աշխարհին զտորմիղ նաւամարտիկ նաւացն[2] Յունաց վանեալ վկանդէր[3]. եւ շինէր եւ զմեհեանն Աթենացւոց[4], արձանս պղնձիս կանգնեալ, եւ գրով, բայ ասէ[5], զքաջութիւնս դրոշմէ. եւ զՏարսոն զձեւ եւ զօրինակ Բաբելոնի շինէր[6]. զի եւ ընդ մէջ Տարսոնի գետն Կիւդնոս անցանիցէ՝ որպէս գունակ[7] Արածանւոյ ընդ մէջ Բաբելոնի:

16. *Անարի, հու՝ հսկայ, վիթխարի:*
17. **Փխկ՝ Ի յատակն.** տես **Բ. 12,** 3:
18. *Ցայն վայր,* ցայնժամ:
19. *Միաշուրթն համալեզու.* (յն. միայն ὁμόγλωσσος, համալեզու.) նոյնալեզու. տես եւ Բ. **12,** 23:
20. *Ու* աւելադրութիւն:
21. *Բազմամբոխ խառնախօս խղուըրտութիւն,* (յն. πολύθρα φωνή,) աղմկալից ձայն, խառնաձայն բարբառ: Գ. **7,** 14:
22. **Օրինակը՝** *Կրոնն ի Տիտանն մարտ պատերազմի..:*

---

1. Նոյն ժամանակը վերջապէս Սենեքերիմ ալ թագաւորողներուն քսանուհինգերորդն եղաւ:
2. *Տորմիղ նաւամարտիկ նաւաց,* պատերազմական նաւերու խումբ. (տճ. տօնանմա:)
3. *Վանեալ վկանդեմ,* յաղթել, ցիրուցան ընել:
4. *Աթէնք՝* վերջահոլովներուն մէջ կ՚ըսուի *Աթէնացւոց.* տես քեր. 194: — Հոս թերեւս Զմեհեանն *Աթէնասայ:*
5. *Բայ ասէ,* տես **2,** 1:
6. **Փխկ՝ Եւ զՏարսոն** շինէր ըստ ձեւոյ եւ ըստ օրինակի Բաբելոնի: **Տես 4,** 9:
7. *Որպէս գունակ (Արածանւոյ),* ըստ օրինակի (Եփրատ գետոյ): — Աւելի ուղիղ կ՚երեւայ՝ *պէս գունակ:*

Ըստ նմանէ եւ յետ նորա[8] Ներգիլոս թագաւորեաց, որ յորդւոյն Ագրամելեայ[9] վախճանէր։ Եւ զնա նորին եղբայր Աքսերդիս՝ միահայր եւ ոչ համամայր՝[10] սպանանէր, եւ հալածական զզօրականն ի Բիւզանդացւոց քաղաքն արկանէր։ Որ նախ վարձկանութիւնս օգնականութեան[11] ինքեան գումարէր. յորոց մի ոմն էր Պիւթագորոս՝ Քաղդէացւոց իմաստութեանն աշակերտ։ Այլ Աքսերդիսն զԵգիպտոս եւ զկողմանս խոր Ասորւոց կալեալ շահէր[12]. յորմէ[13] եւ Սարդանապաղոսն էր։

Յետ որոյ Սարակոսն Ասորեստանեաց թագաւորէր։ Ի վերայ հասեալ՝[14] թէ զօր խառնիճաղանճ ի ծովէ ի վերայ խաղաց ելանել[15], զԲուսաղոսորոս զօրավար վաղվաղակի ի Բաբելոն առաքէր։ Եւ նորա՝ խորհուրդ ապստամբութեան խորհեալ, զԱժդահակայ զՄարաց նահապետի զԱմուհեան դուստր՝[16] իւրում որդւոյն Նաբուկոդրոսորայ խօսէր կնութեան։ Եւ յետ այնորիկ փութանակի չուէր խաղայր հասանել ի վերայ Նինեայ, որ է Նինուէ քաղաք։ Ազդ լինէր վասն այնր ամենայնի Սարակայ արքայի. հրձիգ առնէր զարքունիսն Եւովրիտայ։ Իսկ Նաբուկոդրոսորայ առեալ զիշխանութիւն թագաւորութեանն՝ ամուր պարսպաւ զԲաբելոն պատէր։

Եւ յետ սորին բանից Աբիդենոս եւ որ ինչ իրք զՆաբուքոդոնոսորայ իցեն՝[17] միաբանս Եբրայեցւոց գրոցն յօրինեալ կարգէ՝ պէս զայս օրինակ[18]։

8. *Ըստ նմանէ եւ յետ նորա*, նոյնանշան են. իրմէ ետքը։ Տես Քեր. 162, *ծան։

9. Իմա՝ *Յորդւոյ իւրմէ յԱդրամելեայ։*

10. *Միահայր*, նոյն հօրմէ. — *Համամայր*, նոյն մօրմէ։

11. *Վարձկանութիւնս օգնականութեան*, վարձուոր օգնական զօրքեր։

12. *Կալեալ շահիմ*, կամ *շահեալ ունիմ*, *շահեալ տիրեմ*. բռնել, տիրել։

13. Այսինքն՝ ուստի, յորմէ աշխարհէ։

14. *Ի վերայ հասեալ*, իմանալով։

15. Այսինքն՝ Թէ ի ծովէ զօր խառնիճաղանճ խաղաց ելանել ի վերայ (իւր)։ Քեր. 433։

16. Նախադրի կրկնութիւն։

17. *Եւ որ ինչ իրք զՆաբուքոդոնոսորայ իցեն*. Նաբուքոդոնոսորայ վերաբերեալներն ալ։

18. Տես 4, 9։

6.

Աբիւդենեայ վասն Նաբուքոդոնոսորայ:

Նաբուքոդրոսորայ առեալ զիշխանութիւնն՝ զԲաբելոն պարսպէր պարսպով եւ երեքկին պատուարաւ, հանգոյն հնգետասանից աւուրց ժամանակաւ[1]. եւ զգետն Արմակաղէս յԱրածանւոյ հանեալ տանէր. եւ զջրհոր բարձաւանդակին[2], որ առ Սիպարացւոց քաղաքին՝ շուրջ փորեաց քառասուն հրասախ, եւ խորութիւն քսան գիրկ: Եւ դրունս կանգնեաց՝ որ բանայցեն[3] եւ զընաւ դաշտն ոռոգանիցեն. եւ անուն կոչի դրանցն Էքէտոգնոմոնաս. որպէս թէ կամս ինչ եւ յօժարութիւն յանձնէ ունիցին: Պարսպեաց եւ զկարմիր ծովու զեզր յալեաց ծփանաց[4]: Եւ զՏերեդոն քաղաք շինեաց ի մուտս աշխարհին Արաբացւոց: Եւ զարքունիսն՝ մատաղատունկ տնկովք[5] ծառոց զարդարեաց. եւ անուն կոչեաց՝ կախաղանաւ բուրաստանս[6]: Եւ ապա մի ըստ միոջէ մեկնութիւն ընծայեցուցանէ անուանելոյ կախաղանաւոր բուրաստանին[7], զոր, ասէ, եւ Յոյնք յանուանելոց յեւթն չքնաղ հրաշակերտից[8] համարին:

Եւ դարձեալ ի միւսում վայրի նոյն այր պատմէ ձեւ

1. *Հանգոյն հնգետասանից աւուրց ժամանակաւ*, գրեթէ տասնուհինգ օրուան միջոցի մէջ:

2. *Բարձաւանդակ*, բարձր տեղ: Կը գրուի նաեւ *բարձուանդակ*:

3. *Բանայցեն*, (չէզ.) բացուին:

4. **Օրինակն**՝ *աղեաց ծփանաց*:

5. *Տունկ մատաղատունկ*, փխկ՝ Տունկ *մատաղ*: — Աւելադրութեան տեսակ մըն է՝ պարզ ածականն իր գոյականին հետ բարդել: Այսպէս են նաեւ՝ *Մահ ժանտամահ. Ձայն չարաձայն. Բեռն ծանրաբեռն. Ձոր խորաձոր. Բան քաղցրաբան. Շահ մեծաշահ. Ցող մանրացող. Մազ աղուամազ.* եւայլն: — Գոյականը վերջ թողով՝ *Մատաղատունկ տնկովք. Սպառազէն զինուք. Նաւատորմիղ նաւուք*: Տես եւ **Ա. 19**, 7:

6. *Կախաղանաւ բուրաստան*, կամ *բուրաստան կախաղանաւ*, քիչ մը վարը՝ (**7**, 46) *կախաղանաւոր բուրաստան*, կախուած պարտէզ: Այսպէս ալ՝ *Գործ կախաղանաւ*. (տճկ. մուալլէք): — **Օրինակն**՝ *կախաղանաբուրաստանս*:

7. Կխ. բուրաստան բուսածին:

8. *Եւթն հրաշակերտք*, (հին աշխարհի) եօթն հրաշալիքն:

զայս օրինակ[9]։ Ամենայն ինչ, ասէ, ի սկզբանէ[10] ջուր էր, որ անուանեալ կոչէր Ծով, եւ Բելոսն ցածուցանէր զնոսա. եւ իւրաքանչիւր[11] աշխարհս բաժանէր տայր. եւ զԲաբելոն պարսպեալ պատեալ ամրացուցանէր[12]. եւ իբրեւ բաւական ժամանակք ի վերայ անցեալ յերկարէին[13], եղծանէր. զորս[14] միւսանգամ Նաբուկոդրոսորոս պարսպէր։ Եւ տեւէր բաւէր[15] մինչեւ ի ժամանակս Մակեդոնացւոցն իշխանութեան՝ հանդերձ դրօքն պղնձակերտիւք։ Զայս ամենայն Աբիդենոս հանգոյն Դանիելի վիպագրէ։ Լուր եւ Աբիդենեայ. քան զՀերակլէս, ասէ, նա զօրագոյն էր. որ եւ գրէ իսկ պէս զայս օրինակ բանից[16]։

Մեծազօրն, ասէ, Նաբուկոդրոսորոս, որ ուժգնագոյն էր քան զՀերակլէս, ի Լիբէացւոց եւ յԻբերացւոց աշխարհն զօրաժողով լինեալ հասանէր, եւ վանեալ վկանդեալ ընդ ձեռամբ նուաճէր[17]. եւ զմասն մի ի նոցանէն յաւաջակողմն Պոնտոս ծովու տարեալ բնակեցուցանէր։ Եւ ապա յետ այնորիկ պատմի ի Քաղդէացւոց, թէ իբրեւ եկն եհաս անդրէն[18] յարքունիսն, դից իրիք[19] մտեալ կալեալ զմիտսն, խօսէր ձեւ զայս օրինակ[16], թէ ես Նաբուկոդրոսորոս, ո՛վ Քաղդէք Բաբելացիք՝ զվիշտս ինչ որ ձեզ հասանելոց իցեն՝ յառաջագոյն պատմեցից. եւ այլ ինչ մի ըստ միջէ ի սոյն յարեալ[20] պատմէ։ Յետ որոյ զնորումբք ածեալ մատենագիրն խօսի, թէ՝ որ ձոխութեամբն իմն հրամանս տայր, յանկարծակի անհետ յաչաց կորնչէր[21]։ Եւ Նորին որդի Ամիղմարովդոկոս թագաւորէր. զոր իւրն

9. Ձեւ զայս օրինակ, տես վերը՝ 4, 9։

10. Ի սկզբանէ շատ անգամ կ'ըսուի փոխ՝ ի սկզբանն։

11. Իւրաքանչիւր, հոս տրական է. ամէն մէկուն։

12. Պարսպեալ պատեալ ամրացուցանել. յն. τείχει περιβαλεῖν, պարսպաւ շուրջ պատել։

13. Փոխ՝ ի վերայ անցանէին։

14. Օրինակն՝ զորոց, դրինք ըստ յունին։

15. Տեւել բաւել, տեւել, դիմանալ։ Տես Գ. 20, 1։

16. Պէս զայս օրինակ բանից, այս խօսքերով։ Տես 4, 9։

17. Ընդ ձեռամբ նուաճել, իշխանութեան տակ առնել։

18. Միւսանգամ. տես 4, 6։

19. Դից իրիք, աստուած մը։

20. Ի սոյն յարեալ. Զնորումբք ածեալ. տես 9, 2։

21. Անհետ յաչաց կորնչիլ, աներեւոյթ, անհետ ըլլալ։

անդէն փեսայն[22] Նիգղիխարիս սպանանէր: Որոյ մի որդի մնայր ի կեանս՝ Ղաբոսսորակոս. եւ նմա հասանէր վրիպակ՝[23] բռնութեան օրհասիւ[24] մեռանել. զՆաբոնէդոքոս ի բարձ թագաւորութեանն հասուցանել[25] հրամայէր, որ չէր ինչ նմա ազն ամենեւին: Որում Կիւրոս՝ իբրեւ կալաւ զԲաբելոն՝ զԿրմանից աշխարհին զմարզպանութիւնն շնորհէր: Դարեհ արքայ յաշխարհէն վտարեաց ինչ[26]: Եւ այն ամենայն միաբան է եբրայակիր[27] գրոցն:

Ի Դանիելի պատմութիւնսն զՆաբուքոդոնոսորայ պատմի, թէ զիարդ եւ որգունակ[28] անկաւ ի մտաց: Իսկ եթէ Յունաց մատենագիրք կամ Քաղդէացիք զախտն բարեքեն[29], եւ յաստուծոյ կալեալ ասեն զնմանէն[30], եւ աստուած անուանեն զմոլութիւնն՝[31] որ եմուտ ի նա կամ զդեւ ինչ՝ որ եկն ի վերայ նորա, չեն ինչ զարմանք: Քանզի այս իսկ եւ բարք են նոցա՝ զայնպիսի ինչ զամենայն[32] յաստուած սահմանել[29], եւ աստուածս զդեւս անուանել: Զայս ամենայն Աբիւդենոս:

22. Յօդի կրկնութիւն:
23. Վրիպակ, հոս՝ ձախողութիւն, արկած:
24. Բռնութեան օրհասիւ, (յն. βιαίῳ μορῳ,) բռնական մահուամբ: Քեր. 260, Ը:
25. Ի բարձ թագաւորութեան հասուցանել. թագաւոր նստեցընել:
26. Դարեհ թագաւորն երկրէն մաս մը յափշտակեց, իրեն առաւ:
27. Եբրայակիր, եբրայեցերէն, Եբրայեցւոց քով գտնուած: Տես 1, 8:
28. Զիարդ եւ որգունակ, նոյնանշան եւ աւելադրութիւն: — Անկաւ ի մտաց, խելքը կորսնցուց: Ա. 16, 35:
29. Բարեքեմ, պատրուակել, աղուոր երեւցընել:
30. Կ՚ըսեն թէ աստուածէ մը բռնուեցաւ:
31. Մոլութիւն, կատաղութիւն, մոլեգնութիւն:
32. Զայնպիսի ինչ զամենայն յաստուած սահմանել, ամէն այնպիսի բաներն աստուածային ընել:

7.

Ի Բերոսեայ յառաջին մատենից պատմութենէ զԱղեքսանդրոսի Պողիստորայ:

Ճառեցից, ասէ, այժմիկ զառ ի Քաղդէացւոց մի ըստ միոջէ զմէնջ գրեալսն[1] եւ զպատմեալս. յորս կայ բազում միաբանութիւն եւ առ այլ եւս մեր գիրս[2]: Եւ վկայ այսոցիկ Բերոսոս է, այր Քաղդէացի յազգէ, եւ երեւելի յամենեսին՝ որք զխրատու է— զիմաստութեամբ գային[3]. քանզի եւ զաստեղագիտութեանն մատեանս, եւ որ ինչ ի Քաղդէից[4] ճարտարութիւն իմաստութեան պատմէր՝ նա եհան ի Յունաց լեզու[5]:

Նոյն իսկ Բերոսոսն[6] մատդեւր զՀետ երթեալ առաջնոցն մատենից՝ վասն ջրհեղեղին եւ բնաջինջ մարդկան ապականութեանն լինելոյ[7] զնոյն ձեւ[8] ըստ Մովսիսի պատմութեանն վիպագրեաց. եւ վասն արկղակերտ տապանին[9] որով Նովքոս[10] նախնին մերոյ ազգիս[11] ապրեցաւ, եւ երթեալ դադարէ ի գլուխս լերանց Հայաստան աշխարհին[12]: Եւ ապա մի ըստ միոջէ ի Նովքայ համարեալ,

1. *Զառ ի Քաղդէացւոց գրեալսն*. տես **1**, 25. եւ **2**, 47:
2. *Միաբանութիւն առ գիրս*, մեր միւս գրքերուն հետ ալ մեծ համաձայնութիւն կայ: — *Եւ առ այլ եւս*. տես **Ա. 8**, 18:
3. *Գալ զիւիք*. բանի մը հետամուտ ըլլալ, հոգն ունենալ, սիրով զբաղիլ: — *Խրատ*, հոս՝ բարեկրթութիւն. **10**, 1:
4. Այսինքն՝ ի Քաղդէացւոց կամ ի Քաւդէից:
5. *Հանել (ի Յունաց լեզու)*, (յունարէն) թարգմանել: **Զ. 1**. 6:
6. *Նոյն իսկ*, նոյն, նոյն ինքն: — *Նոյնին* առջեւի գոյականին վրայ ն յօդ դնել անսովոր է:
7. Այսինքն՝ վասն ջրհեղեղին եւ (Նովաւ) մարդկանն բնաջինջ կորնչելոյ: *Ապականութիւն*. **Ա. 9**, 16:
8. *Զնոյն ձեւ*, նոյն կերպով: Տես **4**, 9:
9. *Արկղակերտ տապան*, յն. միայն λάρναξ, արկղ:
10. *Նովքոս*, *Նովքայ*. Նոյ:
11. *Մերոյ ազգիս*, ինչպէս մինչեւ հիմայ անհամար տեղեր տեսանք՝ ս յօդը գոյականին վրայ կը դրուի եւ ոչ թէ ստացականին: Իսկ *մերոյս ազգի*, իմուսս սրտի, իմս որդեակ, եւայլն, սորին հեղինակներուն սովորական է: Քեր. 291. ծան:
12. *Հայաստան*, *Յունաստան*, բնտիր նախնեաց մէջ մինակ չեն գործածուիր, այլ կ՚ըսուի՝ Հայոց, Յունաց աշխարհ. *Հայաստան աշխարհ* կամ *Հայք*. *Յոյնք*: Դարձեալ կ՚ըսուի՝ *Հրէաստան երկիր*. *Փիւնիկաստան գաւառք*. եւայլն: **Ա. 19**, 11:

եւ զնոցին ժամանակսն յաւելեալ, ի Նաբուպաղասարոս ի Բաբելոնի եւ Քաղդէացւոց թագաւորն եկեալ հասանէ. եւ զնորա զիրս եւ զարութիւնս[13] պատմեալ, ապա ասէ՝ թէ յոր իրս եւ յինչ միտս առաքեաց յերկիրն Եգիպտացւոց եւ ի մեր աշխարհս[11] զիւրոյին[14] որդին Նաբուկոդրոսորոս՝ յաճախագունդ զօրօք բազմատարած բանակօք[15]: Քանզի ազդ լինէր նմա՝ թէ յապստամբութիւն մտաբերեցին[16] բնակիչք աշխարհին, եկեալ հասեալ՝ ամենեցուն շահեալ տիրէր[17]. եւ զտաճարն Երուսաղեմի հրձիգ արարեալ եղծանէր, եւ զամենայն զմերազգեայ ժողովուրդն խախտեալ[18] ի Բաբելացւոց երկիրն բնակեցուցանէր: Դէպք եւ պատահարք հասանէին[19] քաղաքին աւերել, տաճարին եղծանել՝ եւթանասնամեայ ժամանակ[20], մինչեւ ցԿիւրոս առաջին Պարսից թագաւոր: Տիրել, ասէ, Բաբելացւոյն՝ Եգիպտացւոց աշխարհին եւ Ասորւոց եւ Փիւնիկեցւոց եւ Արաբացւոց[21], անցեալ զանցեալ[22] զամենեքումբք արութեամբ եւ քաջութեամբ, որ նախ քան զնա Քաղդէացւոց եւ Բաբելացւոց թագաւորեցին: Ջնոյնս գտակաւ[23] զԲերոսայն առընթեր կարգեցից՝[24] պէս զայս օրինակ:

Ազդ եղեւ հօրն նորա Նաբուպաղասարայ, եթէ շահապն նախարարապետ՝ որ կարգեալ կայր ի վերայ աշ-

13. Բազմավանկներուն ի վերջաւորութիւնը ււ կը փոխուի կամ կը կորսուի: Այսպէս են՝ Արուութիւն կամ արութիւն. որդւութիւն. անտեղւութիւն (տեղ չունենալը). գերութիւն. աղուութիւն. այրութիւն, եւայլն. ըստ յետնոց՝ արիութիւն. որդիութիւն. աղիութիւն. այրիութիւն:

14. Իւրոյին, իւր սեպհական:

15. Յաճախագունդ զօրօք, բազմատարած բանակօք, նոյնանշաններով աւելադրութիւն. (յն. մեծաւ զօրութեամբ:)

16. Տես Ա. 5, 25:

17. Տես 5, 12:

18. Խախտեմ (զժողովուրդ), տեղէն հանել, գաղթական տանիլ:

19. Դէպք եւ պատահարք հասանէին, պատահեցաւ. (յն. միայն՝ դէպ եղեւ:)

20. Եւթանասնամեայ ժամանակ, եօթանասուն տարի:

21. Տես ծան. 12:

22. Անցանեմ զանցանեմ (զամենեքումբք), գերազանցել:

23. Գտակաւ, կամ ճշդիւ զտակաւ, (Պ.) ճշգիւ:

24. Առընթեր կարգեմ, (յն. παρατίθημι,) յարել, վրան աւելցնել:

խարհին Եգիպտացւոց եւ կողմանցն Ասորւոց եւ Փիւնիկաստան գաւառացն[12], կապարձս գարձոյց՝ յետս եկաց յապստամբութիւն: Եւ զի չէր ատակ այնուհետեւ ինքն կշտամբել[25], գումարեաց եդ ի ձեռին որդւոյն իւրում Նաբուքոդրոսորայ, որ այնուհետեւ ի չափ իսկ հասակի հասեալ էր[26], մասն ինչ ի զօրացն. եւ առաքեաց երթալ ի վերայ: Երթեալ հասեալ Նաբուքոդրոսորոս՝ խումբ գործեալ տայր պատերազմ[27] ընդ ապստամբին, եւ յաղթէր. եւ զաշխարհն՝ որպէս եւ էր իսկ ի բնէ՝ անդրէն ընդ իւրեանց թագաւորութեամբ նուաճէր: Իսկ հօրն նորա Նաբուպաղասարայ դէպք տային[28] ի նմին ժամու հիւանդանալ ի Բաբելացւոց քաղաքին, եւ վճարել զկեանս[29], թագաւորեալ ամս քսան եւ մի:

Զգաստ լինէր[30] յետ բազում ժամանակաց Նաբուքոդրոսորայ զհօրն վախճանէ, կարգէր յարդարէր[31] զիրս երկրին Եգիպտացւոց եւ զայլոցն աշխարհաց. եւ զգերին[22] Հրէից եւ զՓիւնիկեցւոց եւ զԱսորւոց եւ զԵգիպտացւոց ազգացն՝ հրաման տայր ումանց ի բարեկամացն հարստաբուռն[33] զօրօք եւ զայլ եւս զառ եւ զկահ եւ զկազմած[34] խաղացուցանել[35] ի Բաբելոն: Երթեալ հասեալ՝ գտանէր նուաճեալ զիրս ամենայն ի Քաղդէացւոց, եւ պահեալ

25. Այս զարդարուն նախադասութեան յունարէնն այս պարզութեամբ է. Եւ լուեալ հայրն նորա Նաբ. եթէ սատրապն կարգեալ յԵգիպտոս եւ ի տեղիս շուրջ զԱսորւովք եւ զՓիւնիկեաւ, ապստամբ եղեւ յիւրմէ, չկարացեալ ինքն այլ եւս ժոյժ ունել չարեացն...: — Վերջին կշտամբել բառը սխալմամբ գրուած է, փոխ՝ ըստ յն. մշտամբեր լինել:

26. Ի չափ հասակի հասանել, չափահաս ըլլալ: Տես Գ. 11, 9:

27. Խումբ գործեալ տայր պատերազմ, յն. ունի լոկ՝ ճակատեցաւ:

28. Դէպք տային, ([illegible]) (յն. դէպ եղեւ.) հանդիպեցաւ:

29. Վճարել զկեանս կամ վճարիլ ի կենաց, մեռնիլ:

30. Զգաստ լինէր (նմա զիմեքէ կամ վասն իրիք), իմացաւ, լուր առաւ:

31. Կարգել յարդարել, (աւելադրութեամբ.) կարգաւորել:

32. Գերին կամ գերութիւնն, կը գործածուի փոխ՝ Գերեալքն: Քեր. 186:

33. Հարստաբուռն, զօրաւոր. (իբր՝ հարուստ եւ բուռն:)

34. Եւ զայլ եւս զառ եւ զկահ եւ զկազմած, մնացած աւարը եւ կահ կարասիքը:

35. Խաղացուցանել, քշել տանիլ:

Նմա զԹագաւորութիւն՝ ուրումն աղնուականի ի Նոցանէ[36]: Տիրէր բովանդակ Հայրենի իշխանութեան. եւ զգերւոյն[32] հրաման տայր՝ յազնիւ տեղիս Բաբելացւոց աշխարհին բնակեցուցանել: Եւ ինքն յառէ եւ յաւարէ[37] պատերազմին՝ զմեհեանն Բելայ եւ զայլն ամենայն առատութեամբ զարդարէր, եւ ի բուն քաղաքն եւ այլ եւս արտաքուստ ի ներքս յաւել ջուր[ք][38]. եւ պնդէր զտեղիսն, զի մի եւս լինիցի հնար պաշարողաց՝ զգետն ի քաղաքն դարձուցանել: Եւ յաւելոյր երիս պարիսպս ներքնոյ քաղաքին եւ երիս արտաքնումն. եւ զկէս պարսպացն ի նիւթծուն[39] աղիւսոյ եւ ի նաւթէ շինէր, եւ զկէսն ի լոկ աղիւսոյ. եւ պատէր ազնուագոյնս զքաղաքն պարսպօք, եւ զդրունսն զարդարէր դիւցազունս[40]: Եւ այլ արքունիս մօտ ի Հայրենի արքունիսն շինեալ յաւելոյր. զորոց զչափ եւ զգեղ եւ զազգիազգի յօրինուածս հազիւ ոք ուրեք եթէ պատմել կարասցէ[41], բայց այնչափ միայն՝ թէ կարի նորակերտ նորանշան[42] մեծապայծառ եւ չնաշխարհիկ գործ էր. եւ կատարեցաւ համօրէն ի հնգետասան աւուր: Եւ յարքունիսն աշտարակաքարկութս[43] բարձրաբերձս հանդերձ մահարձանօք[44] շինեալ յօրինէր. եւ զճակատս կողակացն[45] ի նմանութիւն լերանց յարդարէր: Եւ տնկեաց ծառս ազգիազգիս. եւ գործեաց եւ կազմեաց զանուանեալ բու-

36. Այսինքն՝ Իւր անոնց ազնուականներէն մէկը Թագաւորութիւնն անոր պահած էր: Տես Քեր. 213, Բ. եւ 411:

37. Առ եւ աւար, նոյնանշան են, աւար, կողոպուտ:

38. Յն. (որ ան ալ հոս խանգարեալ կ'երեւայ՛) ունի, Ջրուն հին քաղաքն եւ զմիւսն եւս արտաքուստ նորոգեաց:

39. Նիւթծուն աղիւս, (յն. ὀπτός,) խորոված, թրծուն աղիւս, տճկ. Թուղլա: — Լոկ աղիւս, տճկ. Քէրփիճ:

40. Դիւցազունս, դիւցազնաբար, դիւցազանց արժանի կերպով:

41. Շրջումն եւ աւելադրութիւն. փոխ՝ Հազիւ կարէ ոք պատմել:

42. Նորակերտ նորանշան, հրաշալի: Տես եւ Բ. 12, 23. Քեր. 468:

43. Աշտարակաքարկութք, (անստոյգ բառ.) յն. ἀναλήμματα λίθινα, քարէ ամբարտակներ: — Թերեւս՝ աշտարակս քարկոթողս:

44. Մահարձանք, մեծամեծ արձաններ, կոթողք:

45. Կողակք, շինուածքը բըռնող կալ, պահանգ: — Հովասուն մնեալ, զով տեղուանք, փափուկ մեծցած:

րաստանն կախաղանաւ՝[46] վասն տենչանաց կնոջն իւրոյ [ի] լեռնային հովասուն վայրաց[47], որ ի Մարաց աշխարհին հովասուն սնեալ էր։

Զայս ամենայն այսպէս վիպագրեաց զայժմու ճառեալ Թագաւորէն. եւ եւս բազում ի նոյնս յերրորդում քաղդէական մատենին. յորում պարսաւէ զՅունաց մատենագիրս, թէ զուր կարծեցին ի Շամիրամայ Ասորեստանեայ շինեալ զԲաբելոն. եւ զչքնաղ զարմանալիսն սուտ[48] ի Նմանէ գործեալ մատենագրեցին։ Եւ զայս զՔաղդէացւոց մատենագրութիւն արժանի հաւատարմութեան[49] պարտ է համարել։

Նաբուկոդրոսորոս յետ սկիզբն առնելոյ յառաջագոյն ասացելոյ պարսպին շինելոյ՝[50] անկեալ յախտ հիւանդութեան ի կենաց վճարէր, Թագաւորեալ ամս քառասուն եւ երիս։

8.

Վասն Եբրայեցւոց։

Ընդ Քաղդէացիս եւ ընդ Ասորեստանեայս ազգականութիւն խառն է Եբրայեցւոց[1]. վասն որոյ ի դէպ իսկ է անդէն առ Նոսին[2] առնել սկիզբն Եբրայեցւոց ժամանակագրութեանն։

Եւ արդ սկիզբն ժամանակագրութեանս՝ առաջին զայն պատմէ՝ զառ ի բարութեանցն վրիպելոյ[3]։ Առաջին

46. Բուրաստան կախաղանաւ, կախուած պարտէզ. տես եւ 6, 6։

47. Այսինքն՝ իւր կնոջը՝ լեռնային հովանաւոր տեղերու սատրիկ սէր ունենալուն համար։

48. Սուտ, հոռ՝ ստութեամբ։

49. Արժանի հաւատարմութեան, վստահութեան արժանի, հաւատալի։

50. Այսինքն՝ Յետ սկիզբն առնելոյ շինել զյառաջագոյն ասացեալ պարիսպն։ Ա. 6, 29։

1. Փոխ՝ Եբրայեցւոց՝ ազգականութիւն խառն է ընդ Քաղդէացիս։ Եբրայեցիք Քաղդէացւոց հետ ցեղակցութիւն ունին։ — Խառն աւելադրութիւն է։ Նոյն կերպով կ՚ըսուի՝ ազգախառնութիւն, (խնամութիւն.) — Գուլթ անկցի եւ զաւակ խառնեսցի. (Բ. Մակ. ԺԴ։)

2. Անդէն առ Նոսին, անոնցմէ անմիջապէս ետքը, անոնց կից։

3. Հոս աղաւաղեալ կտոր մը կար. Զայն պատմէ՝ որ ըստ մերոց լինելոց մտից է, եւ զառ

պատմութիւն կարգէ զազգաց մարդկան[4]. որոց նախն նահապետ[5] զԱդամ քարոզէ, որ էր համանուն հասարակաց ազգի. զի Ադամ առ հասարակ զընաւ մարդիկ նշանակէ յեբրայեցւոց բարբառն: Զորոյ ժամանակ կենաց յետ տարագիր ի դրախտէն լինելոյ[6] աստուածեղէն Ոգին ի ձեռն Մովսիսի պատմէ. եւ կարգ ըստ կարգէ ի նոյն յեռեալ յարէ[7] զնորին յետնոց պայազատացն զհամար[8], եւ ըստ իւրաքանչիւր հասակաց զժամանակսն[9]: որպէս զի[10] ի նմանէ եւ մեզ մարթիցի յեռուլ եւ ի շարի հարկանել[11] զեբրայեցւոց ժամանակագրութիւնն: Քանզի յանուանելոյ Աստուծոյ դրախտին բնակութեան չէ ումեք հնար զժամանակսն նշանակել[12]: Թուի ինձ թէ եւ զարմանալին Մովսէս՝ աստուածեղէն Հոգւոյն զլաւ իմն բնակութենէ քան զմերոյ աշխարհիս՝ զբազմերան կայանաց[13] զաստուածասէր կենաց ակնարկիցէ. Քանզի եւ դրախտ անուանէ զառաջին ազգի մարդկան բնակութիւն. զի էր ի դրախտին Ադամ յանուշակ եւ յերանալից կեանսն[14]

ի բար..: Միտքն այս եղած կ'երեւայ. Նը պատմէ մեր ստեղծումն եւ (սկզբնական) բարիքներէն զրկուիլը: — Զառ ի, փոխ՝ զի...: Վերը՝ 2, 47:

4. Առաջին պատմութիւն (–ն– –ր–ւ) կարգէ՝ շպատմութիւն ազգաց մարդկան. (–ր–չէ–ւ:) Սոյնպէս վերը՝ Առաջին զայն պատմէ: Տես Քեր. 336. Կերակուրս ժամուս զայն ուտէ: — Կրնայ այստեղ զազգաց մարդկան՝ պատմական հոլով ալ համարուիլ:

5. Նախն նահապետ, առաջին նահապետն:

6. Տարագիր ի դրախտէն լինելոյ. տես Բ. 12, ծան. 37: — Օրինակին մէջ՝ զորոց:

7. Ի նոյն յեռեալ յարեմ, վրան աւելցնել. կցել. յեռեալ աւելադրութիւն Գ. 2, 3. 11:

8. Փոխ՝ ի նոյն յարէ զհամար յետնոց պայազատաց նորին:

Պայազատ, յաջորդ: — Պայազատութիւն, յաջորդութիւն: Նոյներն սկսուած է պայազատ իբրեւ դերբայ գործածուիլ:

9. Այսինքն՝ ամէն մէկուն տարիքէն հանել յառաջ բերել անոնց ժամանակները:

10. Որպէս զի, այնպէս որ:

11. Յեռուլ եւ ի շարի հարկանել, շարել, կարգաւ դնել: — Օրինակին՝ ի մեզ մարթիցի:

12. Յանուանելոյ Աստուծոյ դրախտին բնակութեան՝ (իմացիր՝ (ի) բնակութենէն.) այսինքն՝ Աստուծոյ դրախտ անուանեալ տեղւոյն բնակութեան սկիզբէն չի կրնար ժամանակները նշանակուիլ:

13. Բազմերան կայանք, խիստ երջանիկ, երանական տեղ:

14. Անուշակ եւ երանալից, քաղցր եւ երջանիկ: Քիչ մը ետքը՝ Անոյշք, (դրախտի) երջանկութիւն. վայելք:

քան զմարդկան. որով ամենեւին իսկ զամենայն ազգաց մարդկանէ յայտ առնելոյ նշանակէ[15]: Սա էր՝ որ ի դրախտէն անկաւ, եւ յանուշից[14] եւ ի բազմերամ կենացն տարագիր գտանէր[16]. եւ անուանեալ կոչեցաւ Ադամ. զորոյ զօրհասական եւ զմահկանացուի կենաց[17] զթիւ ամաց՝ յԵբրայեցւոց գրոց գումարեալ՝ եւս յառաջ[18] ի յաջորդն խառնեցից, ուստի եւ եբրայական ժամանակագրութիւնն սկիզբն առնէ. յորմէ եւ մովսէսեան գիրքն զայս ձեւ օրինակ ի կիր արկեալ պատմէ:

Եւ եհան, ասէ, զնա, (յայտ է թէ զառաջին մարդն,) Տէր Աստուած ի դրախտէն փափկութեան, գործել զերկիր ուստի առաւ: Եւ եհան զԱդամ եւ բնակեցոյց դէմ յանդիման դրախտին փափկութեան:

Քանզի եւ ի մէջ Եբրայեցւոց բազում ինչ չմիաբանութիւն կրի[19] անդէն ի Նոցունց ըստ նոցին ժամանակացն: Եւ արդ՝ լաւ լիցի ի վերայ հասանել փոփոխմանց բանից արանցն՝ ի Նոցանէ[20], զի յամենեցունց ընդ միմեանս կշռեալ համեմատութենէն՝ ճշմարիտ գիւտն հասանիցի[21]: Եւ արդ մովսէսեան հինգ դպրութիւնք զաշխարհագործութենէն[22] պատմեն, եւ յառաջ քան զջըրհեղեղին կենաց[23], եւ յետ ջրհեղեղին զնախնեացն պատ-

15. փխկ՝ Որով ամենեւին իսկ զամենայն ազգաց մարդկան յայտ արարեալ նշանակէ:

16. *Տարագիր*, աքսորուած: — *Անկաւ*, ինկաւ. *գտանէր*, կը գտնուէր. տես Քեր. 383, 2:

17. *Օրհասական եւ մահկանացուի կենաց*. տես Քեր. 259, Գ:

18. *Եւս յառաջ*, ի յաջորդաց, ետքէն. տես Գ. 2, 34:

19. *Չմիաբանութիւն կրի*, անմիաբանութիւն կայ. տես Գ. 13, 27:

20. Այսինքն՝ Լաւ կ'ըլլայ որ այն մարդիկներուն բամբին տարբերութիւնը՝ նոյն իսկ իրենցմէ իմանանք: Սովորաբար յաւելուածով՝ Անդամին *ի Նոցանէ*:

21. *Կշռեալ համեմատութիւն*, բաղդատութիւն: — փխկ՝ Զի ի կշռեալ համեմատութենէ ամենեցունց ընդ միմեանս՝ ճշմարիտ գիւտն հասանիցի. (ձեռք բերուի, հասկցուի:) — Շատ ցանցառ է՝ չէզոք բայէ մը անոր կրաւորականը հանել. ինչպէս հոս *հասանիմէն հասանիմ*, հասնուիլ. այլ կ'ըսուի՝ *ի գիւտն լիցի հասանել*. Քեր. 201:

22. *Աշխարհագործութիւն*, արարչութիւն. աշխարհի ստեղծումն:

23. Այսինքն՝ Իւր կենաց որ յառաջ քան զջրհեղեղն. (զլուղ:)

մութիւն[24], եւ զեբրայական պայազատութեանցն, եւ զՄովսիսի ի կենացս վախճանելոյ[25]։ Այլ ազգ՝ Հրէից յաջորդք ունին զգիր Օրինաց[26], եւ այլ ազգ Շամրտացւոց՝[27] որ եկամուտքն էին Հրէից։ Նա եւ նշանագիրք իսկ գրոցն Եբրայեցւոց՝ այլ ազգ առ Հրեայս գտանին, եւ այլագունակ[28] առ Շամրտացիս. զոր ճշմարիտ եւ առաջին համարել եւ ոչ Հրէից իսկ պայազատքն ուրանայցեն[29]։ Ապա ուրեմն չգոյր ինչ ի միջի նոցա այլակերպութիւն մինչեւ ի նշանագրացն փոփոխումն[30]։ Նա եւ ի ժամանակագրութեանն կարի իսկ չմիաբանութիւն գտանի ի մէջ երկոցունց կողմանց զոր իսկոյն իսկ այժմ՝[31] առընթերադիր համեմատութիւնս յայտ արարեալ ցուցանիցէ։

Բայց միայն յունարէն թարգմանութեանս տուչութիւն՝[32] ի հրէականէն իւիք իւիք կարի այլակերպ է. բայց ի Շամրտացւոց յեբրայականէն ոչ կարի, այլ մինչեւ ցջրհեղեղն չմիաբանէ[33]. բայց անտի մինչեւ ցԱբրահամու տիս միաբան ունի զաւանդութիւնն, որ առ մեզ ընթերցուած է՝[34] եւթանասնից արանց Հեբրայեցւոց թարգմանութիւն, յաշխարհին բարբառոյ ի յունարէն լեզու դարձուցեալ. զոր առ Փիլադեղփոսն Պտղոմէիւ միաբան համախօս[35] աւանդեալ յԱղէքսանդրացւոց քաղաքին ի մատենակալս[36] դիւանացն եդեալ պահէին փութով յօժարութեամբ։

24. Եթէ *զնախնեացն* իբրեւ պատմական հոլով առնունք՝ (*պատմութիւնն զնախնեաց,*) այս մասանց անկանոնութիւնը բաւական կը հարթուի։

25. Մովսիսի մեռնելուն վրայ։

26. *Օրէնք*, Մովսիսի հնգամատեանը։ Տես Ա. **20**, 7։

27. *Շամրտացի*, Սամարացի։

28. *Այլ ազգ, այլագունակ*, տարբեր. նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։

29. Այսինքն՝ Զորոնք Հրէից յաջորդներն ալ յանձն կ'առնուն ճշմարիտ եւ առաջին համարիլ։

30. Տարբերութիւն չկար մէջերնին մինչեւ գրերնուն փոխուելուն ժամանակը։

31. *Իսկոյն իսկ այժմ*, հիմայ անմիջապէս։

32. *Տուչութիւն*, աւանդութիւն։

33. *Միաբանեմ*, (չէզ.) տես վերը՝ **4**, 9։

34. Այսինքն՝ Մեր քովի օրինակը։

35. *Միաբան համախօս*, նոյնանշան են. տես Բ. **12**, 23։

36. *Մատենակալ*, մատենադարան, գրատուն։

9.

Ի Ցովանայ՝ զերուսաղեմեան տաճարէն։

Կամիմ այսուհետեւ յայսցանէ փոխել[1] ի Փիւնիկեցւոց մատեանսն, որ վասն մերոյ ազգիս գրեցան․ եւ զառ ի նոցանէ վկայութիւնն[2] ընծայեցուցանել։ Քանզի կայ պահի[3] առ Տիւրացիս վաղուց իսկ բազում հնոց ամաց արքունական գրեալ[4], եւ մեծաւ զգուշութեամբ պահեալ, զիրաց ինչ որ ի նոցանէ գործեցան, եւ զայլոց արութեանց որ յիշատակաց արժանի իցեն։ Յորս գրեալ է թէ տաճարն Երուսաղեմի շինեցաւ ի Սողոմոնէ արքայէ՝ կանխագոյն ամօք հարեւր քառասուն եւ երիւք եւ ամսովք ութիւք՝ քան զշինել Տիւրացւոց զԿարքեդոն։

Մատենագրեցաւ առ ի նոցանէն ոչ խառնիխուռն ինչ տաճարին մերոյ շինուած։ Քանզի Իրոմոս արքայ Տիւրացւոց բարեկամ էր մերոյ արքային Սողոմոնի, հայրենի բարեկամութիւն ժառանգեալ։ Սա առատացեալ գործակից[5] շինուածոյն Սողոմոնի ի վայելչութիւն տաճարին լեալ, նպաստ տայր[6] հարեւր քսան տաղանտ ոսկւոյ, հատանել զգեղեցիկ գեղեցիկ ատաղձս ի լեռնէն՝ որ Լիբանոս անուանեալ կոչի, ի յարկս շինուածոյն[7] առաքեալ։ Եւ պարգեւ ընդ պարգեւի շնորհէր նմա Սողոմոն՝ հանդերձ բազում իրօք՝[8] եւ վայրս ինչ ի Գալիլեացւոց աշխարհին՝ ո[ւ]ր Քաբուղայն կոչի․ եւ առաւել ի բարեկամութիւնն՝ իմաստութեանն ցանկութիւն ածէր զնոսա[9]։ Քանզի առակս

1․ *Փոխիմ*, անցնիլ, փոխադրուիլ․ տես վերը՝ **1**, 34։

2․ *Զառ ի նոցանէ վկայութիւնս*, տես **2**, 48․

3․ *Կայ պահի*, աւելադրութեամբ։

4․ *Գրեալ*, ըստ յն․ (γράμματα,) գրութիւններ, գրուածքներ։

5․ *Առատացեալ գործակից*, (յն․ συμφιλοτιμούμενος,) առատաձեռնութեամբ գործակից եղած։

6․ *Նպաստ*, օգնութիւն․ — *Նպաստ տամ*, նաեւ *նպաստ լինիմ* հյց․ խնդրով․ Բ․ **9**, 9։

7․ Իմա՛ ի շինուած յարկացն, ինչպէս ետքերն՝ *ի շինուած մեհենիցն յարկաց։*

8․ *Հանդերձ բազում իրօք*, կը նշ․ ան որ հիմայ եւրոպական ոճով կ'ըսուի՝ ի մէջ այլոց, ի թիւս այլոց։

9․ Այսինքն՝ Զիրենք բարեկամացընողն աւելի իմաստութեան սէրն էր։

միմեանց առաքէին, եւ առեղծուլ հրամայէին. եւ ազնուագոյն[10] այնոքիկ Սողոմոն էր, եւ ի բազում այլ իրս իմաստնագոյն: Գտանին եւ այժմ իսկ առ Տիւրացիս բազում թուղթք ի թղթոցն[11] զոր նոքա առ միմեանս գրէին: Եւ զի ոչ իմ ինչ բանք յօդուածոյք են զՏիւրացւոց մատենագրութենէն[12], ի միջի կացուցից վկայ վաւերական՝ զայր մի ի փիւնիկական պատմութեանն հաւաստեաւ լեալ հաւատարիմ՝ գիրս: Սա ի փիւնիկեցւոց պատմութիւնսն գրէ զայս գոյն օրինակ[13]:

Ի վախճանել Աբիբաղու՝ որդի նորուն Իրովմոս թագաւորեաց: Սա յարեւելից կողմանէ քաղաքին լիր արկեալ[14] մեծացոյց զքաղաքն. եւ զողոմպիական դիցն Արամազդայ զմեհեանն՝ որ ուրոյն կայր ի կղզւոջն, լիր արկեալ միջոցի տեղւոյն՝ խառնէր ի քաղաքն[15]. եւ ոսկի նուիրական պատկերօք[16] զարդարեաց: Ելեալ ի Լիբանան լեառն մայրեւորօք[17] փայտս կոտորէր ի շինուած մեհենացն: Զբռնացելոյն[18] Երուսաղեմացւոց զՍողոմոնէ ասեն առաքեալ առակս[19] առ Իրովմոս. եւ ի նմանէ առակս ընդ առակաց առնուլ արժանի առնել[20]. եւ որ չկարիցէ առեղծուլ՝ առեղծլեացն[21] ինչս տուժիցէ: Յանձն առեալ Իրով-

10. Գերազանց, քաջագոյն:

11. *Բազում թուղթք ի թըղթոցն*, (πολλαὶ τῶν ἐπιστολῶν,) բազումք ի թղթոցն: Տես **4**, 4:

12. *Յօդուածոյ*, կցկցեալ, յարմարցուած: — Այսինքն՝ եւ թէ Տիւրացւոց մատենագրութեան վրայ ըսածներս ինձմէ յարմարցուած խօսքեր չեն:

13. *Զայս գոյն օրինակ*. այնպէս: Նոյնպէս վերը *Զայս ձեւ օրինակ*. որոնց յաջորդող ի գրերը նկատելով՝ թերեւս ուղղելի են՝ *օրինակի*: Տես **4**, 9:

14. *Լիր արկանել*, (ծովը) լեցնել: — *Յարեւելից կողմանէ*. Քեր. 148:

15. Այսինքն՝ Մէջտեղն եղած միջոցը լեցնելով մեհեանը քաղաքին հետ միացուց: — Նոյն խօսքը վարը՝ *Արկ լիր՝ անջրպետութեան որ ընդ քաղաքն եւ ընդ մեհեանն Արամազդայ էր*:

16. *Նուիրական*, օրբաղան: — *Նուիրական պատկերօք*, յն. նուիրական պարգեւօք:

17. *Մայրեւոր*, փայտ կոճղ. տես եւ *մայրեւորութիւն*. Բ. **9**, 19:

18. *Զբռնացելոյն*, (յն. τυραννοῦντα,) կ'իմացուի նաեւ՝ իշխող, թագաւորող. տես եւ **14**, 4:

19. *ԶՍողոմոնէ ասեն առաքեալ առակս*. կ'ըսեն թէ առակներ կը խաւրէր: Քեր. 411:

20. Իմա՝ Արժանի առնէր:

21. *Առեղծլեացն*, (յն. եղ. τῷ λύσαντι,) լուծողին:

մայ եւ ոչ լեալ բաւական առեղծուլ զառակսն, բազում ինչ յընչից ի պատժոց տոյժս ծախեալ: Անդ դպիր ոմն Աբդամոնոս անուն՝ այր կորովի, զարկեալ առասպելսն Սողոմոնի[22] լուծանել, միանգամայն եւ այլ եւս առ նոյն արկանել[23], զորս չառեղծոյր Սողոմոն, եւ բազում ինչ Իրովմայ տուժէր:

Դիոս սայապէս զայս օրինակ՝[24], զբանիցս որ ի մէնջ ասացան, վկայեաց: Այլ ի սոյն ածեալ յարեցից եւ զՄենանդրոս զայր Եփեսացի. քանզի եւ նա զիւրաքանչիւր թագաւորութեանց զիրս եւ զարւութիւնս[25] գրեաց, զՅունաց եւ զԱնյունաց իւրաքանչիւր աշխարհաց մատենագրութեանց՝ փութացաւ զանցնիւր[26] վիպասանութիւնս ուսանել: Գրէ եւ սա զՏիւրացւոց թագաւորաց. եկեալ հասեալ յԻրովմոս՝ գրէ զայս ձեւ օրինակի:

Ի վախճանել Աբիբաղու՝ պայազատեաց զթագաւորութիւնն՝ նորուն որդի Իրովմոս, որ եկեաց ամս յիսուն եւ երիս եւ թագաւորեաց ամս երեսուն եւ չորս: Սա արկ լիր անջրպետութեան՝ որ ընդ քաղաքն եւ ընդ մեհեանն Արամազդայ էր[27], եւ ոսկի սիւն նուիրական ի մեհենին Արամազդայ կանգնեաց: Երթեալ ընդ մայրեօրս՝ կոտորեաց ի լեռնէն որ կոչի Լիբանոս՝ մայրս[28], ի շինուած մեհենիցն յարկաց: Քակեալ զառաջին մեհեանսն՝ շինեաց զտաճարն Հերակղեայ եւ զԱստարտեայ. նախ կանգնեաց զՀերակղին ի Պերիտիոս ամսեան, (եւ ապա զԱստարտեայն:) Զօրաժողով լինէր եւ ի վերայ Տիտիացւոց, որք յետս կացեալք՝[29] չկամէին ընդ հարկօք մտանել, նուա-

22. Առակս (առասպելս) արկանեմ, առակներ, հանելուկներ առաջարկել: — Զարկեալ առասպելսն Սողոմոնի. տես Քեր. 438:

23. Այսինքն՝ Եւ այլ եւս առակս առ Սողոմոն արկանել:

24. Սայապէս զայս օրինակ, (յն. միայն οὕτω,) այսպէս: — Նախնեաց քով սայապէս ուրիշ տեղ գտնուած չէ:

25. Տես 7, 13:

26. Իւրաքանչիւր մատենագրութեանց զանցնիւր վիպասանութիւնս. տես Ա. 8,

27. Տես ծան. 15:

28. Փոխ. Երթեալ ընդ մայրեօրս կոտորեաց մայրս ի լեռնէն որ կոչի Լիբանոս (Լիբանան):

29. Յետս կալ, ապստամբել, չհնազանդիլ: — Կ'ըսուի նաեւ Յետս կալ յապստամբութիւն:

ձեալ միւսանգամ անդրէն[30] յինքն դարձուցանէր: Առ սովաւ էր կրտսեր որդին Աբդեմոնայ, որ միշտ յաղթէր առակացն՝ զոր դնէր առաջի[31] Սողոմոն արքայ Երուսաղեմացւոց:

10.

Յովսեպայ ի Մանեթովնի գրոցն:

Սկիզբն արարից նախ է գրոյն Եգիպտացւոց դպրութեանցն: Զնոցայն իսկ չէ պարտ աւանդել. բայց Մանեթովս այր եգիպտացի յազգէ, ի յունական խրատու[1] վայելեալ, որպէս յայտ իսկ է, գրեաց յելլադական բարբառ զիւր գաւառական[2] պատմութիւնն՝ ի մեհենական պատմութեանցն, որպէս ասէ ինքն, թարգմանեալ: Եւ բազում իւիք[3] զՀերոդոտեայ յանդիմանէ առ անգիտութեան զեգիպտականսն ստելոյ[4]: Եւ այս իսկ Մանեթովս յառաջնում եգիպտականացն[5] գրէ զայս ձեւ օրինակի զմէնջ:

Եդից առընթեր եւ զբանսն իսկ նորա. որպէս եւ նորա իսկ զնա ածեալ վկայ[6]: Պատուական անունն[7]: Առ նովաւ՝ Աստուած, չգիտեմ զիարդ, զայրացեալ[8]. եւ[9] յա-

30. *Անդրէն.* տես **4**, 6:
31. Կ՚առաջարկէր:

---

1. *Խրատ*, հոս՝ կրթութիւն (*παιδεία,*) տես **7**, 3: *Ի յունական խրատու վայելեալ.* յունական կրթութիւն առած:
2. Այսինքն՝ զիւրոյ աշխարհին:
3. Օրինակն՝ *բազում իւիք:* -- Այսինքն՝ Եւ կը ցուցընէ որ Հերոդոտոս շատ տեղեր եգիպտական բաներու վրայ տգիտութեամբ սուտ գրած է: — *Բազում իւիք* կ՚երեւայ թէ *ստել* բային կը վերաբերի՝ եւ ոչ *յանդիմանել* բային:
4. *Զհերոդոտեայ յանդիմանէ զեգիպտականսն ստելոյ.* տես վերը՝ **1**, 20:
5. *Յառաջնում եգիպտականացն*, զօրութեամբ կ՚իմացուի *յառաջնում մատենին* եգիպտականացն (եգիպտական իրաց):
6. Իմա՝ Ածեալ է վկայ:
7. Յոյնն այս կտորս այսպէս ունի. Եղեւ մեզ թագաւոր *Տիմաւոս անուն* — իսկ թարգմանիչը Τίμαος յատուկ անունը՝ իբրեւ τίμιος, *պատուական* առած է:
8. Անոր օրովը՝ չգիտեմ ինչ պատճառաւ՝ Աստուած բարկանալով . . . :
9. Հոս բառ մ՚ալ կայ՝ *Նորանշան*, փոխ՝ Յանկարծ. (բառ յն. παραδόξως (Գ.) նորանշան՝ անակնկալ կերպով): Յն. մակբայն իբրեւ παράδοξοι, (—Դ.) առնուեր է:

րեւելից կողմանց՝ մարդոց վատանշանաց յազգէ՝[10] առեալ համարձակութիւն՝ յաշխարհն ասպատակեցին. եւ դիւրաւ եւ անջան պատերազմաւ առին զնա համօրէն. եւ զիշխանսն ձերբակալ առնէին[11], եւ զմեհեանս դիցն հիմն ի վեր կործանէին. եւ ընդ ամենայն բնակիչս աշխարհին առաւել թշնամութեամբ վարէին. եւ զոմանց զորդիս եւ զկանայս ի ծառայութիւն վտարանդէին[12]. եւ գլուխ ամենայնի՝[13] եւ թագաւոր եւս մի յինքեանց կացուցանէին, որում անուն էր Սիղիտիս. եւ նա երթեալ հասեալ ի քաղաքն Մեմփացւոց՝[14] զվերին եւ զներքին[15] աշխարհն ի միմեանց բաժանէր. եւ առաւել զարեւելակողմն ամրացուցանէր: Դիմեալ ի վերայ Ասորեստանեաց՝ որ յայնժամ հոյակապքն էին, ի ցանկութիւն մտաբերէր[16] յայսպիսի թագաւորութեան[ն] վերայ ասպատակ արձակել[17]: Գտեալ օրինօք զՄեթրայիտէ քաղաքն հոյակապ[18], որ կայ յարեւելից կողմանէ Բուբաստեան գետոյն՝ որ կոչէր Աւարիմ, զայն շինէր եւ պարսպովք ընդարձակագոյն գործէր. եւ բնակեցուցանէր ի նմա բազում սպառազէնս քսան եւ չորից բիւրուց արանց ի պահպանութիւն. յոր ի ժամանակս ամարայնոյ եւեթ գայր. ռոճիկս եւ պարգեւս բազմաց շնորհէր. եւ սպառազէն զինուք[19] յահ եւ յերկեւղ արտաքնոցն՝ անդ ստէպ հանդէս արարեալ կըրթէր[20]: Տիրեալ ամս հնգետասան՝ վախճանէր ի կենաց:

10. *Մարդոց* (կամ *մարդկան*) *վատանշանաց.* օրինակն՝ *մարդ վատնշանաց յազգէ:* — *Վատանշան յազգէ* (փխկ՝ ազգաւ), վատազգի, անտոհմ. տես Քեր. 266, Բ:

11. *Ձերբակալ առնել*, բռնել:

12. *Վտարանդել ի ծառայութիւն*, գերի բռնել. առնուլ տանել:

13. *Գլուխ ամենայնի*, (Գ.) վերջապէս:

14. *Ի քաղաքն Մեմփացւոց*, (յն. ի Մեմփիս.) տես Ա. **19**, 11:

15. *Ներքին*, հոս՝ ստորին: — Վերի եւ վարի Եգիպտոսը:

16. Տես Ա. **5**, 25:

17. *Ասպատակ արձակել*, ասպատակաւոր հանել. արշաւանք հանել:

18. Յոյնն այսպէս ունի. Գտեալ ի գաւառին Սայիտէ՝ քաղաք մի հոյակապ: — Յն. νομός (գաւառ) բառը, հոս νόμος (օրէնք) կարդացուեր է:

19. *Սպառազէն զինուք.* տես **6**, 5:

20. *Հանդէս արարեալ կրթել* զինուորական կրթութիւններ կատարել. (յն. γυμνάζων, կըրթելով:)

Յետ սորա երկրորդ[21] թագաւորեաց ամս քառասուն եւ երիս, որ անուանեալ կոչէր Բանոն։ Յետ որոյ այլ ոմն Ապաքնան, եւ ապա Ափովսիս, եւ Անան եւ Ասէթ։ Եւ սոքա վեցեքեան ի Նոցանէ են Նոցա Նախիշխանք, որ կապուտ կողոպուտ միշտ զաշխարհն առնէին. մանաւանդ զի զզարմ եւ զզաւակ[22] իսկ Եգիպտացւոցն ջնջել ջանային. եւ կոչէր համօրէն ազգն Նոցա Հիկկուսին[23], այս ինքն թարգմանեալ կոչի թագաւորք հովիւք. Քանզի Հիւկն յազնիւ լեզուն Եգիպտացւոցն՝ թագաւոր նշանակէ. եւ Ուսոսն հովիւ է, եւ հովիւք [եւ] ըստ հասարակացն խառնաղանձն խօսից[25]. եւ ընդ միմեանս յօդեալ՝ լինի Հիւկուսովս։ Բայց ոմանք ասեն զնոցանէ՝ թէ Արաբացիք էին։ Իսկ յայլում օրինակի ոչ թագաւորս նշանակէ Հիւկն յորջորջմամբ, այլ՝ նմին հակառակ՝ գերիս եւ հովիւս յայտ առնէ. քանզի Հիւկն դարձեալ եգիպտացերէն, եւ Հակն թանձրացեալ աղփիւն[25] հնդերձ՝ գերիս իսկ յայտնի նշանակէ։ Եւ այս իսկ առաւել հաւանութեան թուի ինձ, եւ յանկ[26] ի հին պատմութիւնն։ Զսոցանէ, որ մի ըստ միոջէ անուանեցան թագաւորք, եւ զհովուացն կոչեցելոց, եւ զայլոց ի նոցանէ՝ ունել ասէ զԵգիպտոս ամս մետասան ընդ հինգ հարիւրով[28]։

Յետ այնորիկ ի Թեբայեցւոց եւ յայլոց Եգիպտացւոց թագաւորաց՝ յառնել, ասէ, ի վերայ հովուացն սաստիկ պատերազմ եւ բազմաժամանակեայ[29], առ թագաւորով՝[30]

21. Երկրորդ, (ըստ յն. ἕτερος) միւս ոմն, այլ ոք։

22. Զարմ եւ զաւակ, ցեղ, սերունդ։

23. Խոքերը՝ Հիւկուսոս։

24. Այսինքն՝ ռամիկ լեզուաւ։

25. Թանձրացեալ աղփ, (ἄλφα.) այս ինքն ըստ յն. ուղղագրութեան՝ (ά) ʿ եւ ա։

26. Յանկ (ի պատմութիւնն), յարմար, պատշաճ, համաձայն։

27. Փխկ՝ Զթագաւորացս զայսցանէ որ մի ըստ միոջէ անուանեցան (եւ) զհովիւ կոչեցելոց։

28. Մետասան ընդ հինգ հարիւրով, հինգ հարիւր տասնմէկ։ — Այս գրքին մէջ երբեմն կը տեսնուի ընդ՝ գործիականով փխկ՝ տրականի։

29. Փխկ՝ Յառնել, ասէ, ի վերայ հովուացն պատերազմ սաստիկ եւ բազմաժամանակեայ։

30. Թագաւորով, անուղղ գործիական։

որում անուն էր Միսփրագումթովսիս. մատնեալ ի պարտութիւն հովուացն՝ յայլմէ ամենայնէ Եգիպտոսէ անկանել[31], ամրանալ ի տեղի ինչ, որոյ չափ բեւր արտավարի գետին էր. եւ անուն կոչէր տեղւոյն Աւարիս։ Զամենայն զայս՝ ասէ Մանեթովս[32] մեծաւ եւ սաստիկ պարսպաւ պատեալ հովուացն, զի զկահ եւ զկազմած զամենայն յամրի ունիցին[33], եւ զառ եւ զաւար անձանց պահիցեն։ Միսփրագումթովսեայ որդին Թմովսիս ձեռն ի գործ արկեալ՝ ի պաշարումն եւ յարգել արկանել[34] գնոսա եւ նեղել սաստիկ, քառասուն եւ ութ բեւր սպառազինօք շուրջ զպարսպովքն դարանակալ նստեալ[35], իբրեւ չլինէր գամագիտ պաշարմանն[36], պատգամագնաց լինէր՝[37] դաշինս կռէր՝ թողուլ զերկիրն Եգիպտացւոց, յուպէտ յուկամ[38] առանց վնասու գնալ։ Եւ նոքա վստահ ի դաշինսն՝ խաշամբք եւ տամբք, կահիւ եւ կազմածով խաղային ոչ ինչ սակաւագոյնք քան զքսան եւ չորս բեւրս սպառազինաց, յերկրէն Եգիպտացւոց ընդ անապատն դէմ եդեալ տարադէմ[39] յԱսորեստան[40] գնային։ Զահի հարեալ ի բազմամբուխ զօրացն Ասորեստանեաց՝ վասն յայնժամ նոցա զաշխարհն Ասիացւոց ունելոյ[41], յոր[42] այժմ Հրէաստան կոչի, քաղաք շինեցին՝ որ զայնչափ բեւրս մարդկանն բաւական լինէր տանել. եւ անուն քաղաքին Երուսաղէմ կոչէին։

31. *Յայլմէ ամենայնէ Եգիպտոսէ անկանել* (ասէ), (կ'ըսէ որ) Եգիպտոսի միւս ամէն կողմերը կորսնցուցին։ Ա. **16,** 35։

32. **Օրինակն՝** *Զամենայն զայսեամանկիւս*. ըստ յն. ուղղեցինք։

33. *Յամրի ունիմ*, ապահովցընել։

34. *Ի պաշարումն եւ յարգել արկանեմ*, պաշարել։

35. *Դարանակալ նստեալ*, յն. պաշարեալ (զպարիսպն)։

36. *Չլինէր գամագիտ պաշարմանն*, պաշարումը չկրցաւ յաջողցընել։

37. *Պատգամագնաց լինիմ*, պատգամաւորի ձեռօք խօսակցիլ։

38. *Յուպէտ յուկամ*, (Գ.) նոյնանշան են. ուզած տեղը, ախորժած կողմը։ — Որ զԵգիպտոս թողուն եւ ո՛ւր ուզեն՝ երթան անվնաս։

39. *Դէմ եդեալ տարադէմ գնալ*, (գործածական ո՞չ է.) դիմել երթալ։

40. *Ասորեստան*, իմա ըստ յն. յԱսորիս։

41. Փխկ՝ Վասն ունելոյ նոցա յայնժամ զաշխարհն Ասիացւոց. (յն. զԱսիա)։

42. Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ որ։

11.

Վասն Ագոնին դնելոյ, որ են մրցութեան հրահանգք:

Նախ քան զՀերակղէս ասեն դնել Ագոնին ի միոյ յԻդէացւոցն Մատանց[1]. եւ ապա Հերակղեայ՝ Աղկմենեայ եւ Արամազդայ որդւոյ. յորմէ տասն ազգ ասեն լեալ: Բայց ոմանք զբովանդակն՝ երիս (ազգս) ասեն մինչեւ ցԻփիտոս, որ նորոգեաց զԱգոնն: Սա էր Հեղիացի, եւ հանդերձապետ Եղադացւոց աշխարհին. կամեցաւ ցածուցանել զմարտս քաղաքաց, ի բնաւ իսկ Պեղոպոնեսայ առաքել տեսողս[2], որք ուսանիցեն զցածնուլ գրգռելոցն պատերազմաց[3]: Ի դիցն հրամանք ինչ այսպիսիք եղանէին Պեղոպոնէսացւոց. Մտէք ի մեհեանն եւ զոհս մատուցէք. եւ հնազանդ լերուք ամենայնի՝ զոր ինչ իղձքն[4] ձեզ հրաման տացեն: Եւ Հեղիացւոցն՝ այսպիսի ինչ նախիղձիկս բարբառեալ[5], թէ Հեղիացիք, որ զհարցն նախնեաց օրէնս հաստատուն պահեալ՝ ապրեցուցէք զաշխարհդ ձեր, զլաւ արարէք պատերազմաց. զհամօրէն բարեկամութիւնն[6] ընդ Յոյնս կալջիք[7]. մինչ ի տօնս տարեկանաց եկեսցէ ուրախութեանն տարեկան[8]:

Եւ վասն այսորիկ Իփիտոս պատուիրեաց դաշնաւորութեամբ հեռանալ ի պատերազմաց, եւ ուտել զիւրաքանչիւր խաղաղութեան կոտոր[9], հրաման առեալ ի Հե-

1. Յն. Δάκτυλοι, (մատունք) հոմ՝ յատուկ անուն է: — Այսինքն՝ Կ'ըսեն որ Հերակղէսէն յառաջ Իդէացի Դակտիղեաններէն մէկը հաստատեց զԱգոն:

2. Տեսող, դիտող, քննիչ: — Ի բնաւ իսկ Պեղոպոնեսայ, բոլոր Պեղոպոնէսէն.

3. Որպէս զի սկսուած պատերազմներուն եռք դադրելքը (պատգամ մը) իմանան:

4. Իղձ, գուշակութիւն ընող, գուշակ:

5. Հեղիացւոցն, տրական հոլով: — Նախիղձիկս բարբառիմ, (յն. προαλορεύω.) կանխաւ գուշակել: — Այսինքն՝ Եւ Հեղիացւոց այս գուշակութիւնն ըրաւ:

6. Համօրէն, հոմ՝ հասարակաց, ընդհանուր:

7. Սովորաբար՝ Կալարուք:

8. Մինչ ի տօնս տարեկանաց, եւայլն բառ յն. Մինչեւ հնգամեայն եկեսցէ տարեկան ցանկալի:

9. Կոտոր, իմա՝ պատառ.

բակղեայ՝ ձեռնամուխ ի միմեանս ոչ լինել[10]*։ Եւ զԱգոնն կատարէր Իփիտոս Լիկուրգաւ հանդերձ, որ էր յազգէ Լակեդմոնացւոց. ի Հերակղեայ երկոքեան իսկ էին։ Եւ յայնժամ ստադին*[11] *միայն մրցութիւն էր. եւ ապա յետոյ եւ այլ եւս գուպարածքն*[12] *մի ըստ միոջէ յաւելան։*

Բայց Արիստոդեմանք Հեղիացիք պատմեն, որպէս թէ ի քսաներորդէ եւ յեւթներորդէ ողոմպիադէն՝ յԻփիտոսէն, կարգեցաւ Ագոնն. եւ յաղթութիւնն եւ ումեք չգրեցաւ[13] *առ ծուլութեան առաջնոցն։ Բայց ի քսաներորդում ողոմպիադին յաղթեալ ի ստադին Կուռիբոս Հեղիացի՝ նախ գրեցաւ. եւ այն առաջին ողոմպիաս*[14] *կարգեցաւ, յորմէ Յոյնք համարին զժամանակն*[15]*։*

Զնոյնս՝ զԱրիստոդեմայսն՝[16] *պատմէ եւ Պաւղիբոս։ Բայց Կաղղիմաքոս ասէ երեքտասան ողոմպիադս անգիրս մնացեալս յԻփիտեայ, ի չորեքտասաներորդումն յաղթել Կուրիբեայ։ Բայց բազումք ասեն՝ թէ*[17] *ի Հերակղեայ Աղկմենեայ յԱգոնին գնելոյ՝*[18] *մինչեւ ցառաջին համարեալ ողոմպիադն՝ լինել ամս չորեքհարիւր յիսուն եւ ինն։ Եւ ածեն Հերակղացիք հնգամեայ*[19] *զԱգոնն՝ չորից ամաց ի միջի կատարելոց*[20]*։*

10. *Ձեռնամուխ լինել ի միմեանս.* իրարու դէմ ձեռք երկընցընել, վերցընել, կռուիլ։

11. *Ստադ.* (յն. στάδιον,) վազելու ասպարէզ։

12. *Գուպարած.* կռիւ, մրցում։

13. Իմացիր ըստ յն. Իբր թէ ԻԷ ողիմպիադէն սկիզբ եղաւ ըմբիշներն արձանագրելու, այսինքն՝ յաղթողները. բայց յառաջները ոչ ոք արձանագրուեցաւ՝ առաջիններուն անհոգութենէն։ — *Եւ ումեք չգրեցաւ.* փոխ՝ Եւ ոչ ումեք գրեցաւ։

14. *Ողոմպիաս կամ ողիմպիաս.* Ὀλυμπιάς յն. սովորական եղած *ողիմպիադ* բառին ուղղականն է. Տես **2**, 38 եւ քեր. 193։

15. *Համարին զժամանակն.* ժամանակները կը հաշուեն։

16. Իմա՝ ԶԱրիստոդեմեանցն. այսինքն՝ անոնց պատմածները։

17. Փոխ՝ Ի գնելոյ (ի հաստատութենէ) *Ագոնին ի Հերակղեայ որդւոյ* Աղկմենեայ։

18. *Թէ* աւելորդ է. տես քեր. եր. 460։

19. Փոխ՝ Ի հինգ հինգ ամս մի անգամ։ — Ածական փոխ մակբայի։ քեր. 454, Բ։

20. Այսինքն՝ Հերակղեանք Ագոնը հինգ տարի մէյ մը կը կատարեն. չորս տարի վրայէն անցնելէն ետքը։ *Չորից ամաց ի միջի կատարելոց.* տես քեր. 426, Է. Բացարձակ սեռական։

12.

Վասն Սեղեւկեայ:

Ի մեռանել Գոռիւպոս Անտիոքայն ըստ ասացելոյ ժամանակին՝ Սեղեւկոս Նորին որդի շրջեալ զօրօք՝ բազում քաղաքս նուաճէր: Եւ Անտիոքայ Կիլիկենացւոյ գումարեալ զօրս յԱնտիոք քաղաքէ, եւ տուեալ ճակատս՝ ի պարտութիւն մատնէր, ձիոյ տարեալ ի մէջ թշնամեացն[2]. իբրեւ մօտ յունել առնէին՝[3] զեւր սուր հանեալ զանձն սպանանէր: Իսկ թագաւորութիւնն բովանդակ ի Սեղեւկոս հասանէր, եւ ունէր զԱնտիոք:

Եւ ընդ սմա ճակատս տայր որդի Կիլիկենացւոյն մնացեալ Անտիոքոս: Իբրեւ խառնուրդք ճակատուցն ի Կիլիկեցւոց աշխարհին լինէր[4], առ քաղաքաւն՝ որ անուանեալ կոչի Մոմփեստիա, յաղթէր Անտիոքոս: Սեղեւկոս փախստական ի քաղաքն անկանէր[5]. եւ հարցանէր ցմարդիկն՝ թէ ճանաչիցե՞ն զնա. իբրեւ լսէր թէ ճանաչեն, թէ գուցէ կենդանւոյն այրիցեն[6], աճապարէր անձամբ զանձն սպանանէր[7]: Իսկ եղբարք նորա՝ որ կոչեցան Երկուորիք՝ Անտիոքոս եւ Փիլիպոս, եկեալ հասեալ զօրօք՝ առնուին բռնաբար զքաղաքն. եւ խնդրէին զվրէժ եղբօրն, եւ հիմն ի վեր բրէին[8]: Ի վերայ խաղայր նոցա որդի Կիլիկենացւոյն՝ ի պատերազմ, յաղթէր. եւ ի նոցանէ Անտիոքոս եղբայրն Սեղեւկեայ փախուցեալ ի ճակատուէն՝ յան-

1. *Ճակատս* կամ *ճակատ տալ, տալ պատերազմ*, պատերազմ բանալ:

2. Այսինքն՝ Ձին զինքը թշնամեաց մէջ տարած ըլլալով: Քեր. 430, ԺԲ:

3. *Իբրեւ մօտ յունել առնէին.* երբ որ զինք բռնելու վրայ էին: — Ուրիշ տեղ ալ կայ՝ *Իբրեւ պաշարեաց զկոզին եւ յուզ յառնուլ արար.* (Եփր:)

4. Խառնուրդք *լինէր*, (շփոթ-ուած-բի-ն.) փոխ՝ Լինէին: Այսինքն՝ Իբրեւ խառնեցան ընդ միմեանս ճակատքն երկոքին:

5. *Փախստական անկանիմ* (ուրեք.) փախչիլ, տեղ մ'ապաւինիլ: Քեր. 379. ծան. եւ Ա. **14**, 4:

6. *Թէ գուցէ*, (որպէս զի) չըլլայ թէ:

7. *Աճապարէր սպանանէր.* (առանց եւ.) տես Ա. **7**, 8: *Աճապարեաց ի մէջոյ երարձ:*

8. *Հիմն ի վեր բրեմ*, հիմնայատակ ընել, քանդել:

գուգն ձի ածեալ[9] անկանէր խառնիխուռն յՈրոնտէս գետ՝ եւ ի գրգանս[10] գետոյն սատակէր:

Եւ այնուհետեւ այլոցն գուպարած կայր[11] վասն Թագաւորութեանն, Փիլիպեայ եղբօր Սեղեւկեայ եւ որդւոյ Գռիւպեայ Անտիոքայ, եւ Անտիոքայ որդւոյ Կիզիկենացւոյն Անտիոքայ: Յառաջներորդ ամէ հարիւրորդի եւթանասներորդի առաջնորդի ողիմպիադին սկիզբն արարեալ եւ զօրս ընտիրս գումարեալ, եւ իւրաքանչիւր մի մի-կողմն ունէին զԱսորւոց[12], եւ տային ճակատս ընդ միմեանս վասն Ասորւոց. մինչեւ ի պարտութիւն մատնեալ Անտիոքայ՝ ի Պարթեւս փախստական գնայր. եւ յետոյ զՊոմպէոս ի բանի առնէր[13], զի նուաճ դառնայցէ յԱսորիս: Եւ նորա առեալ կարասի[14] յԱնտիոքացւոց՝ զնմանէ ինչ փոյթ չառնէր, ինքնօրէն աղիկամի[15] զքաղաքն թողոյր:

Արձակէին առ ն[ոս]ա զՄեննեղաւոս եւ զՂամպոն եւ զԿաղլիմանդրոս Աղեքսանդրացիք[16], որպէս զի Պտղոմէի որդւոյ Դիոնիսեայ՝ յԱղեքսանդրիայ ի բաց մերժելոյ[17], նա երթեալ Թագաւորեսցէ Եգիպտոսի՝ հանդերձ դստերօքն Պտղոմեայ: Եւ նա յախտ անկեալ նեղեալ[18] վախճանէր: Լուծանէր եւ Փիլիպոս որդի Գռիպեայ. երթալ կամէր յԵգիպտոս, քանզի եւ զնա կոչեցին յայնժամ Աղեքսանդրացիք յիշխանութիւնն. եւ Գաբինոս Ասորւոց իշխան Հռովմայեցի՝ հազարապետն Պոմպէի՝ խափանէր զնոսա: Եւ այսպէս արքունական պայազատութիւնն Ասորւոց մինչեւ ցսոսա եհաս եւ վախճանեցաւ:

9. Ձի ածեմ, ձիավարել:
10. Գրգանք (գետոյ), յորձանք, ջրոց պտոյտք:
11. Այս է՝ Սուրիշները մէջերնին պատերազմ ունէին: **11**, 2:
12. Նախդրի տեղափոխութիւն:
13. Ի բանի առնեմ (զոք), Թելադրել ըլլալ, իրեն հետ միաբանել, խօսք մէկ ընել:
14. Կարասի. հոս, ստակ, դրամ:
15. Ինքնօրէն աղիկամի, նոյնանշան են. ազատ, ինքնագլուխ, անկախ. (յն. մի բառ՝ αὐτόνομος, ինքնօրէն:)
16. Անուն բայի խօսքին վերջը: Ա. **12**, 33:
17. Իմա ըստ յուն. համաձայնութեան՝ Յետ Պտղոմէի ի բաց մերժելոյ: Քեր. 427. Է:
18. Յուն. Յախտէ նեղեալ:

13.

Դիոնիսի Աղիկառնացւոյ յառաջին հռոմայական պատմութենէն:

Զտիրեալ քաղաքն ամենայն երկրի եւ ծովու[1], յորում այժմ Հռոմայեցիք բնակեն, հինք ի ժամանակագրաց ասեն, թէ բարբարոսք ունէին՝ Սիկեղացւոց ազգն անդէն ծնեալ[2]: Բայց յառաջ քան զնոսա՝ ոչ թէ ո՞րպէս այլք ունէին, եւ ո՛չ թէ ուրեք իսկ կայր[3], չկարէ ոք հաստատութեամբ պատմել: Իսկ յետ այնր ժամանակաց[4] Աբորիգինացիքն կալան, որք բազում ժամանակաց պատերազմ տալով ընդ բնակիչսն՝ առնուլն. որք նախ ի լերինս բնակէին առանց պարսպաց ի շէնս ուրեք աստ անդ ցան եւ ցիր[5]:

Եւ յետ նոցա զՊեղասգացւոց եւ զոմանց Յունաց ասեն ունել զերկիրն. որոց՝ զառաջինն Աբորիգինացիս անուանեալ, եւ յետոյ ի թագաւորէն Լատինայ՝ Լատինացիք կոչել[6], որ առ Եղիական պատերազմաւն բռնացաւ[7]. իսկ յետ վեշտասան ազգաց անցանելոյ՝ Ռոմելեայ շինեալ զքաղաքն եւ մեծացուցեալ, եւ զիրս եւ զօրէնս յաւագութիւն ածեալ: Եւ յայսմ վայրէ անդրէն դարձուցեալ զբանն (Դիոնիսիոս՝) գրէ զայս ձեւ օրինակի զնոյն բանս:

ԶԱբորիգինացիսն՝ յորոց տիրէ[8] ազգն Հռոմայեցւոց,

1. Տիրեալ, որ տիրէն, տիրող: Քեր. 420: — Զտիրեալ քաղաքէն ամենայն երկրի. տես Քեր. 427, Զ:

2. Բարբարոսներ բռնած էին (զՀռոմ, այսինքն՝) Սիկիլիացի տեղացիները:

3. Թէ ուրե՛ր իսկ կայր, թէ ուերա՞կ էր:

4. Այնր ժամանակաց, (աշխ.) փխկ. Այնց ժամանակաց: 14, 23:

5. Աստ անդ ցան եւ ցիր, հոս հոն (գիւղորէքը) ցրուած:

6. Զառաջինն Աբորիգինացիս (ասեն) անուանեալ, եւ յետոյ Լատինացիք կոչել, նախ Աբորիգ. կ՚ըսուէին եւ ետքերը՝ Լատինացիք: — Աներեւութին եւ անցելոյն բնութեան խնդիրը սովորաբար անորոշ հյց. կը գրուի, եւ երբեմն ուղղական:

7. Բռնացաւ. յն. (ἐδυνάστευσε,) տիրեց. իշխեց: Տես 9, 18: -- Բռնաւոր կայ նաեւ պարզապէս Տիրող. իշխող. թագաւոր նշանակութեամբ:

8. Տիրէ, ըստ յն. Յորոց սկիզբն առնէ:

ոմանք անդստին ի յաշխարհէն Իտալացւոց Ուրոյն Ջոկ[9] ասեն լինել: Իսկ Իտալիա զընաւ իսկ զծովեզրն կոչեն՝ զՑունիոս[10] խորշ, եւ զՏուրէնական ծովն, եւ զերրորդ-մասն երկրին՝ զոր Լատինացիքն ունէին: Եւ Թարգմանին իշխանք ազգապետք կամ Նախծինք. իսկ ըստ այլոց մատենագրաց Թափառականք կոչին, ի բազում աշխարհաց ժողովեալք. եւ ըստ այլոց՝ թէ Լիբէացւոց անդր եկք երթեալ էին[11]. եւ [illegible] ի Հռոմայեցւոց մատենագրաց ասեն, թէ Յոյնք էին, ի նոցանէ՝ որ երբեմն յԱքային բնակեալ էին, բազում ազգօք յառաջ քան զՏրովական պատերազմն անդր հատուածք երթեալ[12]:

Եւ ի նոյն յարեալ՝ ասէ, թէ ճշմարտութեամբ որպէս զիարդ եւ իցէ՝ չէ յայտ. բայց ըստ իմում կարծեաց՝ յայն ազգէ որ այժմ Արկադեանն կոչին՝ լինել նոցա[13]: Նախ նոցա անցանել ընդ Յունիոս խորշ ծովուն, եւ բնակել յԻտալացւոց աշխարհին. զորս տարեալ Ինովտրի լիկոնացւոյ՝ եւթնեւտասն ազգօք յառաջ քան զտրովական պատերազմ. որոց յետոյ անուանեալ Իտաղացիս[6] յԻտաղ Թագաւորէ. յորմէ եւ ամենայն իսկ երկիրն Իտաղիա[14] անուանեալ: Զայս ամենայն ի կարծեաց[15] ասէ:

Եւ յետ այնորիկ ասէ զՊեղասգացւոց հատուածից Յունաց[16] երթեալ բնակեալ յԻտալացւոց կողմանն ընդ Աբորիգինացիս. իսկ Պեղասգացւոցն՝ նոցին եւ Տիւռենացիս կոչեալ[6], եւ ամենայն աշխարհին՝ Տիւռէնիա, յա-

9. *Ուրոյն ջոկ*, զատ ազգ, ճիւղ:

10. *Յունիոս*, ('Ιόνιος,) Յոնիական (խորշ):

11. **Փխկ՝ Թէ** Լիբէացւոց (յն. Լիգուրիացւոց)՝ եկք էին՝ անդր երթեալք: Յաջորդ նոտրագիր պակասը յն. բնագրէն կը լրանայ, (οἱ λογιώτατοι τῶν 'Ρωμαέων.)

12. *Հատուած երթալ*, գնալ կամ գալ, գաղթել:

13. **Փխկ.** Յայնմ ազգէ՝ որ այժմ Արկադեանն կոչի՝ (Թուրի) լինել նոցա:

14. **Օրինակն** ինչպէս այստեղ՝ նմանապէս ուրիշ բառերու վրայ ալ նախնեաց ուղղագրութեամբ ղ գիրը պահած է. որ հիմայ սովորութիւն է լ գրել:

15. **Տես Զ. 1**, 37:

16. *Ասէ զՊեղասգացւոց հատուածից Յունաց*, այսինքն՝ Ասէ զՊեղասգացւոցն որ հատուածք (գաղթականք) էին Յունաց, երթալ . . . :

նուն միոյ ուրումն իշխանի նոցա անուանեալ[17]: Այլ Եւանդրի ուրեմն[18] յԵլլադացւոց աշխարհէն ի Պաղանտիոս քաղաքէ Արկադացւոց՝ նաւատորմիղ նաւօք[19] անցանել, յետոյ բնակեալ յԻտալացւոց ի նոյն տեղիս, առ որով Հռոմ քաղաքի շինել դիպէր[20]: ԶԱրկադացւոց ասէ զսոյն դպրութիւնն տանել յԻտալիա, եւ զարուեստական տաւղացն նուագարանս, եւ օրէնս եւս դնել նոցա: Եւ յետ նոցա՝ եւ Հրակղեայ այլ յունական նաւատորմիղս տանել ընդ իւր, եւ բնակել ի յառաջագոյն ճառեալ տեղիսն: Նախ Սատուռնիոս կոչէր. ուստի եւ ամենայն աշխարհին Սատուռնիա անուանել: Իսկ Հերակղի լինել անդ որդի՝ անուն Լատինոս, որում եւ Աբորիգինացւոց աշխարհին տիրել. յորմէ Լատինացիք կոչեցան: Եւ ի Լատինայ յանորդի վախճանել[21] Ենիայ որդւոյ Անքիսեայ առնուլ զիշխանութիւնն:

14.

Վասն Ենեայ յիտալիա երթալոյն:

Իղիոն, ասէ, առաւ իսկ եւ իսկ ի գլուխ ելանելոյ ամառայնոյն՝[1] եւթնեւտասն աւուրբ յառաջ քան զձմեռական փոփոխմունսն լինելոյ՝[2] ի...[3] Եղափէբողիոն ամսոյ, որպէս Աթենացիք զժամանակսն վարեն. քանզի աւելի աւուրք[4] էին՝ որ զտարին զայն լնուին՝ յետ փո-

17. Այսինքն՝ Եւ ամենայն աշխարհին՝ Տիւռէնիա անուանեալ՝ յանուն միոյ ուրումն...:

18. Այստեղ ուղղագոյն կ'երեւայ՝ *ումեմն*:

19. *Նաւատորմիղ նաւօք*, այսինքն՝ Տորմղաւ նաւաց:

20. Իմացիր՝ Իտալիայի այն տեղուանքը, ուր որ (ետքէն) Հռոմ քաղաքը շինուեցաւ:

21. Նախադրի կրկնութիւն. փոխ՝ *Ի Լատինայ* անորդի *վախճանել*, կամ՝ Յանորդի վախճանել Լատինոսի:

1. *Ի գլուխ ելանելոյ ամառայնոյն*, ի կատարել ամառայնոյն. — յուն. բացարձակ սեռական: **11**, 20. եւ **12**, 27:

2. (Ձմեռական) *Փոփոխմունք*, հոս՝ արեւադարձ, — Փոխ՝ Յառաջ քան *զլինել* ձմեռական փոփոխմանցն: Տես Բ. **3**, 7. եւ Ե. **5**, 26:

3. Ամսոյն օրւան թիւը պակաս մնացած է:

4. *Աւելի աւուրք*, աւելեաց օրեր: — Օրինակն՝ *աւելի աւուրքք*:

փոխմանն հինգ աւուրբք: Իսկ յերեսուն եւ եւթն օր անցանելոյ[5] յառնլոյն, թուի ինձ՝ քաղաքին յանձանձիչս[6] Աքայեցւոց լինել. եւ հրեշտակագնաց անդր ի մերժելոցն առնել[7], եւ երդմնի եւ դաշնաւոր ընդ նոսա լինել[8]: Եւ ի միւսում եւս ամին յառաջ քան զառնուլն՝[9] յետ աշունն հաւասարելոյ աւուրցն[10], չուեալ Տրովացւոց գնացին յերկրէն. եւ պարզեալ[11] անցանէին ընդ Եղէսպոնտոս: Իջեալ ի Թրակ՝ անդ անցուցանէին զժամանակս ձմերանոյն. զտեղի առեալ միայն եւ այլոցն եւս՝ որ ընդ նոսա էին փախըստականք, եւ կազմ եւ պատրաստ կային միւսանգամ նաւարկելոյ: Ի սկզբան գարնանոյն ի նաւ մտեալ գնային ի Թրակայ. եւ իբրեւ ի գլուխ հանէին զմիջոցի վայրացն նաւարկութիւն մինչեւ ցՍիկիլիա, անդր հասեալ՝ իսկ եւ իսկ տարին վախճանէր. եւ անցուցանէին անդ զերկրորդ եւս ձմեռնն. ի քաղաքս խառն ընդ Եղիմացիս[12] ի Սիկիղացւոց աշխարհն բնակէին:

Իբրեւ ժամանակք նաւարկութեանցն հասանէին, չուեալ ի կղզւոյն՝ անցանէին ընդ տիւռէնական ծովն համատարած. եւ իբրեւ զայն ի գլուխ հանէին, հասանէին ի Լորենտոս՝ յԱբորիգինացւոց ծովեզրն՝ յընդմիջել ամարայնոյն. եւ առնուին զաշխարհն եւ բնակէին ի Լաւինիոն, եւ կատարէին զերկրորդ տարի յառէն Իղիոնի[13]:

Եւ յետ սակաւ իրիք ասէ. Յետ Ընեայ ի մարդկանէ վճարելոյ[14] յեւթներորդի իսկ ամին յետ զԻղիոնն առ-

5. *Յերեսուն եւ եւթն օր անցանելոյ*, իմա՝ Յետ երեսուն եւ եւթն աւուրց անցանելոյ: Տես վերը 1: կամ Յ37 օր անցանել:

6. *Յանձանձիչ*, կառավարող, հոգացող:

7. Եւ թէ մերժուածներէն հօն դեսպան խրկեցին:

8. *Երդմնի եւ դաշնաւոր լինել*, երդում ընել, դաշինք դնել:

9. *Յառաջ քան զառնուլն*, իմա ըստ յն. Որ առաջին է յետ առնլոյն:

10. *Աշունն*, (գ.) աշնան ատեն: — Այսինքն՝ Յետ հաւասարելոյ աւուրցն աշնանի:

11. *Պարզեմ*, հօս՝ առագաստ բանալ, նաւարկել:

12. *Խառն* աւելադրութիւն է:

13. *Զերկրորդ տարի յառէն Իղիոնի*. Իղիոնի առնուելէն երկրորդ տարին:

14. *Վճարիմ ի մարդկանէ*, մեռնիլ:

նըդ՝ Եւռիւղէոն առ զՂատինացւոց պետութիւնն, որ ա-նուանեցաւ Ասկանիոս ի փախստին:

Յետ ունելոյ Սիղուայ՝ միով սխալ[15] յերեսուն ամէ զիշխանութիւնն, Էնիաս որդի նորին յաջորդեաց զհարըս-տութիւնն. որ միով պակաս քան զերեսուն ամ թա-գաւորեաց: Ըստ նմանէ Տիբերինոս ութամեայ ժամանակ[16] թագաւորեաց: Սա վախճանեցաւ ի կռուին՝ որ առ գետ-եզեր ուրեմն[17] ասի եղեալ, ձիոյ տարեալ արկեալ ի յոր-ձանուտ գետոյն, իւր անուանակից թողլոյր զգետն, որ յառաջագոյն Աղբասն կոչէր եւ ապա Տիբերիս: Եւ Տի-բերի պայազատ Ագրիպաս թագաւորեաց ամս քառասուն եւ մի: Եւ յետ Ագրիպայ՝ Ամուղիոս բռնակալ խստապա-րանոց եւ յԱստուծոյ ատելի՝[18] միով պակաս քան զքսան: Որոյ զդիսն անկոսնեալ՝ կազմէր փայլատականց նմանու-թիւնս[19], եւ ձայնատուրս[20] հանգոյն որոտմանց բարբա-ռոյ, աշխատակեալ զմարդիկ թէ Աստուած իցէ՝ արժանի առնէր[21]: Անձրեւաց եւ փայլատականց ի նորա տունն ճեպելոյ՝[22] ծովալիճն որ մօտ յապարանս նորա էր՝ անյոյս սովորութեամբ ի հեղեղ դարձեալ ողողանէր զտունն. եւ այնպէս կործանեալ համօրէն տամբն հանդերձ սա-տակէր: Եւ այժմ իսկ ի ծովալճին ի կողմանս միում[23], յորժամ խաղացք[24] ջուրցն ցածնուցուն, եւ խաղաղեալ խորն հանդարտիցէ[25], առագաստից նշմարանք երեւին, եւ այլ եւս շինուածոց կերպարանք:

15. *Միով սխալ (յերեսուն ամէ)* կամ *Միով պակաս (քան զերեսուն ամ)*, մէկ պակաս. քսանըինը տարի.) Քեր. 269, Բ:

16. *Ութամեայ ժամանակ*, ութ տարի:

17. *Առ գետեզեր ուրեմն*, գետեզերքի մը քով: Քեր. 279, ԺԹ:

18. *ՅԱստուծոյ ատելի*, փխկ. Աստուծոյ ատելի, կամ յԱս-տուծոյ ատեցեալ:

19. *Կազմէր փայլատականց նմանութիւնս*, փայլակներ կը ձեւացընէր:

20. *Ձայնատուրս*, շառաչիւն թմբիւն. (յն. κτύπος, հնչիւն:)

21. *Արժանի առնէր*, իմա ըստ յն. Համարէր. (կը համարուէր:)

22. Բացարձակ սեռական, փխկ՝ ի ճեպել անձրեւաց: Վերը՝ **11**, 20:

23. *Ի կողմանս միում*, (շբդղ.) փխկ՝ ի կողմն մի, ի կողմն ու-րեք: Տես Ա. **20**, 26. Է. **7**, 5:

24. *Խաղացք (ջուրց)*, ըն-թացք, բարձրանալը:

25. Փխկ՝ Եւ խորն խաղաղեալ հանդարտիցէ:

15.

Վասն շինուածոյ Հռոմ քաղաքի:

Կեփաղիոն գերգեսացի մատենագիր այր քաջ ի բաց հին՝[1] առ երկրորդ ազգաւ յետ Իլիական պատերազմին ասէ շինեալ քաղաքին ի Նոցանէն՝ որ յԻլիոնէն ապրեցան, եւ ընդ Էնեայ էին: Եւ չորս որդիս ասէ լեալ Էնեայ, զԱսկանիոս եւ զԵւռեղէոն եւ զՌոմիղոս եւ զՌոմոս:

Բայց ասացեալ է եւ Դէոդորի՝ եթէ ժամանակ մի, եւ գաղթականութեան զօրավար նոյն է[2]: Որ եւ զԷնեայ ասէ՝ [եթէ[3]] ի Մողոտացւոց յԻտալիա եկեալ Ոդիսեաւ հանդերձ՝ լինել բնակեցուցիչ քաղաքին, եւ անուանել զնա ըստ միում ումեք[4] ի Լատինացւոց[5] կանանց՝ Հռոմ: Եւ զնմանէ ասէ՝ թէ այլոց քաղաքաց Տրովացւոց հրաման տայր նոքօք հանդերձ այրել զնաւսն[6]. քանզի ծանրացեալ տաղտկացեալ էր ի մոլորական[7] թափառականութենէն:

Եւ Արիստոտելէս փիլիսոփայ զոմանց յԱքայեցւոց պատմէ, որք ի Տրովացւոց խաղացեալ ի Մաղէոն Նաւարկէին, եւ սաստիկ ձմերայնովք[8] պաշարեալք՝ ի հողմոց այսր անդր խուսափեալք՝[9] յամենայն կողմանս ծովուն մոլորեալք, ի գլուխ հանեալ գային ի տեղին Ոպիկեայ՝ որ կոչի Լատինոս, որ առ Տիւրէնական համատարած ծովուն

1. *Քաջ ի բաց* (հին), շատ (հին):
2. Այսինքն՝ Ըսած են թէ ժամանակը մէկ է եւ գաղթականութեան զօրավարը նոյնն է:
3. *Հոս եթէ* աւելի է. Տես եւ **11**, 18.
4. Այսինքն՝ Ցանուն միոյ ուրուք.
5. Ցոյնն ունի՝ յԻլիացւոց. (ի Տրովացւոց):
6. Իմա ըստ յն. Եւ զնմանէ (զկնոջէն) ասէ՝ թէ եւ այլոց կանանց տրովացւոց խրատ տուեալ՝ նոքօք հանդերձ այրել զնաւսն:
7. *Մոլորական*, աստանդական:
8. *Ձմերայնովք*, ալէկոծութիւններով, մրրիկներով:
9. *Խուսափեմ*, ըստ յն. Ցածեմ, աստանդեմ:

կայ: Ուրախ լինէին ընդ ցամաք երկրին տեսանել[10]. ձգեալ հանեալ զնաւն, եւ անդ անցուցանել զժամանակ ձմերանոյն, եւ պատրաստել միւսանգամ առ գարունն[11] նաւարկել: Իբրեւ նաւքն գիշերի այրէին, չգտանէին հնար՝ թէ զիա՞րդ չու առնիցեն. ակամայ կամօք ի հարկէ զկեանս յաշխարհին՝ յոր հասին՝ հաստատեալ[12]: Եւ այնպէս նոցա դիպէր ի կանանց գերեաց, զոր առեալ ած[է]ին յԻղիոնէ. նոքա այրէին զնաւսն, երկուցեալք թէ գուցէ յԱքայեցւոց աշխարհն հասանիցէ երթալ բնակութեան[13], որպէս թէ յաղախնութիւն լինիցի անկանել:

Իսկ Կաղղիաս՝ որ զԱգաթոկղեայ իրսն եւ զգործս գրեաց, Հռոմ անուն զոմն կին Տրովացի[14] յեկելոց ընդ այլ Տրովացիս յԻտալիա՝ (ասէ) լինել կին Լատինայ արքայի Աբովրիգինացւոց, եւ ծնանել զորդիս զՌոմոս եւ զՌոմիղոս. որք զքաղաքն բնակեցուցանէին[15], եւ ի մօրն անուն կոչէին զանուն քաղաքին:

Հին ոչ վիպասան եւ ոչ պատմագիր կայ Հռոմայեցւոց[16]. բայց ի հնոց ճառից՝ որ ի մեհենական մատեանս ինչ մնացեալ՝ իւրաքանչիւր ոք առեալ գրեաց: Ի նոցանէ ոմանք Ենեայ որդի ասեն լինել զՌոմիղոս եւ զՌեմոն, զբնակեցուցիչս[15] Հռոմայ. իսկ այլք՝ դստերն Ենեայ որդիս. եւ թէ որո՞ հօր իցեն՝ զայն ինչ ոչ յայտ առնեն: Տուեալ զնոցանէ ասեն Ենեայ՝ Լատինայ արքայի Աբորիգինացւոց պատանդս[17], յորժամ հաւատ միմեանց աշխարհին բնա-

10. Փոխ՝ Ուրախ յինէին ընդ տեսանել ցամաք երկիր:

11. Իմա՝ *Անդ* անցուցեալ զժ. ձմ. պատրաստէին միւսանգամ. եւայլն: — *Առ գարունն*, գարնան. տես Քեր. 133. *առ նոր. առ վաղիւ. առ այժմ:*

12. Այսինքն՝ Ակամայ հարկադրեցան հասած տեղերնին իրենց կեանքը (բնակութիւնը) հաստատել: *Ակամայ կամօք ի հարկէ.* տես Բ. 2, 1:

13. Իմա՝ Ի բնակութիւն, կամ ուղղագոյն՝ բնակութեամբ:

14. Տես Քեր. եր. 280, 281:

15. *Բնակեցուցանեմ զքաղաք.* մէջը բնակիչներ հաստատել. մարդաշատ ընել, շէնցընել:

16. Այսինքն՝ Հռոմայեցիք ոչ հին բանաստեղծ եւ ոչ ալ հին պատմագիր ունին:

17. Այսինքն՝ Կ'ըսեն թէ Ենէաս զանոնք (Աբորիգինացւոց Լատինոս թագաւորին) պատանդ տուեր է: *Տուեալ*, եւ–ն:

կիչք եւ եկքն տային[18]: Առեալ զնոսա Լատինայ՝ այլովք զարմանովք քաջ եւ բարի ունել[19]. քանզի յարու մանկանէ անժառանգ վախճանէր[20], պայազատ մասին ինչ իւրում իշխանութեանն թողոյր զնոսա:

Իսկ այլք ասեն, թէ յԷնեայ վախճանել՝ Ասկանեւս զընաւ իսկ իշխանութիւնն Լատինայ առեալ, բաժանէր ընդ եղբարսն՝ ընդ Ռոմիղոս եւ ընդ Ռեմոն՝ զաշխարհն եւ զզօրս Լատինացւոց յերիս բաժինս: Նմա զԱղբան շինել եւ այլ քաղաքս. եւ Ռեմայ՝ զկապէնէ, եւ զՀռոմ Ռոմիղայ՝ յիւր անուն[21]: Զժամանակս ինչ աւերել հասանէր քաղաքին. եւ է միւսանգամ գալ գնացականաց՝[22] զոր Աղբանացիքն արձակեցին, ի պետութեան Ռոմիղայ եւ Ռեմայ, անդրէն զառաջին շինուածն առնուլ, որպէս կրկին իսկ լինել շինուածոյն Հռոմայ[23]. միում յետ սակաւ ժամանակաց տրովական պատերազմացն[24], եւ միւսումն հինգետասան ազգօք յետոյ քան զառաջինն: Եւ եթէ եւս ոք ճշգրիտ յառաջին ժամանակսն Նայիցի, եւ երրորդ եւս՝ առաջին քան զոյնս գտանի շինուած Հռոմայ[25], մինչչեւ Էնեայ եւ Տրովացւոց եկեալ էր յԻտալիա:

Եւ զայս ոչ եթէ դոյզն ոք ի մատենագրաց պատմէ՝ այլ Անտիոքոս Սիւրակուսայ, եւ ասէ այսպէս: Ի թագաւորութեան Ամորգեայ ի Լատինացւոց աշխարհին, (քանզի էր Իտալիա յայնժամ ի Տարանտայ մինչեւ ցՊո-

18. Հաւատ տալ (ումը), երդում, խոստում ընել, դաշինք դնել:

19. *Այլովք զարմանովք քաջ եւ բարի ունել*, (կ'ըսեն) որ ուրիշ զարմաններով աղէկ կը հոգար, կը պահէր:

20. *Յարու մանկանէ անժառանգ*, առանց արու զաւկի: Քեր. 265, Ա:

21. Եւ թէ Ռոմիղոս զՀռոմ շինեց՝ իւր անուամբը:

22. *Գնացականք*, գնացողները, ճամբուածները:

23. *Անդրէն զառաջին . . .* (քաղաքը) նորէն առաջուան շինութեանը (պայծառութեանը) հասաւ, այնպէս որ՝ երկու անգամ շինուած կ'ըլլայ: Քեր. 412, Է:

24. Չըսելու համար՝ *Յետ սակաւ ժամանակաց* զկնի *տրովական պատերազմացն*: Նման զարտուղութիւն է՝ *Յետ ոչ բազում ինչ աւուրցս այսոցիկ*. (Գ.Ծ. Ա:)

25. Այսինքն, Գտանի եւ միւս եւս երրորդ շինուած Հռոմայ՝ առաջին (կանխագոյն) քան զոյնս:

սիդոնի ծովեզրն,) գալ նմա անդր իբրեւ առն միոյ փախըստականի ի Հռոմէ[26]: Եւ պատմէ զայս ձեւ օրինակի: Քանզի Իտալիոս ծերացեալ էր, Մորգէս թագաւորեաց. առ սովաւ այր հասանէր ի Հռոմայ ուստեմն[27] որում անուն էր Սիկեղոս: Քանզի ըստ Սիւրակուսացւոց մատենագրին՝ հին եւ առաջին գտանի Հռոմ քան զՏրովացւոց ժամանակսն, կամ ի նոյն տեղիս՝ ուր այժմ իսկ քաղաքն բնակեալ[28] է, եւ կամ այլ գեղ ուրեք էր[29] որ ի նորա անուն կոչէր: Քանզի նա անյայտ եթող՝ ոչ ես կարեմ ստուգիւ ասել:

Բայց զհին շինուածոյն թուի ինձ թէ բաւական իսկ ասացաւ: Իսկ զյետնոյն, (զոր թէ բնակութիւն պարտ իցէ ասել, կամ շինուած կամ այլ ինչ՝ զինչ եւ իցէ անուանել[30],) Տիմէի Սիկեղացւոյ՝ չգիտեմ որպիսի ինչ կանոն ի կիր արկեալ՝ առ Կարքեդոնի շինուածովն ասէ լեալ, երեսուն եւ ութ ամաւ նախ քան զառաջին Ողոմպիադն: Իսկ Կատովն Պորկիացի զյունական ինչ ժամանակս չընտրէ[31]. բայց փոյթ յանձին կալեալ՝ թէ եւ այլ ոք այնպէս գտանիցի զնախնեաց պատմութիւնն գումարեալ[32], չորեքհարիւր երեսուն եւ երկու ամօք[33] ասէ յետոյ քան զիլիական պատերազմ: Եւ այս ժամանակ՝ եթէ համեմատիցի ընդ Երատոսթենեայ ժամանակագրութեանն[34], ա-

26. Գալ նմա ..., ինքը հոն եկեր է իբրեւ Հռոմէն փախած մէկը:

27. Ի Հռոմայ ուստեմն. աւելադրութիւն է ուստեմն: Քեր. 276, ԺԴ: — Այր հասանէր տես Քեր. 289. **ծան:

28. Քաղաքն բնակեալ, չէն քաղաքը: Տես վերը՝ ծան. 15:

29. Եւ կամ այլ գեղ ուրեք էր. կամ թէ տեղ մը ուրիշ գեղ մը կար: — Կը մեկնուի նաեւ՝ Ա՛յլ ուրեք գեղ ինչ էր: Յուն. չունի ուրեք:

30. Իմա՛ զինչ եւ պարտ իցէ անուանել: Քեր. 362, ԺԱ:

31. Ըստ յն. Յունական ինչ ժամանակ ոչ սահմանէ. Յունական ժամանակագրութեան մէջ չի կապուիր: — Ժամանակս չընտրէ, ուղղագոյն ընթերցուածը կ'երեւայ՝ ժամանակ ոչ ընտրէ. — ին ս կարդացուած:

32. Եւ այլ ոք գտանիցի զպատմութիւնն գումարեալ. — գումարեալ, ներգծ. բայ. միանգամայն ածական այլ ոքին: Տես Քեր. 435, 436:

33. Վերը՝ Ութ ամաւ, հոս՝ Երկու ամօք, տես Ա. 18, 1:

34. Օրինակն՝ ժամանակագրութիւնն:

ռաջնոյ ամին [յ]ութներորդի ողոմպիադին պատահէ. եւ զի են առողջ[35] կանոնքս՝ զորս Երատոսթենէս ի կիր արկանէ, եւ թէ զիարդ ոք կշռիցէ զՀռոմայեցւոց ժամանակսն ընդ Յունաց, ի միւսում ճառին իսկ յայտ արարեալ է իմ: Նոյնչափ եւ Դիոնիսիոս՝ որ յառաջնում անդ Հռոմայեցւոց Նախնեացն պատմութեան[36], զայն ժամանակս՝ որ յետ զԻղիոն առնլոյ են՝ համարի[37] կարգաւ. զԵնեայ փախուստն ի Տրովադայ, եւ զերթալ հասանելն[38] յԻտալիա, եւ զորս ի նմանէ եւ յետ նորա[39] Լատինացւոց թագաւորեցին՝ մինչեւ ցՀռոմիղոս եւ ցՀռոմայ շինութիւնն. եւ որ ազգի ազգի ինչ ի հնոցն պատմին զշինուածոյ Հռոմայեցւոց քաղաքին՝ գրէ մի ըստ միոջէ:

16.

Դիոդորի վասն Հռոմայեցւոց նախնեացն:

Ենիաս յետ առնլոյն զՏրովացիս՝[1] երիւք եւս ամօք յետոյ ի վերայ անցանելոյ՝[2] ա՛ռ զթագաւորութիւնն Լատինացւոց. զոր կալեալ երեքամեայ ժամանակ՝ ի մարդկանէ անհետ լինէր, եւ անմահ պատուոց հասանէր: Զորոյ իշխանութիւնն առեալ Նորին որդւոյ Ասկանայ՝ շինէր զԱղբան, որ այժմ Ղոնգասն[3] կոչի. զոր անուանեաց յանուն գետոյն որ յայնժամ Աղբան կոչէր, եւ այժմ ի Տիբերի անուն կոչի:

Բայց զանուանէ քաղաքին՝ Փաբիոս որ զՀռոմայեցւոց իրսն գրեաց՝ այլազգ ինձ առասպելս յօդէ: Քանզի

35. Առողջ, ուղիղ, ճիշդ:
36. Օրինակն՝ Որ յառաջնում ընդ Հռ. նախնեացն պատմութենէ, զայն ժամանակս:
37. Համարի, կը համրէ:
38. Զերթալ-հասանելն, իբրեւ մէկ բառ: Տես Քեր. 387, Ժ:
39. Ուղղելի կ'երեւայ՝ Ըստ նմանէ եւ յետ նորա. տես 5, 9:

1. Իմա՛ Յետ առնլոյն Տրովադայ (քաղաքի). Քեր. 194.
2. Հոս աւելորդ է ի վերայ անցանելոյ. կամ յն. ոճով (բցձկ. սեռ.) ըսուելու էր՝ Երից եւս ամաց ի վերայ անցանելոյ:
3. Ուղղականներն են՝ Աղբա եւ Ղոնգա. (լատիներէն՝ Alba, Longa.)

այսպէս ասէ, թէ Էնեայ հրաման լինէր՝[4] որպէս թէ չորքոտանի ինչ նշանակիցէ նմա[5] ուր պարտ իցէ քաղաք շինել: Իբրեւ կամէր խոզ մի մատակ յղի զենուլ եւ զոհել համակ սպիտակ, ի ձեռաց զերծանէր եւ սրանայր[6] ելանէր ի բլուր ինչ, ուր եւ երեսուն խոճկորս ծնանէր: Զէնիա այնուհետեւ զարմանք ունէին[7]. եւ զհրամանն ի գլուխ հանել կամէր, երթալ ձեռն ի գործ արկանել եւ զտեղին շինել: Տեսանէր երես[8] ինչ ի քուն, որ յայտ յանդիման արգելոյր զնա, եւ խրատ տայր յետ երեսուն ամի շինել՝ զնոյն կշիռ[9] ըստ թուոյ խոճկորացն ծնելոց. յիրացն զոր եդ ի մտի՝ մեկուսի կալ:

Յետ Էնեայ վախճանելոյ՝ Ասկանեայ Նորին որդւոյ առեալ զթագաւորութիւնն՝ յետ երեսուն ամին անցանելոյ շինեալ (ասէ) զբլուրն, եւ անուն քաղաքին կոչեալ Աղբան՝[3] ըստ խոզին գունոյ. քանզի Լատինացիք ըստ իւրեանց բարբառոյ զսպիտակ աղբան անուանեն[10]: Դնել նմա մեւս այլ անուն Ղոնգա, որ թարգմանեալ կոչի[11] երկայն. վասն ի լայնութիւն անձուկն լինելոյ եւ յերկայնութիւն՝ մեծ[12]: Եւ զնովիմբ ածեալ ասէ, եթէ Ասկանիոս թագաւորութեան քաղաք արար զԱղբան[3], եւ ոչ սակաւս ի շուրջանակի բնակչացն տապալեաց. եղեւ այր երեւելի, եւ վախճանեցաւ թագաւորեալ ամս երեսուն եւ ութ:

4. Էնէասայ պատգամ եղաւ:

5. Չորքոտանի մը տեղ պիտի ցուցընէ իրեն:

6. Սրընթաց ուժգին վազել: Ա. **14,** 1. եւ Գ. **4,** 17:

7. *Զարմանք ունէին* (կամ *կալան*) *զնա*. զարմացաւ մնաց: Այնպէս *Երկունք կալան**, *Ակշութիւն ունի զսիրտս. Սարսուռ ունի. Դողումն կալաւ. Խաւար կալաւ զերկիր*: Ըսկէ՝ *Ջերմնկալ* (եւ ոչ՝ ջերմ-ընկալ), տենդէ բռնուած:

8. Այսինքն՝ կերպարանս. (յն. ծպւռ.)

9. *Կշիռ*. Ճշգիւ (նոյնչափ). տես Ա. **18,** 11:

10. Ճերմակին աղբա կ'ըսեն. տես 3:

11. Յաճախ կը գործածուի փոխ՝ Որ թարգմանի:

12. Մոլորական գեղեցիկ դարձուածն է առաջին նախնեաց, փոխ՝ Վասն լինելոյն անձուկ ի լայնութիւն եւ մեծ յերկայնութիւն: Բ. **6,** 15:

* Նոյնանշան է եզակի՝ Երկն ի ծնողսն ունէր զկարմրիկ եղեգնիկն: (Գողթան երգ:) Այսինքն՝ Երկունք կալան զկարմրիկ եղեգնիկն:

Եւ յետ նորա վախճանի՝ անկաւ կռիւ ի մէջ բազմութեանն յաղագս երկուցն վասն թագաւորութեանն ընդ միմեանս վիճելոյ[13]: Քանզի Յուղիոս որդի էր Ասկանայ՝ ասէր. ինձ անկ է հայրենի իշխանութիւնն: Եւ Սիղուիոս՝ եղբայր Ասկանայ եւ որդի Էնեայ եւ Սիղուայ առաջին կնոջն Լատինայ՝ ասէր. ինձ պատշաճ է[14]: Զի սմա յետ Էնեայ վախճանին նենգ գործեցաւ յԱսկանայ. քանզի մանուկ էր մնեալ ի լերին յոմանց յանդիորդաց՝ Սիղուիոս անուանէր յանուն լերինն Լատինացւոց՝ զոր Սիղուա կոչէին: Բայց յերկուս կողմանսն վիճելոյ՝[15] ի բազմութենէն ընտրութեան առ զթագաւորութիւնն Սիղուիոս: Իսկ Յուղիոս վրիպեալ յիշխանութենէն՝ ի մեծ քրմութիւնն հաստատեցաւ եկաց, եւ իբրեւ երկրորդ թագաւոր էր. յորմէ ասեն թէ ցայժմ եւս կայ ի Հռոմ Յուղեան ազգն:

Սիղուիոս յիշխանութեանն ոչինչ արժանի գրելոյ գործ գործեաց. եւ վախճանեցաւ թագաւորեալ ամս քառասուն եւ ինն: Զորոյ իշխանութիւնն նորին որդի պայազատեաց Էնիաս, որոյ անուն յորջորջանաց[16] կոչեցաւ Սիղուիոս. եւ տիրեաց աւելի քան զերեսուն ամ: Յետ որոյ թագաւորեաց Լատինոս՝ որ կոչեցաւ Սիղուիոս՝ ամս յիսուն: Սորա գտեալ ժիր յիրի եւ ի պատերազմի՝[17] զարուարձանեայ աշխարհն տապալէր, եւ զհին քաղաքսն շինէր, որ յառաջագոյն կոչէին[18] Լատինացւոց՝ ութեւտասն:

13. Դարձեալ նոյն դարձուած. ծան. 12: — *Յաղագս* բառը *վասնի* քով՝ պէսպիսութեան եւ այս երկրորդը չկրկնելու համար: Քեր. 475: *Ճեպիցիս վասն ոչընչիդ, աշխատիցիս յաղագս ոչընչիդ.* Գ. **4**, 36: Տես եւ *Այնչափ, այնքան*, Ե. **7**, 3:

14. *Ինձ անկ է. Ինձ պատշաճ է*, նոյնանշանք պէսպիսութեամբ:

15. Այսինքն՝ Յերկուց կողմանցն վիճել. տես **11**, 20:

16. *Անուն յորջորջանաց*, մականուն, վերադիր անուն:

17. Գործելու եւ պատերազմելու մէջ: Այսպէս եւս՝ *ի ժամ իրին եւ պատերազմին: Յաջողակ յիր եւ ի բան:* — Իր եզակի՝ միայն որոշ չափով ու կերպով կը գործածուի:

18. Օրինակն՝ *կոչէին*:

(Ի սորա պայազատացն) Տիբերիոս Սիղուլիոս ի վերայ Տիւրէնացւոց չոգաւ զօրօք. եւ մինչդեռ ընդ Աղբան գետ անցուցանէր զզօրսն, անկեալ ի յորձանուտ՝ վախճանեցաւ. ուստի եւ անուն գետոյն Տիբերի[ո]ս անուանէր: Եւ յետ նորա վախճանելոյ Ագրիպաս թագաւորեաց Լատինացւոց՝ միով աւելի քան զքառասուն ամ:

Եւ յետ սորա Առամուղիոս Սիղուլիոս՝ միով ամաւ պակաս ի քսանէ: Զսմանէ ասեն թէ զամենայն աւուրս կենաց ամբարտաւան եղեւ, եւ գոռայր[19] եւ հակառակէր ընդ Արամազդայ զօրութեանն, որ երբեմն յորժամ ի մրգոց ժամանակի որոտմունք ստէպ ստէպ եւ սաստիկ լինէին, հրաման տայր զօրացն՝ սուսերօք զասպարսն բախել միաբան ի միոջէ հրամանէ. եւ համարէր թէ որ ի սմանէ բարբառ լինիցին՝[20] սաստկագոյն իցէ քան զորոտմանն: Վասն որոյ եւ վրէժս իսկ տայր ընդ դիցն ամբարտաւանութեանն[21], ի փայլատականց սատակեալ. եւ ամենայն տուն նորա յԱղբանայ ծովակին ընկղմէր: Ցուցանեն զնշանս նոցա մինչեւ ցայժմ Հռոմայեցիք՝ որ առ ծովակըձին[22] բնակեալ են, սիւնս ընդ ջուրն ի վեր[23] երեւեալ, որ անդ ուրեմն[24] ի խորսն կան արքունական տանցն:

Յետ սորա ընտրեցաւ Աւենտիոս, որ ի պատերազմի ուրեմն[24] արուարձանեայցն ի նեղ մտեալ՝ անկանէր առ Աւենտինոս բլրով. ուստի անուն բլրոյն Աւենտինոս կոչէր:

19. Գոռամ, մարտնչել, ի կռիւ յառնել: — Այր գոռ պատերազմող:

20. Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ լինիցի. — Ն յօդ նախընթաց ոլին պատճառաւ՝ այստեղ անյարմար է:

21. Վրէժս տամ, պատիժ կրել. տես Բ. 3, 14: — Ընդ դիցն ամբարտաւանութեանն. իմա՝ ընդ ամբարտաւանութեանն առ դիսն. տես Քեր. 140. ընդ բարեաց. եւ 264. առ բարերարն տմարդի:

22. Սովորաբար՝ Ծովակին:

23. Ընդ ջուրն ի վեր, ջրէն վեր, ջրին մէջէն դուրս:

24. Ուրեմն զարդու յաւելուած: Քեր. 276, ԺԴ:

25. Ուրեմն (կամ ուրեք). փոխ (ի) միում: Քեր. 279, ԺԹ:

17.

Վասն գերութեանն Հրէից եւ դարձին, եւ վասն տաճարին շինուածոյ:

Սաղմանասար արքայ Քաղդէացւոց ի պահպանութիւն աշխարհին Հրէից առաքեաց Ասորեստանեայս պանդուխտս, որք եւ նախանձաւորք իսկ օրինացն Հրէից լինէին, եւ անուանեցան Շամրտացիք[1]. զի եւ անունն իսկ պահապանս յայտ առնէ:

Առաջին ամ գերութեան ազգին Հրէից. յորում արքայն Քաղդէացւոց պաշարեալ զԵրուսաղէմ՝ զտաճարն հրձիգ արար: Տեւեաց տաճարն զամս չորեքհարիւր քառասուն եւ երկու: Առ Վափրէս արքայ Եգիպտացւոց՝ յառնուլն Երուսաղեմի յԱսորեստանեաց թագաւորէն՝ դիմեցին ապաստան լինել մնացորդք Հրէից: Բայց յիշատակէ զՎափրէս եւ Երեմիա մարգարէ: ԶՍեդեկիա կուրացոյց Նաբուքոդոնոսոր[2] եւ տարաւ գերի. իսկ Նաբուզարդան հրձիգ առնէր զտաճարն յետ հինգ ամսոյ:

Կիւրոս արձակեաց զգերի[3] ազգին Հրէից. առ որով դարձեալք ի Բաբելոնէ իբրեւ հինգ բեւր Հրէից՝ զսեղանն կանգնեցին եւ հիմունս տաճարին արկին. եւ քանզի ի շուրջ բնակելոց ազգացն արգել լինէր[4], մնաց գործն անկատար՝ մինչեւ ցԴարեհ արքայ, բայց միայն ի սեղանոյն կանգնելոյ[5]: Եւ գումարի ամենայն ժամանակ գերութեանն Հրէից ազգին յամս եւթանասուն. քանզի ի հինգերորդէ ամէ Երեմիայի մարգարէութեանն մինչեւ ցառաջին ամն Կիւրոսի լինին ամք եւթանասուն, եւ յաւե-

1. *Շամրտացի*, Սամարացի: — *Շամրին*, Սամարիա: Ե. **2**, 9:
2. Սխալմամբ սովորական եղած է գրել Նաբուգոդոնոսոր:
3. *Գերի*, (նաեւ *գերութիւն*.) գերիները. տես Քեր. 186:
4. Շրջաբնակ ազգերէն խափանուեցաւ, արգելք դրուեցաւ:
5. Փոխ՝ Բաց ի կանգնելոյ զսեղանն: Տես Ա. **6**, 29: — *Միայն* աւելադրութիւն է. այսպէս եւս՝ *Բայց միայն ի միոյն*, փոխ՝ Բաց ի միոյն: Տես Ա. **4**, 4:

բածոյ տաճարին ևեթանասուն ամ[6] կատարի յերկրորդ-ամն Դարեհի Պարսից արքայի։

Յամին երկրորդի Դարեհի՝ տաճարն Երուսաղեմի շինի ի Զօրաբաբէլայ, և կատարի ի չորս ամս։ Միաբանէ սոցին[7] և կղեմէս՝ յառաջնում մատենին գրեալ զայս ձև օրինակի. Եւ ձգեցաւ[8] գերութիւնն մինչև յամն ևեթանասուն[9], ցածուցեալ[10] յերկրորդ ամին Դարեհի ուստեր Վշտասպեայ՝ Պարսից և Ասորեստանեաց և Եգիպտացւոց իշխանութեանն եղելոյ թագաւորի[11]. առ որով Անգէ և Զաքարիա, և յերկոտասան մարգարէիցն հրեշտակն՝ որ և Մաղաքիա՝[12] մարգարէանային. և էր քահանայապետ Յեսու ուստր Յովսեդեկեայ։ Զայս՝ յիշատակեալ ի մէնջ այրս կղեմէս[13]։ Բայց մինչև ցերկրորդ-ամն Դարեհի ձգելոյ ևեթանամներորդ ամի տաճարին աւերածի՝[14] վկայ ի մօտոյ երաշխաւոր[15] Զաքարիա մարգարէ է. Տէր, ասէ, ամենակալ, մինչև ցե՞րբ ոչ ողորմեսցիս Երուսաղեմի և քաղաքացն Հրէաստանի՝ զորս անտես արարեր այս ևեթանամներորդ ամ։

Նեէմի երբայեցի տակառապետ Արտաշեսի արքայի՝ արձակեալ ի Նմանէ ի Բաբելոնէ՝[16] յամին քսաներորդի Արտաշեսի, կանգնէ զքաղաքն և ածէ զպարիսպն Երուսաղեմի՝ յեօթներորդի և յերկրորդի ամի Արտաշեսի,

6. Վերը՝ Յամս ևեթանասուն, ամք ևեթանասուն. այստեղ Եւթանասուն ամ. թուականին նախադաս գոյականը յգ. իսկ յետադասն եզ.։

7. Տես 4, 9։

8. Զգիմ. տեւել. երկարիլ։

9. Այսպէս բառ յն։ Իսկ օրինակն՝ յամս ևեթանամներորդ։

10. Ցածնուլ, հոս՝ դադրիլ։

11. Պարսից . . . իշխանութեանն եղելոյ թագաւորի. փոխ՝ Որ թագաւորն լեալ էր Պարսից . . . իշխանութեանն։

12. Մաղաքիա անունը կը նշ. Հրեշտակ։

13. Տես քեր. երես 427. Զ. և Գ. 6, 2։

14. Այսինքն բառ յն. Բայց ձգելոյ ևեթանամեայ աւերածի տաճարին մինչև ցերկրորդ-ամն Դարեհի՝ վկայ է . . .։

15. Վկայ ի մօտոյ երաշխաւոր. բառ յն. (μάρτυς ἐχέγγυος,) վկայ արժանահաւատ։ — Յն. ἐγγύς կը նշ. մօտ, ἔγγυος, երաշխաւոր. իսկ ἐχέγγυος, (ած.) արժանահաւատ։

16. Ի Նմանէ, կրաւորականի խնդիր սեռի բացկն. քեր. 220։ — Ի Բաբելոնէ, խնդիր բնութեան՝ բացկն. 230։

որպէս պատմէն գիրքն Եզրի. եւ կատարի գործն առ Յովէդայեաւ քահանայապետիւ: Մինչեւ ցայս վայր ունին Եբրայեցւոց մարգարէական գիրքն: Եւ անտի թէ ոք թուէ զեւթանասուն եւթներորդսն՝ որ ի Դանիէլ[17] կան՝ որ լինին ամք չորեքհարիւր իննսուն, գտանէ առ Ներոնիւ ինքնակալաւ ի գլուխ ելեալ եւթներորդացն[18], առ որով սկիզբն պաշարման քաղաքին լինէր, յետ Ներոնի յերկրորդ ամին Վեսպիանոսի, յորմէ զյետին իսկ զաւերն կրէր:

18.

Յաղագս Օծելոյն որ կանխաւ կարապետեալ էր, եւ աւեր Երուսաղեմացւոց քաղաքին:

Անտիգոնոս Հրէից թագաւորութեանն ի վերայ յարուցեալ եւ բազում պատերազմունս հասուցեալ՝ սպանանի: Աստ վախճանի եւ թագաւորութիւնն Հրէից: Աստ եւ Օծեալն առաջնորդ՝ զորմէ Դանիէլ մարգարէանայ՝ առնու վախճան: Մինչեւ ցՀերովդէս՝ օծեալք առաջնորդք քահանայապետքն էին, որք կացին վերակացուք ազգին Հրէից, սկսեալք առ Դարեհիւ Նորոգութեան տաճարին՝[1] եւ դադարեալք առ Հիւրկանոսիւ: Եւ որ ի միջի ամքն լինին սոցա՝ են ամք չորեքհարիւր ութսուն եւ երեք, որպէս Դանիէլ ի մարգարէութեանն կանխաւ կարապետեալ ասէ. եւթներորդք եւթն եւ եւթներորդք վաթսուն եւ երկու: Այս վաթսուն եւ ինն եւթներորդք կատարեն զժամանակս ամաց չորեքհարիւր ութսուն եւ երից, որչափ ինչ են ամք իշխանութեան օծելոցն առաջնորդաց, որոց հուսկ յետոյ[2] էր Հիւրկանոս, որ ի Պարթեւացն գերի առաւ: Հերովդէս Անտիպատրեայ՝ որում

17. Իմա՝ ի Դանիէլի գիրսն:

18. *Գտանէ առ Ներոնիւ ի գլուխ ելեալ եւթներորդացն*, այս ինքն՝ Գտանէ զի առ Ներոնիւ ի գլուխ ելին եւթնե-րորդքն (Դանիէլի): Տես Քեր. եր. 213, Բ. եւ 411, 412:

1. Ց Նախդիր զեղչեալ, փխ՝ Յ'*առ Դարեհիւ Նորոգութեան տաճարին*: Քեր. 449, Բ: Ըստ յն. Սկսեալք ի Նորոգութենէ տաճարին առ Դարեհիւ:

2. *Յետոյ*, իմա՝ Յետին:

չէր անկ, զթագաւորութիւնն Հրէից՝ յԱւգոստեայ եւ ի սենկղիտոսէն Հռոմայեցւոց առնու, եւ յետ սորա՝ սորին որդէք[3] մինչեւ ցհուսկ յետին Երուսաղեմացւոց պաշարումն: Եւ այնուհետեւ ոչ եւս պայազատ ի պայազատէ[4] ի քահանայական ազգէն կային քահանայք Աստուծոյ, եւ ոչ մինչեւ ցկեանս՝ ըստ մովսիսեան օրինացն, այլ աննշանաւորք ոմանք. այլ երբեք երբեք, ոմանք տարեւորք[5], ոմանք ե՛ւ սակաւ՝ ի Հռոմայեցւոց զօրավարացն գնէին զքահանայապետութիւնն: Հերովդէս Անտիպատրեայ Ասկաղոնացւոյ որդի՝ եւ մօր Կիպրեայ Արաբացւոյ, որում չէր անկ թագաւորութիւնն Հրէից, ի Հռոմայեցւոց առնուր զիշխանութիւնն: Առ որով ի հասանել Քրիստոսի գալստեանն, որ ըստ հայրենի յաջորդութեան քահանայապետութիւնն եւ իշխանութիւնն ի մէջ Հրէից կարգէր՝ վախճանեցաւ[6], ի կատարել մովսիսական մարգարէութեանն՝ որ ասէ, թէ Մի՛ պակասեսցէ իշխան Յուդայ, եւ մի՛ պետ յերանաց նորա, մինչեւ եկեսցէ որում կայն մնայ[7]. եւ նա է ակնկալութիւն հեթանոսաց:

Յիսուս Քրիստոս Որդի Աստուծոյ ի Բեթղահէմ Հրէաստանի ծնանի: Ի միասին ժողովին յԱբրահամէ մինչեւ ի Քրիստոսի ծնունդն՝ ամք երկու հազար եւ հընգետասան: Յովհաննէս Զաքարիայ որդի քարոզէր յանապատին Յորդանան գետոյ, եւ տայ աւետիս ամենեցուն՝ թէ ի միջի նոցա է Օծեալն Աստուծոյ: Նա եւ ինքն Յիսուս Օծեալն Աստուծոյ՝ անտի առնէ սկիզբն կենարար եւ աւետաւոր վարդապետութեանն. արդեամբք եւ բանիւք զաստուածեղէն զօրութեանն առաքինութիւն տե-

3. *Սորա*, — *սորին*. տես Քեր. 337. ծան. եւ Գ. **9**, 19:
4. *Պայազատ ի պայազատէ*, յաջորդէ յաջորդ, յաջորդաբար, յորդւոց յորդի: Տես Գ. **9**, 17:
5. *Տարեւոր*, այս ինքն՝ Առ տարի մի. մէկ տարուան համար:
6. Յարաբերականն յառաջ տնկած. Քեր. 346. ԺԸ: Փոխ՝ Վախճանեցաւ քահանայապետութիւնն եւ իշխանութիւնն որ ըստ հայրենի յաջորդութեան ի մէջ Հրէից կարգէր. (շարունակութեամբ կու գար:) — *Կարգէր*, տես Ա. **19**, 6:
7. Իմա՛ Ա.յն որում կայ եւ մնայ:

սողաց ցուցանէր։ Եւ ժողովին մինչեւ յամս հնգետասաներորդ Տիբերի՝ որ առաջիս կայ[8], ի կրկին Նորոգութենէն Երուսաղեմացւոց տաճարին, որ եղեւ յերկրորդում ամին Դարեհի Պարսից թագաւորի, ի վաթսներորդի եւ հնգերորդի ողոմպիադին, ամք հնգհարիւր քառասուն եւ երկու։ Իսկ ի Սողոմոնէ եւ յառաջին կազմածոյ[9] տաճարին՝ ամք հազար վաթսուն եւ չորք։ Եւ ի Մովսիսէ եւ յելիցն յեգիպտոսէ՝[10] հազար հնգհարիւր եւ քառասուն։ Իսկ յԱբրահամէ, եւ ի Նինեայ եւ ի Շամիրամայ թագաւորութենէն՝ ամք երկու հազար քառասուն եւ չորք։ Եւ ի ջրհեղեղէն՝ ամք երկու հազար իննհարիւր ութսուն եւ վեց։ Եւ յԱդամայ՝ ամք հինգ հազար երկերիւր քսան եւ ութ։

Յիսուս Օծեալն Աստուծոյ Տէր մեր, ըստ մարգարէութեանցն որ զնմանէ էին, գայ ի չարչարանս՝ յիննուտասներորդի ամի Տիբերի թագաւորութեանն։ Ըստ որում ժամանակի[11] եւ յայլ յունական յիշատակս գտաք՝ ըստ նմին օրինակի բանից պատմեալ, թէ արեգակն նուաղեաց, Բիւթանիա շարժեցաւ, Նիկեայ մեծ մասն կործանեցաւ. որ եւ միաբանք իսկ պատմին իրացն՝ որ ի չարչարանս Կենարարին մերոյ պատահեցան։ Գրէ եւ Փղեգոն զայս ձեւ օրինակի բանից, թէ ի չորրորդում ամին երկերիւրորդի եւ երկրորդի ողոմպիադին՝ եղեւ մեծ նուազութիւն արեգական, քան զոր[12] յառաջագոյն ոչ ոք գիտէր, եւ գիշեր ի վեցերորդ[13] տունջեանն եղեւ, մինչեւ աստեղաց յերկինս երեւել. շարժումն մեծ ի Բիւթանիա, եւ մեծ մասն Նիկեայ կործանեցաւ։ Զայս՝ այժմու յիշատակեալ այրս։ Եւ այս մեծ իսկ նշանակ է ամին՝ յորում Կենարարն մեր չարչարէր՝ ըստ վկայութեանն Յովհաննու աւետարանին, որ յետ հնգետասաներորդի ամին Տիբերի՝ երեքամեայ

8. *Յամս որ առաջիս կայ.* (Եղ.) այսինքն՝ Յամս յայս։

9. Այսինքն՝ Յառաջին չինուածոյ։

10. Քեր. 441. չէզոք։

11. *Ըստ որում,* (յն. ոճ.) փոխ՝ Յորում։

12. Իմա՝ Քան զոր մեծ,

13. Այսինքն՝ Ի վեցերորդ *ժամու։*

ժամանակ վարդապետութեանն Քրիստոսի լինալ վկայէ։ Ըստ սոցին ժամանակաց[14] եւ Յովսեպոս պատմէ, թէ յաւուրս պենտակոստէից[15] դղրդիւն եւ սօսափիւն նախ ղքահանայիւքն պատէր[16], եւ ապա բարբառ յանկարծակի անտուստ ի ներքուստ ի տաճարէն[17] լսելի լինէր զայս ձեւ օրինակի, թէ գնամք աստի գնամք[18]։ Եւ այլ իմն նոյն Յովսէպոս գրէ· որպէս թէ Պիղատոս դատաւոր առ այնու ժամանակաւ զկայսերական պատկերն՝ գիշերի՝ ուր չէր օրէն՝ ի տաճարին եմոյծ կանգնեաց[19], եւ մեծի խռովութեան եւ կռուոյ սկիզբն արկ[20] ի մէջ Հրէից· եւ անտի բազում վիշտք ի վշտաց[21] հասանէին ազգին Հրէից։ Փղակոս Աւուղիոս՝ Աղեքսանդրեայ եւ Եգիպտոսի ոստիկան, առաքի ի Տիբերեայ, եւ բազում նենգութիւն ազգին Հրէից գործէր։

Վեսպիանոս յերկուս պատերազմունս յաղթեաց Հրէից, եւ պաշարեաց։ Վեսպիանոս՝ ինքնակալ ի Հրէաստանի յիւրոց զօրացն անուանեցաւ· սկիզբն պատերազմի ընդ Հրեայս արար՝ Տիտոսիւ որդւով իւրով։ ՅԱղեքսանդրացւոց քաղաքէն եւ ինքն ի Հռոմայեցւոց քաղաքն չուեաց։

Տիտոս զՀրեայս պաշարեաց, զԵրուսաղէմ ի հիմանց բրեաց եւ վեց բեւր արանց[22] կոտորեաց։ Պատմէ Յովսէպոս՝ սովով եւ սրով հարեալ եւ քան բիւրուց

14. Իմա՝ Ընդ սոյն ժամանակս· տես Ծ· 11։

15. Պենտակոստէից, ինչպէս նաեւ՝ զատկաց, նաւասարդաց, շատ անգամ յգ· կը գործածուի· փոխ՝ Պենտակոստէի, զատկի· եւայլն։

16. Դղրդիւն եւ սօսափիւն զքահանայիւքն պատէր· գեղեցիկ բռուածք է, փոխ ըստ յն· Շարժումն եւ հնչիւն զգային քահանայքն։

17. Անտուստ ի ներքուստ ի տաճարէն, տաճարին մէջէն, ներսէրէն։ — Անտուստ աւելադրութիւն։

18. Գնամք, փոխ՝ գնացուք։ — Ապառնւոյ տեղ ներկայ· Քեր· 370· ԺԱ։

19. Ի տաճարին եմոյծ կանգնեաց՝ այնպէս է ինչպէս Առին զնացին զնա· տես Քեր· 458· ***Ծան։ Ի տաճարին՝ խնդիր է կանգնեաց բային եւ ոչ եմոյծին։

20. Սկիզբն արկ, սկիզբ տուաւ։

21. Բազում վիշտք ի վշտաց, շատ վշտեր· տես 4, 3։

22. Տես Քեր· 284· Բ·

կոտորեալ[23], եւ այլ եւս[24] քառասուն, եւ տասն բիւրուց գերեաց վաճառակուր լինել[25]։ Եւ պատճառս այնչափ բազմութեան ի քաղաքին գտանել՝[26] զզատիկ պասեքատօնին[27] ասէ լինել. յորում ամենայն ազգն ի մի վայր գումարեալ էին, եւ միանգամայն[28] իբրեւ ի բանտի արգելան։ Պարտ իսկ եւ պատշաճ էր[29] նոցա՝ որ[30] զկենաբարին մեր յայնմ տօնի նենգեցին, ոչ այլ ուրեք երբեք՝[31] այլ[32] յայնմ ժամանակի զհատուցումն յանդգնութեանն կրել։

23. Տես քեր. 213, Բ. եւ 412։ Վերը՝ **17**, 18։
24. *Եւ այլ եւս*, եւ դարձեալ։
25. *Վաճառակուր լինիմ*, գերի ծախուիլ։
26. Իմա՝ Գտանելոյ։
27. *Զատիկ պասեքատօնին*. երկու նոյնանշանք յօդեալ. ինչպէս *մարտ պատերազմի*։ Ա. **1**, 2։
28 *Միանգամայն*, ամէնքը մէկտեղ։ Բ. **10**, 15։
29. *Իսկ* (ինչպէս շատ տեղեր՝) խօսքին ոյժ տալու յաւելուած է։
30. *Նոցա՝ որ*, (եւ ոչ՝ Այնոցիկ որ.) վասն զի որոշեալ անձինք են. տես քեր. 341։
31. *Այլ ուրեք երբեք*, փխ՝ *Այլ երբեք*, ուրիշ ժամանակ, ուրիշ անգամ։ — *Ուրեք* աւելադրութիւն է։
32. *Այլ*, բայց եթէ, եթէ ոչ. տես Դ. **21**, 7։

Ը. ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

Ի ԳՐՈՑ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

1.

Օրինակք ինչ յառաջնոցն որք իմաստութեամբն փրկեցան:

Ո՞վ է մարդ՝ որ գիտիցէ զխորհուրդս Աստուծոյ, կամ ո՞վ ածիցէ զմտաւ թէ զի՛նչ կամիցի Տէր: Զի խորհուրդք մահկանացուաց զանգիտողք են, եւ զաղփաղփուն՝[1] հնարագիտութիւնք մեր. զի մարմին եղծանելի ծանրացուցանէ զոգի[2], եւ հակէ հողեղէն յարկս զմիտս բազմահոգս. եւ հազիւ նկատեմք զերկրաւորս, եւ որ ինչ առ ոտս[3] կայցէ՝ աշխատութեամբ գտանեմք, իսկ որ ինչ յերկինս է՝ ո՞վ քննեսցէ: Եւ զխորհուրդս քո ո՞վ գիտաց՝ եթէ ոչ դու ետուր իմաստութիւն, եւ առաքեցեր զսուրբ Հոգիդ քո ի բարձանց. եւ ապա ուղղեցան շաւիղք երկրաւորացս, եւ զհաճոյս քո ուսան մարդիկ եւ իմաստութեամբ քո փրկեցան:

Նա զնախաստեղծն զհայրն աշխարհի, զմիայն հաստատեալ՝[4] պահեաց. եւ փրկեաց զնա ի յանցանաց իւրոց, եւ ետ նմա զօրութիւն ունելոյ[5] զամենայն: Մերժեցաւ ի նմանէ անիրաւն[6] իւրով բարկութեամբ, ընդ եղ-

1. *Զաղփաղփուն*, անհաստատ, յողդողդ:
2. *Մարմին ծանրացուցանէ զոգի*, առանց յոգի. տես Քեր. 306, Բ:
3. *Առ ոտս*, (Գ.) մօտաւոր, ոտքի տակ, ձեռքի տակ. (յն. ձեռաց մէջ.)
4. *Նա*, իմաստութիւն: — *Զմիայն հաստատեալ*. այսինքն՝ Զայն որ միայն էր հաստատեալ (ստեղծուած էր):
5. *Ունիմ կ'իմացուի՝ ընդ ձեռամբ.)* իշխել, տիրել: — Ասկէ են՝ *ամենակալ, ինքնակալ. բռնակալ*. եւայլն: Տես Է. 2, 38:
6. Այսինքն՝ Ի բաց եկաց յիմաստութենէ կային:

բայրասպան սրտմտութիւնս կորեաւ. վասն որոյ եւ զհե-ղեղեալ[7] երկիր միւսանգամ փրկեաց իմաստութիւնն՝ չնչին փայտիւ՝ արդարոյն նաւապետեալ[8]: Նա զարդարն[9] ի կորստական ամպարշտաց փախուցեալ՝ փրկեաց յիջանել հրոյն զհինգ քաղաքաւն[10]. որ ի վկայութիւն չարութեանն ծխեալ կայ խոպանացեալ, եւ անկատար ժամանակօք տունկք մրգաբերք[11]. անհաւատի ոգւոյն յիշատակ հաստատեալ զարձանն աղի[12]: Զի որոց զիմաստութեամբ զանց արարեալ[13], ոչ միայն վնասեցան առ ի չճանաչելոյ զբարիս, այլ եւ զանմտութեան յիշատակ թողին յաշխարհի. զի որովք յանցեան մի կարասցեն ծածկել:

Իմաստութիւն զողոքիչս իւր փրկեաց ի ցաւոց: Նա փախուցելոյ ի բարկութենէ եղբօրն՝ առաջնորդեաց արդարոյն[14] ի շաւիղս ուղիղս, եցոյց նմա զարքայութիւն Աստուծոյ եւ ետ զգիտութիւն սրբոց. յաջողեաց նմա շահս ի վաստակոց իւրոց, եւ բազմացոյց զպտուղ նորա: Յագահութեան բռնաւորաց նորա պաշտպանեաց նմա եւ մեծացոյց զնա[15], եւ պահեաց ի թշնամեաց, եւ ի դարանակալաց նորա զգուշացաւ[16], եւ ի զօրաւոր պատերազմի արար զնա յաղթող. զի գիտասցէ թէ քան զամենայն ինչ զօրաւոր է աստուածպաշտութիւն: Նա զարդարն վաճառեալ[17] ոչ եթող ի ձեռանէ, այլ ի մեղաց փրկեաց զնա. ընդ նմա էջ ի գուբ, եւ ի կապանս ոչ եթող զնա ի ձեռանէ, մինչեւ եբեր նմա գաւազան թագաւորութեան եւ

7. Հեղեղեալ կամ հեղեղատեալ, հեղեղ կոխած, ջրով ողողեալ:

8. Նաւապետեմ, կառավարել, առաջնորդել: Այսինքն՝ Տապանաւն առաջնորդեալ Նոյի: — Արդարոյն, տրական:

9. Զարդարն զՂովտ:

10. Տես Ա. 18, 1:

11. Իմ՛ ըստ յն. Յորոյ ի վկայութիւն չարութեանն ծըխեալ կայ երկիրն խոպանացեալ, եւ տունկք մրգաբերք ոչ հասանեն:

12. Զկինն Ղովտայ:

13. Այսինքն՝ Զանց արարեալ էր:

14. Փխկ՝ Նա արդարոյն (Յակոբայ) փախուցելոյ... առաջնորդեաց:

15. Իւր զինքն իւր ագահ հարստահարողներէն (Լաբանէն) պաշտպանեց եւ հարստացուց:

16. Զգուշանամ (ումեք), ապահովցնել, պահպանել: Քեր. 229:

17. ԶՅովսէփ:

իշխանութիւն ի վերայ բռնաւորաց նորա. սուտ եցոյց զբամբասողս նորա, եւ ետ նմա զփառսն յաւիտենական: Նա զժողովուրդն սուրբ եւ զազգն անարատ փրկեաց յազգէ նեղչաց. եմուտ յոգի ծառայի Տեառն[18], եւ ընդդէմ դարձաւ թագաւորաց ահաւորաց արուեստիւք եւ նշանօք: Հատոյց սրբոցն զվարձս վաստակոց նոցա առաջնորդեաց նոցա ընդ ճանապարհ սքանչելի. եղեւ նոցա հովանի ի տուէ եւ բոց աստեղաց ի գիշերի: Անցոյց զնոսա ընդ Ծովն կարմիր, եւ տարաւ զնոսա ընդ ջուրս բազումս. զթշնամիս նոցա ընկղմեաց, եւ ի խորոց անդնդոց ած զնոսա ի վեր: Վասն այնորիկ արդարք կողոպտեցին զամպարիշտս, եւ օրհնեցին Տէր զանուն քո սուրբ. եւ զձեռն քո որ մարտնչէր ի վերայ նոցա՝ օրհնեցին միանգամայն: Զի իմաստութիւն եբաց զբերան համրց, եւ զլեզուս տղայոց ետ պարզախօսս[19]:

Յաջողեաց զգործս նոցա ի ձեռն մարգարէին սրբոյ: Շրջեցան ընդ անապատ անշէն, եւ յանկոխս հարին զխորանս[20]. ընդդէմ դարձան պատերազմողաց եւ վանեցին զթշնամիս: Ծարաւեցան եւ կարդացին առ քեզ, եւ տուաւ նոցա ջուր յապառաժ վիմէ, եւ փափաք[21] ծարաւոյ ի խիստ վիմէ[22]. զի որովք տանջեցան թշնամիք նոցա՝[23] նոքիմբք օգտա կարօտեալք գտին բարերարութիւն: Որոց փոխանակ մշտնջենաւոր գետոյն[24] արեամբ կարմրացելոյ խռովեցելոյ[25] ի կշտամբութիւն տղայակոտոր

18. Մովսիսի:

19. Եղ պարզախօսս, յատակ խօսող ըրաւ: — Ս. Գրոց մէջ (եբրայեցերէն ոճով) կ'ըսուի դնել կամ տալ, փոխ՝ ընել: Տես Քեր. 226, *ծան:

20. Յանկոխս, անմարդի, անբնակ տեղուանք: — Խորան հարկանեմ, տաղաւար կանգնել:

21. Փափաք (ծարաւոյ), խմ՝ յագուրդ, կամ Հարկանել զփափաք ծարաւոյ. (Ըստ յն. գարման:) Ը. 14. 14.

22. Երկու նոյնիմաստ նախադասութիւն. տես Քերակ. 473, Զ:

23. Ընկղմեալք ի Ծով կարմիր:

24. Ըստ յն. Փոխանակ աղբեր մշտնջենաւոր գետոյն:

25. Այսինքն՝ Որ արեամբ կարմրացեալ եւ խռովեալ (պղտորեալ) էր: — Անցեալոյն հոլովածն եղելոյ. տես Քեր. եր. 71: — Կայ տեղ մ'ալ՝ Կարմրացան խռովեցան երկինք:

հրամանին, ետուր ջուր առատութեան յանյուսս[26], ցուցեալ վասն յայնժամու ծարաւոյ՝ որպէս[27] տանջեցեր զհակառակորդսն: Յորժամ զչափ առին[28], թէպէտ եւ ողորմութեամբ խրատեցան, ծանեան թէ զիարդ բարկութեամբ դատեալ ամբարիշտք տանջէին: Զսոսա իբրեւ հայր խրատեալ փորձեցեր, եւ զնոսա իբրեւ զսաստիկ թագաւոր դատապարտեալ կշտամբեցեր: Հեռացեալք եւ մօտեալք՝ զնոյն օրինակ վտանկէին[29]. զի կրկին կալաւ զնոսա տրտմութիւն եւ հեծութիւն[30] անցելոց յիշատակաց. զի յորժամ լսէին իւրեանց տանջանօքն երախտաւորեալք՝[31] առնուին զքո չափ[28], Տէր:

Փոխանակ անմիտ խորհրդոց անիրաւութեան իւրեանց, որովք մոլորեալն պաշտէին զանմռունչ սողունս եւ զճճիս վատթարս. արձակեցեր ի վերայ նոցա բազմութիւն անխօսուն անասնոց ի վրէժխնդրութիւն, զի գիտասցեն թէ որովք մեղանչէ ոք՝ նոքիմբք եւ տանջի: Զի ոչ չքաւորէր[32] ամենազօր ձեռն քո՝ որ հաստատեաց զաշխարհս յանկերպարան նիւթոյ՝ արձակել ի վերայ նոցա բազմութիւնս արջոց կամ առիւծս սաստիկս կամ նորագործս[33] լի բարկութեամբ գազանս անծանօթս, կամ հրաշունչս (փրատողս գոռութեան[34]), կամ [զ]հոսիչս ծխոյն շարաւոյ[35], կամ որ սաստիկ կայծակունս յաչաց փայլատակեցուցանիցեն. որոց ոչ միայն վնասն կարող էր խորտակել զնոսա, այլ եւ տեսիլն ահիւ սատակել: Եւ

26. Յանյոյսս, չյուսացած ատեն. յանկարծակի:

27. Իմա՛ ըստ յն. Ցուցեալ յայնժամու ծարաւովն թէ որպէս...:

28. Զչափ առնուլ, փորձն առնուլ, փորձով տեսնել:

29. Վտանկիմ կամ վտանգիմ, տանջուիլ, վշտանալ:

30. Տես Է. 16, 7:

31. Իմա՛ ըստ յն. Երախտաւորեալս (զնոսա): (Եգիպտացիք) կը լսէին թէ իրենց տանջանքովն անոնք բարիք գտած են:

32. Չքաւորիմ, անկարանալ, չկրնալ: Տես Զ. 10, 5:

33. Նորագործ, նորանշան, նորաստեղծ:

34. Փրատողս գոռութեան, ուրիշ օրինակ՝ Փարատողս գոռոզութեան: Այս յաւելուածը յն. բնագիր չունի:

35. Շարաւ, գարշահոտութիւն: — Այսինքն՝ գարշահոտ ծուխ սփռող:

առանց այնոցիկ՝ միով խոկ հողմով կարէիր կործանել. հալածեալք եւ հոսեալք[36] ի դատաստանաց ոգւոյ զօրութեան քոյ: Այլ զամենայն չափով եւ թուով եւ կշռով կարգեցեր:

2.

Թէ անմտութիւն է կռապաշտութիւն:

Ընդունայն էին ամենայն մարդիկ բնութեամբ յորս էր աստուածանգիտութիւն[1], եւ յերեւելի բարութեանցն ոչ կարացին գիտել զայն որ էրն, եւ ոչ ի գործս հայեցեալ ծանեան զճարտարապետն. այլ կամ զհուր, կամ զհողմ, կամ զօդ երագ, կամ զաստեղաց շրջանս, կամ զջրոց բռնութիւնս, կամ զլուսաւորս երկնաւորս՝ զարբանեակս աշխարհի՝ աստուածս համարեցան: Ընդ որոց թէ ընդ գեղն զուարճացեալք՝[2] զնոսա աստուածս կարծեցին, գիտասցեն թէ որչափ եւս նոցա Տէրն առաւել լաւ է. զի որ գեղեցկութեան արարչապետն է՝ նա հաստատեաց զնոսա[3]: Ապա թէ ընդ զօրութիւնս եւ ընդ ազդեցութիւնս զարմանայցեն, իմասցին ի նոցանէն՝ որչափ եւս որ կազմեացն զնոսա առաւել զօրաւոր է: Զի ի մեծութենէ եւ ի գեղեցկութենէ արարածոցն՝ ըստ նմին համեմատութեան եւ արարչագործն նոցա երեւի: Բայց սակայն տակաւին եւ նոցա գոյ սակաւ ինչ մեղադրութիւն.* զի եւ նոքա թերեւս մոլորեալք խնդրեն զԱստուած եւ կամին գտանել. ընդ գործս նորա յածեալ՝ քննեն, եւ հաւանին տեսլեամբն[4] թէ բարւոք են երեւելիքս: Դարձեալ եւ նոքա ոչ են ներելիք. զի թէ այնչափ կարացին գիտել՝ զի բաւական լինիցին նկատել զաշխարհս. զսոցա Տէրն զիա՞րդ ոչ գտին վաղվաղակի: Թշուառականք են եւ ի

36. Իմա՛ *հալածեալս եւ հոսեալս:*

---

1. Ուրիշ օրինակ՝ *Աստուծոյ անգիտութիւն* Θεοῦ ἀγνωσία.

2. Փխկ՝ Եթէ ընդ նոցա գեղն զուարճացեալք:

3. Տես քեր. 341, 1 եւ 2. Այն որ, եւ Որ . . . նա:

* Ըստ բնագրին՝ Բայց սակայն սոցա սակաւ է մեղադրութիւն. (քիչ յանցաւոր են:)

4. *Տեսլեամբ*, տեսութեամբ:

մեռեալս յոյս նոցա, որք համարեցան աստուածս զձեռագործս մարդկան, զոսկի եւ զարծաթ՝ զճարտարութեան արուեստ, եւ զնմանութիւն անասնոց կամ զքար անպիտան, զձեռագործս նախնեաց։ Ապա թէ ոք ատաղձագործ հիւսն՝ զփայտ ինչ գեղեցիկ սղոցեալ՝ քերեաց ճարտարութեամբ զամենայն կեղեւ նորա, եւ հնարեալ[5] վայելուչ անօթ պիտանի կազմեաց ի սպասաւորութիւն կենաց. եւ զտաշիղ[6] գործոյն ի պատրաստութիւն կերակրոյ ծախեալ յագեցաւ. եւ որ ինչ ի նոցանէ անպիտան եւ խոտան էր, զփայտն խեղաթեւր[7] եւ ոստովք վարակեալ[8], առեալ դրօշեաց մտադիւրութեամբ[9] գործոյն իւրոյ, եւ խելամտութեամբ իմաստութեան[10] տպաւորեաց[11] զնա, եւ նմանեցոյց զնա պատկերի մարդոյ, կամ անասնոյ վատթարի ճշգրտեցոյց[12] զնա։ Ծեփեաց բռով եւ կարմրացոյց սնգուրաւ զգոյն նորա, եւ զամենայն խնդրունս[13] նորա ծեփեաց հողով. եւ արար նմա տուն ըստ նմին արժանի[14]. եդ զնա առ որմ՝ հաստատեալ երկաթով, եւ զգուշացաւ նմա[15] զի մի կործանեսցի. գիտէ՝ թէ եւ իւրում անձինն[16] օգնել ոչ կարէ, քանզի է պատկեր եւ կարօտ է օգնականութեան։ Եւ վասն ամուսնութեան եւ որդւոց եւ ստացուածոց իւրոց՝ մատուցեալ[17] շշնջէ առ անշնչին, աղաչէ եւ ոչ ամաչէ։ Եւ վասն առողջութեան՝ զապիկարն կարդայ. եւ վասն կենաց՝ զմեռեալն աղաչէ.

5. Տես Ա. **6**, 20։

6. *Տաշիղ* կամ *տաշեղ*, տաշուք. (տճկ. Եօնղա։)

7. *Խեղաթիւր* (*փայտ*), ծուռումուռ։

8. *Վարակեալ ոստովք*, ոստերով լի. (տճկ. պուտագլը։)

9. *Մտադիւրութեամբ*, խնամով։

10. *Իմաստութիւն* Ս. Գրոց մէջ յաճախ է՝ իբրեւ արուեստագիտութիւն, ձեռաց ճարտարութիւն։

11. *Տպաւորեմ*, կերպարանք տալ, ձեւացընել։

12. *Նմանեցուցանեմ*, *ճշգրտեցուցանեմ*, նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։

13. *Խնդրունք* կամ *խընդրունք*, հոս կ'երեւայ՝ անհարթ, խորտուբորտ մասունք. ուր յն. ունի՝ κηλίς, արատ, կեղտ։

14. *Ըստ* աւելադրութիւն է. տես Ա. **5**, 20. — *Նմա*, *նմին*. տես Ա. **9**, 18. եւ **13**, 14։

15. *Զգուշացաւ նմա*. տես վերը՝ **1**, 16։

16. Ինքն իրեն. Քեր. 196։

17. *Մատուցեալ* աւելադրութիւն է. (յն. միայն՝ շշնջէ։)

եւ վասն ի թիկունս հասանելոյ՝ տարակուսելոյն[18] մաղթէ։ Եւ վասն ճանապարհորդութեան զայն՝ որ եւ ոտն յոտանէ չկարէ փոխել[19]. եւ վասն ընչաւէտութեան եւ գործոց եւ ձեռաց կորովութեան՝ յանարգասաւորէն ձեռօք[20] զարգասաւորութիւն խնդրէ։

Դարձեալ եթէ ի նաւ ելեալ ոք՝ ընդ ամեհի ալիս կամիցի ճանապարհորդել, առ փայտն որ քան զնաւափայտն տկարագոյն է՝ աղաղակէ։ Զի զայն թէպէտ եւ ցանկութիւն շահից հնարեցաւ, եւ ճարտարապետ իմաստութեամբ կազմեաց, սակայն քո, Հա՛յր, վարէ տեսչութիւնդ[21]. զի ետուր եւ ի ծովու ճանապարհ, եւ ի մէջ ալեաց շաւիղ զգուշաւոր[22], յայտ արարեալ թէ յամենայնի կարող ես փրկել՝ թէպէտ եւ առանց ճարտարութեան ոք ելանիցէ ի վերայ։ Բայց կամիս զի մի դատարկասցի[23] գործ իմաստութեանն. վասն այնորիկ չնչին փայտի հաւատան մարդիկ զանձինս իւրեանց, եւ շրջեալ ընդ ալիսն՝ դոյզն լաստիւն ապրեցան։ Զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարութիւն. եւ ձեռագործն անիծեալ, ինքն եւ որ արարն զնա. զի նա արար, եւ սա եղծանելի՝[24] աստուած անուանեցաւ։

3.

Դարձեալ ընդդէմ դրօշելոց:

Տարաժամ սգով թախծեալ հայր՝ վաղամեռիկ լինելոյ որդւոյ իւրոյ[1] արար պատկեր. արդ զայնժամու զմեռեալ մարդն՝ այժմ իբրեւ զաստուած պատուեաց, եւ աւանդեաց իւրոց հնազանդելոցն խորհուրդս եւ նուէրս։

18. *Տարակուսեալ* կը նշ. նաեւ անկարող, անճար մնացած։
19. *Ոտն յոտանէ փոխել*, քալել, քայլ մ'առնուլ։
20. *Անարգասաւոր ձեռօք*, որուն ձեռքէն արդիւնք, գործ մը չ'ելլեր։
21. Քու նախախնամութիւնդ՝ Հա՛յր՝ կը կառավարէ։ Ի. 7, 11։
22. *Զգուշաւոր*, ապահով։ Տես Զգուշութիւն. Դ. 3, 39։
23. *Դատարկանալ*, հոս՝ անգործ մնալ. պարապի ելլել։
24. *Սա եղծանելի*, այս ինքն՝ (ըստ յն.) Սա որ եղծանելի է։

---

1. Իմա՛ եղելոյ. Վաղամեռիկ (որ կանուխ մեռած էր)։

Ապա ժամանակաւ ձգեալ[2] ամպարիշտ սովորութիւնն իբրեւ զօրէնս պահեցաւ, եւ բռնաւորաց հրամանաւ կարգէին ի պաշտօն[3] դրօշեալքն։ Զորս յանդիման[4] պատուել ոչ կարէին մարդիկ վասն հեռի բնակելոյ, զբացական տեսիլն զնոյն օրինակ քանդակեցին[5] եւ դրօշեցին, եւ յայտնի պատկեր պատուելոյ[6] թագաւորին արարին, զի իբրեւ զմօտաւոր զհեռաւորն ողոքեսցեն փութով։ Ի յաճախութիւն պաշտաման զանգէտսն յետ այնորիկ ճարտարին համարձակեաց առատութիւն արուեստագիտութեան[7]։ Զի նա թերեւս վասն զիշխանին [կամեցեալ] զմիտսն հաճելոյ՝[8] բռնադատեաց արուեստիւն[9] ածել զնմանութիւնն ի գեղեցկութիւն[10]։ Իսկ բազմութիւնն պատրեալ վասն պատշաճողութեան գործոյն, զայն՝ որ յառաջ քան զսակաւիկ մի պատուեալ էր մարդն, այժմ պաշտօն համարեցաւ[11]։ Եւ այն եղեւ կենաց ի դարանակալութիւն եւ ի գայթագղութիւն. զի որում յայնժամ առ վշտի բռնութեան[12] ծառայէին մարդիկ, արդ՝ զանհաղորդական անունն[13] քարանց եւ փայտից եդին։ Եւ այն ոչ եղեւ բաւական նոցա առ ի մոլորելոյ յԱստուծոյ գիտութենէն. այլ մինչ ի մեծի պատերազմի անգիտու-

2. Ձգեալ, (սովորութիւնը) տեւելով, շարունակուելով։

3. Կարգեմ ի պաշտօն, պաշտելու որոշել։

4. Յանդիման, (Գ.) դէմ առ դէմ, ներկայութեամբ։

5. Զբացական տեսիլն զնոյն օրինակ քանդակեցին. հեռաւոր դէմքը նոյն կերպով ձեւեցին։

6. Պատուելոյ (թագաւորին), (հոս կրւր.) պատուըւելու (թագաւորին)։ Փխկ՝ Պատուելւոյ։

7. Այսինքն՝ Յետ այնորիկ առատութիւն արուեստագիտութեան ճարտարին՝ համարձակեաց զանգէտսն ի յաճախութիւն պաշտաման։

8. Կամ՝ Թերեւս զիշխանին կամեցեալ զմիտսն հաճել։ Տես քեր. 460։

9. Տես վերը՝ երես 281. Բռնադատէ արուեստիւ զնմանութիւնն։

10. Ածեմ ի գեղեցկութիւն. գեղեցկացընել։ Տես Բ. **14,** 25։

11. Այսինքն՝ Իսկ բազմութիւնն... զմարդն՝ որ յառաջ քան զսակաւիկ մի պատուեալ էր, այժմ պաշտելի (աստուած) համարեցաւ։ — Յն. σέβασμα, կը նշ. թէ պաշտօն եւ թէ պաշտելի։

12. Իմա՝ Առ հարկի բռնութեան։

13. Զանհաղորդական անունն, Աստուծոյ անհաղորդական (ուրիշի չտրուելու) անունը։

թեանն կէին, զայնպիսի չարիս՝ խաղաղութիւն անուանէին. կամ զորդեկոտոր նուէրսն[14], կամ զգաղտնի խորհուրդսն, կամ զմոլեգին յայլոց կրօնից անառակութիւնս բերեալ[15]: Զի անուն կռոցն եւ պաշտօն[16], ամենայն չարի սկիզբն եւ պատճառք եւ կատարած է: Կամ թէ ուրախ եղեալ՝ մոլին, կամ թէ մարգարէանան ստութիւն, կամ թէ կեան անիրաւութեամբ, կամ թէ ի սուտ երդումն վաղվաղեն: Զի յանշունչ կուռսն յուսացեալք՝ երդնուն սուտ, եւ պատժի ոչ ունին ակն: Արդ երկոքեան յիրաւի[15] եկեսցեն ի վերայ նոցա, զի չարաչար խորհեցան զԱստուծոյ՝ ունկնդիր լեալ կռոցն. եւ սուտ երդուան ի կուռսն՝ արհամարհեալ զսրբութիւնն: Զի ոչ թէ երդնլեացն[18] զօրութիւն, այլ մեղուցելոցն դատաստան հանէ ընդ գլուխ[19] զանիրաւացն յանցանս:

Բրտի լմեալ[20] զկակուղ կաւն դնէ ի վերայ դրգան[21], եւ ստեղծանէ անօթ առ իւրաքանչիւր ումեք սպասու մերոյ[22]. սակայն անդստին ի նմին կաւոյ ստեղծ՝ կամ թէ սրբութեանց ինչ սպասաւորութեան անօթս, (կամ թէ գործոյից,)[23] կամ թէ ամենեւին նոցին հակառակ ըստ նմին օրինակի: Եւ վշտահան[24], զի ի զուր ի նմին կաւոյ աստուած ստեղծանէ. որ յառաջ քան զփոքր մի[25] յերկրէ ստեղծեալ՝ յետ սակաւ միոյ ի նոյն երթայ ուստի ա-

14. Որդեկոտոր նուէրը, որդիք զոհելը:
15. Յայլոց կրօնից զմոլեգին անառակութիւնս բերեալ:
16. Իմա ըստ յն. Զի անօրէն կռոցն պաշտօն:
17. Տես Ը. 5, 35:
18. Երդնլեաց, կը նշ. երդուողաց. իսկ յն. ունի՝ երդուելոցն. (կռոցն զօրութիւն յորս երդնունն:)
19. Հանէ ընդ գլուխ, (բրածնին) գլուխներնէն կը հանէ, վրէժը կ'առնու:
20. Լմեալ, ճմլել, կակղել:
21. Դուրգն. բրուտի անիւ, ճախարակ:
22. Ընկանոն, փոխ՝ Ստեղծանէ անօթ իւրաքանչիւր ումեք առ սպասու մերոյ, կամ ի սպաս իւրաքանչիւր ուրուք ի մէնջ:
23. Այսինքն՝ Մաքուր գործածութեան ամաններ: — Կամ թէ գործոյից, այս մասը յուն. բնագիր չունի:
24. Վշտահան, վշտակիր. — ըստ յն. փուճ աշխատող:
25. Յառաջ քան զփոքր մի, յառաջ քան զսակաւիկ մի, քիչ մը յառաջ: — Յետ սակաւ միոյ, փոխ՝ Յետ սակաւու միոյ:

ուան, [եւ] զպարտս ոգւոյ պահանջեալ[26]։ Այլ կայ ի նմա հոգ, ոչ զի աշխատելոցն է, եւ ոչ զի սակաւավախճան կեանս ունի, այլ զի ընդ ոսկերիչս եւ ընդ արծաթաձոյլս հակառակի[27], եւ պղնձագործաց նմանէ, եւ փառս համարի՝ զի զգարշելիսն ստեղծանէ։ Մոխիր է սիրտ նորա եւ հող արհամարհեալ՝ յոյս նորա, եւ քան զկաւն անարգագոյն՝ կեանք նորա, զի ոչ ծանեաւ զստեղծիչն իւր, եւ ոչ զայն որ շնչեաց ի նա զշունչն ազդեցութեան[28], եւ որ փչեացն ի նա հոգի կենդանական։ Այլ խաղ համարեցան զկենդանութիւն մեր, եւ զկեանս՝ տօնավաճառ շահից. զի պարտ է, ասեն, ուստի եւ իցէ՝ թէպէտ եւ ի չարեաց իցէ՝ շահել ինչ։ Զի զամենայն կուռս հեթանոսաց աստուածս համարեցան, որոց ոչ աչաց պիտանութիւն[29] էր ի տեսանել, եւ ոչ ականջք առ ի լսել, եւ ոչ ունչք առ ի ձգելոյ զօդ[30], եւ ոչ մատունք ձեռաց առ ի շօշափելոյ, եւ ոտք նոցա դատարկացեալք[31] ի գնալոյ. քանզի մարդ արար զնոսա, եւ ոգի մուրացիկ[32] ստեղծ զնոսա։ Ոչ ոք ի մարդկանէ կարող է ստեղծանել նմանութիւն Աստուծոյ. քանզի մահկանացու է, եւ զմեռեալ գործ գործէ անօրէն ձեռօք. զի ինքն լաւ է քան զպաշտամունս իւր[33]։

26. Իմա՝ Յորժամ զպարտս ոգւոյ պահանջիցի. երբ մեռնելուն ժամը կու գայ։ Քեր. 240, Դ.։

27. *Հակառակիմ*, հոս՝ մրցիլ, յաղթելու ջանալ։

28. Իմա՝ Զշունչն ազդեցիկ կամ ազդական. ներգործող։

29. *Պիտանութիւն*, գործածութիւն։

30. *Զգեմ զօդ*, օդ ծծել, շունչ առնուլ։

31. Տես վերը 2, 23։

32. Իմա՝ մուրացածոյ. ըստ յն. ի փոխ առեալ։

33. *Քան զպաշտամունս իւր*, իւր պաշտածներէն աւելի. տես վերը՝ ծան. 11։

4.

Վասն թանձրամած խաւարին եւ մահու անդրանկացն եգիպտացւոց:

Անձինք անխրատք մոլորեցան. կարծեցին բռնադատել զազգն սուրբ անօրէնք. կապեալք խաւարի եւ կաշկանդեալք երկայն գիշերոյ[1], արգելեալք ընդ յարկօք փախստականք ի յաւիտենական տեսչութենէն անկեալ գնէին: Զի ղօղեալ համարէին[2] ընդ գաղտնեօք մեղաց, ընդ անճաճանչ յիմարութեան առագաստիւն ցրուեցան, անհնարինս յիմարեալք եւ խուճապեալք եւ խռովեալք: Քանզի եւ ոչ որ ունէր զնոսա մութն`[3] աներկիւղս պահեաց. զի բոմբիւնք[4] շուրջ զնոքօք պատեալ սրարբեցուցանէին[5], եւ ցնորք անժպիտք[6] խոժոռադիմացն երեւէին: Եւ հրոյ եւ ոչ մի ինչ բռնութիւն[7] կարաց լուսաւորել, եւ ոչ խարուկածին[8] բորբոքեալ բոցք հանդարտէին լրջացուցանել[9] զխուր գիշերն: Բայց միայն երեւէր նոցա ինքնակաց խարոյկ լի երկիւղիւ. զարհուրեալք յաներեւոյթ տեսլենէն այնորիկ` համարէին չար եւս քան զոր տեսանէինն: Էր զի նշանօք ցնորիցն պակչէին, եւ էր զի ոգւոյն մատնութեամբք լքանէին, զի յանկարծօրէն եւ յանկարծուստ մածանէր ահն ի վերայ[10]: Ապա այն զիարդ եւ էր` անդ անկանէր եւ պահէր[11] յաներկաթ բանտն արգելեալ: Եթէ հողագործ էր եւ եթէ հովիւ եւ եթէ

---

1. Այսինքն` կապեալք էին խաւարաւ եւ կաշկանդեալք երկայն գիշերաւ: Քեր. 438: — Յն. Նոյնպէս սեռականով. ինչպէս նաեւ եղբր` Փախստականք յաւիտենական տեսչութեանն:

2. Այսինքն` Զի ղօղեալս համարէին զանձինս:

3. Տես Է. **16**, 7:

4. *Բոմբիւն*, ահաւոր ձայն, թնդիւն:

5. *Սրարբեցուցանեմ*, ապշութեան մէջ ձգել: Այս բառն ուրիշ տեղ չէ գտնուած:

6. *Անժպիտ*, տխուր:

7. Իմա` զօրութիւն:

8. *Խարուկածին*, կրակէ ծնած: — Յն. Աստեղաց պայծառ բոցք:

9. *Լրջացուցանեմ*, զուարթացընել, լուսաւորել:

10. Յն. պարզապէս` Անակնկալ երկիւղն եկն ի վերայ:

11. Ըստ յն. Ապա այնպէս` ո ոք եւ անդր անկանէր` պահէր..: — *Զիարդ եւ էր*, Գ. **14**, 9:

անապատական աշխատութեանցն գործաւոր՝ ըմբռնեալ յանլոյծ տագնապ հասանէր. քանզի միով խաւարային շղթայիւ[12] ամենեքեան կապեցան, եթէ հողմ շնչէր, եւ եթէ ի թանձրախիտ ոստոց քաղցրաձայն հաւուց բարբառ հնչէր, եթէ յորդութիւն ջրոց հոսելոյ բռնութեամբ, եւ եթէ բոմբիւնք սպառնալեաց[13] վիմաց հոլովելոց, եւ եթէ ընթացք աներեւոյթք անասնոց կայտռելոց[14], եւ եթէ բարբառ ահագին գազանաց գոչելոց[15], կամ անդրէն յանձն բեկելոց ի քարանձաւաց լերանց ձայնից արձագանգաց[16], լքոյց զնոսա զարհուրեցուցեալ[17]: Զի ամենայն աշխարհ պայծառացեալ լուսով լուսաւորէր եւ անխափան գործով կայր պնդակազմ: Բայց միայն ի վերայ նոցա տարածանէր ծանր գիշեր, օրինակ խաւարին որ յաջորդելոց է զնոսա, ինքեանք ինքեանց իսկ ծանրագոյնք էին քան զխաւար:

Բայց սրբոց քոց լոյս մեծ էր, զորոց զբարբառն լսէին[18] եւ զկերպարանսն ոչ տեսանէին, զի եւ նոքա որ զայսպիսի չարչարանս կրեցին՝ երանէին: Քանզի արժանի իսկ էին նոքա վրիպելոյ ի լուսոյ եւ արգելլոյ ի խաւարի, որք արգելականս[19] պահէին զորդիս քո, որովք հանդերձեալ էր անեղծ օրինացն լոյս կենաց աշխարհի պարգեւել[20]:

Զի խորհեալ էին նոքա զողջայս սրբոցն կոտորել, եւ

12. *Խաւարային* առաջին նախնեաց սովորական բառ չըլլալով՝ հոս օրինակողներէ մուծուած է՝ փոխ *խաւարին*, որ այստեղ սեռական է՝ նաեւ ըստ յն. բնագրին. (σκότους, *խաւարի*.) Մթոյ մէկ շղթայով:

13. Յն. κτύπος ἀπηνής, բախիւն խիստ. Թարգմանիչը կարդացեր է ἀπειλῆς, *սպառնալեաց*:

14. Այծինքն՝ ցատքռտող անասնոց աներեւոյթ վազքը:

15. *Անասնոց կայտռելոց*. *Գազանաց գոչելոց*, փոխ՝ Որք կայտռէին, որ գոչէին. տես քեր. 420, Ի:

16. *Յանձն բեկանել (ձայնի)*, անդրադառնալ, ետ դառնալ: — Բնական շարքն է՝ Ձայն (կամ բարբառ ձայնից) արձագանգաց անդրէն յանձն բեկելոց ի քարանձաւաց լերանց: Յն. κτύπος ἀπηνής, բախիւն խիստ:

17. Տես քեր. 429. ԺԱ.

18. *Լսէին* Եգիպտացիք:

19. *Արգելական*, փակեալ, բանտարկեալ:

20. *Պարգեւել*, (չ–է.) պարգեւուիլ:

ընդ միոյ մանկան ընկեցիկ եղելոյ եւ ապրելոյ[21] ի յանդիմանութիւն՝ զնոցա զբազմութիւն որդւոցն կոտորեցեր, եւ սատակեցեր առ հասարակ կորուսեր ի ջուրս սաստիկս: Այն գիշեր յառաջածանօթ եղեւ[22] հարցն մերոց, զի հաստատութեամբ տեսեալ, յերդմունս յոր հաւատացին՝ խրախամիտ լինիցին: Նա աւանիկ հակառակ ձայնատու էր անմիաբան բարբառ թշնամեացն, եւ ձայն ողորմ ելանէր մանկանցն սգացելոց, զնոյն օրինակ ծառայք հանդերձ տերամբք տանջեալ, եւ ռամիկն թագաւորաւն զնոյն չարչարեալ: Առ հասարակ ամենեքին միով անուամբ մահու ունէին մեռեալս անհամարս. զի եւ թաղելոյ անգամ չէին բաւական կենդանիքն[23], քանզի ի միում վայրկենի պատուական ազգն նոցա սատակէր: Զի ամենայնի չհաւատային վասն կախարդութեանցն, բայց ի սատակելոյ անդրանկացն՝ խոստովանեցին ժողովուրդ քո լինել: Մինչ դեռ խաղաղութեանն պատեալ էր զամենայն, եւ այն ինչ գիշերն իւրով երագութեամբն ընդմիջէր[24], ամենազօր բան քո յերկնից յաթոռոց արքունեաց սաստիկ պատերազմող ի մէջ սատակման երկրին հասանէր. սուսեր պողովատիկ զանաչառ հրամանդ քո բերեալ, եւ ի մէջ անցեալ[25] զամենեսին լնոյր մահուամբ. անդ առ երկնիւք քերէր[26] եւ այսր յերկիր հասանէր: Յայնժամ վաղվաղակի ցնորք անհնարին երազոց խռովեցուցանէին զնոսա, եւ արհաւիրք անկարծք[27] ի վերայ հասանէին: Եւ այլ ոք այլուր անկեալ կիսամահ՝ վասն որոյ պատճառանաց մեռանէրն յայտ առնէր. զի երազոցն խռովեցուցեալ զնո-

21. Մովսէսի:

22. *Յառաջածանօթ եղեւ.* յառաջուց ծանուցուեցաւ:

23. Գիտելի է հայերէնի վայելուչ շարքն, ուր յն. ունի՝ Զի եւ ոչ առ ի թաղել կենդանիքն էին բաւականք:

24. *Այն ինչ գիշերն ... ընդմիջէր,* հազիւ թէ գիշերը կէս եղած էր:

25. Հայերէնի յատուկ է՝ *ի մէջ անցեալ,* (յն. στάς, կացեալ:)

26. *Քերել (առ երկնիւք),* քովէն անցնիլ, դպչելով անցնիլ:

27. *Անկարծ (արհաւիրք),* անակնկալ (զարհուրանք):

սա՝ զնոյն յառաջագոյն գուշակէին[28], զի մի՛ յանգէտս վասն որոյ չարաչարն տանջէին՝[29] կորնչիցին:

Մատեաւ եւ յարդարոյն երբեմն փորձ մահու, եւ սատակումն բազմութեանն եղեւ յանապատին, այլ ոչ ընդ երկար կալաւ[30] բարկութիւն քո. զի փութացեալ այրն անարատ՝[31] մատեաւ յառաջ ի կռիւ՝ իւրով պաշտաման զինուն, աղօթիւք եւ խնկօք ուղերձեալ[32] զքաւութիւնն, եկաց ընդդէմ բարկութեանն եւ արար վախճան հարուածոցն, յայտ արարեալ թէ քո ծառայ է: Յաղթեաց բազում ամբոխի ոչ զօրութեամբ մարմնոյ եւ ոչ զինուց ազդեցութեամբ, այլ բանիւ զտանջիչն հնազանդեաց: Զերդմունս եւ զդաշինս հարցն յիշատակեալ՝ զշեղջաշեղջ դիականցն[33] անկելոց առ միմեանս կացեալ ի մէջ՝ դադարեցոյց զբարկութիւն. եւ եհերձ ճանապարհ ընդ մէջ կենդանեաց եւ մեռելոց. քանզի պճղնաւոր հանդերձին էր ամենայն զարդն, եւ փառք հարցն՝ ի չորեքկարգեան ականսն քանդակեալս. եւ մեծութիւն քո ի վերայ թագի գլխոյ նորա: Յայնց խորշեցաւ սատակիչն, եւ ի նոցունց[34] զարհուրեցաւ:

Բայց ամպարշտացն մինչեւ ի սպառ եհաս ի վերայ անողորմ սրտմտութիւնն, քանզի գիտէր զնոցա եւ զհանդերձեալսն[35]: Զի մինչ դեռ տակաւին ի ձեռս իւրեանց[36] ունէին զսուգս իւրեանց եւ ճչէին առ գերեզմանօք մեռելոցն, միւս եւս անմտութեան խոր-

28. Ազգ առնէին. տես Ա. 6, 22:

29. *Յանգէտս վասն որոյ տանջէինն*, առանց գիտնալու թէ ինչի համար կը տանջուէին:

30. *Կալաւ*, հոս՝ տեւեց. (յն. ἔμεινε, մնաց:)

31. Ահարոն:

32. *Ուղերձեալ*, մատուցանել. նուիրել:

33. Զ նախդիրն աւելորդ է. կարդա՝ *Շեղջաշեղջ դիականցն կացեալ ի մէջ:*

34. *Յայնց, ի նոցունց*, տես քեր. 337, ծան. եւ Բ. 1, 2: Յն. ունի միեւնոյն դերանունը. Յայսցանէ խորշեցաւ, յայսցանէ զարհուրեցաւ:

35. Փխկ. Քանզի գիտէր եւ զհանդերձեալսն նոցա. այսինքն՝ Որովհետեւ անոնց ետքէն ըլլալիքն ալ գիտէր:

36. *Ի ձեռս իւրեանց*, (յն. ἐν χερσί ի ձեռս.) մօտաւոր, առջեւնին. — տես եւ *Առ ոտս*, 1, ծան. 3:

հուրդ յինքեանս կորզէին. եւ զոր աղաչէինն եւ հանէին, նոցին որպէս փախստէից հետամուտ լինէին[37]: Եւ զանցելոց անցիցն ընդ նոսա անյիշատակութիւն ի միտս արկանէին[38], զի զմնացելոց տանջանաց լցցեն զպատիժս, եւ քո ժողովուրդ զնորասքանչ ճանապարհ գնասցէ[39], եւ նոքա նորանշան մահ գտանիցեն: Ի ջրոյն ցամաքութենէ որ ի ներքոյ կայր՝ յատակք երկրին երեւէին, եւ ի կարմիր ծովուն ճանապարհ անխափան եւ դաշտ ծաղկաբեր ի պտուտից բռնութեանն[40]: Վասն որոյ միագունդ անցանէին որ քով ձեռամբդ ծածկեալ էին, տեսեալ զգործս սքանչելիս: Զի իբրեւ զձիս ճարակեցան, եւ իբրեւ զգառինս խայտացին, օրհնել զքեզ, Տէր, որ փրկեցեր զնոսա: Քանզի յիշէին տակաւին զիրսն որ ի պանդխտութեան իւրեանց, թէ զիարդ փոխանակ ծննդեան անասնոց՝ բխեաց երկիր նոցա մուն, եւ փոխանակ ջրականացն՝ բխեաց գետն բազմութիւն գորտոց: Ապա յետոյ տեսին եւ նոր ծնունդ թռչնոց, յորժամ ցանկութեամբ տենչացեալք խնդրեցին խորտիկս կերակրոյ, զի ի մխիթարութիւն ել նոցա լորամարգի ի ծովէ: Եւ պատիժք ի վերայ մեղաւորաց[41] հասին, ոչ առանց յառաջագոյն եղելոց նշանացն՝ բռնութեամբ հրացան բարկութեանցն[42]. քանզի յիրաւի չարչարեցան ըստ իւրեանց չարութեանն:

37. Այսինքն՝ Իսրայելացւոց՝ զորոնք աղաչելով երկրէն դուրս կը հանէին...։

38. Փխկ՝ Արկանէին ի միտս անյիշատակութիւն զանցիցն անցելոց ընդ նոսա. (Քեր. 427. Զ.) այս ինքն՝ իրենց գլխէն անցած դէպքերը մոռցան։

39. Յելսն յԵգիպտոսէ։

40. *Ի ջրոյն ցամաքութենէ*, եւ այլն. բնագրին իմաստն այս է. Յառաջուան (ծածկող) ջրէն ցամաք երկիր դուրս ելած տեսնուեցաւ, Կարմիր ծովէն՝ անարգել ճամբայ, եւ սաստիկ ալեաց յուզմունքէն՝ դաշտ դալարագեղ։

41. *Ի վերայ մեղաւորաց*, այս ինքն՝ Եգիպտացւոց։

42. *Հրացան բարկութիւնք*, փայլատակունք։ — *Ոչ առանց* եւայլն. իմաստն է՝ Յառաջուց փայլատականց ուժգնութեամբ նշաններ տրուած ըլլալով։

Ի ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵՆԷ ԵԶԵԿԻԵԼԻ

5.

Առակ արծուեացն, առիւծուցն եւ որթոյ:

Պատմեա պատմութիւն եւ խօսեաց առակ առ տունդ Իսրայելի եւ ասասցես. Արծուին մեծ, մեծաթեւ երկայնատարած՝ լի լիամագիլ[1], որ խորհեցաւ մտանել ի Լիբանան, եւ առ զընտիր ընտիր մայրիցն[2]. եւ եհան զմատաղատունկն եւ տարաւ յերկիրն Քանանացւոց, եւ ունկեաց զնոսա ի պարսպաւոր քաղաքին: Եւ առ ի սերմանէ երկրին, եւ ցանեաց ընդ երեսս դաշտին՝ տունկ մանրատունկ[3], ընդ առատութեամբ ջրոյ երեւելի առնել կարգեաց զնա[4]: Եւ բուսաւ եւ եղեւ յորթ տկար եւ փոքր տեսութեամբ՝[5] յերեւել ուռոց իւրոց ի նմա. եւ արմատք նորա ի ներքոյ նորա էին. եւ եղեւ յոլթ մեծ, եւ եհան անդ ողկոյզս, եւ արձակեաց զբարունակս իւր: Եւ երեւեցաւ այլ արծուի մեծ մեծաթեւ բազմամագիլ, եւ ահա որթս այս պատեալ է զնովաւ, եւ արմատք սորա ի նմա, եւ ուռք նորա[6] ի ներքոյ նորա. եւ առաքեաց արբուցանել զնա հանդերձ բուսով տնկոյ նորա: Ի գեղեցիկ դաշտին ընդ բազում ջրով պարարեսցի՝ արձակել շառաւիղս եւ բերել պտուղս եւ լինել յորթ մեծ: Վասն այսորիկ ասա. Եթէ իցէ՞ աջողեսցի[7], ո՞չ ապաքէն արմատք փափկութեան նորա եւ պտուղ նորա նեխեսցին, եւ չորասցին ամենայն շառաւիղք նորա. եւ ոչ բազկաւ մեծաւ եւ ոչ ազգաւ բազմաւ՝[8] բուռն հարկանել եւ խլել զնա յար-

1. Յն. Երկայն ի տարածութիւն, լի մագլօք։
2. *Զընտիր ընտիր մայրիցն*, մայր ծառերուն ընտիրները։ Քեր. 187, 3։
3. *Տունկ մանրատունկ*. տես Է. **6**, 5։ Քեր.
4. Այսինքն՝ Որոշեց որ առատ ջրոյ տակ զինքն երեւելի ընէ։
5. *Փոքր տեսութեամբ*, պզտիկ տեսքով. (յն. միայն՝ փոքր.) Ուրիշ օրինակ՝ *փոքր մեծութեամբ*:
6. Յայտնապէս ուղղելի է *սորա*:
7. *Եթէ իցէ՞ աջողեսցի*, արդեօք պիտի յաջողի՞. — *Իցէ* աւելադրութիւն է։ Քեր. 164։
8. Զօրութեամբ կ'իմացուի՝ *կարօտասցի*:

մատոյց իւրոց[9]: Եւ արդ պարարեսցի: Մի՛[10] յաջողեսցի. ո՞չ ապաքէն ընդ մերձենալ հողմոյ խորշակի՝ ցամաքեսցի հանդերձ բուսովն եւ շառաւիղօք իւրովք:

Ողբս առ ի վերայ իշխանին Իսրայելի. եւ ասասցես. Զի՞ է զի եղեւ մայր քո ի մէջ առիւծուց կորիւնդ[11] ի մէջ առիւծուց բազմացոյց զկորիւնս իւր. եւ զարգացաւ կորիւն մի ի կորեանց[12] նորա եւ առիւծացաւ եւ ուսաւ յափշտակել զյափշտակութիւն, եւ եղեւ մարդախանձ[13]: Լուան զնմանէ ազգք, ըմբռնեցին զնա յապականութիւն, եւ տարան զնա գայլ ի բերան[14] յերկիրն Եգիպտացւոց: Եւ ետես զի անջատեցաւ ի նմանէ եւ կորեաւ յոյս նորա, եւ նա միւս եւս այլ կորիւն ի կորեանց իւրոց առիւծացոյց[15]. եւ շրջէր ի մէջ առիւծուց: Առիւծացաւ եւ ուսաւ յափշտակել յափշտակութիւն, եւ եղեւ մարդախանձ[13]. որսայր յանդգնութեամբ իւրով, զքաղաքս կործանէր եւ զերկիրն լրիւ իւրով ապականէր մնչելով բարբառոյ իւրոյ: Եւ յարեան ի վերայ նորա ազգք յիւրաքանչիւր աշխարհաց շուրջանակի, եւ պատեցին զնա թակարդօք յապականութիւն. գայլ ի բերան հարին, եւ տարան գառագղիւ[16] առ արքայն Բաբելացւոց, եւ արկին զնա ի բանտ. զի մի եւս լուիցի բարբառ նորա ի վերայ լերանցն Իսրայէլի:

Մայր քո իբրեւ զորթ, եւ իբրեւ զծաղիկ նռնե-

9. Այսինքն՝ Ոչ հզօր բազկի եւ ոչ բազմաթիւ ազգի պէտք կ՚ըլլայ՝ զանիկայ արմատէն բըռ-նելու եւ հանելու համար:

10. Մի, միթէ:

11. Կորիւնդ = յօդով անհամաձայն է յաջորդ նորային հետ. բնագրին խօսքն է՝ Զի՞ մայր քո կորիւն ի մէջ առիւծուց ծնաւ, ի մէջ առիւծուց բազմացոյց, եւայլն:

12. Կորիւն մի ի կորեանց. — կորիւն աւելադրութիւն է. (յն. մին ի կորեանց.) Տես Ի. 4, 4:

13. Մարդախանձ, մարդակեր: Տես վարը՝ 14, 2:

14. Գայլ, պախուրց. (տճկ. [illegible]:) — Գայլ ի բերան բերանը գայլ զարկած: Ի բերան աւելադրութիւն է. (յն. միայն ἐν κημῷ, գայլիւ:) Այսպէս են նաեւ՝ Պսակ ի գլուխ. Եղջիւրք ի գլուխ. Նետք ի գիրկս, եւայլն: Քեր. 164:

15. Յն. Եւ էառ այլ ի կորեանց իւրոց, առիւծ կարգեաց զնա:

16. Գայլ ի բերան հարկանել, բերանը գայլ դնել: — Յն. Եդին զնա ի գայլի եւ ի գառագղի:

նեաց տնկեալ ի գնացս ջուրց, բոյս նորա եւ պտուղ նորա եղեւ ի ջուրց բազմաց[17]: Եւ եղեւ նորա գաւազան զօրութեան ի վերայ ազգին իշխանաց, եւ բարձրացաւ մեծութեամբ ի մէջ դարաստանաց[18]: Եւ ետես զմեծութիւն իւր ի բազմութեան ուռոց իւրոց, եւ բեկաւ ի բարկութեան եւ յերկիր կործանեցաւ, եւ հողմ խորշակի ցամաքեցոյց զշառաւիղս նորա: Խնդրեցաւ ի նմանէ վրէժ, եւ ցամաքեցաւ գաւազան զօրութեան[19] նորա, եւ հուր մաշեաց զնա: Եւ անդ տնկեցին զնա յանապատի յերկրի յանջրդին[20], եւ ել հուր յընտիր ընտիր գաւազանաց նորա եւ եկեր զնա. եւ ոչ գոյր ի նմա գաւազան զօրութեան:

6.

Ողբ ի վերայ կործանման Տիւրոսի:

Որ բնակեալդ ես[1] ի մուտս ծովուդ, վաճառաշահ[2] ազգաց ի կղզեաց բազմաց: Դու ասէիր՝ ես զարդարեցի զիս ի զարդ գեղոյ իմոյ, ի սիրտ ծովու Բէէլիմայ սահմանակիցք քո որդիքն քո զարդարեցին զքեզ: Մայրք ի Սանիր լեռնէ շինեցան քեզ պահանգք[3], եւ տախտակք նոճիք[4] ի Լիբանանէ առան՝ առնել քեզ կայմս եղեւնափայտեայս. ի Բասանէ արարին զղեկս նաւաց քոց, եւ զմեհեանս քո շինեցին ի փղոսկրէից[5], ապարանս անտառախիտս ի կղզեաց Քետիմացւոց: Բեհեզ ընդ դիպակի

17. *Ջուրք բազումք, ի ջուրս բազումս,* յոգնակի. Ս. Գրոց սովորական բացատրութիւն է եւ կը նշ. հեղեղ, ծով եւայլն:
18. *Դարաստան.* ըստ յն. (στέλεχος.) ծառի բուն, կոճղ:
19. Ուժով ճիւղը:
20. *Յերկրի յանջրդին,* փխ՝ Յերկրին յանջրդող:

1. *Բնակեալ ես,* փխ՝ բնակիս. Քեր. 367, Ի:
2. *Վաճառաշահ,* ըստ յն. վաճառատեղի:
3. *Պահանգ,* շինուածքը բըռնող կապ:
4. *Նոճի,* ծառ. Նիւթին անունն իբրեւ ածական կը դրուի ուրիշ գոյականի: Այսպէս եւ՝ *Նաւք նոճիք. Գաւազան ոսկի. Հանդերձ ծիրանի:*
5. Փխ՝ Փղոսկրեայս, փղոսկրէ: *Փղոսկր* յոգն. չի գործածուիր:

գործեցաւ քեզ ի պաստառս յԵգիպտոսէ[6] արկանելիք քեզ ի փառս[7]. եւ հանդերձ ծիրանի եւ կապուտակ ի կղզեացն յԵղիմացւոց եղեն ի զարդ պաճուճանաց քոց: Եւ իշխանք քո՝ բնակիչք Սիդոնացւոց, եւ եղեն Արադացիք նաւավարք քո. եւ իմաստունք[8] քո, Տիւրոս, որ եղեն ի քեզ, նոքա եղեն քեզ նաւապետք: Եւ ծերքն մատենագէտք[9], եւ իմաստունք նոցա որ էին ի քեզ՝ նոքա զօրացուցանէին զխորհուրդս քո. եւ ամենայն նաւք ծովուն եւ նաւավարք նոցա եղեն քեզ երթալ[10] յարեւմուտս արեւմտից[11]: Լիդացիք եւ Լիբէացիք թիկունք զօրութեան քոյ, արք ընտիրք պատերազմողք՝ որ կախեցին զվահանս եւ սաղաւարտս[12] իւրեանց ի քեզ, եւ նոքա փառաւորեցին զքեզ: Որդիքն Արադացւոց[13] զօրութեամբք իւրեանց զպարսպօք քովք պատեալ կային եւ պահէին զաշտարակս քո, զկապարճս իւրեանց կախէին շուրջանակի ի պարիսպս քո, եւ նոքա իսկ բովանդակեցին[14] զգեղեցկութիւն քո: Կարքեդոնացիք վաճառականք քո ի բազմութենէ ամենայն զօրութեան քոյ՝ զարծաթ եւ զոսկի եւ զպղինձ եւ զերկաթ եւ զանագ եւ զկապար ետուն ի վաճառս քո: Յոյնք[15] եւ ամենայն որ շուրջ զնովաւ էին մարդավաճառք քո, եւ անօթս պղնձիս ետուն ի վաճառս քո: Եւ ի տանէ Թորգոմայ ձիովք եւ հեծելովք եւ ջորւովք լցին զվաճառս քո: Որդիք Հռոդացւոց[13] վաճառականք քո յաճախեցին ի կղզեաց զվաճառս քո ժանեօք

6. *Պաստառ*, օթոց. տապճակ: — Այսինքն՝ Բեհեզ ընդ դիպակի յԵգիպտոսէ գործեցաւ (հիւսուեցաւ) քեզ ի պաստառս:

7. *Արկանելիք քեզ ի փառս*. ըստ յն. Արկանել ի քեզ փառս. այսինքն՝ Առ ի արկանել զքեւ:

8. Տես վերը՝ **2,** 10:

9. *Մատենագէտ*, գրագէտ:

10. *Երթալ*, յն. մէջ չկայ;

11. *Յարեւմուտս արեւմտից*, (եբր. ոճով) արեւմտից յետին սահմանները:

12. Փխկ՝ *զսաղաւարտս*. տես Բ. **7,** 11:

13. *Որդիք Արադացւոց*, (եբր. ոճով) փխկ՝ Արադացիք, արք Արադայ:

14. *Բովանդակեմ*, ամբողջացնել. կատարելագործել:

15. Բնագիրն՝ Ելլադա, (ἡ Ἑλλάς,) տես Ա. **19,** 10, 11:

փղոսկրէիւք[16], եւ Երթեւեկացն մարդիկ տայիր ի գինս[17], եւ վաճառք քո բազմացեալք յաղխամաղխէ[18] քումէ։ Հրէաստան եւ որդիքն Իսրայելի[13] ցորենով եւ խնկովք եւ կասեաւ եւ ընտիր ընտիր մեղու եւ իւղով եւ ռետամբ[19] լցին զաղխամաղխեայ վաճառաց քոց։ Դան եւ Յաւան բերէին քեզ գինի ի վաճառս քո. յՈւսելայ երկաթ գործեալ, անիւս պատրաստեալս։ Դեդանացիք ածէին կառս ընտիրս ջորւովք հանդերձ։ Արաբացիք եւ ամենայն իշխանք Կեդարու՝ եւ նոքա վաճառականք ընդ ձեռամբ քով՝ ուղտս եւ խոյս եւ որոջս վաճառէին ի քեզ։ Սաբա եւ Հռեգմա՝ եւղս անուշունս եւ ականս պատուականս եւ ոսկի ետուն ի վաճառս քո։ Սաբա եւ Ասուր եւ Քաղման, որք բերեն քեզ վաճառս՝ հիր եւ կարմիր եւ կապուտակ[20] եւ երփն երփն Նարօտուց[21] եւ գանձս ընտիրս վանդակեալս[22] չուանօք ի Նաւս Նոճիս[23], որովք էր վաճառն քո. Նաւք ի բազմութեան վաճառաց քոց. եւ ի յաճախութենէ աղխամաղխի քոյ լցար ծանրացար յոյժ։

Ի սիրտ ծովու ի ջուրս բազումս[17] վարեցին զքեզ Նաւավարք քո. հողմ հարաւոյ խորտակեաց զքեզ ի սիրտ ծովու. եւ զօրութիւն քո եւ վարձք քո եւ խառնաղանջիցն քոց, եւ նաւավարք քո եւ նաւապետք քո եւ խորհրդականք քո[24] եւ խառնաղանջք քո ի խառնաղանջից, եւ ամենայն արք պատերազմողք քո[25] որ ի քեզ, եւ ա-

16. *Ժանեօք փղոսկրէիւք*, (կամ *ժանեօք փղաց.*) փղոսկրներով։

17. *Երթեւեկացն մարդիկ տայիր ի գինս*, եկող գացողներուն ստրկի տեղ մարդ կու տայիր։

18. *Աղխամաղխ*, քիչ մը ետքը՝ *աղխամաղխեայ*, խառն վաճառք.

19. Ուղղականն՝ *կասիա*, *ռետին*. (κασία, ῥητίνη.)։

20. *Հիր*, (անյայտ բառ.) — *Հիր եւ կարմիր եւ կապուտակ*, ըստ այլեւայլ թարգմանութեանց՝ *հանդերձս յակնթեայս*, կամ միայն՝ *յակինթս*։

21. *Երփն երփն Նարօտուց*, գոյնզգոյն ներկուածներ։

22. *Վանդակեմ*, վանդակաձեւ կապել. (յն. միայն՝ կապել։)

23. *Նոճի*, տես ծան. 4։

24. Ստացականն ամէն գոյականի վրայ կրկնուած եբր. ոճով. տես քեր. 334, ծան.

25. Ս. Գրոց յատուկ է՝ գոյականին եւ ստացականին մէջտեղ դնել ածականը։ Այսպէս եւ՝ *Ջանուն սուրբ քո*։ *Ի լեռնէ*

ամենայն ժողովք որ ի միջի քում՝ անկցին ի սիրտ ծովու յաւուր կործանման քոյ: Ի ձայնէ բարբառոյ քոյ նաւավարք քո երկիւղիւ զարհուրեսցին եւ իջցեն ի նաւաց իւրեանց. ամենայն նաւավարք քո եւ նաւամուտք[26] քո՝ առաջապահք նաւաց յափն ծովուն կացցեն, եւ աղաղակեսցեն ի վերայ քո եւ փոխեսցեն զձայնս իւրեանց. գուժեսցեն դառնապէս, հող ի գլուխ լիցին[27], ընդ մոխիր թաւալեսցին. գերծցեն զգլուխս ի կնդութիւն[28], եւ քրձազգածք լիցին[29], եւ լացցեն ի վերայ քո դառնացեալ սրտիւք: Կոծ դառնութեան առցեն[30] որդիք նոցա ի վերայ քո, ողբս առցեն եւ ողբասցեն. Ո՞վ էր իբրեւ զՏիւրոս որ լռեաց դադարեաց[31] ի մէջ ծովուն[32]: Ո՞րչափ ինչ գտեր քեզ վարձս ի ծովէ այտի. լցուցեր զազգս ի բազմութենէ քումմէ, եւ յաղխամաղխէ վաճառաց քոց մեծացուցեր զամենայն թագաւորս երկրի: Արդ բեկար ի ծովուդ. ի խորս ջուրց վաճառք քո, եւ ամենայն ժողովք քո ի միջի քում, անկան ամենայն նաւավարք քո, ամենայն բնակիչք կղզեաց տրտմեցան ի վերայ քո, եւ թագաւորք նոցա զարհուրելով զարհուրեցան[33], եւ հեղին զարտասուս զերեսօք իւրեանց ի վերայ քո. վաճառականք ազգաց շչեցին ի վերայ քո. ի կորուստ մատնեցար, եւ այլ ոչ եւս իցես յաւիտեանս:

սրբոյ քումմէ: Ի լեառն սուրբ նորա: Ցաշտարակս ամուրս քո:

26. Նաւամուտ, նաւու ճամբորդ, նաւորդ:

27. Հող ի գլուխ լինիմ, գլուխը հող ցանել:

28. Գլուխնին գերծեն կունդ ընեն: — Այսպէս ալ՝ Այրեցին զնավերուն ի մոխիրս, այրեցին մոխիր ըրին: Վերը՝ Ըմբռնեցին յապականութիւն:

29. Քրձազգած, քուրձ հագած: Զգածնում, նշանակութիւնը՝ տես Գ. 2, 31:

30. Կոծ առնում. Ողբս առնում, փոխ՝ Կոծիմ, ողբամ:

31. Դադարեաց, թարգմանչին յաւելուածն է:

32. Գիտելի է յոդերուն ճշդութիւնը. հոս՝ երրորդ դէմք՝ Լռեաց ի մէջ ծովուն, որ առաջի նորա. իսկ վարը՝ երկրորդ դէմք՝ Գտեր ի ծովէ այտի. բեկար ի ծովուդ. որ առաջի քո կայ: Տես Քեր. 292:

33. Զարհուրելով զարհուրեցան, եբրայեցի ոճով աւելադրութիւն. փոխ՝ Զարհուրեցան յոյժ: Քեր. 404:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՔԵԼՈՅՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

(Ի ՑԱՌԱՋԱԲԱՆԷ ԹՂԹՈՅՆ)

7.

Անցք կենացն Պաւղոսի եւ մահն վկայական։

Պաւղոս առաքեալ եբրայեցի էր յազգէ, ի գնդէ[1] Բենիամենի, փարիսեցի ուսմամբ, առ ոտս Գամաղիելի հաւատարիմ վարդապետի՝ ըստ օրինաց Մովսիսի խրատեալ[2] եւ վարժեալ. հանդերձ այսուքիւք եւ ի Կիւլիկեցւոց ի հոյակապ եւ ի հռչակաւոր եւ յականաւոր ի Տարսոն քաղաքի բնակէր։ Հալածէր եւ աւար հարկանէր զեկեղեցին Աստուծոյ։ Վասն որոյ եւ այնոցիկ որ սպանանէինն զՍտեփանոս զառաքեալն եւ զնախավկայն[3] կամակից եւ հաղորդ էր սպանութեանն. զամենայն զքարկոծչացն զհանդերձս առեալ յինքն ամփոփեալ պահէր, զի զամենեցուն զձեռս պարապեցուսցէ ի սպանութիւնն։ Եւ գլխաւոր ընդ խաղմարարսն երեւեալ՝ ամենայն ուրեք ջանայր զաստուածութեանն պատգամաւորսն շիջուցանել։ Բազում ինչ եւ մեծամեծ այն էր՝ որ ի սմանէ անցք[4] ընդ եկեղեցին անցանէին. եւ ոչ իւիք ի յաճախութենէ մոլորութեանն նուազեալ գտանէր։ Եւ այնու աստուածապաշտ լինել կամէր, եւ մեծամեծ ինչ ուղղութիւնս կարգել[5] կարծէր. որպէս եւ ինքն իսկ իւրովին ի թուղթսն խոստովան լինի. եւ Ղուկաս պատմէ յերկրորդում գիրսն իւրում[6]։ Ոչ միայն ի վաղուց հետէ ըստ օրինակի բազ-

1. Այսինքն՝ ի ցեղէ։
2. *Խրատեալ*, բառ նախնեաց կը նշ. նաեւ Կրթեալ, աշակերտեալ, դաստիարակեալ, եւայլն, ինչպէս այստեղ։ Տես Է. 10, 1։
3. *ԶՍտեփ. զառաքեալն եւ զնախավկայն*, տես Քեր. 315։ — Երկու օրինակ՝ *զառաքեալ եւ զնախավկայ*։
4. Փխկ՝ Անցք որ ի սմանէ *ընդ եկեղեցին անցանէին*. եկեղեցւոյն ասոր ձեռքէն կրածները։ Քեր. 346, ԺԸ.
5. Մեծամեծ բարեկարգութիւններ հաստատել։
6. Ի Գործս առաքելոցն։ — *Յերկրորդում գիրսն իւրում*, տես Քեր. 336, ծան.

մաց ի Հրէից անտի՝ ատեայր եւ աւոլոց ելանէր[7] ի քարոզութենէ ճշմարտութեանն, այլ և՛ս առաւել զամենայն ազգն գրգռէր ի բարկութիւն: Քանզի իբրեւ ետես զքարոզութիւնն պայծառացեալ, եւ զբանն ճշմարտութեան առաւել քան զՀրէական վարդապետութիւնն ծաղկեալ, խանտացեալ ընդ իրսն՝[22] կարծէր եղծանել զմեծամեծ կարգս վարդապետութեան նոցա․ եւ զամենայն զփոյթ եւ զյօժարութիւն հակառակ եկեղեցւոյ խաշանցն սրէր, որպէս զի զնոսա ի ճշմարիտ վարդապետութենէն մերժիցէ, կամ վրէժս ինչ արժանի հաւատոցն որ ի Քրիստոս իցէ՝ գործիցէ:

Արդ՝ առեալ Պաւղոսի թուղթս ի քահանայապետիցն եւ ի վարդապետաց որ ի ժամանակի անդ էին՝ առ այնոսիկ որ ի Դամասկոս Հրեայքն էին՝[8] տանէր: Դիմեալ երթայր՝ մրմռեալ յարուցեալ իբրեւ զհեղեղատ սաստիկ, ողողել գերփել[9] կարծէր զայնոսիկ որ ի Դամասկոս աշակերտքն էին, եւ յիւր կորստեան խորխորատն յուղարկել: Իբրեւ գիտաց Տէր եթէ ապիրատ մոլորութիւն՝ գոգցես թէ[10] իբրեւ ի պատճառս արդարութեան կամաց՝ ստացեալ ունէր[11], զմիջոցաւ ճանապարհին[12] երեւեալ, շրջոյց զնա յաչաց[13] սաստկութեամբ լուսոյն որ երեւեցաւ: Եւ այնպիսի փոփոխումն առնոյր[14], մինչ զայն որ այնչափ լկանս հակառակ եկեղեցւոյն հնարէր, եւ զամենայն աշակերտեալսն միանգամայն[15] կորուսանել կարծէր, յանկարծակի եւ առժամայն իւր սիրելի եւ հաւա-

7. Աւոլոց կամ աւելոց ելանեմ, դուրս ցատքել, փախչիլ դիմադարձութեամբ:

8. Փոխ՝ Առ Հրեայսն (այնոսիկ) որ ի Դամ. էին: Քեր. 347. ԺԹ:

9. Զարդու յաւելուած են՝ Դիմեալ, մրմռեալ: — Ողողեմ, գերփեմ, աւերել, ապականել:

10. Գոգցես թէ, աւելի կանոնաւոր է, բայց սովորականն է առանց թէի:

11. Ստացեալ ունիմ, տես Քեր. 356:

12. Ճամբուն կիսուն, մէջտեղը:

13. Փոխ՝ Շրջոյց զաչս նորա:

14. Փոփոխումն առնոյր, իբրեւ ներգործ. բայի կրաւ. անկատար. տես Ա. 3, 14. եւ Քեր. 123:

15. Միանգամայն, ամէնը մէկանց: Բ. 10, 15. եւ Է. 18, 28:

տարիմ պատրաստէր[16], զի պաշտօնեայ Յիսուսի վաղվաղակի հակառակորդն լինէր[17]. եւ նոյնժամայն զհրամանս[18] մոլորութեանն ի բաց ընկեցեալ՝ ի պատգամաւորութեան պայման փոխէր[19], եւ զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն[20] խոստովանէր: Եւ առաքէր[21] առ նա Անանիա ոմն աշակերտ դամասկացի: Իբրեւ ետես ճշմարտութեանն քննիչ Աստուած ցածուցեալ զայրն՝[22] եւ ի լաւութիւն եկեալ[23] ի չարութենէ անտի, ոչ այլազգ ինչ՝ եթէ ոչ այնպէս զերծանել նմա ի պատժոց անտի համարէր[24] Տէր: Երթայր այնուհետեւ մկրտէր, եւ անճառ խորհրդոցն լինէր խորհրդակից[25], եւ պաշտպան եւ հմուտ մարտակից քարոզութեանն. եւ զնոր քարոզութիւնն հաւատացեալ նմա յԱստուծոյ՝[26] նորոյ փրկութեան գտանէր պատճառս: Այնչափ փոփոխումն գտեալ երանելւոյն Պաւղոսի՝ մինչ եւ անուանն եւս փոփոխումն լինէր[27]. Սաւղոսն ընդ ընդհանուր լցեալ եկեղեցիս՝[28] Պաւղոս անուանէր: Եւ այնպէս ի գլխաւոր աստուածպաշտութեան նախանձ հասեալ՝

16. *Իւր սիրելի պատրաստէր.* փոխ՝ առնէր, արար. Իւր սիրելին բրաւ:

17. Այսինքն՝ Հակառակորդն վաղվաղակի պաշտօնեայ Յիսուսի լինէր: — Անկատարները՝ պատմական ոճով՝ կատարեալ ժամանակի տեղ գրուած են: Ա. 5, 25:

18. *Հրամանք,* սկզբունք. վարդապետութիւնք:

19. Այսինքն՝ Դարձաւ յառաքելութեան վիճակ փոխուեցաւ: Տես վերը՝ *Զաստուածութեանն պատգամաւորսն:*

20. *Քրիստոսի աստուածպաշտութիւնն,* իմա՝ Քրիստոսպաշտութիւն, առ Քրիստոս բարեպաշտութիւն, քրիստոնէական կրօնք:

21. *Առաքէր,* (կր—բ.) փոխ՝ Առաքեցաւ:

22. *Զայրն,* փոխ՝ Զնա: Այս կերպով կ'բաուի *Այրն, առնն,* փոխ՝ Նա, Նորա. նոյնպէս եւս փոխ՝ Այն, այնր. ընդ այն՝ կ'բաուի *Իրքն, իրացն,* ընդ *իրսն* եւայլն:

23. Բ. 14, 25:

24. Համարէր թէ ոչ այլազգ ինչ՝ բայց միայն այնու օրինակաւ զերծանիցի նա ի պատժոց անտի:

25. *Խորհրդոցն խորհրդակից.* տես Քեր. 447. *Օրինակիրք օրինացն. Գործաւորք գործոյն:*

26. Տես Քեր. 427, Զ:

27. *Փոփոխումն գտեալ.* փոխուելով: — *Եւ անուանն եւս փոփոխումն լինէր.* Նաեւ անունը փոխուեցաւ: Քեր. 216, Գ:

28. Այսինքն՝ Ընդ եկեղեցիս ընդ հանուր լցեալս, որոնք ամէն դի լցուած էին: (Սովորական չէ նախդիր նախդրի վրայ:)

մինչ զի ի ճշմարտութենէ՝ աշակերտացն թէ երբեք մեկուսի լինել դիպէր[29], թղթովք հաստատէր. զի մի՛ միայն[30] ի գործոց՝ այլ եւ ի բանից առ յապայ ստացեալ ունիցին[11] զվարդապետութիւնն. եւ յերկոցունց կողմանց ամրացեալք՝ անշարժ զաստուածպաշտութեանն հաստատութիւն կրիցեն յանձինս:

Յետ սակաւ ինչ ժամանակի դարձեալ յԵրուսաղէմ դիմեալ երթայր տեսանել զՊետրոս. ուր եւ բաժանէին իսկ ի միջի իւրեանց զամենայն տիեզերս. զհեթանոսաց զկողմն առեալ ի բաժնի Պաւղոսի[31]. քանզի հրէական կողմն հասեալ էր ուսուցանել Պետրոսի[32]: Ընդ բազում քաղաքս եւ ընդ բազում աշխարհս հատեալ անցեալ՝[33] գրեթէ զամենայն իսկ Լիւրիկեցիս կրօնիւք աստուածպաշտութեամբն Քրիստոսի[20] ելից[34]. բազում եւ պէսպէս չարչարանս կրեալ ժուժկալութեամբ վասն Քրիստոսի հաւատոցն, տարեալ բազում եւ ազգիազգի վշտաց, զորս ինքն իսկ մի ըստ միոջէ գրէ՝ լկեալ[34] վասն աւետարանին, եւ ամենայնի այնմ յաղթեալ եւ մերժեալ ի բաց հաւատովքն: Եւ այլ եւս յառաջադէմ կամէր առնել զնա Աստուած, զի եդեալ կիտիւն[35] շրջելոյ նմա ընդ

29. *Աշակերտացն*. տրական: Այսինքն. Եթէ երբեք դէպ լինէր աշակերտացն (իւրոց) ի ճըշմարտութենէ մեկուսի լինել, (հեռանալ, խոտորել:)

30. Այստեղ ճշդագոյն է *Մի միայն*՝ քան Ոչ միայն: Տես Քեր. 175:

31. Այսինքն՝ Պաւղոսի առեալ ի բաժնի զկողմն հեթանոսաց. իրեն մաս առնելով հեթ. կողմը: Ուրիշ օրինակ՝ *Պաւղոս*: — *Անուան*՝ բային խնդիր բնութեան ներգոյական հոլով կը դրուին քանի մ'անուններ, *Անուն ի վիճակի* կամ *ի բաժնի*, *յերաշխի*, *յաւարի*, եւայլն: — *Պաւղոսի*, սեռ. անուն բայի է:

32. *Պետրոսի*, տրական է. Այսինքն. Պետրոսի հասեալ էր (ընկեալ էր բաժին՝) զհրէական կողմն ուսուցանել:

33. Զբոլոր Լիւրիկէ (Հռոմայեցւոց սահմանները) քրիստոնէութեան կրօնքով լեցուց: — Ուրիշ օրինակներ՝ *Լիւրիկացւոց*, *Լիւրիկացիս*:

34. *Զորս ինքն իսկ գրէ լըկեալ*. այսինքն Զորս՝ ինքն իսկ գրէ՝ թէ լըկեցաւ. (Քեր. 239. Գ.) կամ վշտաց՝ զորս վշտացաւ:

35. *Կէտ* (կամ *կէտ նպատակի*). Նպատակ, դիտում: — *Եդեալ կիտիւն*. Նպատակ դրած՝ որոշած ըլլալով (որ մարդկան հետ շրջի):

մարդկան, թերեւս[36] յամենայն հեթանոսս քարոզեսցի աւետարանն։

Անագան ուրեմն երբեմն դարձեալ Պաւղոս ելանէր յԵրուսաղէմ յանձանձել զսուրբսն[37] որ անդ էին, եւ աղքատացն դարմանս բաշխել։ Այն ինչ լինէր նմա անդր հասանել՝ եւ ամբոխ յուզէր ի քաղաքին[38]. եւ ռամիկն գրգռէր զաղմուկն, մինչեւ ամենայն Հրեայքն առ հասարակ խռովէին, զի անհնարին եւ ծանր աղէտս համարէին զնա ամբաստան ունել, որ երբեմն առաջնորդ եւ հաղորդ էր մոլորութեանն նոցա. եւ փոյթ յանձին կալեալ՝ կամէին սպանանել զնա. այլ հասեալ վաղվաղակի Լիւսեայ հազարապետի՝ թափէր զնա ի ձեռաց նոցա, եւ զօրական[39] օգնականութեամբ՝ իբրեւ զայր մի պարտաւոր[40] ի Կեսարիա առաքէր։ Եւ առեալ ածէին զնա առ դատաւոր ազգին, որում անուն էր Փեղիքս։ Եւ արդ՝ իմացեալ Պաւղոսի եթէ դաւաճանութիւն իմն լինէր նմա ի Հրէից անտի՝ վաղվաղակի յատեան կայսեր բողոք հարկանէր[41]։ Հրաման լինէր նմա առ ժամանակն մերժել[42] յատենէ անտի. ի դերեւ ելանէր եւ Հրէիցն խոկացեալ դաւաճանութիւնն։ Ապա եւ ի Հռովմ իսկ առաքէր[21] յիշխանաց անտի՝ առ կայսր, եւ անդ զիւր նահատակութիւնն ցուցեալ, եւ ի վերայ նոցին ճգնութեանց աշխատութիւն յանձին կալեալ՝[43] վախճան եւս կենաց ի վերայ ճշմարտութեանն կրօնից ընդունէր. քանզի լաւ համարէր ընդ Քրիստոսի լինել, քան ի մահկանացու եւ յանցաւոր կենանս յամել։ Յետ սակաւ ժամանակի կամեցեալ Ներ-

36․ *Թերեւս* երբեմն՝ նպատակ կամ յոյս կը ցուցընէ․ տես Քեր․ 375, **ծան։

37․ Զհաւատացեալսն։

38․ Քեր․ 216, Բ։ — Օրինակ մը՝ *լինէր նորա*, ուրիշ մը՝ *ամբոխ լինէր ի քաղաքին։*

39․ Զինուորական, կամ զօրականաց․․․։ Երկու օրինակ՝ *զօրականաւ։*

40․ Յանցաւոր, դատապարտուած։ Ա․ **20,** 29։

41․ *Բողոք հարկանեմ*, բողոքել։

42․ *Առ ժամանակն*, այն միջոցին։ Գ․ **15,** 22։ Երկու օրինակք՝ *առ ժամանակ մի։* — *Մերժիմ*, հեռանալ, քշուիլ։ Ա․ **20,** 14, Բ․ **2,** 38։

43․ (*Աշխատութիւն*) *յանձին կալեալ*, յանձն առեալ։

րոնի կայսեր հանել զնա յայսց կենաց[44], զճշմարիտ եւ զարդարեւ կեանս[45] շնորհէր նմա, եւ ժառանգաւոր երկնից կացուցանէր՝ զոր յերկրէն վրիպեցուցանէր[46]: Եւ անդ իսկ երանելւոյն Պաւղոսի զբարուք պատերազմն պատերազմեալ, որպէս եւ ինքն իսկ ասէ, աստուածային պսակօքն Քրիստոսի վկայիցն պսակեցաւ: Եւ ի Հռովմայեցւոց ի գեղեցիկ եւ յարքունական ապարանսն զնորա նշխարս ոսկերացն ամփոփեալ՝ ամի ամի զօր յիշատակի նորա տօնախմբեն. յառաջ քան զերիս կաղանդացն Յուլեայ[47], որ օր[48] վեց է Նոոմն ամսոյ, որ է Մարերի, առնեն տօն մարտիրոսութեան նորա[49]:

Եւ բազում եւս յառաջ քան զայն ժամանակս՝ խրատս վասն վարուց եւ առաքինութեան կարգեաց երանելին յաշխարհի. եւ բազում ինչ վասն պատշաճ գործոց մարդկան յօրինեաց թելադրութիւնս. եւ ամենեւին բնաւին[50] իսկ չորեքտասանեքումբք[51] թղթովք զմարդկան նկարեաց զառաքինութիւն:

Գրէ թուղթ եւ առ Փիլիմոն վասն հաւատացելոյ ծառային Ոնեսիմայ, որ յառաջն անպիտան էր, եւ յետոյ շրջեալ յայնց բարուց՝ ազատութեան արժանի լինէր բարեխօսութեամբ առաքելոյն. այլ եւ վկայ[52] եւս Քրիստոսի լինէր ի Հռովմայեցւոց քաղաքի անդ՝ առ Տերտիղեաւ, որ զայնպիսի իշխանութիւն զհազարապետութեան ունէր. բարձաբեկութեան հարուածովք զվճիռ մարտիրոսութեան ելից համբերութեամբ:

44. Օրինակ մը՝ *Յետ սակաւ միոյ ժամանակի*: — *Հանել ի կենաց*, սպանանել:

45. *Արդարեւ* մակբայն ածական եղած: Քեր. 445:

46. Երկրէս (այս կեանքէս) զրկածն երկնից ժառանգ բրաւ: *Զոր յերկրէ՛ն վրիպ*... հոս *Ն* յօդն *երկիր* բառին չէ, այլ նախընթաց *որ* յարաբերականին պահանջածը: Քեր. 297:

47. *Կաղանդք Յուլեայ*. Յուլիսի սկիզբը:

48. *Որ օր*. տես Քեր. 351:

49. *Մարտիրոսութեան նորա*, տրական համարուելու է:

50. Ուրիշ օրինակ չունի *բնաւին* բառը:

51. Փխ՝ Չորեքտասան թղթովք. — եւ այս կերպը բաւական յաճախեալ է:

52. Մարտիրոս:

Եւ այսպէս՝ ամենայն գիրքս ազգիազգի օրինակս առաքինութեան ունին առ ի յաճումն:

8.

Եւսեբի Քրոնիկոնէն վասն Պօղոսի Առաքելոյ:

Բայց կարեւոր համարեցայ սակաւուք եւ զժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի նշանակել՝ ի ժամանակական կանոնաց Եւսեբի Պամփիլեայ առնել զբովանդակութիւնն[1]: Ուստի եւ զգիրսն իսկ ի ձեռն առեալ եւ զնոյն բացեալ՝ գտի զչարչարանս փրկչին մերոյ յութեւտասներորդի ամի Տիբերեայ կայսեր լինել. եւ իսկ եւ իսկ յերրորդում աւուր զյարութիւնն, եւ դարձեալ ի քառասներորդումն զվերանալն[2] Քրիստոսի յերկինս: Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրց տեսի անդէն զընտրութիւն առաքելոցն ի սպասաւորութիւն[3]. եւ զնոյն իսկ[4] զանուանակիրն զՍտեփանոս է— զայլս նորատունկս[5] ընդ նմա. եւ յետ այսորիկ ամբոխ յոյժ ի Հրէից ի վերայ հասեալ տեսանէի, որպէս այժմ եւս[6] վերագոյնն ասացաք. եւ զՍտեփանոս պատերազմեալ անդ, եւ զՊաւղոս կամակից սպանմանն, որ յետ սակաւ ինչ միոյ[7] մատուցեալ առ իշխանս Հրէիցն՝ թուղթս առեալ տանէր առ Հրեայսն որ ի Դամասկոս՝ զաշակերտացն. եւ զմիջոցաւ ճանապարհին լինէր նմա բարբառ յԱստուծոյ: Եւ մօտ ի վերանալ ամին այնորիկ՝ ի մտանել իննեւտասներորդի ամին Տիբերեայ կայսեր՝ սկիզբն առնուլ քարոզութեանն Պաւղոսի՝

1. *Բովանդակութիւն*, համառօտութիւն, ամփոփումն, քաղուած:

2. *Վերանալ*, տես Ե. 8, 6:

3. *Սպասաւորութիւն*, իմա սարկաւագութիւն ըստ յն. διακονία.

4. Մի օրինակ՝ *նոյն իսկ*. երկու օրինակ՝ *զնոյն իսկ*:

5. *Նորատունկ*, Նորադարձ ըստ յն. νεόφυτος.

6. *Այժմ եւս*, (կամ *արդ եւս*,) դեռ հիմայ, քիչ յառաջ: Այսպէս ալ՝ *Այժմ եւս խնդրէին զքեզ բարկոծ առնել: Արդ եւս վախճանեցաւ:*

7. Տես վերը՝ 7, 44:

ասէ պատմութիւնն[8]. Եւ ընդ ամենայն տեղիս ընթացեալ աւետարանէր զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն[9] մինչեւ ցերկրտասան ամն Կղաւդեայ կայսեր, ի դատաւորութեան Հրէից Փեղիկեայ[10], առ որով ամբաստանութիւն կրեալ Պաւղոսի ի Հրէիցն՝ առնէր ընդ անձին պատասխանի[11]. որ զառաքեալն ի Կեսարիա ի բանտին կալաւ զերկուս ամս. յետ որոյ յաջորդեալ ի նմանէ զիշխանութիւնն Պորկեայ Փեստոսի՝ իսկ եւ իսկ դատել զՊաւղոս յօժարեաց, Հրէիցն մեծ իմն երախտիս համարեալ: Ապա յայնժամ զմտաւ ածեալ նրանելոյն, թէ ոչ այլազգ կարէ զերծանել ի դաւաճանութենէ անտի, թէ ոչ հաւանեալ[12] յատեան առ կայսր բողոք հարկանիցէ, եւ ապա անտի առաքէր[13] ի Հռոմ առ Ներոն կայսր: Էր ընդ նմա եւ Արիստարքոս, զոր եւ ի դէպ իսկ ի միում թղթոյն[14] գերեկից իւր կոչէ, եւ Ղուկաս[15], որ զգործս առաքելոցն գրեաց ի գիրս եւ աւանդեաց: Եւ անդ ի Հռովմայեցւոց քաղաքին[16] զերկեամ մի ողջոյն դարձեալ նովին կապանօքն պահէր Պաւղոս: Զայս եւ մինչեւ ցայն[17] պատմէ Ղուկաս ի գործս առաքելոցն, որ ի նմին իսկ ժամանակի զգիրսն մատենագրեաց. եւ մանաւանդ զի զայլսն ոչ այնպէս ինչ ստուգիւ գիտացեալ՝ եւ ոչ զվկայութիւնն[18] Պաւղոսի կարգեաց ի գիրս, քանզի թողին զնա Ղուկաս եւ Արիստարքոս՝ եւ գնացին: Բայց Եւսեբի զժամանակն

8. Այս ինքն. Ասէ պատմութիւնն եթէ Պաւղոս սկիզբն արար քարոզութեանն:

9. Տես 7, 11:

10. Երբ Փելիքս դատաւոր էր Հրէից: Նոյնպէս՝ ի դատաւորութեան Ասորւոց Կիւրենեայ: — Փեղիքս, Կեկրոփս, սեռկն՝ Փեղիկեայ, Կեկրոպայ. տես քեր. 193:

11. Առնել պատասխանի ընդ անձին իւրոյ. ինք զինքն արդարացընել. խնդիր ընդով սեռական: Այսպէս նաեւ՝ Ընդ ամենայն դատարկ բանի տացեն համար: — Ասկէ՝ Պատասխանատուութիւն, անձին ջատագովութիւն (յատենի):

12. Փխկ՝ Երթեալ: Ա. 7, 18:

13. Տես 7, 23:

14. Ուղղելի կ'երեւայ՝ ի թղթոցն:

15. Այս ինքն՝ Էին ընդ նմա Արիստարքոս եւ Ղուկաս:

16. Փխկ պարզապէս ըսելու՝ Անդ ի Հռովմ: Ա. 19, 11:

17. Զայս. մինչեւ ցայն, տես Ա. 9, 18:

18. Վկայութիւն, իմա մարտիրոսութիւնը ըստ յն. μαρτυρία.

որ յետ այնորիկ էին՝ ճշգիւ խուզեալ պատմեաց մեզ. եւ յերկրորդ տոմարին[19] եկեղեցական պատմութեանն զվկայութիւն նորա. եւ ասէ զՊաւղոսէ եթէ արձակ շրջէր. եւ նշանակէ՝ թէ անարգել[20] զբանն Աստուծոյ քարոզէր, եւ թէ յայնժամ առաջի Ներոնի կայր յատենի Պաւղոս, եւ առնէր ընդ անձին պատասխանի[11]: Եւ դարձեալ՝ ի քարոզութեանն ի սպասաւորութիւն հասեալ[21] վասն արձակելոյն ի կայսերէ՝[22] եւ ա՛յլ եւս երկուս ամս աւետարանեաց:

Եւ ի գլուխ մոլորութեանն հասեալ Ներոնի՝ սպան նախ զԱգրիպինա զիւր մայր, եւ ապա զհօրաքոյր իւր, եւ զՀոգտաբիա զկին իւր, եւ զայլս բազումս զազգականս իւր: Ապա համօրէն իսկ[23] շարժեաց զհալածանս ի վերայ քրիստոնէից, ապա եւ յառաջելոցն սպանութիւնս մատաբերեալ՝[24] կոչեաց զՊաւղոս եւ միւսանգամ կացոյց յատենի: Էր ընդ նմա դարձեալ եւ Ղուկաս: Եւ անդ հասանէր Պաւղոսի յերեսներորդում եւ վեցերորդում ամի կենարար չարչարանացն Տեառն եւ յերեքտասաներորդում ամի Ներոնի կայսեր վկայել՝[25], սրով գլուխ երանելոյն կտրեալ:

Եւ արդ՝ է[26] յիննուտասներորդէ ամէ Տիբերեայ կայսեր՝ յորմէ հետէ քարոզել զաւետարանն սկսաւ՝ մինչեւ ի քսաներորդն երկրորդ՝[27] ամք չորք, եւ Գայիոսի նոյնպէս ամք չորք, դարձեալ եւ Կղաւդեայ սակաւ ինչ պակաս քան զամս չորեքտասան. զոր եւ յաջորդեալ Նե-

19. *Տոմար*, (յն. բառ. τομάριον.) գրքի հատոր:
20. Տես Զ. Գ, 3:
21. Փոխ՝ ի սպասաւորութիւն քարոզութեանն հասեալ:
22. Կայսրը զինքն արձակած ըլլալուն համար:
23. Ընդ հանուր, առ հասարակ: — Օրինակ մը՝ *շարժեաց հալածումն*:
24. Տես Ա. Ե, 25:
25. Նահատակել, մարտիրոս ըլլալ, (ծան. 18:) Օրինակն՝ *Վկայեալ*, տես քեր. 414: — Ուրիշ օրինակ՝ *Եւ անդ հասանէր Պաւղոս ի յերեսն... Տեառն եւ յերեքտաս... կայսեր վկայեաց:*
26. Իմա՝ էն (ամք չորք):
27. *Ի քսաներորդն երկրորդ*. յոդի տեղափոխութիւն: — Ուրիշ օրինակ մը՝ *քսաներորդ երրորդն*. ուրիշ մը՝ *ի քսաներորդն երրորդն*

րոնի՝ յերեքտասաներորդում ամի իւրոյ իշխանութեանն սպան զառաքեալն։ Եւ արդ՝ գրէ ինքն իսկ Պաւղոս առաքեալ առ Տիմոթէոս վասն առաջին պատասխանատուութեանն[28] իւրոյ, եւ ասէ այսպէս, թէ Յառաջին պատասխանատուութեանն իմում ոչ ոք եղեւ ընդ իս, այլ ամենեքեան թողին զիս. մի համարեսցի նոցա այն. այլ Տէր պաշտպանեաց ինձ[29] եւ զօրացոյց զիս, եւ ապրեցայ ի բերանոյ առիւծուն։ Եւ զայս զՆերոնէ ասէր։ Այլ վասն երկրորդին՝ յորում վախճանելոց էր ըստ վկայութեանն՝[30] ասէ, Զբարւոք պաշտօնդ քո կատարեալ կալ, զի ես այսուհետեւ նուիրեալ եմ, եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ ի վերայ[31]։ Եւ զի Ղուկաս միւսանգամ ընդ նմա էր՝ յետ սակաւ միոյ ասէ ի թղթին, թէ Ողջոյն տայ քեզ Ղուկաս որ ընդ իս է։

Եւ արդ՝ է ամենայն ժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի՝ քսան եւ մի ամ. եւ ա՛յլ եւս երկու ամք զորս ի Կեսարիա ի բանտին կատարեաց. եւ առ նոքիմբք[32] դարձեալ այլ եւս ի Հռոմ զերկուս ամսն առաջինս. եւ յետոյ տասն ամ. որպէս լինել[33] ամենայն ամաց միահամուռ ի կոչմանէ նորա մինչեւ ցկատարումն՝ երեսուն եւ հինգ ամ[34]։

28. Տես ծան. 11։ — Ուրիշ օրինակ՝ պատասխանատուութեանն, որ ընտիր չէ։

29. Տես Քեր. 229, Դ։

30. Ըստ վկայութեանն. թերեւս՝ վկայական մահուամբ. կամ՝ ըստ իւր գուշակութեանն։

31. Ի վերայ, վարդու յաւելուած է. տես

32. Առ նոքիմբք. անոնցմէ զատ, անոնց հետ միանգամայն։ Այսպէս՝ են Զմեզ քաղաքն, եւ առ այնոր՝ քառասուն եւ երկուս։ Առցես զկամայս առ դատերօք իմովք։

33. Սովորաբար՝ Որպէս զի լինել. այնպէս որ՝ (բոլորը միկանց 35) կ'ըլլայ։ Տես Քեր. 412, Է։

34. Զերկուս ամսն, յոգն. — երեսուն եւ հինգ ամ, եզակ. տես Ա. 18, 1. եւ Է. 3, 8։

ԹՈՒՂԹ ԿՈՐՆԹԱՑԻՈՑՆ ԱՌ ՊԱՒՂՈՍ

ԵՒ ՆՈՐԱ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

9.

Ստեփանոս եւ որք ընդ նմա երիցունք՝ առ Պաւղոս հայր մեր եւ աւետարանիչ եւ հաւատարիմ վարդապետ ի Քրիստոս Յիսուս ողջոյն։

Արք ոմանք երկու[1] եկին ի Կորնթոս, Սիմոն անուն եւ Կղէոբոս, որք կործանեցին քաջ քաջ[2] զոմանց հաւատս՝ հրապուրող եւ ապականեալ բանիւք, յորոց բանից վերայ դու ինքնին պարտիս հասանել[3]։ Զի մեք ի քէն ոչ երբեք լուաք զայնպիսի բանս եւ ոչ յայլոցն առաքելոց. այլ այսչափ գիտեմք որ ինչ ի քէն լուաք, եւ որ ինչ ի նոցանէն[4] լուաք հաստատուն պահեմք։ Բայց յայսմիկ յոյժ ողորմեցաւ մեզ Տէր, զի մինչ դու իսկ մարմնով ընդ մեզ ես, միւսանգամ լուիցուք։ Արդ կամ գրեա դու առ մեզ եւ կամ ինքնին դու առ մեզ վաղվաղակի եկեսջիր[5]. մեք հաւատամք ի Տէր՝ թէ որպէս փրկեաց զքեզ Տէր ի ձեռաց անօրինին[6]։ Եւ են բանք մոլորութեան պղծոցն՝ զոր ասենն եւ ուսուցանեն՝ այսպէս. Չէ պարտ, ասեն, զմարգարէսն ընդունել. եւ ոչ զԱստուած ասեն ամենակալ, եւ ոչ ասեն յարութիւն մարմնոց մեռելոց. եւ ոչ զմարդն ասեն բնաւ ստեղծեալ յԱստուծոյ. եւ ոչ ի կուսէն Մարիամայ ծնեալ ասեն զՅիսուս Քրիստոս մարմնով. եւ ոչ զաշխարհս արարած առնեն Աստուծոյ, այլ հրեշտակի ուրումն։ Արդ փոյթ յանձին կալջիր հասանել առ մեզ. զի առանց գայթագղութեան կացցէ քաղաքս Կորնթա-

1. *Արք ոմանք երկու*, փոխ՝ Արք երկու։

2. *Քաջ քաջ*, սաստիկ։

3. *Ի վերայ հասանեմ (իրիք)*, տեղեկանալ, իմանալ։

4. *Ի նոցանէ*, այս ինքն՝ յայլոց առաքելոց։

5. *Գրեա*. — *եկեսջիր*. տես Քեր. 383, 3։

6. Ներոնի կայսեր։

ցւոց[7], եւ նոցա յիմարութիւնն յայտյանդիմանութեամբ ամենեցուն[8] խայտառակեալ մերժեսցի։ Ողջ լեր։

Առին տարան զթուղթն սարկաւագք ի քաղաքն Փիլիպեցւոց։ [Զի] իբրեւ առ զայն թուղթն Պաւղոս, թէպէտ եւ ինքն ի կապանս էր վասն Ստատոնիկեայ Ապողոփանի կնոջ[9], իբրեւ մոռանալ նմա զկապանսն[10], եւ սուգ առնուլ վասն բանիցն զոր լուաւ[11]. եւ ասէր լալով. Իբրեւ թէ[12] լաւ էր ինձ եթէ վախճանեալ էի եւ ընդ Տեառն էի, քան եթէ աստէն սովին մարմնով՝ եւ զայսպիսի բանս եւ զաղէտս լսեմ զսուտ վարդապետութեան, զի տրտմութիւն ի տրտմութեան վերայ հասանէ աւադիկ. եւ յայդչափ տարակուսանաց[13] վերայ՝ կալ ի կապանս, եւ տեսանել զայդ աղէտ տարակոյս, առ որ ընթացեալ սատանայի եւ մենքենայից նորա գործել հնարի չարիս։ Եւ այսպէս բազում չարչարանօք առնէր Պաւղոս թղթոյն պատասխանի։

Պաւղոս կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի առ եղբարս Կորնթացիս՝ ի բազում վրիպակէ[14] աստի ողջոյն։ Ես ոչ ինչ կարի զարմացեալ եմ՝[15] եթէ այդչափ վաղվաղակի ընթանան հրապոյրք չարին. այլ զի Տէր Յիսուս վաղվաղակի արասցէ զգալուստն իւր վասն այնոցիկ՝[16] որ փոփոխեն եւ անարգեն զհրամանս նորա։ Այլ ես ի սկզբանէ զայն ինչ ուսուցի ձեզ՝ զոր ես ինքնին ընկալայ յառաջնոց առաքելոցն, որ զամենայն ժամանակս ընդ Տեառն մերոյ

7. Առանց զայթագղութեան (անսասան, անմոլար) կացցէ քաղաքս Կորնթոս։

8. Յայտյանդիմանութեամբ ամենեցուն, այս ինքն՝ Յայտյանդիման ամենեցուն։

9. Փխկ՝ Վասն Ստատոնիկեայ կնոջն Ապողոփանի։

10. Իբրեւ մոռանալ նմա զկապանսն, իբր թէ մոռցաւ ինք իր կապանքը։

11. Դիմաւոր բայը պակաս մնացած է։

12. Իբրեւ թէ, (սովորաբար՝ իբրեւ զի,) որչափ, ինչպէս։

13. Տարակուսանք, քիչ մը վարը՝ Աղէտ տարակոյս, (սովորաբար աղէտ տարակուսի,) տառապանք, վիշտ։ Տես Ը. 2, 18։

14. Վրիպակ, ձախողանք, արկած. տես Է. 6, 23։

15. Փխկ՝ Ոչ կարի զարմանամ. Քեր. 367. Է։ — Ոչ ինչ կարի Տեռի էր ի սմանէն։

16. Օրինակներն՝ այնորիկ։

Յիսուսի Քրիստոսի շրջէին: Ապա գիտասջիք եթէ ոչ են Նոքա (զորոց գրեցէքն՝) որդիք արդարութեան[17], այլ բարկութեան. որ զողորմութիւնն Աստուծոյ կարճեն յանձանց իւրեանց, եւ ասեն եթէ ոչ են երկինք եւ երկիր եւ ամենայն արարածք՝ ձեռագործք Հօրն ամենայնի: Այլ Նոքա անիծեալքն զօձին ուսումն ունին. բայց դուք՝ զօրութեամբն Աստուծոյ ի բաց մերժեցարուք[18] ի Նոցանէ, եւ զխոտոր վարդապետութիւն Նոցա ի ձէնջ ի բաց հալածեցէք: Զի ոչ էք դուք որդիք անհնազանդութեան[17], այլ մանկունք սիրեցելոյն եկեղեցւոյ. վասն որոյ[19] ժամանակ յարութեան քարոզեցաւ ընդ ամենեսեան[20]: Բայց որ ասենն չիք յարութիւն մարմնոյ, Նոքա իսկ չեն յառնելոց ի կեանսն յաւիտենից, այլ ի դատապարտութիւն. զի այնպիսիքն ի յարութենէն ուրացեալք գտանին[21]:

Ի ՎԿԱՅՈՒԹԵՆԷՆ ՇՄԱՒՈՆԻ

10.

վասն սրբոյն Շմաւոնի եպիսկոպոսի:

Սկսանիմք ցուցանել զսկիզբն չարչարանաց ժողովրդեան մերոյ, եւ զպէսպէս Նեղութիւնսն՝ որ եկին ի վերայ եկեղեցւոյ. եթէ յորմէ հետէ եղեւ սկիզբն Նեղութեանն՝ Նման է խիստ ժամանակին որ եկն ի վերայ Մակաբայեցւոցն, զոր Նշանակեալ էր Նոցա մարգարէիւն բարկութեամբ: Այս ինքն է Անտիոքոս անօրէն, որ յամի հարիւրորդի քառասներորդի եւ երրորդի Թագաւորու-

17. *Որդի արդարութեան*, բարկութեան. *որդի ողջունի*. *յարութեան որդի*. եւայլն. եբր. ոճով՝ ըսել է Արժանի (արդարութեան). Նոյնպէս *Որդի անհնազանդութեան*, *որդի կորստեան*, եւն. անհնազանդ, կորուսեալ:

18. *Ի բաց մերժիմ*, հեռանալ, փախչիլ: Դ, 42:

19. Կը գտնուի *վասն որոյ* իբրեւ Յոյն ձեւն, որով:

20. Այսինքն՝ Ընդ ամենայն ընդ հանուր, ամենեցուն:

21. *Ուրանալ* բցռ. խնդրով. Քեր. 230, Բ:

թեանն Յունաց, (այս ինքն է ամ վեցերորդ Նորին Անտիոքու,) ել յԵրուսաղէմ եւ էառ զսեղանն ոսկի եւ զամենայն սպաս տաճարին, պղծեաց զտաճարն եւ շինեաց ի նմա բագինս, եմուծ անդր զօտարս, եհան զընտանիսն, նեղեաց զքահանայսն, եւ պղծեաց զսրբութիւնն եւ եհեղ զարիւն արդար ի տաճարին. արար գէշ զմարմինս արդարոցն՝ գազանաց երկրի եւ թռչնոց երկնից[1]: Դարձան բազումք հրամանաւ նորա ի ճշմարիտ օրինացն Աստուծոյ եւ մատուցին զոհս դիւաց, եւ խոստովանեցին սակաւք ի հաւատս ճշմարտս[2] եւ սպանան, զի մեռան հազար մարդ ի միում՝ աւուր, զի ոչ լուծին զշաբաթսն. եւ ասէին ցխողխողիչսն, թէ մեռցուք միամիտ սրտիւ[3] վասն հարցն օրինաց, ունիմք վկայ զերկինս եւ զերկիր, զի առանց յանցանաց եւ դատաստանաց կորուսանէք զմեզ:

Զամօթ զգեցաւ[4] ամենայն տունն Յակոբայ. մտայոյզ մտախորհ լինէր[5] Մատաթիա, մտանէր ի պաշարումն մտաց, հեծէր եւ ասէր. եւ արդ ընաւ զի՞ պիտոյ են մեզ այս կեանքս: Իբրեւ ետես զմի յորդւոց իւրոյ ազգին թէ անիրաւէ եւ ստէ ճշմարտին Աստուծոյ, զգեցաւ զօրութիւն[4] եւ եղեւ նախանձաւոր. հար սպան, եւ արար զնա զոհ՝ փոխանակ զի զոհեաց նա սնոտի պաշտամանն[6]. եհեղ յերկիր զարիւն նորա՝ փոխանակ զի հեղաւ անկաւ զկնի կռոցն սնոտեաց[7]: Եւ ի նմին ժամանակի մինչդեռ նեղու-

1. Արդարոց մարմիններն երկրի գազաններուն եւ երկնից թռչուններուն կերակուր ըրաւ:

2. Քիչ տեղ Խոստովանիմ, —նեմ՝ կայ ի նախդրիւ խնդիր առած. այսպէս եւս՝ Խոստովանեցի յիս առաջի մարդկան:

3. Միամիտ սրտիւ, հաւատարմութեամբ:

4. Երբայ. բացատրութիւն է՝ Զամօթ զգեցաւ, փոխ՝ յամօթ եղեւ. Զգեցոյց զուրախութիւն, ուրախ արար. Զգեցցին զմեծութիւն, զփրկութիւն, եւ այլն:

5. Մտայոյզ մտախորհ լինէր. տես քեր. 468, 1: Նոյնանշան է Մտանէր ի պաշարումն մտաց:

6. Պաշտօն, հոս դարձեալ՝ պաշտելի, դիք, եւն. տես 3, 11:

7. Հեղաւ անկաւ զկնի (կռոց), ետեւէ գնաց: — Հեղաւ զարդու յաւելուած է. տես Յարձակեցան հեղան զԳաբաաւ: — Երկրորդին համեմատ՝ կըտուի՝ Բազումք անկեալ երթիցեն զհետ նոցա: Թեւթաս՝ յոր անկան արք իբրեւ չորեքհարիւր:

թիւնքն շուրջ պատեալ պաշարեալ կային[8], մարտք պատերազմացն ճակատեալք, վիշտք հանապազորդք, հեծութիւնք անդադարք. ոչ թիկունք ոչ օգնականք, ոչ պաշտպանութիւն յումեքէ գտանել[9]. օրհասն ճեպէր, դժոխոցն բերան բացեալ՝ առ հասարակ զամենեսեան կենդանւոյն կլանել արկանել ի վերայ մթապատս:

Եւ իբրեւ ողորմութիւնն ամփոփեցաւ[10] եւ ստութիւնն զանձն երեւեցոյց, բարկութիւնն սփռեցաւ եւ ցասումն հեղաւ, թուրն յագեցաւ եւ սուրն արբեցաւ, մեղք յայտնեցան եւ չարիքն մերկանդամ եղեն[11], մուրհակն պատառեցաւ եւ գիրն ընթերցաւ[12]: Յայնժամ սկսաւ ցօղել ցօղ ողորմութեանց եւ յորդել անձրեւն գթութեանց, լուաց եւ ողողեաց զգիր պարտեացնոցա, սրբեաց եւ սպիտակացոյց զներկուածս չարութեանն, զի մի յերկարեսցի պահանջումն դատաստանին, եւ բազմանայցէ հատուցումն վրէժխնդրութեան: Յանկարծակի յայտնեցաւ արեգակն գոլախառն[13] եւ արձակեաց զնշոյլս քաղցրահայեաց ճառագայթիցն, հալ[ած]եաց զսառնն կռապաշտութեան, եւ ազազեաց[14] զջրջեղջսն ուրացութեան, ցամաքեցոյց զճահիճս[15] ամպարշտութեան, եւ սարսատեցոյց[16] զխոնաւութիւն պղծութեանն. եհար զհոտ ժանտից[17] եւ եբարձ զչարաւ ճենճերոցն. սրբեաց զերկիրն իւր եւ ամրացոյց, լուաց զտեղին եւ մաքրեաց: Մռնչեաց ի չար գազանսն եւ ցրուեցան՝ կորիւն առիւծու Յուդա,

8. Շուրջ պատեալ պաշարեալ կային, կամ պահէին. սովորական աւելադրութիւն է:

9. Թիկունք, օգնականք նոյնանշաններն եւ յաջորդ գտանել աներեւոյթն անուն բայի են՝ լսելեայն իմացեալ գոյ բային:

10. Ամփոփիմ, հոս՝ քաշուիլ:

11. Բարկութիւն, ցասումն — սփռեցաւ, հեղաւ. — յայտնեցան, մերկանդամ եղեն. նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

12. (Կր–ր.) կարդացուեցաւ:

13. Գոլախառն, տաք. ջեռուցիչ:

14. Ազազեմ, ցամքեցընել:

15. Ջրջեղջ, ճահիճ, նոյնանշանք:

16. Ազազել, ցամաքեցուցանել, սարսատեցուցանել. նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

17. Եհար զհոտ ժանտից, ժանտախտին կամ ապականութեանց հոտը փարատեց: — Եհար զհոտ, եբարձ զչարաւ (զարշ հոտ). նոյնանշաններու պէսպիսութիւն: — Տես եւ Հարկանէ զփուտն. Ջ. 10, 24:

եւ շքեղացոյց զփառս ազգին իւրոյ, եւ բարձր արար զեղջեւր ժողովրդեանն[18]:

Նոյնպէս ըստ նմին օրինակի[19] եկն եհաս նեղութիւն ի վերայ ազգին քրիստոնէից յերկրին արեւելից, եւ անկան ի հարկս[20]: Սկսան այնուհետեւ գործակալքն ճեպել[21] զքահանայսն եւ լկել նեղել զտնանկս. յարձակեցան պիղծքն ի վերայ սրբոցն եւ չարչարեցին թիւրքն զճշմարիտսն. ստիպէին հարկահանքն հնազանդել ընդ անհնարին հարուածովք զազատութիւն եկեղեցւոյ. եւ այնպէս ջանային զի առ սակաւ սակաւ բարձցեն զաստուածպաշտութիւնն, եւ չարաշուք[22] իշխանութեամբն եւ պէսպէս խորամանկութեամբք հնարէին գայթագղեցուցանել[23] զուղիղս ի ճշմարտութեան ճանապարհս:

Յամին հարիւր-երորդի յեւթնեւտասներորդի թագաւորութեանն Պարսից, որ երեսներորդ առաջներորդ էր Շապհոյ արքայից արքայի, արկին ի հարկ[20] զքրիստոնեայս. եւ ի ժամանակին յայնմիկ երանելին Շմաւոն եպիսկոպոս Սղակ քաղաքի եւ Տիզբոնի, զոր անուանէին Որդի Նարօտաներկաց[24] զի հարք նորա կերպասս ներկանէին, զանձն ի մահ ետ վասն օրինացն Աստուծոյ եւ փրկութեան ժողովրդեանն:

18. Վերջին նախադասութիւնը (եբր. կամ առակի ոճով) նոյնիմաստ է նախընթացին հետ շքեղացոյց եւայլն:

19. Նոյնպէս ըստ նմին օրինակի, նոյնանշան աւելադրութիւն:

20. Ի հարկ (կամ ընդ հարկօք) անկանիմ, (չէզ.) քիչ մը ետքը՝ արկանիմ, (ներգործ.) հարկատու ըլլալ, ընել:

21. Ճեպեմ, հոս՝ նեղել:

22. Չարաշուք, դաժան, խիստ, անողորմ:

23. Ոտքը սահեցընել, գլորեցընել: — Ի ճանապարհս ներգոյական իմանալու է եւ ոչ տրական. կամ թերեւս ուղղելի է՝ ի ճանապարհացն:

24. Նարօտաներկ, ներկարար: Շմաւոնի մականունն էր՝ Ներկարարի որդի.

11.

Ածի Շմաւոն առ Շապուհ արքայ:

Առիւծն գազանացեալ (Շապուհ) եւ ապականիչ մարդախանձ արիւնարբու ծանրագին արեան[1] մարդկան, ցասումն անհնարին նիւթեաց[2] ի սրտին, եւ զգեցաւ իբրեւ զզէն զամենայն մարմնովն. սրել սկսաւ զժանիսն եւ կրճտել զատամունսն, յօժարեալ ի սպանանել եւ յարձակեալ ի բեկանել: Քանզի ցանկացեալ փափաքէր ըմպել զարիւն արդար, եւ ուտել անյագ զմարմինս անարատից. գոչէր մեծաձայն բարբառով եւ դողացուցանէր առ հասարակ զամենայն տիեզերս ահեղ պատգամօքն եւ սաստիկ սպառնալեօքն: Հրաման տայր վասն քահանայից եւ պաշտօնէից, զի վաղվաղակի զմահ սրոյ ընդունիցին. եկեղեցիք աւերեսցին եւ սրբութիւնք պղծեսցին, սպասք պաշտամանն մատնեսցին յաւար, եւ ամենայն կարգ տաճարի Աստուծոյ եղծեալ ապականեսցի: Եւ զՇմաւոն գլուխ կախորդաց, ասէ, վաղ առ իս հասուցէք, զի զմեր թագաւորութիւնս խոտեաց եւ զկայսերն ընտրեաց, զի նորա Աստուծոյն երկիր պագանէ եւ զմեր աստուածս առ ոչինչ համարի:

Եւ Հրեայք եւս թշնամիք, որպէս սովոր էին՝ սկսան չարախօսել զՇմաւոնէ եւ զամենայն քրիստոնէից, քանզի սովոր էին յայսպիսում ժամանակի գտանել չարախօսք: Սկսան ամբաստան լինել եւ ասել. Յորժամ դու, արքայ, հրովարտակս եւ պատգամս մեծաւ շքով եւ պատրաստութեամբ առաքես կայսեր, առ ոչինչ համարի. իսկ Շմաւոն եթէ դոյզն բանս առնէ ի թղթի[3] եւ առաքէ, յոտն յառնէ եւ երկիր պագանէ, եւ երկու իւրովք ձեռօք առնու զթուղթն եւ կատարէ զիրսն վաղվաղակի:

Կապեցին զՇմաւոն եպիսկոպոս շղթայիւք եւ առին

1. Արիւնարբու արեան, տես Ա· 19, 7:
2. Ցասումն (անհնարին) նիւթեաց, (սաստիկ) ոխ պահեց:
3. Եթէ նամակի մէջ քանի մը չնչին խօսք գրէ:

գնացին ի Ս[ա]ղակայ տանել ի Խուժաստան՝ հանդերձ երկու ծերովք որ էին երիցունք եկեղեցւոյն իւրոյ յերկոտասանիցն. անուն միումն Աբիդեքղա եւ միւսումն[4] Անանիա: Եւ իբրեւ ելին ի քաղաքէն՝ առին գնացին պահակքն[5] ընդ հրապարակս եկեղեցւոյն՝ զոր մեծաւ զարդուք զարդարեալ էր[6]: Աղաչել սկսաւ զպահակսն զի մի տանիցեն[7] ընդ այն. քանզի յառաջ քան զսակաւ ինչ աւուրս աւերեալ էր մոգուցն եւ հրէիցն. քանզի ածէր զմտաւ թէ մի տեսից զաւեր տաճարին[8], եւ խռովիցի սիրտն եւ բեկանիցի: Առին գնացին զնա տագնապաւ զերկայն ճանապարհն՝[9] սակաւ աւուրս[10]: Ապա չոգաւ մոգ մի եկաց առաջի արքային եւ ասէ. Ածին զգլուխ կախարդաց: Եւ հրաման ետ ածել առաջի: Եւ իբրեւ եմուտ՝ ոչ եպագ երկիր. եւ ընդ այն ե՛ւս առաւել ցասեաւ արքայ եւ ասէ. Արդ գիտեմ եթէ ստոյգ է ամենայն ինչ զոր լուայ զքէն. զի՞րդ էր զի յառաջ իբրեւ գայիր՝ երկիր պագանէիր, եւ այժմ ոչ պագեր[11]: Ասէ Շմաւոն. Յառաջ պագանէի երկիր, քանզի ոչ շղթայիւք մտանէի առաջի, եւ ոչ թողուլ զճշմարիտն Աստուած կոչէիր՝ որպէս եւ այսօր[12]: Սկսան մոգքն աստի եւ անտի չարախօսել եւ ասել, եթէ վասն այդորիկ ոչ առ յանձն հարկս տալ՝ զի ի ձէնջ գիցապաշտից ապստամբել կամի. արդ չէ օրէն եթէ

4. Իբր անուն բառն առանց բայի մնայ՝ կրնայ տրական առնուլ փխ՝ Միոյն ... եւ միւսոյն: Այսպէս եւս՝ Անուն միումն Եղիազ: Եղեւ այր մի՝ անուն նմա Յովհաննէս:

5. Պահակ, պահապան, ոստիկան, — Այսինքն՝ Առին զնա պահակքն եւ գնացին ...:

6. Զոր մեծաւ զարդուք զարդարեալ էր. տես Քեր. 359, 2:

7. Տանիցեն, սովորաբար՝ տանիցին. Քեր. 126:

8. Փխ՝ Մի տեսցէ. Ա. 3, 10: Կ'երեւայ պակաս գրուած՝ Զեկեղեցին աւերեալ էր մոգուցն:

9. Առին գնացին, երկուքը մէկ բայ կը համարուի ներգործական, եւ կրնայ հայցական խնդիր առնուլ՝ զնա: Քեր. 458: ծան. եւ Ի. 18, 19: Իսկ գնացին զերկայն ճանապարհն՝ տես Քեր. 438:

10. Իմա ի սակաւ աւուրս:

11. Երկիր պագանեմ, միշտ երկու բառ է, որ ըստ տեղւոյն կը բաժնուին ալ. ուստի խորթ են՝ երկրպագեալ, երկրպագից եւայլն. որոնցմէ հանուած են նաեւ երկրպագեմ, -պագեցեն ձեւերը:

12. Փխ՝ Որպէս այսօր:

կեցցէ: Ասէ Շմաւոն. Այն չիցէ շատ[13], ով պիղծք, զի դուք կորեայք եւ զայսպիսի թագաւորութիւն կորուսէք յԱստուծոյ, այլ եւ զմեզ եւս կամիք ձերում անօրէն ամպարշտութեանդ հարկատու առնել:

Ասէ արքայ. Առ այժմ զհարկացն զրոյց ի բաց թող, եւ զոր ինչ ես քեզ խրատ տամ՝ զայն արա վաղվաղակի. երկիր պագ այսօր ընդ իս արեգական աստուածոյ, եւ կեաս դու եւ ամենայն ժողովուրդ քո: — Պատասխանի ետ սուրբն Շմաւոն եւ ասէ. Թէ ես քեզ՝ որ մեծ էիր քան զարեգակն եւ ունիս շունչ եւ իմաստութիւն՝ ոչ պագի երկիր, արեգական զիա՞րդ պագանեմ երկիր, որ անշունչ եւ անմռունչ է, եւ ոչ գիտէ պատուել զքեզ՝ որ պաշտեսն զնա, առաւել քան զիս՝ որ թշնամանեմս զնա: Եւ զի ասացեր թէ վասն քո կեայ ժողովուրդդ, իմ տէր եւ ժողովրդեանս՝ Քրիստոս է որ ի խաչ ել, եւ ես ծառայ Նորա այր փոքր եւ անարգ. մեռանիմ վասն իմ եւ վասն Նորա, եւ վասն ժողովրդեանս ոչ թուլանամ. ոչ իջանել յանարգանս, այլ ելանել ի պատիւ փութացեալ եմ[14]. ոչ պատրիմ իբրեւ զմանուկ, այլ իբրեւ զայր կատարեալ արժանաւոր արդեամբք զգործն ցուցանեմ. ոչ անսամ վնասակար խրատուդ, զի ես քաջ իմանամ քան զքեզ:

Ասէ արքայ. Եթէ ի կենդանի Աստուած խոստովանէիր՝[15] գոյր քեզ տալ պատասխանի[16]. Թող թէ[17] ի խաչելեալն Աստուած խոստովանիս եւ հաւատաս, որպէս ասեսդ: Ասա ինձ արդ եւ պագ երկիր արեգական, որոյ կենդանի ճառագայթիւքն կեան ամենայն արարածք, եւ գտանես պատիւս եւ պարգեւս մեծամեծս ի մէնջ, եւ ճոխ

13. Եթէ այստեղ խօսքն հարցական չէ, Այն չիցէ շատ՝ կը նշ. Այն բաւական չէ եղեր (ձեր կարծեօք), տես Քեր. 379, 4:

14. Փութացեալ եմ, փոխ՝ փութամ. Քեր. 367, Է:

15. Տես 10, ծան. 2:

16. Գոյր քեզ տալ պատասխանի. պատասխան ունէիր տալու, կրնայիր արդարանալ:

17. Փոխ՝ Դու աւադիկ, բայց դու, եւն:

եւ իշխանս[18] արարից զքեզ ամենայն թագաւորութեանս իմում: — Շմաւոն ասէ. Եթէ Յիսուս տէրն արեգական եւ արարիչն ամենայնի իբրեւ չարչարեցաւ ի ձեռաց թշնամեացն, արեգակն՝ քանզի նորա արարած է, եմուտ ի սուգ եւ ի չարչարանս, իբրեւ զծառայ ի վկայ տեառն իւրոյ[19]. եւ յետ երիր աւուր յարեաւ ի մեռելոց եւ վերացաւ[20] փառօք յերկինս եւ նստաւ ընդ աջմէ Հօր: Եւ վասն պարգեւացն եւ պատուոյ որով կամեցար պատուել զիս, եւ վասն իշխանութեան եւ մեծութեան զոր խոստացար ինձ, ասացից. ահա պատիւ եւ մեծութիւն առաւել քան զքոյդ պատրաստեալ կայ ինձ առաջի, եւ պարգեւք եւ բարի՝ զորոյ եւ ոչ զլուրն անգամ լուեալ է քո, որ հանդերձեալ եւ համբարեալ է ինձ ի ճանապարհին յոր երթամ:

Արքայ ասէ. Ոչ է այդ իմաստութիւն՝ կալ ի միտս յամառութեան[21], կատարել զկամս, եւ կորուսցին բազումք. խնայեա ի քո մահն եւ ի հազարաց անձինս՝ զոր կորուսանելոց եմ վասն քո. արգել զիս ի քո արենէդ եւ յարենէ բիւրուցդ՝ զոր եդեալ եմ ի մտի սատակել: — Շմաւոն ասէ. Եթէ արիւն արդար եդեալ ես ի մտի հեղուլ՝ որպէս ասացեր, դու գիտես. եւ դու տալոց ես զվրէժ[22] արեանցն, յորժամ տայցես տոկոսիս վասն ամենայնի զոր գործելոց իցես: Եւ զայս գիտեմ զի եթէ նոքա մահու թագաւորեն[23], եւ դու նոցա մահու մեռանիցիս. բայց ես զիմ կեանս որ Քրիստոս է՝ ընդ նոցա մահուն ոչ կարեմ փոխանակել. եւ ի վերայ այսր կենաց որ[24] յաշխարհի աստ կեամ՝ իշխանութիւն ունիս, բարձ յինէն զ[սո]սա վաղվաղակի որով եւ կամիս մահուամբ:

Արքայ ասէ. Եթէ դու առ հպարտութեանդ զոր

18. Փոխ՝ իշխան, Քեր. 464:

19. Ի վկայ, իմա՝ ի լինել վկայ, կամ ի վկայութիւն տեառն:

20. Տես Ե. 8, 6:

21. Միտք յամառութեան, յամառութիւն. տես Գ. 4, 4:

22. Պատիժը պիտ՛որ կրես. Է. 16, 21:

23. Այսինքն՝ մահուամբ:

24. Փոխ՝ Զոր. տես Ա. 3, 21:

ամենեցունդ[25] յայտ առնել կամիս՝ ոչ խնայեսցես յու-գիսդ[26], սակայն ես զուամնակիցս քո զարհուրեցուցանեմ գառն մահու զոր ածեմ ի վերայ քո, եւ առնեն զկամս իմ ի հարկէ[27] եւ ապրին: — Շմաւոն ասէ. Այդ մի լի-ցի[28] թէ առ քեզ կեցցեն եւ յԱստուծոյ մեռանիցին. բայց դու տես զնոցա հանդէսն[29] սայրասուր սրոյն, եւ անդ տեսանիցես զազնուական կամս նոցա, զի առաւել բուռն եւ սաստիկ են քան զքո կամսդ չարութեան. քանզի իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ զճշմարտութիւնն զիւ-րեանց անձանց[30] հաստատուն ունին, եւ չեն ինչ սասա-նելոց: Եւ զայս գիտասջիր, արքայ, զի ընդ քո՝ անուանեալ եւ ընդ անցաւոր թագաւորիդ՝[31] զմեծ անունն որ կայ ի վերայ մեր՝ ոչ կարեմք փոխանակել, այս ինքն է Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ:

Արքայ ասէ. Եղծանեմ ապականեմ զգեղ ցանկալի, եւ յարիւն յապաժոյժ[32] թաթաւեմ զհասակդ գեղեցիկ հուպ ընդ հուպ կարճ ի կարճոյ վաղվաղեան ժամանակի[33], եթէ ոչ արասցես ինձ պատիւ առաջի իշխանացս իմոց պատուականաց[34] եւ պագանիցես երկիր ինձ եւ արեգա-կան՝ աստուծոյն արեւելից: — Շմաւոն ասէ. Ո՞ր է զի աստուած է արեգակն, զի ահա քեզ որ մարդդ ես[25] եւ նմա՝ հասարակ[35] ետուր զերկրպագութիւն. եւ զայս գի-տասջիր եթէ դու մեծ ես քան զնա, եթէ կամէիր իմա-նալ: Եւ զի ասացեր եթէ զգեղ ցանկալի ապականեմ, գոյ մեր կենարար՝ որ նորոգէ միւսանգամ մեծաքանչ

25. Տես Է. 7, 6. ա, ղ յօդ:
26. Տես Բ. 4, 7:
27. Տես Բ. 2, 1:
28. Օրինակն՝ Այդ մի լիցին:
29. Տես զնոցա հանդէսն, փորձէ զանոնք եւ տես: Կ՚ըսուի (Զիրք) զփորձ առնուլ զհանդէս տեսանել:
30. Նախդրի կրկնութիւն. Քեր. 250, Է:
31. Ընդ քո, քու տեղդ (որ անուամբ եւ անցաւոր թագաւոր ես,) փոխանակել ոչ կարեմք:
32. Արիւն ապաժոյժ, մարդու արիւն թափուած:
33. Հուպ ընդ հուպ, կարճ ի կարճոյ, վաղվաղեան ժամանակի. անմիջապէս, շուտ մը. Նոյնանշան աւելադրութիւնք:
34. Այսինքն՝ պատուաւորաց:
35. Հասարակ, հաւասարապէս:

փառօք զմեզ ի մեռելոց, որ յոչընչէ ի չգոյէն արար զմեզ եւ հաստատեաց[36]:

12.

Կապանք եւ մահ սրբոյն Շմաւոնի:

Հրաման ետ արքայ կապել զՇմաւոն մինչեւ ցառաւօտն, զի այսպէս իմացաւ՝ եթէ ի միտս իւր ուսանիցի վաղիւն որ առնիցէ զհրամանս նորա[1]: Յարեաւ եկաց յաղօթս (Շմաւոն) եւ ասէր այսպէս: Տուր ինձ Տէր զպսակս զայս, դու ինքնին գիտես զի ես ինձէն խնդրեցի, զի ամենայն մտօք եւ ոգւով եւ կենօք սիրեցի զքեզ, զի տեսից զքեզ եւ ուրախ եղէց եւ հանգեայց: Ես ի վերայ բազմէի, ես[2] նախ պարտիմ մեռանել. տաց զանձն իմ ի սպանդ առաջի նոցա եւ առից ընդ նոսա զկեանս իմ, ուր ոչ հոգք է[3] եւ ոչ ծուփք, ոչ տրտմութիւնք, եւ ոչ յոյզք խորհրդոց[4]. ոչ որ նեղէ եւ ոչ որ նեղի, ոչ որ զրկէ եւ ոչ որ զրկի:

Իսկ երկու եւս ծերքն որք էին կապեալք ընդ նմա՝ զարմանային ընդ աղօթսն եւ ընդ տարածել ձեռացն ընդ երկինս. մանաւանդ իբրեւ տեսանէին թէ երփն երփն հարկանի[5] յերեսաց նորա իբրեւ զվարդի եւ զծաղկաց ի ժամանակս գարնայնոյն:

Իսկ իբրեւ եղեն երեք ժամք աւուրն, հրաման ել վասն նորա ստիպով, եւ առեալ տանէին տագնապաւ[6]: Եւ իբրեւ եմուտ առաջի արքային՝ ոչ եպագ երկիր: Ասէ արքայ. Ցո՞ր ինչ խորհուրդ ագար[7], ո՞վ ապստամբ, մինչ՞

36. *Ոչինչ, չգոյ.* — *առնել, հաստատել,* նոյնանշաններու աւելադրութիւն:

1. *Զի այսպէս իմացաւ...,* այս ինքն՝ Վասն զի կը մտածէր որ (մինչեւ) երկրորդ օրն զգաստանայ եւ իր կամքը կատարէ: — Այս մասն այլայլած կ'երեւայ:

2. Օրինակն՝ *եւ նախ:*

3. Իմա՝ *Ոչ հոգք* են *եւ ոչ ծուփք:*

4. *Հոգք, ծուփք, յոյզք խորհրդոց,* հոս նոյնանշան են:

5. *Երփն երփն հարկանի,* աշուոր գոյներ կը ցոլանան:

6. *Ստիպով, տագնապաւ,* նոյնանշան են. արտորնօք:

7. *Ցոր ինչ խորհուրդ ագար,* (փոխ՝ Ցո՞ր, կամ Ցի՞նչ խորհ.)

առ մեզ բարեկամութեամբ՝ թէ իջանել ի դժոխս թշնամութեամբ։ Ասէ ցնա սուրբն․ Ես ի բարի եւ յօգտակար խորհուրդս ագայ, զի զթշնամութիւն քո լաւ համարիմ քան զբարեկամութիւնն։

Արքայ ասէ․ Մի անգամ պագ երկիր արեգական, եւ այլ ոչ ոք սպանէ զքեզ, եւ ապրիս յայնցանէ որք խնդրեն սպանանել զքեզ։ — Ասէ Շմաւոն․ Մի՛ արասցէ Աստուած եթէ ելցէ այդ համբաւ ընդ տիեզերս եւ պատմեսցի ընդ աշխարհս ամենայն, եւ մի՛ ուրախ լիցին թշնամիքն արդարութեան եւ մի՛ ցնծասցեն ատելիքն մեր[8] տաճարապարտուց եւ ասիցեն, թէ Շմաւոն մոլորեցաւ յԱստուծոյ եւ եպագ երկիր ոչընչի վասն ահի սպանման։

Արքայ ասէ․ Գիտասջիր Շմաւոն զի սիրեմ զքեզ, վասն այնորիկ կամեցայ երկայնամիտ լինել եւ տալ խրատ, եւ ոչ կամեցար լսել․ արդ դու գիտես։ — Շմաւոն ասէ․ Աւելի օտարոտի[9] համարիմ զայդ ամենայն բանս՝ արքայի․ այլ արձակեա զիս վաղվաղակի զի ժամ է ճաշոյ, եւ փութա առաքել․ զի սեղան կազմեալ է ինձ եւ պսակ յօրինեալ։

Եւ մինչ կայր ի միջի ցանկալի տեսլեամբ[ք] եւ գեղեցիկ կերպարանօք, ասէ արքայ ցթագաւորսն եւ ցիշխանսն որ նստէին առաջի․ բազում ազգս այլազգիս տեսեալ է իմ եւ բազում երկիր կոխեալ աստ ի մերում աշխարհիս, այդպիսի գեղ աղնիւ եւ հասակ գեղեցիկ իբր զայդ չէք իմ տեսեալ։ Պատասխանի ետուն ամենեքեան եւ ասեն․ Արքայ քաջ, մի՛ հայիր ընդ գեղ մարմնոյն, այլ ո՛րչափ զօգիս մարդկան կորուսանէ եւ մոլորեցուցանէ յուսմանէս[10] մերմէ։ Յայնժամ ել հրաման զի սպանցեն զնա սրով․ եւ ելին իշխանքն սպանանել զնա։

գիշերն ինչ մտածմունքով անցուցիր։

8․ Երկու զոյգ նոյնիմաստ նախադասութիւնք են՝ (Քեր. 473, Զ.) Ելցէ համբաւ ընդ տիեզերս, եւ Պատմեսցի ընդ աշխարհս ամենայն. — Մի ուրախ լիցին թշնամիքն, եւ Մի ցնծասցեն ատելիքն մեր։

9․ Աւելի օտարոտի (բանք), աւելորդ եւ անպատկան։

10․ Ուսումն, հոս՝ վարդապետութիւն, դաւանութիւն։

Այսպէս կատարեցաւ[11] սուրբն Շմաւոն եպիսկոպոս ի Շապհոյ Պարսից արքայէ՝ յաւուր չարչարանաց Տեառն մերոյ, հարեւր արամբք ժառանգաւորօք[12] սուրբ եկեղեցւոյ, եւ այլ անթիւ բազմութեամբն. եւ ընկալան զպսակս անապականս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր:

Ի ՎԿԱՅՍՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

13.

Թէ զօրութիւն վկայիցն ի տանջանս՝ էին չարչարանք Կենարարին:

Ո՜վ, քանի՜ ցանկալի է տաճարն որ շինեցաւ ի պատուական ազատութենէ. ո՜վ, քանի՜ գեղեցիկ է յարկն որ յարկաւ[1] ի կամաց կամարարաց. ո՜վ, քանի՜ ահաւոր է սեղանն որ ուղղեցաւ[2] արեամբ եւ սպանմամբ մարդկան, զարիւն եւ զսպանումն Քրիստոսի կարգեաց յօրհնեալ եկեղեցւոջ:

Նահատակեալ վկայքն մեծազօրք՝ մինչ ի թշնամեացն եւ ի հալածչացն արդարութեանն ի չարչարանաց եւ ի նեղութեանց ի մէջ[3] կային, զաչս ի վեր համբարձեալ ի մարդասէրն փրկիչն որ կախեցաւն զփայտէ՝ հայէին եւ լինէին ժուժկալեալք[4]. եւ զբարերարն Աստուած որ պրկեցաւն ի Գողգոթա՝ տեսանէին եւ զօրանային: Պնդակազմ քաջալերութիւն առաքինեացն՝ զտեսիլ խաչին տեսանէր եւ զօրանայր. եւ ժուժկալ համբերութիւն

11. *Կատարիմ, կատարուիմ* կը նշ. նաեւ՝ մարտիրոսական մահուամբ մեռնիլ:
12. *Ժառանգաւոր,* կղերիկոս:

---

1. *Յարկանիմ,* (հոլ. բայ.) *Յարկն որ յարկաւ,* յարկն որ ձգուեցաւ, ծածկն որ գոցուեցաւ: *Յարկար զվերնայարկս նորա:* (Սղմ:)
2. *Սեղան ուղղեմ,* սեղան կանգնել:
3. *Ի չարչարանաց եւ ի նեղութեանց ի մէջ,* փոխ՝ ի մէջ չարչարանաց եւ նեղութեանց: Տես եւ Դ. 19, 10:
4. *Լինէին ժուժկալեալք,* փոխ՝ ժուժկալէին, համբերէին: Քեր. 240, *ծան. եւ եր. 355:

նոցա ի չարչարանս կենարարին հայէր, եւ սիրտն պնդէր. աչք նոցա զծակս բեւեռաց Տեառնորդւոյն տեսանէին եւ լուսաւորէին. եւ ականջք նոցա զքաղցր բարբառ խաչելոյն լսէին եւ հանգչէին: Իսկ յորժամ զծարաւ եւ զլեղի անարատին յիշէին՝ ցանկալի ոգիքն ծգնելոցն զուարճացեալ ցնծային: Եւ վասն այնր որ պսակօք փշոց պսակեցաւ, զցանկալի եւ զվայելուչ պսակ աշխարհիս անարգեցին. եւ վասն այնր որ[5] եղեգամբ ձաղանացն թշնամանէին, ոչ արարին ցուպ եւ ապաստան զեղէգն ջախջախ, այսինքն զմարդ մահկանացու: Զգեցան զխոնարհութիւն հեզոյն, եւ խիստ բանիւք զթշնամիսն խոցոտէին. եւ զարհամարհողս խաչին՝ անուամբ խաչին երգիծուցանէին[6]: Արկան զիւրեամբք զլռութիւն[7], զի ոչ եղեն անձանց ջատագով, եւ զատելս ճշմարտութեանն ճշմարտին՝ նախատէին: Եդին առաջի աչաց զյարութիւն յարուցելոյն, սիրով եւ ցնծալից ուրախութեամբ հասանել ի յարութիւնն ճեպէին:

Ո՛վ սքանչելի չարչարանք եւ զարմանալի մահ Փրկչին. զի՞արդ փութացուցանէ ջերմեռանդն սիրով զհանճարեղսն՝ ճեպել մատուցանել զմարմինս նմա պատարագ: Ո՛վ պատմուճան ներկեալ արեամբ արարչին, զոր արկին ճշմարիտ վկայքն ըստ նորին օրինակի[8], եւ ներկան արեամբ անձանց իւրեանց: Այս այն պատմուճան փառաց է որ բխեաց ջուր եւ արիւն ի կողից իւրոց. զի ջուրն լիցի է լուանալ ի մկրտութիւն[9], եւ արիւնն ի քաւութիւն մեղաց: Այս է պատմուճան սքանչելի, յոր[ժամ] աշխատեցան ձեռք ապականչացն եւ ոչ կարացին քակել: Այս է պատմուճան նոր բազմադիմի[10], զոր նիւթեցին չար-

5. Փխկ՝ Զոր: Ա. 3, 21:

6. Երգիծուցանեմ, պատառել, խոցոտել:

7. Փխկ՝ Զգեցան զլռութիւն. ինչպէս քիչ յառաջ՝ զխոնարհութիւն հեզոյն: Տես վերը 10, 4:

8. Օրինակն՝ ըստ նորին:

9. Լուանալ ի մկրտութիւն, մկրտելու համար լուալ: — Եթէ ըսուի Լիցի լուանալ, կը նշ. Լուացէ (ջուրն): Քեր. 362, ***ծան:

10. Բազմադիմի, գոյնզգոյն, զանազան, պէսպէս, նկարէն:

չարանք եւ հանին[11] նեղութիւնք եւ անկին[12] տանջանք, եւ եհատ սուրն սայրասուր[13]. Թափեաց[14] սպանութիւն եւ սպիտակացոյց արիւն. պատառեցին չարչարանք եւ կարկատեաց աջն վերին. զոր Աստուածութիւնն զգեցաւ, եւ[15] մարդկութիւնն զարդարեցաւ:

14.

Չարչարանք վկայից՝ առակաւ խաչանց եւ սերմանեաց:

Սկսայց այսուհետեւ պատմել դողալով զչարչարանս որ եկին ի վերայ ազգիս մերոյ, եւ զանարգանս եւ զառականս[1] զորս կրեցին ժողովուրդք մեր, զանհնարին նեղութիւնսն որ եկին ի վերայ աշխարհիս, եւ զդառն ժամանակն որ եկն եկաց ի վերայ մեր. զտանջանս բարկութեան եւ զխրատ ողորմութեանցն, զգազանութիւն Թագաւորացն՝ որ խանձեալ[2] էին ուտել զմիս եւ զարիւն մարդկան. որ յառեւծ սատակիչ առակեալ է ըստ Գրոյն, եւ յարծուի արագաթեւ. որ ունի ի ձեռին իբրեւ զմատռուակ[3] զբաժակն բարկութեան, եւ արբուցանէ զամենայն ազգս. յետոյ ըմպէ եւ ինքն զմուրն եւ յիմարի:

Այս քառասուն ամ է զի պրկեալ կան մկանունք մեր ի գանս, եւ պարանոցք ի սուր սուսերաց[4]. զի կարկեցոյց զմեզ արդար դատաստանն Աստուծոյ առ ամօթի մերում. զի եղ առեւծն յանտառէ մռնչեալ ի վերայ սա-

11. Հոս յայտնապէս հանում (տճ. [illegible]) բային կատարեալն՝ հանին փոխ՝ հանեան:

12. Անկանեմ, հիւսել, կտաւ գործել: Օրինակն՝ արկին: — Նիւթեմ, հանում, անկանեմ, նոյնանշաններու գեղեցիկ զանազանութիւն:

13. Սուր սայրասուր, առաջին սուրը գոյական է, սուսեր. երկրորդը՝ սրեմ բային արմատը:

14. Թափեմ, հոս՝ լուալ, ջրոյ մէջ ծեծել: Այսպէս ալ՝ Թափիչ կըսէ. լուացարար, ճերմկցնող, եւ լուալու՝ ծեծելու գործիք. (տճկ. [illegible]) — Թափեաց, սպիտակացոյց նոյնանշանից պէսպիսութիւն:

15. Իմա՝ Եւ որով մարդկութիւնն զարդարեցաւ:

---

1. Առականք, խայտառակութիւն:

2. Խանձիմ, հոս՝ չար բանի մը ծարաւոտիլ այրիլ: Ասկէ՝ արիւնախանձ, մարդախանձ, գիշախանձ, եւն:

3. Մատռուակ, գինւոյ բաժակը տուող:

4. Սուր սուսերի, տես Ը. 1, 2:

կաւ որթոյ հօտին, կոտորեաց ի նմանէ որպէս եւ կամեցաւ, ցրուեաց կորոյս ըստ ախորժեաց. զխոյս եւ զմաքիս առ ոտն կոտորէր, եւ զգառինս եւ զորոջս թունաւոր ճիրանամբք պատառէր. եւ քանզի այծեացն սեւացելոց ոչ մեղանչէր, բազում ոչխարք մարմառոտք[5] վասն ապրելոյ ի նմանէ ի սեւացեալ գոյնն փոխեցան: Ո՛վ ազատութիւն անձնիշխան, որ ներկանէ զանձն պէսպէս գոյնս յոր եւ կամի. թէ կամի ի տգեղութիւն, եւ թէ կամի ի սպիտակս, եւ թէ կամի ի թուխս. այլ գիտասցէ զի սպիտակքն ի փառս եւ ի պարծանս լինին, իսկ թուխքն ի կորանս[6] եւ յանարգանս:

Սերմն սակաւ եւ անզօր էր աշխարհիս մերոյ, զոր սերմանեցին մշակք ժրագլուխք լալով եւ հանապազորդ արտասուօք: Դարմանէր եւ սնանէր մեղմով արեւմտեայ օդովն[7]. եւ մինչ չեւ օդոյն ի չափ հասեալ էր եւ ոչ հասկացն խիւս առեալ[8] եւ պնդեալ համարձակ, յանկարծ սաստիկ եւ խորշակահար հողմն արեւելեայ[9], եւ զմեծ մասն հասկացն աղաղեցոյց առանց խիւսոյ. բայց կէս+ հասկացն[10] առաւել եւս պնդեցան եւ պարարեցան, եւ արժանի եղեն ելանել ի սեղան թագաւորին: Իբրեւ տեսին ապականիչքն թէ գեղեցիկք եւ ցանկալիք են որք մնացինն, եկին հնձել առ նախանձու, ոչ մանգաղօք՝ որպէս եւ օրէնն պահանջէր, այլ սայրասուր սուսերօք ըստ չարութեան կամաց իւրեանց: Եւ քանզի ոչ էին նոցա գործ եւ ջան, ոչ ամփոփեցին զնոսա ի գաղիշս[11] ի քիստս իւրեանց. իբրեւ զապականիչս եւ զօգտիչս փտնէին զորայսն ընդ դաշտսն, եւ ցանէին ցրուէին, զի լիցին կո-

5. Մարմառոտ, քոսոտ, խաղաւարտ ունեցող:

6. Կորանք, ամօթ, նախատինք:

7. Արեւմուտքէն քրիստոնէից երկրէն.

8. Խիւս առեալ, (ցորենը) լցուած, հասած. (տճ. Խօղլէ—, Թօլղուն.)

9. Արեւելքէն անհաւատից երկրէն:

10. Օրինակն՝ հասկոցն: — Կէսք հասկացն, հասկերուն մէկ մասը:

11. Գաղիշ, (ասորի բառ.) ցորենի խրձանց կոյտ. որայից դէզ:

խան գաղանաց երկրի եւ կերակուր թռչնոց երկնից: Իսկ տկարք եւ քաղցեալք կարօտեալ փափաքէին կենդանի հացին, նոքա[12] սիրով եւ երկիւղիւ զանձն[13] ի մահ դնէին. երթեալ քաղէին զմնացորդս որայից զի լիցին կերակուր զանկեալ՝ մարմնոց անկելոց, եւ դարման եւ փափաք[14] նեղեալ ոգւոց վշտացելոց: Այս է բոյս որ կոտորեցաւ ի սայրասուր սուսերացն, եւ ամփոփեցաւ երկնի գաղիշ[15], եւ ժողովեցաւ եմուտ ի շտեմարանս Հոգեւոր:

15.

Պեսպես ըկանք քահանայիցն:

Սուր սուսերացն միշտ ի մարմնոցն քահանայիցն ուտէր եւ քաղցնոյր, եւ յարենէ առաջնորդացն ըմպէր եւ ծարաւէր. քանզի հրաման սրոյն ի սաստիկ թագաւորէն եղ ի վերայ նոցա տագնապաւ յառաջնումն. եւ ի ձեռս թշնամեացն որ ծարաւէին արեան անձանց նոցա, մոգուց խաբեբայ ուսմանն մատնեցան. եւ առաւել յեղբարց եւ ի տոհմայնոց եւ ի բարեկամաց նեղէին եւ հալածէին: Եւ կատարեցաւ բանն զոր ասաց, թէ Ատեսցեն զձեզ յամենայն տեղիս վասն անուան իմոյ, եւ մատնեսցեն զձեզ հարք ձեր եւ եղբարք եւ տոհմայինք եւ բարեկամք: Այս ամենայն յայնմ ժամանակի կատարեցաւ առ վկայսն սուրբս եւ երանելիս արդեամբք: Զի՞նչ մահ անհնարին էր զոր ոչ ածին դատաւորքն ի վերայ մեծազօր վկայիցն. կամ զո՞ր տանջանս դառնութեան[1] թողին թշնամիքն եկեղեցւոյ. եւ ոչ այնու զճշմարիտ ծառայսն Աստուծոյ կոտեցին. կամ զո՞ր չարչարանս եւ զլլկանս թողին թշնամիք ժողովրդեանն Քրիստոսի, եւ ոչ այնու զպըն-

12. Օրինակն՝ *նոցա*:
13. *Զանձն* փխկ՝ Զանձինս: — *Զանձն ի մահ դնել* (կամ *մատնել*), իւր կեանքը զոհել:
14. *Փափաք*, իմա՝ յագուրդ. տես վերը՝ **1**, 21. (երես 388.)
15. Իմա՝ Ամփոփեցաւ ի գաղիշ (վասն) երկնի. — կամ՝ Ամփոփեցաւ յերկնի գաղիշ:

1. *Տանջանք դառնութեան*, փխկ՝ Դառն տանջանք: Քեր. 260, Ը:

զակալմն եւ զպատերազմողսն չարչարեցին: Զկէս-ն ի քաղց եւ ի ծարաւ ճգնեցուցանէին, մինչեւ ծորէին[2] մարմինք նոցա եւ մեռանէին. զկէսս գլխիվայր կախէին զմիջօրեայ ժամանակսն, ոսկրաքանց առնէին[3] եւ մեռանէին: Զկէսս՝ քակելով զյօդս թիկանցն առ ի պրկել եւ ձգել բազում արանց[4], լուծանէին եւ սպանանէին. զկէսսն հանապազորդ գանիւք՝ արիւնաուշտ[5] առնէին եւ սպանանէին: Զկիսոց անհնարին գելոցօք[6] խորտակէին զկողս եւ զոսկերս եւ սպանանէին. եւ զկէսս ի ցուրտ եւ ի պարզ[7] ընկենուլին, մինչեւ պրկէին մարմինք նոցա եւ մեռանէին. եւ զկիսոց կտրոցօք առ սակաւ սակաւ քարշէին զմարմինս ոսկերացն եւ սպանանէին. եւ զկէս-ն չարաչար մորթելով[8] սպանանէին. եւ զկիսոց գայլիկոնօք ծակէին զպճղունսն[9] եւ սպանանէին: Եւ կիսոցն՝ եղէգն հերձեալ հանգոյն հասարակացն[10] դնէին շուրջ եւ պնդէին լարօքընդ անդամսն[11], եւ մի մի ձգէին հանէին հանդերձ մորթովքն եւ մսօքն եւ ջղօք, եւ այնու սպանանէին. եւ զկէսսն[12] քարամբք անողորմ ծեծէին եւ սպանանէին: Թող զայլ կտտանսն զոր կտտէին[13]. եւ զունչսն հատանէին, եւ զականջսն խլէին, եւ զմատունսն կտրէին, եւ զաչսն փորէին, եւ զբարձսն եւ զծունկսն ուռամբք խորտակէին: Եւ զկէսս զբուլթից ոտիցն կախէին. եւ կիսոցն խեցիս ջեռուցեալ յանթսն[14]

2. *Ծորել (մարմնոյ)*, հիւծիլ, մաշիլ, քամուիլ:

3. *Ոսկրաքանց առնեմ*, ոսկորները մէկն փրցընել, հանել:

4. *Առ ի պրկել եւ ձգել բազում արանց*, շատ մարդիկներու պրկելովն ու քաշելովը: Տես *Առ ի կարծել*. Քեր. 386. Տրկ:

5. *Արիւնաուշտ առնեմ*, արեան մէջ թաթխել:

6. *Գելոց*, (*Գելում* բայէն.) ճմլելու, ճնշելով ոլորելու գործիք:

7. *Պարզ*. (գ.) պարզկայ, գիշերուան ցուրտ. (տճ. այազ:)

8. *Մորթեմ*, մորթը հանել. մորթազերծ ընել:

9. *Պճղուն*, ոտքին թաթէն վերի ոսկրը:

10. *Հերձեալ հանգոյն հասարակաց*. կիսած, կէսէն ճեղքած:

11. Այսինքն Անդամներուն վրան շուանններով ամուր կը կապէին:

12. Օրինակն՝ *զկէսսն*:

13. *Կտտանս կտտեմ*, չարչարել. տես Բ. 1, 19:

14. Իմա՝ *յանութսն*, թեւին տակը. (տճկ՝ գօլթուգ:) *Անթ* խանգարեալ կը համարուի եւ վերջին դարերուն սովորական է:

գնէին եւ պնդէին. եւ կիսոց՝ զքուրձ մոխրով լնուին եւ թաղէին զգլուխն ի ներքս. եւ կիսոց՝ քացախ եւ մանանեխ արկանէին եւ չփէին: Կիսոցն ասեղունս ընդ եղեգնաբերանսն[15] վարէին[16] յանխնայ. կիսոց փշեղէն գաւազանօք նորոգէին օր ըստ օրէ զհարուածսն: Եւ դարձեալ յետ այսր ամենայնի անհնարին չարչարանաց եւ կտտանաց՝[17] զգլուխն սրով հատանէին: Բայց ի միջէ միայն խորամանկութենէ՝ զոր եմոյծ ազատութիւն յաշխարհս՝ պահեցին զերանելիսն, զի հրով զոք ոչ այրեցին, քանզի զհուրն պաշտէին. եւ թերեւս վասն զի ի Բաբելոնի յամօթ եղեն, զի քաղցուցին[18] զհուրն եւ ետուն նմա կերակուր զԸնծանեանսն, եւ ոչ իշխեաց մօտաբերել ի նոսա[19]:

Այսպիսի եւ նման սոցին անհնարին չարչարանս ածէին անօրէնքն ատելութեամբք ի վերայ վկայիցն նահատակաց. մինչ զի եւ զմարմինսն ի մահուն ոչ ումեք տային ժողովել եւ թաղել. քանզի բազում աւուրս պահապանս կացուցանէին նոցա, մինչեւ սպառէր մարմինն ի գիշակեր գազանացն եւ ի թռչնոց:

16.

Նահատակութիւն այլոց հաւատացելոց:

Դարձեալ երկրորդ հրաման յանօրէն թագաւորէն վասն քրիստոնէից եւ աշխարհականաց ելանէր. ահ եւ երկեւղ ընդ ամենայն աշխարհս տարածանէր, եւ շարժումն եւ դողումն յամենայն կողմանս հասանէր: Եւ այսպէս ելանէր հրամանն, թէ Որ արեգական երկիր ոչ պագանիցէ, եւ զարիւն անասնոց ոչ կամիցի ուտել՝ չա-

15. *Եղնգնաբերան*, բզունգի ծայրը, մատը: -- Օրինակն՝ *եղնգնաբերան*: -- *Ասեղն* (փխկ՝ *ասեղն*) սովորաբար կը հոլովի՝ *ասղան*. սուր եւ *ասղնագործ*, ասղանի. տես Քեր. 489:

16. *Վարել*, հոս՝ խոթել:

17. Փխկ. Յետ այսց ամենայն անհնարին չարչարանաց:

18. *Քաղցուցանել*, անօթեցնել:

19. *Եւ ոչ իշխեաց մօտաբերել ի նոսա*, եւ (կրակն) անոնց չկրցաւ մօտենալ: Տես Ա. 5, 25:

րակտուտ[1] մահու ի ձեռաց մերոց դատաւորաց մեռցի։ Իբրեւ զայն լսէին աշխարհականք արք հաւատացեալք, թողուին եղծ զեղծ[2] զտունս իւրաքանչիւր[3], եւ անժողով եւ ընդ վայր՝ զինչս եւ զստացուածս. քանզի ահ տագնապին ստիպէր, եւ հրաման սպանանելեացն ձեպէր հանէր զնոսա յիւրաքանչիւր տեղւոջէ՝ երթ[ե]ալ լինել ապաստան ի լերինս եւ յայրս քարածերպս[4], ի սորս եւ ի գարափորս։ Լաւ համարէին զսորսն նեղամուտ՝ քան զապարանս ընդարձակասրահս, եւ զգարափորս անձուկս եւ զնստուկս[5] քան զբարձրաբերձ պատշգամբսն։ Կորուսին զամենայն ինչ՝ զի զճշմարիտն եւ զյաւիտենականն գտցեն. եւ իբրեւ զգաղտականս[6] յերեսաց գերէվարացն սարսէին եւ դողային. ոչ ի մահուանէ՝ զոր վասն Քրիստոսի մեռանէին՝ [եւ] փախչէին, այլ կասկածէին թէ գուցէ գայթագղութիւն ինչ լինիցի յանհնարին փորձութիւնն[7]։ Քանզի ոչ ամենայն որ ոսկի կոչի՝ ելանէ անարատ եւ ընտիր ի բովից[8], եւ ոչ ամենայն որ արծաթ անուանի՝ ելանէ պարզ եւ սուրբ ի հալոցաց[9]։

Ի ստիպել ալեացն ծովուն՝ ընկղմի նաւ վաճառականի. եւ ի կանգնել գայթագղութեանցս աշխարհիս՝ վերանայ ընդ նմին[10] նաւն ոգւոց։ Ո՛վ ծով, քանի՛ ահագին ես նաւորդաց. ո՛վ աշխարհ, քանի՛ կանգնեալ կաս հակառակ իմաստնոց։ Ո՞վ լիցի վստահ ի քեզ՝ ծով՝ ի

1. Չարակտուտ (մահու, Փրժ.) դառն տանջանօք։

2. Եղծ զեղծ, վարր՝ անժողով եւ ընդ վայր (թողուլ). ցիրուցան, երեսի վրայ, խառնափնթոր։

3. Զտունս իւրաքանչիւր. վարր՝ յիւրաքանչիւր տեղւոջէ. (տպյն.) ամէն մէկն իր տունը։ Տես Ա. 1, 21։

4. Այստեղ քարածերպ իբր ածական կ'երեւայ այրին։

5. Զնստուկ. ցած։ Կայ նաեւ՝ զնստագոյն, զնստիմ, զնըստուցանեմ։

6. Գաղտական. գաղտուկ շրջող, պահուըտած։

7. Չըլլայ թէ անտանելի փորձանքներու (տանջանաց) ատեն՝ սխալի իյնալ (ուրանալ) հանդիպի։

8. Կը հոլովի նաեւ՝ ի բովուց բովաց, բովից։

9. Կոչի, անուանի, — բովք, հալոց, — անարատ, պարզ. նոյնանշանաց պէսպիսութիւն։ Է. 2, 43։

10. Ընդ նմին, այսինքն՝ ընդ կանգնելոյն։

յուզել ալեացդ եւ ի մրրկե[ա]լ զբօսանացդ[11]. ո՛վ հաւատացէ քեզ՝ աշխարհ՝ ի վառել բարկութեանդ եւ ի բորբոքել անիրաւութեանդ: Երանի՛ վկայիցն որ հեղին զարիւնս իւրեանց ի բորբոքումն քո, եւ չիջաւ. եւ արկին զմարմինս իւրեանց ի տոչորեալ վառումն, եւ չիջաւ:

Այժմ Տէր, պահեա զմեզ ի բանակէ պղծոց, ի ձեռաց շանց արիւնարբուաց՝ որ շուրջ պատեալ պաշարեալ են զմեւք[12]: Քաւեա Տէր զթագն արեւելից[13], եւ տուր նմա իմանալ զճշմարիտ գիտութիւն քո. կատարեսցէ իբրեւ զՔորեշ[14] զկամս քո: Կացո՛[15] Տէր Քորեշ ի տեղի Քորեշի[16], եւ հատո բարկութիւն եւ չարութիւն մոլորեցուցչացն՝ եւթնպատիկ ի ծոց նոցա, զնախատինս զոր նախատեցին զքեզ[17] Տէր:

Ի ՃԱՌԻՑ ՅՈՎ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ

17.

Ի ճառն վասն սրբոյ խաչին:

ԾԱՆ. Այս ճառին օրինակաց տարբերութիւնները յաճախ են եւ ոչ աննշան. զորոնք անօգուտ համարեցանք մի առ մի նշանակել: Իրարմէ տարբեր ընթերցուածները հաւասարապէս հին ոսկի լեզուաւ են. (քիչ տեղ գրչագրաց աղաւաղութեամբ:) Կ'երեւայ թէ հին ժամանակներէն թարգմանութեան վրայ սրբագրութիւններ եղած:

Օ ի՛նչ ասացից կամ զի՛նչ խօսեցայց. զո՞ կոչեցից զձեզ, ոչխա՞րս եթէ հովիւս, նաւավա՞րս եթէ նաւապետս,

11. *Զբօսանք* (ծովու, ջուրց), ալիք. ծփանք: — *Յուզել ալեաց, մրրկել զբօսանաց*՝ նոյնանշանք:
12. Տես վերը 10, 8:
13. Պարսից թագաւորը կամ թագաւորութիւնը:
14. *Քորէշ*, Կիւրոս Պարսից թագաւորն Աստուծոյ ժողովրդեանն ազատիչ: Ասորական գրոց մէջ կը կոչուի նաեւ Կաւոս՝ պարսկերէն անուամբ:
15. Օրինակն՝ *կացո՛*:
16. Այսինքն՝ Դիր այն Կիւրոսն այս (այժմու) Կիւրոսին տեղ:
17. Աղմոսաց խօսքն է: — Օրինակն՝ *ի քեզ*:

աշակե՛րտս եթէ վարդապետս: Ո՞րպէս զարմացայց ընդ ձեր նախանձդ, որ քան զհուր ջերմագոյն է: Ոչխա՛րս կոչեցից զձեզ, քանզի եւ էք իսկ հեզք եւ խոնարհք. Հովի՛ւս կոչեցից զձեզ, քանզի եւ էք իսկ նման Տեառն ձերոյ: Նաւավա՛րս կոչեցից զձեզ, քանզի էք իսկ անշարժք յալեաց եւ ի խռովութեանց միջի. Նաւապե՛տս կոչեցից զձեզ, զի էք իսկ որպէս խելամուտ նաւապետ[1] որ նստիցի ի խելս նաւուն, եւ արուեստիւն իւրով ի սահանաձայն[2] ալեաց ողջ եւ անվնաս զնաւն հանիցէ ի նաւահանգիստ խաղաղութեան: Այլ աշակե՛րտս կոչեցից զձեզ, քանզի եւ էք իսկ պատրաստք առ ի լսել. այլ վարդապե՛տս. դարձեալ ասեմ ձեզ, եւ էք:

Արդ այսուհետեւ կամիմ առաջի ձեր դնել զհոգեւորական սեղանն[3], ոչ որ զմարմինն բուծանէ, այլ որ զհոգին պարարէ[4]. նա՛ առաւել եւս զմարմինն բուծանէ եւ զհոգին սրբէ: Զի այսպիսի է սեղանս հոգեւորական. ոչ որպէս սեղան ոք որկորստացն կոկորդալի[5] զմայլեցուցանէ, այլ բան է հոգեւորական, որ զհոտ անոյշ բուրէ: Իբրեւ յիշէ մարդ զբուրել հոտոյն՝ յամենեսեան կամի բխել. որպէս եւ որ զհամեմաւոր անոյշ արմատ ոք ծամեսցէ, եւ զհոտ անուշական բուրեսցէ, ոչ եթէ ինքն միայն վայելէ ի հոտ անուշութեան, այլ եւ որ շուրջ զնովաւն իցեն՝[6] լցուցանէ:

Արդ պատրաստեցէք զանձինս ձեր, քանզի կամիմ բանս ինչ ճառել ձեզ: Զի որպէս ի լուղորդաց ոք կամիցի վաղել ի նաւէ անտի ի ծով, եւ մխրճակ հարեալ ճախր առեալ[7] զմարգարիտն խնդրիցէ առ ի գտանել.

1. **Միւս օրինակին մէջ չկայ՝** *Զի էք իսկ որպէս խելամուտ նաւապետ:*

2. *Սահանաձայն,* սահանքի հեղեղի ձայն ունեցող: — **Միւս օրինակն՝** *սաստկաձայն:*

3. **Միւս օրինակն՝** *Դնել կամիմ առաջի ձեր սեղան հոգեւոր, ... որ հոգւով պարարէ:*

4. *Պարարեմ,* հաստատել, ամրացընել: **Թերեւս** *պարարէ:*

5. *Կոկորդալի,* լեցուն բերնով, խճողելով:

6. **Փխկ՝ Զորս** *շուրջ զնովաւն իցեն,* **Քեր.** 346. հյց:

7. *Մխրճակ հարեալ, ճախր առեալ,* ըստ յն. շուրջ եկեալ գլխորովք: *Մխրճակ հարկանեմ,*

Նոյնպէս եւ մեք առաւել եւս ունիմք՝ փոխանակ նաւի զհին եւ զնոր կտակարանս, փոխանակ ղեկաց զխաչն, փոխանակ նաւավարի զՔրիստոս, փոխանակ նաւապետի զՀայր, փոխանակ օդոյ զՀոգին սուրբ, փոխանակ առագաստին զշնորհսն, փոխանակ նաւավարացն զաշակերտս, փոխանակ բեռանց[8] զմարգարէսն. ոչ հոսեսցուք զանձինս մեր ի կրոցն[9] ի վայր, այլ յօժարութեամբ յանդունդս գիտութեանց արձակեսցուք, ոչ զի զմարգարիտն ի վեր բերիցեմք, այլ որ քան զամենայն մարգարիտ պատուական է՝[6] հանցուք:

Այսուհետեւ զձեզ աղաչեմ մի ինչ անփոյթ առնիցէք եւ իբրեւ անիմաստք լսիցէք. այլ արարէք զանձինս արժանիս մարգարտին, զոր կամիմ ձեզ ընծայեցուցանել: Զի եւ մշակք ոչ զսերմն ընդ վայր առեալ ընդ երկիր[10] ցրուեն, եթէ ոչ նախ եզինս լծիցեն, եւ արօրս կազմեսցեն, եւ զփուշն խլեսցեն, եւ ակօսս բանայցեն եւ կակղեսցեն, եւ ապա յայնժամ զսերմն ցանիցեն, եւ յորժամ եկեսցէ անձրեւ ի սիրտ երկրին, յայնժամ երկիրն զհասկն ծնանիցի: Բայց անդաստան ակն ունիցի ձմերայնոյ եւ ամարայնոյ եւ ցօղոյ յերկնից եւ արեգական նշողից[11] եւ ժամանակի հնձոց, եւ ապա առեալ յայնժամ ժողովեսցեն յշտեմարանս իւրեանց: Իսկ ես ոչ ձմեռն եւ ոչ արեգական նշոյլս եւ ոչ անձրեւ, ոչ վար եւ ոչ եզինս ի լուծ գնեմ, եւ ոչ մաճ ի ձեռն առնում եւ ակօսաբեկ առնեմ, եւ ոչ փուշ խլեմ: Այլ այսօր սերմանեմ եւ ի նոյն աւուր հնձեմ, եւ զի ոչ գործեմ զերկիր անբան եւ ան-

միրճիմ, սուզիլ. (տճ. տալմագ:) — Օրինակ մը՝ միրճ հարեալ, ուրիշ մը՝ միրճուկ հարեալ:

8. Բեռանց, ըստ յն. նաւողաց:

9. Կուր, նաւակ, մակոյկ:

10. Ընդ երկիր, հողին երեսը. հողին վրայ. — Նոյնանշան է նաեւ ընդ վայր. տես վերը եր. 25... Ջուր ընդ վայր ծաւալեալ՝ չմնաց ընդ երկիր. այլ յորժամ ընդ կողմն գնայցէ՝ չծախի ընդ վայր. վերջինս կը նշ. վայրապար, որ նոյնպէս վայր բառէն է՝ իբրեւ տճ. պօշունա:

11. Ուրիշ օրինակ՝ Բայց կան եւ ակն ունին ձմերայնի եւ ամարայնոյ ... եւ արեգականն շողից: (Իմա՝ ձմերայնոյ:)

իմաստ, այլ բանական եւ իմաստնական եւ շնչական։ Երանի է ինձ, զի այնպիսի երկրի մշակ եղեմ, եւ ես երանի յայնժամ եղէ՝ յորժամ յականջս լսողաց լսելիցիմ։

Արդ յօժարեցուցէք զանձինս ձեր եւ ունկնդիր լերուք բանիցս, քանզի կամիմ ձեզ օրինակաւ ցուցանել ըստ բանից կարգի[12] թէ զինչ է Աստուած։ Նման է Աստուած առն՝ որ նստիցի ի վերայ բարձրաւանդակի եւ նկատիցէ զամենայն ծով, եւ տեսանէ ի նմա նաւս բազումս գնայունս եւ զսահանական անդնդական[13] ալիսն, որ վերացեալ բարձրանան սաստկացեալ հողմովն։ Եւ իբրեւ խելամուտ ոք նաւավար հնարէ ընդդէմ ալեացն, ի նաւահանգիստ խաղաղութեան զնաւն ձգել փութայ, զի մի անժամ երեկն երկիւղալից հասեալ՝[14] զարհուրեցուցանիցէ, եւ ընկղմեալ նաւն ի վայր նստիցի. եւ ընդ այլ նաւսն հանդէպ կշռական հողմոյն նայեցեալ դիտիցէ զուղղական ճանապարհն վար[ատ]եալս, եւ այլոց ընկերացն ալէկոծք, անդնդամուխք, հողմահարք լեալք, նաւաբեկք, տագնապեալք եւ մահկանացուք, եւ ոմանց յապուշ անկեալ[15] զարհուրանօք՝ ափս ձեռս ածեալք[16] բուռն հարկանիցեն եւ ունիցին փոքր կուր ինչ, եւ ի ծփական ալեացն ի խաղաղ տեղին ձգիցին. եւ զմեռելոց անդամսն զցրուեալս եւ զվատնեալսն, զայն ամենայն տեսանիցէ ի վերայ բարձրաւանդակ դիտակին[17]։ Նոյնպէս

12. *Օրինակաւ եւ ըստ բանից կարգի*, (ինչպէս վարը՝ *ի բանից կարգի*,) առակաւ, նմանութեամբ։

13. *Սահանական անդնդական*, յն. միայն՝ ծփեալ, ալէկոծ. (ἐπίσαλος.)

14. *Զի մի անժամ երեկն երկիւղալից հասեալ*, որպէս զի չըլլայ թէ աշաւոր իրիկունը տարաժամ վրայ գալով։

15. *Յապուշ անկանիմ*, ապշիլ մնալ։

16. *Ափս ձեռս ածեմ*, ձեռքով ոտքով ոգորիլ, աշխատիլ. (տճ. [illegible]։ — *Ածեալք* փոխ՝ ածեալ. տես Քեր. 432. *Արկեալք զայթոռն*:

17. Բոլոր այս մթին կտորն՝ ըստ յն. այսպէս կը պարզուի։ Այլ խելամուտ ոք նաւապետ կռուեալ ընդ ալիսն՝ զնաւն ի խաղաղ նաւահանգիստն ձգել փութայ՝ վասն երեկորեայն ի վերայ հասանելոյ, կասկածեալ թէ գուցէ ընկղմեալ նաւն ի վայր նստիցի. մինչ դեռ այլք ի նաւաց ընդ ուղղական ճանապարհն վարեալք, եւ այլք հողմահար լեալ սուզանիցին եւ

եւ Աստուած. որպէս յառաջագոյն ասացի՝ թէ ի բանից կարգի[12] ասեմ:

Յորժամ զԱստուծոյ ասեմ նստեալ ի բարձունս, մի՛ կարծեր թէ ի բարձունս միայն իցէ, այլ եւ ամենայն ուրեք. զի եւ ոչ տեղի թափուր իցէ ի նմանէ եւ կամ ի նմանէ հեռի, այլ ինքն իւր տեղի է. նա ամենայն յամենայնի, եւ ոչ ուրեք բովանդակի: Զի զի՞նչ կարիցէ ունել զանմարմնական զընութիւնն եւ զանհիւթականն[18] եւ զանբաւն եւ զանքնին եւ զանարարն եւ զանպատումն եւ զանմատոյցն. զի որ այսպիսի է՝ նա Աստուած է, եւ որ ոչ է այսպէս՝ նա չէ Աստուած:

18.

Վասն ապաշխարութեան:

Տեսէ՞ք յառաջնումն կիւրակէին[1] զպատերազմն եւ զյաղթութիւնն. զպատերազմն սատանայի եւ զյաղթութիւնն Քրիստոսի. տեսէ՞ք ո՞րպէս ապաշխարութիւնն գովէր, եւ բանսարկուն հարուածոյն ոչ հանդուրժէր, այլ երկեաւ եւ զարհուրեցաւ: Զի՞ երկնչիս, ո՛վ բանսարկու, եւ ընդ գովեստ ապաշխարութեան տրտմիս. զի՞ հեծես, զի՞ տագնապիս: Այո, ասէ, յիրաւի տագնապիմ եւ նեղիմ եւ խռովիմ: Ընդէ՞ր, ասա ինձ, ո՛վ բանսարկու: Զի զմեծ զէնն իմ յափշտակեաց եւ եհան յինէն ապաշխարութիւնն: Զո՞ր զէն: Զմաքսաւորն, զհայհոյիչն, զաւազակն: Եւ արդարեւ իսկ ճշմարիտ. զբազում եւ զմեծ զէնն սատանայի յափշտակեաց ապաշխարութիւնն. եւ անդէն զնոյն բարձրաբերձ քաղաքն նորա կործանեաց,

քայքայիցին. եւ կէսք մեռեալք, եւ կէսք ապրեալք եւ զդոյզն ինչ զեկաց բուռն հարեալ՝ յահագին ալեացն ի ցամաք անդր ձգիցին. եւ որ յառաջագոյն մեռեալ իցեն՝ նոցա դիակունք ընկեցեալ կայցեն: Զայն ամենայն տեսանիցէ որ նստիցին ի վերայ բարձաւանդակ դիտակին:

18. *Անհիւթական*, աննիւթ:

—

1. *Յառաջնումն կիւրակէին*, յօգի կրկնութիւն: Քեր. 327. Ա:

եւ առանց բժշկութեան[2] ունի զվէրսն յապաշխարութենէն. քանզի ոչ ինչ գոյ նման ապաշխարութեան, սիրելի, զորոց զփորձն յառաջագոյն եցոյց:

Իսկ արդ ընդէ՞ր եւ վասն է՞ր այսպիսի խօսիւք ոչ վայելես եւ հանապազորդ լինիս յեկեղեցւոջ[3]: Եթէ մեղաւոր ես եւ եթէ արդար՝ մուտ յեկեղեցին. թէ մեղաւոր իցես՝ մուտ զի խոստովանեսցես զմեղսն. եւ եթէ արդար ես՝ մուտ զի մի՛ վրիպեսցիս յարդարութենէն: քանզի երկոցունց նաւահանգիստ է եկեղեցին: Մեղաւոր եւ յանցակա՞ն իցես, մուտ ապաշխարութեամբ զգեցեալ, ասա Աստուծոյ թէ մեղայ. զի՞նչ աշխատութիւն է այս եւ կամ՝ զի՞նչ ծախք, որպիսի՞ նեղութիւնք եւ կամ որպիսի՞ վիշտք՝ բանիւ ասել թէ մեղայ: Զի թէ դու քեզէն խոստովանեսցիս զմեղսն, ոչ ունիս դատախազ զբանսարկուն. յառաջեա եւ յափշտակեա զնորա պատիւն, զի նորա պատիւն բանսարկութիւն է: Իսկ արդ եթէ դու քեզէն իսկ յառաջեսցես եւ ասիցես զմեղս քո, ջնջեսցես զյանցանս քո, գիտացեալ թէ այնպիսի ոսոխ ունիցիս՝ որ լռել ոչ կարէ: Մեղաւո՞ր ես, մուտ ասա Աստուծոյ թէ մեղայ. ոչ ինչ զքեզ աղաչեմ՝[4] բայց զայս միայն. զի եւ Գիրն աստուածեղէն ասէ. Ասա դու զմեղս քս, զի արդարասցիս. պատմեա զյանցանս քո, զի լուծցես զպարտիս: Ոչ ինչ աշխատութիւն է այս[5] եւ ոչ թոշակ ինչ եւ ոչ ծախք ընչից, եւ ոչ ինչ յայսպիսեաց՝ բանիւ ասել թէ մեղայ. խոստովան լեր զյանցանսն եւ ասա թէ

2. *Առանց բժշկութեան*. անբժշկելի. Քեր. 423, 2:

3. *Վասն էր ոչ ... հանապազորդ լինիս յեկեղեցւոջ*. ինչո՞ւ եկեղեցին չես յաճախեր: — Օրինակը յաջորդ մաս մ՚ալ ունի, *կործանեմք ընդ ապաշխարութիւն*. փոխ՝ Գիրկս արկեալ զապաշխարութեամբ. ուր յայտնապէս՝ յն. ἀσπαζόμενοι կամ κατασπαζόμενοι (գիրկս արկեալ) բառը՝ κατασπασόμενοι (կործանեալ) կարդացուեր է: Նոյնն ուրիշ օրինակ մը յն. բնագրին այսպէս յարմարցուցած՝ ունի. *ոչ հանապազ մտանելով յեկեղեցի՝ ողջունեմք ընդ ապաշխարութեան*, որ առաջին նախնեաց լեզուէն օտար է եւ խորթ:

4. *Ոչինչ զքեզ աղաչեմ*, իմա՝ Ոչ ինչ (այլ) ի քէն խնդրեմ:

5. *Այս* աւելադրութիւն է: Քեր. 333, Է:

մեղայ։ Եւ ուստի՞ իցէ այս յայտ, ասիցես, եթէ խոստովանիցիմ նախ զմեղս իմ, քաւիցեմ զյանցանսն[6]։ Ի Գրոց ունիցիս զօրինակն. որ ասացն՝ եւ քաւեաց[7], եւ որ ոչն խոստովանեցաւ՝ պարտաւորեցաւ[8]։ Զի Կային վասն նախանձու սպան զեղբայր իւր զԱբէլ, եւ զհետ նախանձու սպանութեան գնաց[9]. եւ առեալ սպանանէր զնա ի դաշտին։ Եւ ապա զի՞նչ ասէր ցնա Աստուած։ Ո՞ւր է, ասէ, Աբէլ եղբայրն քո։ Որ ամենագէտն էր ամենայնի[10], հարցանէր ոչ առ ի չգիտել՝[11] այլ հարցանելովն յապաշխարութիւն ձգէր զսպանողն։ Եւ թէ ոչ առ ի չգիտել հարցանէր, յայտ արար զկնի այնր. Ո՞ւր է, ասէ, Աբէլ եղբայրն քո։ Նա ետ պատասխանի եւ ասէ. Ոչ գիտեմ, միթէ պահապա՞ն եւս իցեմ եղբօրն իմում։ Համարեա եթէ պահապան չես, սպանո՞ղ ընդէր ես. եթէ ոչ պահէիր, սպանանէի՞ր ընդէր[12]. բայց սակայն խոստովանիս զայս թէ պարտական իցես պահպանութեան։ Եւ ապա զի՞նչ ասիցէ ցնա Աստուած. Գոչումն արեան եղբօր քո բողոք ունի առ իս յերկրէ։ Եւ իբրեւ յանդիմանեաց, եւ անդէն զպատուհասն ի վերայ հասուցանէր[13]. ոչ այնպէս[14] վասն սպանմանն՝ որչափ վասն լրբութեանն. զի ոչ այնչափ ատեայ[15] զյանցաւորն եւ զմեղաւորն՝ որչափ զլիրբն եւ զանամօթն։

Նա եւ յետ այնորիկ Կային յապաշխարութիւն եկն[16], այլ ոչ ընկալաւ զնա Աստուած, զի ոչ յառաջա-

6. Այսինքն. Ասիցես. եւ ուստի յայտ իցէ այս՝ զի թէ նախ խոստովանիցիմ զմեղս իմ՝ քաւիցեմ զյանցանս։

7. Որ ասացն՝ եւ քաւեաց, (մեղայ) բառը՝ քաւեց ալ։

8. Պարտաւորիմ, դատապարտուիլ։ Ա. **29**, 29։

9. Զհետ ... գնաց, ետեւէն եկաւ, հետեւեցաւ։

10. Ամենագէտ ամենայնի, տես Ա. **19**, 7։ Քեր. 447։

11. Առ ի չգիտել, չգիտնալուն համար. Քեր. 386, Զ։

12. Միւս օրինակն՝ այսպէս պարզած է. Միթէ պահապա՞ն եմ ես եղբօրն իմոյ։ Համարեա եթէ պահապան չիցես, իսկ սպանո՞ղ ընդէր. զի ոչ պահէիր, ընդէ՞ր սպանանէիր։

13. Յանդիմանեաց, — հասուցանէր, տես Քեր. 383, 2։

14. Ոչ այնպէս, փոխ Ոչ այնչափ։

15. Օրինակն՝ ատեաց։

16. Գամ յապաշխարութիւն. ապաշխարել, դարձի գալ։ Բ. **14**, 25։

գոյն խոստովանեցաւ զմեղսն: Եւ տես զինչ ասէրն, թէ մեծ է պատիժ պատուհասիդ քան զներել թողութեան իմոյ. իբրեւ այն թէ՝ այնչափ յանցեալ՝ զի ոչ եմ արժանի կեալ: Եւ ապա զի՞նչ ասէ ցնա Աստուած. Հեծեծանօք եւ երերանօք շրջեսցիս ի վերայ երկրի. եւ հրամայէր նմա Աստուած զանհնարին տանջանսն: Ոչ ջնջեմ զքեզ, ասէ, զի մի՛ մոռացումն լիցի ճշմարտութեանն[17]. այլ դնեմ զքեզ օրէնս ի կարդացումն ամենեցուն, զի եղիցին տառապանքն մայր իմաստութեան: Եւ ապա շրջէր կային զօրէն շնչաւորի իբրեւ զարձան գնայուն լուռ մուռ[18], եւ առաւել եւս հնչէր քան զփող բարբառովն. մի՛ ոք, ասէ, արասցէ զայս, զի մի՛ զնոյնս կրեսցէ: Ընկալաւ զպատիժս պատուհասին վասն լըբութեանն իւրոյ. զոր[19] ոչ խոստովանեցաւ՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ վասն մեղացն. զի թէ կամօք խոստովանեալ էր յառաջ՝ ջնջեալ էր զմեղսն[20]:

19.

Դարձեալ ի նոյն կարգ բանի:

Կայ եւ այլ ճանապարհ ապաշխարութեան: Ո՞ր իցէ այն[1]: Տրտմել եւ յոգւոց հանել վասն մեղաց եւ քաւել զյանցանս: Ոչ ինչ ի քէն պահանջեմ աւելի, բայց թէ սգայցես զմեղսն. ոչ ասեմ քեզ զանդունդս հատանել անցանել[2], եւ ոչ ի նաւահանգիստ իջանել[3], եւ ոչ ընդ դաշտս անցանել, եւ ոչ ճանապարհ գնալ, եւ ոչ ընչից ծախս առնել, եւ ոչ ընդ խռովական անդադար[4] ալիս ծովու ճանապարհ հորդել. այլ սգալ վասն մեղացն:

17. Զի մի մոռացումն լիցի ճշմարտութեանն, որպէս զի ճշմարտութիւնը չմոռցուի: Քեր. 216, Գ:

18. Լուռ մուռ, անձայն, լռիկ մնջիկ, անխօսուկ:

19. Զոր. իմա՝ եւ զի:

20. Տես Քեր. երես 203:

1. Ո՞ր առանց յօդի: Քեր. 351, ԺԳ:

2. Հատանել, զարդու յաւելուած, որուն համաձայնած է հյց. խնդիրը:

3. Օրինակն՝ իջուցանել. դրինք ըստ յն: Ուրիշ օրինակ մը՝ Եւ ոչ ի նաւի նստել:

4. Խռովական անդադար, յուզող եւ չհանդարտող:

Եւ թերեւս ասասցէ ոք. եթէ տրտմեցայց՝ լուացի՞ց արդեւք զյանցանս: Ունիս եւ այսմ օրինակ ի Գրոց: Էր ումն Թագաւոր Աքաաբ անուն. վկայէ[5] թէ յառաջ արդար էր եւ թագաւորեաց: Այլ նա որ արդար թագաւորն էր, ի չարութենէ Յեզաբելէ կնոջէ իւրմէ[6] դարձաւ եւ սպանումն եւ ագահութիւն միանգամայն կատարէր: Նաբութեայ ուրումն Յեզրայելացւոյ այգւոյն ցանկացաւ, եւ յղէր առ նա եւ ասէր՝ թէ տուր ինձ զտեղին որում ցանկացայ, եւ առ յինէն գինս եւ կամ տեղի փոխանակ տեղւոյն: Եւ նա ասէ ցնա՝ թէ քաւ լիցի ինձ դժառանգութիւն հարց իմոց վաճառել: Իսկ Աքաաբ ցանկանայր այգւոյն, այլ ոչ կամէր բռնադատել. եւ յայնմանէ ի հիւանդութիւն դառնայր[7]: Եւ յետ այնորիկ մտանէր առ նա կին նորա Յեզաբէլ անամօթ եւ հրաժարեալն ի բարեաց, պիղծն եւ աղտեղին, եւ ասէր ցայրն իւր. զի՞ տրտմեալ ես եւ կամ ընդէ՞ր ոչ ճաշակես. յոտն կաց, կեր արբ, եւ ես արարից քեզ ժառանգել[8] զայգին Նաբութեայ Յեզրայելացւոյ: Եւ առեալ գրէր թուղթս յերեսաց թագաւորին առ ծերս եւ առ իշխանս, եւ ասէր. քարոզեցէք պահս, եւ կացուցէք արս սուտս վասն Նաբութեայ՝ թէ օրհնեաց զԱստուած եւ զարքայ, այսինքն հայհոյեաց: Ո՜վ պահք փութով եւ լի անօրէնութեամբ. քարոզեցին պահս զի սպանումն արասցեն: Իսկ Նաբութ քարկոծէր[9] եւ մեռանէր: Իբրեւ լսէր Յեզաբէլ, ասէր ցայր իւր ցԱքաաբ. արի ժառանգեա զայգին, զի մեռաւ Նաբութ: Իսկ նա առ ժամանակ մի տրտմէր, եւ ապա մտանէր ժառանգէր զայգին:

Եւ յայնժամ առաքէր առ նա Աստուած զԵղիա

5. Այսինքն՝ վկայէ Գիր:

6. Փոխ՝ Յեզաբելայ կնոջ իւրոյ. Քեր. 252. ԺԱ:

7. Ի հիւանդութիւն դառնայր, (անկէ) հիւանդացաւ. տես Բ. **14,** 10:

8. Արարից քեզ ժառանգել, կը ժառանգեցընեմ: Քեր. 397: — Ժառանգեմ Ս. Գրոց լեզուաւ յաճախ կը նշ. ստանալ, ձեռք բերել, վաստըկիլ, եւն. եւ ժառանգութիւն՝ սեպհական ստացուած կամ ստացումն:

9. Քարկոծէր (կր.) այսինքն՝ քարկոծ լինէր, քարկոծեցաւ:

մարգարէ, եւ ասէր. Երթ եւ ասա ցԱքաաբ, փոխանակ զի սպաներ եւ ժառանգեցեր եւ հեղեր արիւն արդար, այնպէս հեղցի արիւն քո, եւ շունք լիզեսցեն[10] զարիւն քո: Աստուածական էր բարկութիւնն, լի սաստիկ հրամանօք, լի ամենայն պատժովք: Եւ տես եթէ յո առաքէ զնա, յայգին. ուր մեղքն եղեն՝ անդ եւ պատիժքն. ուր անօրէնութիւնն՝ անդ եւ պատուհասն: Եւ իբրեւ տեսանէր զԵղիա Աքաաբ, ասէր՝ Թէ Ահա գտեր զիս, թշնամի իմ. իբրեւ այն թէ յանցաւոր գտեր զիս եւ մեղաւոր, ունիս ժամանակ առ ի պատժել զիս: Յամենայն ժամ, ասէ, յանդիմանէիր զիս, բայց այժմ աւելի եւս ի դէպ[11] պատուհասես[12] զիս: Եւ կարդայր առաջի նորա զպատուհասն. Այսպէս ասէ Տէր, փոխանակ զի սպաներ եւ ժառանգեցեր, եւ զարիւն առն արդարոյ հեղեր, այսպէս հեղցի քո արիւնդ, եւ շունք լափեսցեն զարիւն քո: Ասաց նմա զհրամանն՝ թէ աստուածական էր պատուհասն: Եւ իբրեւ լսէր զայս Աքաաբ, յոյժ ողբայր եւ տրտմէր վասն մեղացն եւ ճանաչէր զյանցանսն, եւ Աստուած անցուցանէր ի նմանէ զպատուհասն:

20.

Վասն պահոց եւ աղօթից:

Երեւելի եւ վայելուչ է տօնս, եւ վերագոյն եւ բարձր ըստ սովորութեան աւուրց[1] ժողովս այս. եւ զինչ իցեն պատճառք: Բայց ես ասեմ, եթէ պահոցն իցեն կարգք ուղղութեան. պահոց ոչ մօտաւորիս, այլ որում ակն ունիմքն: Զի նա է որ ժողովեացն զձեզ ի հայրենական տունս յայս. եւ նա է որ յառաջ անփոյթդ էիք եւ

10. *Լիզեսցեն*. ուրիշ օրինակ մը՝ *լափեսցեն*:
11. *Աւելի եւս ի դէպ*, պատշաճագոյն կերպով:
12. *Պատուհասեմ*, յանդիմանել: Բ. 14, 9: — Իսկ հոս վարը՝ *պատուհաս*՝ պատիժ:

1. *Ըստ սովորութեան աւուրց*, ըստ յն. քան զսովորականն: Թերեւս իմանալի է՝ *ըստ սովորութիւն* ի վեր:

վեհերոտք, զորս այր անդր՝ իբրեւ զմայր ի գիրկս իւր ամփոփեաց եւ ընկալաւ[2]: Զի եթէ առ ի սպասել եւ ակն ունել[3] այսպիսի ինչ փոյթ յանձին ետ ունել, իսկ յորժամ եկեսցէ եւ հասցէ՝ քանի՜ եւս առաւել ցուցցէ ի ձեզ զերկեւղ եւ զհամբերութիւն:

Բայց զպահս եւ զսրբութիւն մի՛ ոք համարեսցի յերկեւղ եւ ի տաղտկութիւն[4], զի ոչ եթէ ձեզ է ահագին՝ այլ բնութեան դիւաց: Զի թէպէտ եւ լուսնահար[5] ոք իցէ՝ ցոյց նմա զօրինակ[6] պահոց, եւ գտանի քան զվէմ անշարժ, տագնապեալ յերկիւղէ եւ սարսեալ եւ որպէս երկաթի կապանօք կապեալ, եւ մանաւանդ առաւել եւս՝ յորժամ տեսանիցէ զզուգակիցն իւր զաղօթս. վասն այսորիկ եւ Քրիստոս ասէր՝ թէ Ազգս այս իւիք ոչ ելանէ, բայց եթէ աղօթիւք եւ պահօք: Իսկ արդ յորժամ թըշնամեաց փրկութեան մերոյ եւ հակառակորդին կենաց մերոց այսպէս ահաւոր իցէ եւ ահագին, ապա արժան է սիրել զնա եւ մերձենալ առ նա. ոչ եթէ ակն ինչ ածել ի նմանէ. զի թէ խորշել արժան է՝ յորկորստութենէ եւ յարբեցութենէ, եւ ոչ ի պահոց[7]: Զի նա է որ կապեաց զմեզ ձեռակապօք, մատնեաց զմեզ ի ձեռս բռնութեան ախտից. տիրեաց եւ հնազանդեցոյց եւ արար որպէս գերի վարեալ ի ծառայութիւն: Իսկ պահք եւ աղօթք ազատեցին զմեզ ի ծառայութենէն եւ արձակեցին զմեզ ի կապանացն, եւ վճարեցին[8] զմեզ ի բռնութենէն եւ անդէն յառաջին ազատութիւնն նուաճեցին[9] զմեզ: Իսկ արդ յորժամ ընդդէմ թշնամեաց մերոց կայցեն եւ ի ծառայութենէ վճարիցեն[8] եւ յազատութիւն ձգիցեն

2. Այսինքն ըստ յն. Նոյն եւ զորս յառաջ վեհերոտքն էին՝ ի մայրենի ձեռսն ամփոփեաց:

3. Եթէ (միայն) սպասելնուդ փոխարէն . . . :

4. Այսինքն՝ երկիւղալի եւ եւ տաղտկալի:

5. Թէպէտ եւ կը գործածուի իբր Եթէ եւ, եթէ նաեւ: — Լուսնահար, լուսնոտ:

6. Զօրինակ (պահոց), ըստ յն. զդէմս, զերեսս:

7. Զօրութեամբ կ'իմացուի՝ Եւ ոչ ի պահոց արժան է խորշել:

8. Վճարեմ, հոս՝ ազատել:

9. Նուաճեմ, հոս՝ վերածել, դարձնել:

զմեզ, ապա զի՞նչ եւս աւելի կամիցիս զչափ առնուլ[10] զսիրոյ նոցա զոր ունին առ մեզ:

Արդ կամիցի՞ս ուսանել թէ որպիսի՛ զարդք են մարդկան՝ պահք եւ աղօթք, եւ կամ որպիսի՛ պահպանութիւն եւ զգուշութիւն[11]. հայեաց ի վարս առաջին սրբոց հարանցն եւ վանականացն, եւ ի միտ առ[12] թէ զիա՛րդ նոքա որոշեալ եւ զատեալ իցեն յամենայն զբօսանաց[13]. եւ հեռացեալ մերժեալ[14] են ոմանք ի գլուխս լերանց, եւ ոմանք տաղաւարօք յանապատի դադարեալք, իբրեւ ի նաւահանգստի խաղաղութեամբ բնակեալ են: Զպահս եւ զաղօթս առեալ ունին[15] շահակիցս եւ հաղորդս կենաց իւրեանց յամենայնի, եւ նոքիմբք իսկ եցոյց զնոսա հրեշտակս ի մարդկանէ. եւ ոչ եթէ միայն զնոսա, այլ եւ որք ի քաղաքս բնակեալ են եւ մերձ են յաղօթս եւ ի պահս, ի նոյն բարձրութիւն փառաց հանդիսին պսակին[16]:

Վասն այսորիկ եւ Աստուած յորժամ ստեղծ ի սկզբանէ զմարդն, վաղվաղակի անդէն եւ անդ[17] պահոցն պատուիրանաւն հրաման ետ նմա: Զի եթէ ի դրախտի անդ պատուական եւ կարեւոր էին պահքն, ո՛րչափ եւս առաւել արտաքոյ դրախտին: Զի եթէ յառաջ քան զհարուածսն յարգոյ[18] էին դեղքն, քանի՛ եւս առաւել յետ հարուածոցն: Զի եթէ մինչ չեւ գրգռութիւն ցանկութեանցն պատերազմեալ էր՝ ի դէպ եւ պատշաճ էր զէնն, ո՛րչափ եւս առաւել յետ պատերազմի ցանկութեանցն գտանէր. զի ընդդէմ դիւաց մեծ հնարք

10. Փորձն առնուլ: Ը. **11**, 29:
11. *Զգուշութիւն*, ապահովութիւն: Դ. **3**, 39:
12. Այս տեղս երեք օրինակներն իրարմէ բոլորովին տարբեր են. մենք յն. բնագրին ամէնէն նմանագոյնն ընտրեցինք:
13. *Զբօսանք*, զբաղմունք:
14. *Մերժիմ*, հեռանալ, քաշուիլ. տես Ա. **20**, 14. Բ. **2**, 38:
15. Տես Քեր. 356. *Առեալ ունիս զնշանս*, եւայլն:
16. *Ի նոյն բարձրութիւն փառաց հանդիսին պսակին*. օրինակ մը՝ *Ի նոյն բարձրութիւն փառաց հանդիպին, եւ հասանեն պսակին՝ որք սրբութեամբ պահեցին:*
17. *Վաղվաղակի անդէն եւ անդ*, նոյնանշան աւելադրութիւն:
18. *Յարգոյ*, հո՛ս՝ ազդող, գործունեայ:

օգնականութեան են պահք։ Զի թէ այսմ ձայնի լուեալ էր Ադամ, ապա ոչ եւս լսէր երկրորդ բարբառոյն որ ասէր, թէ Հող ես եւ անդրէն ի հող դարձջիր։ Այլ որովհետեւ ստունգանեաց, վասն այնորիկ մահ եւ աշխատութիւնք եւ վաստակք եւ տրտմութիւնք եւ կեանք ծանրագոյն քան զմահ եղան. վասն այնորիկ փուշ եւ տատասկ, վասն այնորիկ ցաւք եւ երկունք եւ կեանք աշխատութեան։

Տեսանե՞ս զիա՞րդ բարկանայ Աստուած առ ի թշնամանել պահոցն. եւ ուսիր դարձեալ թէ զիա՞րդ ուրախ լինի առ ի պատուել պահոցն[19]։ Քանզի յորժամ թշնամանեցաւ՝ պատիժ զմահն եդ ի վերայ թշնամանողին. սոյնպէս եւ յորժամ պատուեցաւ՝ զմահն արգել։ Արդ եւ կամի ցուցանել քեզ զզօրութիւն իւրացն, զոր ետ իշխանութիւն նմա յետ հրամանին եւ զկնի[20] նեղութեանցն. զորս վտարանդեալ էր մահուն՝ ի միջոյ առ[21], ի նմանէ ի բաց կորզեաց եւ անդէն ի կեանս հաստատեաց եւ կարգեաց։ Եւ զայս ոչ եթէ երկուք եւ կամ երիւք եւ քսան արամբ, այլ զբազմալից եւ զխառնիճաղանճ զնինուէացւոց զզարմանալի եւ զմեծ քաղաքն, որք ի ծունր ընկլճեալ կային[22], եւ խոնարհեցուցեալ զգլուխ իւրեանց ի կործանումն խորխորատի՝ սպասեալք ակն ունէին ի վերուստ հարուածոցն բարկութեան, ապա յանկարծակի փաղփաղակի զհետ եւ զկնի[23] երագաթեւ հասանէր զօրութիւնն, եւ անդէն յետս ընդ կրունկն զհրաման պատուհասին դարձուցանէր[24]. կորզէր եւ ձգէր եւ ի ձեռաց

19. Առ ի թշնամանել, առ ի պատուել, անարգուելուն համար, պատուըւելուն համար։ — Այս կերպը յաճախեալ չէ։

20. Յետ, զկնի, պէսպիսութեան համար փոխուած։ Քեր. 471։

21. Մէջտեղէն վերցուց։

22. Ի ծունր ընկլճեալ կային, ծնկան վրայ եկած էին։

23. Յանկարծակի, փաղփաղակի. — զհետ եւ զկնի. Նոյնանշան աւելադրութիւնք։

24. Յետս ընդ կրունկն դարձուցանէր, (աւելադրութեամբ.) ետ դարձնել։

բուռն պատուհասին ի բաց հանէր, եւ անդէն ի կեանս դարձուցանէր:

Իսկ արդ այսուհետեւ թէ կամ իցէ ձեզ ունկնդիր լինել պատմութեանն, արասցուք սկիզբն եւ ճառս:

21.

Ի Յովնան եւ ի Նինուէացիս:

Յետ երից եւս աւուրց, ասէ, եւ Նինուէ կործանեսցի: Արդ ընդէ՞ր արդեւք զժամանակ հրամանին ի նեղ եւ ի նուրբ արգել[1]. զի զխուժադուժ ազգին Նինուէացւոց ուսցիս զարուեստ[2], որք երրորդական աւուրբքն[3] կարացին զայնպիսի մեղաց բարկութիւն ցածուցանել. եւ զԱստուծոյ մարդասիրութենէն զարմասցիս, երեքաւուր պահօք[3] բաւական եղեւ վասն անչափ յանցանացն: Եւ դու մի՛ կասեսցես եւ հրաժարեսցես, թէպէտ եւ բեւր անգամ իցես յանցուցեալ: Զի որպէս եւ ոք[4] որ տկարն եւ թոյլն է ի մտաց՝[5] թէպէտ եւ բազում ժամանակս կայցէ յապաշխարութեան՝ ոչ ինչ կարէ օգուտ շահել անձին իւրում, եւ ոչ զԱստուած ընդ իւր հաշտեցուցանել վասն թոյլ կամաց իւրոց. սոյնպէս եւ որ փոյթն եւ յորդորն է եւ քաջալերութեամբ կեայ եւ բազում աշխատութեամբ զապաշխարութիւն ցուցանիցէ, կարէ ի սակաւ ժամանակի զբազում ամաց զմեղս յանցանացն[6] խափանել: Ո՞չ ապաքէն Պետրոս երդմամբ երիցս ուրացաւ. ո՞չ ի միջէ յաղջկակին աղախնոյ բանից[7] ակնածեաց

1. *Ի նեղ եւ ի նուրբ արգելուլ*, կարճ ժամանակի ամփոփել:

2. Իմա՝ Զառաւելութիւն, զառաքինութիւն, եւն:

3. *Երրորդական աւուրբքն*, երեք օրուան մէջ: Ուրիշ օրինակ մը՝ *Երեք աւուրբքն*: — Կարը՝ *Երեքաւուր պահօք*. իմա՝ *երեքօրեայ*: Ուրիշ մը՝ *երրորդ աւուրբքն* բաւական:

4. *Որպէս եւ ոք*, փոխ՝ Որպէս ոք. տես Գ. 1, 22:

5. *Տկար եւ թոյլ ի մտաց*, տկարամիտ, թուլամիտ: Քեր. 266, Բ:

6. *Զմեղս յանցանացն*, տես Ա. 1, 2:

7. *Ի միջէ աղջկակին աղախնոյ բանից*, այս ինքն՝ ի բանից աղջկան միոջ աղախնոյ: — Օրինակ մը՝ *Ի միոյ աղջկանէ բանից*:

եւ երկեաւ: Եւ ապա զի՞նչ. բազո՞ւմ ինչ ամն արկ ի վերայ՝ ապաշխարութեանն[8]. եւ ոչ ուրեք[9]. այլ ի նմին եւ ի նոյն գիշերի[10] գլորեցաւ եւ կանգնեցաւ. զի զվէրսն առ եւ ախտացաւ, եւ դարձեալ բժշկեցաւ եւ ողջացաւ: Թէպէտ եւ յանցեաւ զանհնարին յանցանսն, տես յորպիսի՛ համարձակութիւն կամ ի պատիւ փառաց վերացաւ: Այնպէս եւ դու յորժամ մեղանչիցես, մի՛ անկեալ վրիպիցես ամենայնիւ. զի անհնարին եւ կարեւոր[11] մեզ այն են՝ որք կան եւ մնան[12] ի նմին:

Բայց արդ դարձցուք անդրէն ի նոյն ճառ պատմութեան: Քանզի յորժամ լուաւ մարգարէն զպատգամն Տեառն՝ էջ ի Յոպպէ զի փախիցէ ի Թարսիս յերեսաց Տեառն: Յո՞ փախստական լինիս, ո՛վ դու. ընդ երկի՞ր. այլ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով. ի ծո՞վս. այլ՝ թէ իջանեմ, անդ ի մօտ ես[13]. որում եւ եղեւ իսկ այս[14]:

Քանզի այնպիսի են մեզ. ի բազում մոլորութիւն անմտութեան ընկղմեն զանձինս մեր: Որպէս արբեցութիւնք եւ գլխագարութիւնք ունիցին զոք[15], եւ նա ընդ վայր եւ վայրապար բանդագուշեալ շրջեսցի, եւ եթէ պատահեսցէ նմա խորխորատ կամ քարանձաւ[16], եւ կամ զինչ եւ իցէ վնաս[17], յանխնայ (եւ յանբրկեաղ[18]) անկեալ կործանեսցի. սոյնպէս եւ որք ի մեղս ըմբռնեալք իցեն՝ իբրեւ յարբեցութիւն անառակութեան ի գործս ցանկութեան կապեալ եւ կաշկանդեալ կան եւ ի նոյն

8. Փխկ՝ Բազո՞ւմ ամն ապաշխարութեան արկ ի վերայ:

9. Եւ ոչ ուրեք, ոչ երբեք, ոչ բնաւ. Քեր. 175 եւ 373. Գ:

10 Տես Քեր. 337. ԺԲ:

11. Անհնարին եւ կարեւոր, սաստիկ ու ծանր: Ա. 16, :

12. Փխկ՝ Որոց կանն եւ մնան. Քեր. 346. տրկ:

13. Ի մօտ, տես Բ. 4, 8. Ն. 2, 20:

14. Այս ինքն՝ ինչպէս որ իրեն (Յովնանու) ալ եղաւ:

15. Որպէս յորժամ արբեցութիւնք եւ գլխագարութիւնք ունիցին զոք, ինչպէս երբ որ մէկը գինովութենէ ու գլխու ծանրութենէ բռնուած ըլլայ: — Տես Ունիմ՝ Է. 16, 7:

16. Քարանձաւ, գահաւանդ, գահավէժ տեղ. (տճ. ուչուրում:)

17. Վնաս, իմա՝ վտանգ:

18. Յանբրկեաղ կ'երեւայ ուրիշ բառի տեղ գրուած:

պաշարեալք են[19], ոչ գիտեն զինչ գործեն, ոչ զմօտաւորն գիտեն եւ ոչ զհեռաւորն ճանաչեն, եւ ոչ զՏէրն զմտաւ ածեն:

Բայց դու այսու-հետեւ ունկն դիր եւ անսա փայրիկ մի, եւ յիրաց անտի առցես զհանգամանսն[20]: Զի ի ձեռաց ծովուն եւ ի ծառայակցէն իւրմէ ոչ կարաց ապստամբել եւ փախչել. զի մինչ չեւ էր նորա հասեալ ի նաւն՝ եւ[21] ծովն անդէն զալիսն կուտակեալ վերացուցանէր եւ բարձրացեալ դիզանայր: Իբրեւ զծառայ տիրասէր եւ հաւատարիմ՝[22] զծառայակիցն իւր գտեալ ապստամբ եւ փախստական, իբրեւ զգող տէրունական ստացուածոցն, եւ ոչ ի բաց կայ եւ հեռանայ յայնցանէ որ ասպնջական եւ վանատուք լեալ էին նմա[23], եւ բազում եպերանօք եւ դսրովանօք նկուն առնէ զնա, մինչեւ հանեալ առնուցու ի նմանէ զտէրունական զգիւտն[24]: Նոյնպէս եւ ծովն գտեալ զծառայակիցն իւր՝ ճանաչէր եւ բազում ինչ իրօք[25] աշխատ առնէր զնա. ամբոխէր, աղմկէր, բարկանայր. ոչ ի դատաստան ձգեալ տանէր[26], այլ ինքնին սպառնայր նմա եւ սաստէր առ ի յընկղմել զնաւն եւ զտեղատուք նորա[27], եթէ ոչ զծառայակիցն իւր առեալ[28] ի դուրս տայցեն:

Եւ իբրեւ այս ամենայն լինէր, զինչ արդեւք առնէին նաւավարքն. ընկեցին, ասէ, զկարասի իւրեանց ի նաւէ անտի, եւ սակայն նաւն ոչ թեթեւանայր. քանզի ծանրութիւն բեռինն անդ[ր] ի ներքս կայր, այսինքն

19. Բռնուած են:

20. Բանին ինչ ըլլալը կ'իմանաս:

21. Անցեալէն ետքը *եւ* աւելադրութեամբ. Քեր. 458, գ.

22. Այսինքն՝ ծովն, որ ինքն ալ արարչին ծառայ է:

23. Նաւորդքն եւ նաւապետն:

24. Տիրոջմէն գողցուած գտնուածը:

25. Օրինակ մը՝ *Շատ ինչ իրօք*, որ նոյնպէս ընտիր է:

26. *Ձգեալ*, զարդու յաւելուած է:

27. *Եւ զտեղատուք նորա* (ուղղագոյն՝ *եւ զտեղատուս նորա.*) անոր տեղ տուողները. վերը՝ *վանատուք*: Այս մասն յն. մէջ չկայ. լատին. թարգմ. ունի՝ Հանդերձ նաւաստեօքն:

28. *Առեալ*, զարդու յաւելուած:

մարմին մարգարէին: Քանզի ոչ ինչ է այնպէս ծանր եւ դժուարաբեռն քան զմեղս[29] եւ զապստամբութիւն: Իսկ Յովնան ի քուն կայր եւ խորդայր: Խոր էր քունն, այլ ոչ քաղցր: Քանզի եւ են իսկ այնպիսի մեղքն[30], զի յետ մեղացն ծնանելոյ՝ յայնժամ յարուցանէ եւ գրգռէ զերկունս ծննդեան ոգւոցն:

Եւ ապա զի՞նչ եւ նաւապետն: Զարթոյց զնա եւ ասէ. Արի կարդա առ Տէր Աստուած քո: Քանզի գիտաց այնուհետեւ տեղեակ նաւավարն եթէ ոչ է դղրդումն ծովուս[31] ըստ սովորութեան աւուրցն հանապազորդաց, այլ աստուածական հրաման է, եւ ոչինչ յօգուտ եւ ի շահ են ճգնութիւնք եւ աշխատութիւնք մենքենայից նաւավար ճարտարապետին[32]: Վասն այնորիկ եւ նոքա իսկ թողին լքին զղեկսն եւ զառագաստս գոգաւորս եւ զհեծանս կանգնագեղս[33] եւ զառասանս լարաձիգս[34] եւ զամենայն կազմակերտս[35] ըստ կազմածոյ չափուն իւրեանց զձեռս ի վեր առեալ յաղօթս եւ ի պաղատանս պատրաստէին. զաչս ի յերկինս համբառնային եւ զԱստուած աղաչէին:

Եւ իբրեւ ոչինչ լինէր աւելի քան զդէպն[36], ապա արկանէին վիճակս, եւ մատնէր այնուհետեւ վիճակն զպարտականն ի ձեռս պատուհասին: Բայց սակայն նոքա եւ ոչ այնպէս առեալ ընկղմէին զնա ի ծովն. այլ դատաստան յօրինեալ կարգէին անդէն իսկ ի ներքս ի նաւին[37]. հաւաստեաւ զամենայն ինչ քննէին, թէ որո՞վ

29. *Քան զմեղս.* իմա՝ իբրեւ զմեղս:

30. Այսինքն. Քանզի եւ այնպիսի իսկ են մեղքն՝ զի...: Մեղքն այնպիսի բան մըն է որ:

31. Խօսքն Ա. դէմքի դարձուած. տես Ա. 3, 10:

32. *Նաւավար ճարտարապետ.* նաւապետ. տես վերը՝ երես 338՝ *ճարտարապետ նաւին:*

33. *Հեծան կանգնագեղ.* բարձր, գեղեցկահասակ կայմ:

34. *Առասան լարաձիգ,* պըրկած չուան. — Օրինակ մը՝ *Չուանս լարաձիգս:*

35. *Կազմակերտք,* կազմածք. (տճկ. [illegible])

36. *Իբրեւ ոչինչ լինէր աւելի քան զդէպն.* յն. միայն՝ Եւ իբրեւ այնպէս ոչ ինչ աւելի լինէր (օգուտ):

37. Զարդու յաւելուածք են՝ *յօրինեալ,* եւ *անդէն իսկ ի ներքս:*

եւ զխմբդ կարասցեն վճիռ առնել[38] թէ ով ոք ի նոցանէ յանցաւոր եւ պարտական գտանիցի:

Ապա յայնժամ ծովն լինէր ամբաստան զնմանէ եւ աղաղակէր, եւ յանդիմանէր եւ վիճակն եւ վկայէր. բայց սակայն ոչ առ ի ծովուն աղաղակելն եւ ոչ առ ի վիճակին վկայել՝ զնա ընդ պատուհասիւ փակէր: Այլ զհետ ծովուն դատախազութեան եւ զկնի[39] յանդիմանութեան վիճակին՝ ահաւանիկ եւ ինքն իսկ վասն իւր ոսոխէ[40] եւ զփախուստն խոստովանի. սակայն նոքա եւ ոչ այնպէս[41] ձեռն արկանէին ի մարգարէն, այլ խնայէին ի նա, եւ զանձինս իւրեանց ի կշտամբութեան ունէին[42]: Զի հնարեցան[43] զնա ապրեցուցանել ի ծովուն սահմանացն: Թէպէտ եւ մաքառէին եւ ջանային[44] վարել զնաւն ի ցամաքն, այլ ալիք ծովուն ոչ անսային:

Բայց արդ դու տեսեր ապաքէն զմարգարէն փախըստական լեալ. լուիցես ի նմանէ եւ զխոստովանութիւնն ի ներքուստ ի փորոյ[45] ձկանն գազանին: Զի փախուստ նորա իբրեւ զմարդոյ լինէր եւ խոստովանութիւնն որպէս զմարգարէի[39]: Զի այնուհետեւ ա՛ռ ընկղմեաց զնա ծովն եւ որպէս ի բանտի երկաթապատ կապանօք՝ դնէր զնա ի փոր ձկանն, եւ նա պահէր զնա տեառն իւրում իբրեւ զծառայ փախստական[39]: Զի ոչ ալիքն անհամբոյրք հեղձուցին զնա, եւ ոչ գազանակերպ ձուկն[46] որ

38. Վճիռ առնել, որոշել, վճռել:

39. Գեղապիսութեան ներեալները՝ տես քեր. 475, եւ 471. այսպէս հօս՝ Զհետ դատախազութեան, եւ զկնի յանդիմանութեան. քիչ ետքը՝ Իբրեւ զմարդոյ, եւ որպէս զմարգարէի, — Որպէս ի բանտի, եւ իբրեւ զծառայ: Տես Ի. 12, 17:

40. Ոսոխեմ, ոսոխ կանգնիլ, ամբաստանութիւն ընել:

41. Եւ ոչ այնպէս... Այսու ամենայնիւ (անոնք չըռնեցին):

42. Իրենք իրենց մեղադիր էին:

43. Հնարեցան (ապրեցուցանել), ճար ըրին, կերպը գտան:

44. Ուրիշ օրինակ՝ Մաքառէին եւ վարէին. որ խոտելի չէ:

45. Ի ներքուստ, որ կը նշ. մէջէն, եւ տակէն, կրնայ թէ բցռ. եւ թէ սեռ. խնդիր առնուլ. Ի ներքուստ ի փորոյ ձկանն. փորոյն մէջէն. Ի ներքուստ ի տաճարէն, Ե. 18, 16: Ի ներքուստ ի փղէն, փղին տակէն. Նոյնպէս Ի վերուստ յերիվարացն, ձիերուն վրայէն. Ի ներքուստ ձեռինն, ձեռքին տակէն:

46. Ձուկն փոխ՝ Ձուկնն. տես քեր. 314, † ծան:

եկուլ զնա՝ ապականեաց եւ կորոյս, այլ պահեաց զնա եւ տարաւ հասոյց ի քաղաքն: Քանզի ծովն եւ ձուկնն, որ էին անզգայական բնութիւնք[47], լսէին եւ անսային աստուածական հրամանին, որովք եւ խրատէր իսկ զմարգարէն:

Ապա յայնժամ երթայր մտանէր ի քաղաքն մեծանիստ եւ քարոզէր նոցա զհրաման պատուհասին իբրեւ զմուրհակ թագաւորական եւ զմահաբեր պատուհաս. աղաղակէր եւ ասէր՝ եթէ Յետ երից աւուրց՝ եւ Նինուէ կործանեսցի: Եւ նոքա իբրեւ լուան զայն՝ ոչ թերահաւատեցին եւ ոչ անփոյթ արարին, այլ ամենեքեան փաղփաղակի ընթացեալք յապաշխարութիւն՝ յաղօթս եւ ի պահս ապաւինէին արք եւ կանայք, տեարք եւ ծառայք, իշխանք եւ ունկնդիրք, ծերք եւ տղայք, մանկունք եւ երիտասարդք. քանզի եւ ոչ անասնոց անգամ բնութիւնն յայնպիսի պաշտամանց անհնազանդ էր[48]: Ամենեքեան առ հասարակ քրձազգեաց մոխիր ի գլուխ լինէին, ամենայն ոք ի սուգ եւ ի տրտմութիւն մտանէր[49]. նաեւ ինքն իսկ արքայն՝ որոյ թագն ի գլուխն էր՝ իջեալ յաթոռոյ արքայութեան իւրոյ՝ քրձազգած[50] մոխիր ի գլուխ լինէր. եւ այնպէս կարէր ապրեցուցանել զտագնապեալ քաղաքն ի բռնութենէ վշտացն[51]: Եւ անդ էր տեսանել իրս զարմանալիս եւ սքանչելիս. քուրձ եւ մոխիր՝ պատուական գտեալ քան զթագ եւ զծիրանիս. զի յորմէ ոչ կարացին ազատել թագն եւ ծիրանիքն՝ յաղթեցին եւ ապրեցուցին քուրձն եւ մոխիրն:

47. Անզգայական բնութիւնք, իմա՝ անխօս անբանաւոր էակներ:

48. Իմա ըստ յն. Յայսմ պաշտամանէ ազատ էր: Ուրիշ օրինակ՝ անխօսուն որ էր:

49. Ամենեքեան առ հասարակ . . . մտանէր: Յն. պարզապէս՝ Ամենայն ուրեք քուրձ, ամենայն ուրեք մոխիր, ամենայն ուրեք ողբ եւ հեծութիւն:

50. Քրձազգած, քուրձ հագած. տես Զգածնում, Գ. 2,31:

51. Յն. բնագիրն համառօտիւ՝ Զքաղաքն ապրեցոյց ի տագնապէն:

ՑՈՒՑԱԿ

Յառաջաբան.

Պատմութիւն Հյ. լեզուի.

Ա. ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑԻ

ԸՆԴԴԷՄ ԱՂԱՆԴՈՑ

էջ

1. Նկատութիւն աստուածեղէն բնութեան 1
2. Թէ չիք ինչ որ բնութեամբ չար իցէ. 4
3. Թէ չէ պարտ արեգական եւ լուսնի պաշտօն տանել . . 6
4. Թէ ուստի աշխարհս կազմեալ կայ 9
5. Անձնիշխանութիւն մարդոյ 10
6. Սկիզբն չարեաց 14
7. Ընդէր ոչ եբարձ Աստուած զսատանայ ի միջոյ 17
8. Թէ կամածին են չարիք, եւ ոչ բնականք 20
9. Գազանք եւ անասունք. 22
10. Բնութիւն Հրեշտակաց 27
11. Համբարուք, Յուշկապարիկք եւ այլք. 31
12. Վիշապք եւ Նհանգք 33
13. Քէշն Պարսից, կամ Երկարմատեան վարդապետութիւն 36
14. Վասն գազանացն փասակարութեան. 39
15. Թէ չեն կենդանիք լուսաւորքն 41
16. Ազդմունք բնականք 44
17. Դարձեալ վասն լուսաւորաց 48
18. Շրջել երկնից եւ աստեղաց. 51
19. Հեթանոսութեան սկիզբն 52
20. Աղանդն Մարկիոնի 54
21. Յարութիւն մարմնոց 63

Բ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷԻ

1. Թէ յինչ պարտ իցէ ընդելացուցանել զլեզու 66
2. Ընդդէմ արծաթսիրութեան 69
3. Պարտ է ըստ պատուոյ մկրտութեան վարս ցուցանել . 73
4. Թէ չեն ինչ ընդհատ ի մեռելոց՝ որք ի չարիս կայցեն 78
5. Նկարագիր առն արծաթասիրի 80

էջ

6. Թէ չէ արժան թշնամանել զաղքատս 82
7. Վասն չարեաց որ ի բարեկեցութենէն լինիցին 84
8. Թէ պարտ է զառաքինութենէ փոյթ առնել 86
9. Թէ քան զամենայն արուեստս աղնուագոյն է ողորմա-
ծութիւն եւ պիտանացու 88
10. Ընդդէմ արբեցութեան 93
11. Թէ այլոցն փրկութեան փոյթ յանձին ունել պարտ է 95
12. Վասն մեծամեծ երախտեացն Աստուծոյ, եւ մերոյ առ
նա ապախտաւորութեան 101
13. Թէ զհոգւոյ մանկանց փոյթ առնել պարտ է քան
զմարմնոյ 105
14. Մանունցն արհամարհութիւն ի մեծամեծս տայ ուսանել. 110

Գ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԹՂԹՈՑՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

1. Թէ հաւատալ արժան է առանց երկմտութեան. . . . 115
2. Թէ ո՞ր իցէ ճշմարիտ փառաւորութիւն 117
3. Վասն չնչին եւ անարգ զինչս համարելոյ 120
4. Ընդէր գեհենին երկիւղիւ բեկանիցէ Աստուած զմիտս . 123
5. Այնպէս գոնէ ծառայել պարտ է մեզ Աստուծոյ՝ որպէս
մեզ ծառայքն կան ի հարկի 127
6. Թէ բնաւ չէ պարտ զառաջնորդաց խօսել չար 129
7. Համեմատին ընդ միմեանս Ներոն եւ Պաւղոս. 133
8. Որ փառաւորն կամիցի՝ լինել փառաց մի ցանկասցի . . 138
9. Թէ բնաւ չէ պարտ տրտնջել 143
10. Մեծութեան եւ աւելորդ զարդուց ընդունայնութիւն . 146
11. Թէ զառ ի յետոյսն մոռացեալ եւ յառաջադէմսն նկր-
տել պարտ է 149
12. Անհնարին աղէտք են անկանել յարքայութեան փառաց 153
13. Իբրեւ ընդ մանկտւոյ՝ այնպէս գնայր ընդ Հրեայսն Աստուած 156
14. Թէ մեծութիւն եւ փափկութիւն իբրեւ զփոշի անկայ
է եւ անկանի. 159
15. Թէ չիք ինչ մեղք որ ի հարկէ եւ ի բռնութենէ գործիցի 162
16. Փառասիրութեանն չարիք՝ օրինակաւ հրդեհի 165
17. Ընդդէմ հեթանոսացն անմտութեան, որք հրոյ երկիր
պագանէին 169
18. Թէ ի բաց բառնալ պարտ է զամենայն չարութիւն . . 172
19. Ընդդէմ խեղկատակութեան 174
20. Վասն անձուկ եւ համարձակ ճանապարհին 177
21. Վասն ողորմութիւն աղքատացն առնելոյ. 182

Դ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

1. Հալածական լինի եկեղեցի սակայն յաղթէ եւ աճէ. . . 187
2. Ընդդէմ կռոցն երկրպագութեան 191
3. Սպառնալիք Աստուծոյ՝ անվերակացու թողլոյ զՀրեայսն 191

էջ

4. Թէ զանզգամս լի առնէն ցաւովք արդարոց ուղղութիւնք, եւ չարիք անձամբ յանձնէ ունին զպատիժս 198
5. Թէ Աստուած ըստ իւրաքանչիւր գործոցն հատուցանէ . 202
6. Աստուած հեշտականացն աւետեօք զՀրեայս մխիթարէ . 206
7. Ընդդէմ արբեցութեան 208
8. Թէ չէ պարտ ի բազմութիւն լինել ապաստան 210
9. Թէ քրիստոնէութեան միայն է շրջել զվայրենամիտ բարս մարդկան ի զգօնութիւն 212
10. Թէ օրն Տեառն անբժշկական է 215
11. Երկու գալուստք Տեառն, խոնարհութեամբ եւ փառօք . 219
12. Ոչ ի մարդիկ՝ այլ յԱստուած պարտ է ապաստան լինել . 219
13. Սենեքերիմայ եւ Եզեկիայ պատմութիւն 224
14. Յառաջ մատչի նոյն պատմութիւն 226
15. Վասն արարչութեան երկնից 230
16. Հեթանոսութիւն եւ քրիստոնէութիւն 232
17. Վասն խղճի մտաց 235
18. Վա՜յ այնմ որ իրաւունս իշխիցէ պահանջել յԱրարչէն . 237
19. Թէ չիք ճշմարիտ խաղաղութիւն ամպարշտաց 239
20. Ի ժամանակի ընդունելութեան լսէ մեզ Տէր 243
21. Թէ բաց յառաքինութեանն յիշատակէ ոչինչ իսկ են այլ յիշատակք 246

Է. ՍԵԲԵՐԻԱՆՈՍ ԵՄԵՍԱՑԻ

ՃԱՌՔ

1. Վասն անպատում աստուածեղէն բնութեանն 249
2. Թէ ընդ որովք մարդկեղէն կարեօք եմուտ Աստուած . 252
3. Զառնու Աստուած վրէժս ի չարեաց՝ ցորչափ չգուցէ ոք արդար ի միջի 257
4. Թէ Քրիստոս ի խաչն ելանելով՝ առ ինքն զամենայն մարդկութիւնս ձգեաց 261
5. Ընդէր երեւելի ինչ իրօք ի խորհուրդսն՝ աներեւոյթ պարգեւք Հոգւոյն սրբոյ բաժանիցին 264
6. Թէ բանն ուռկան է քարոզաց 268
7. Թէ կրեաց Քրիստոս աշխատութիւն, զոր եւ չկրել իսկ կարող էր 271
8. Վասն վերջնոյ դատաստանին 274
9. Թէ ամենայն նիւթք եղան մեզ յԱստուծոյ առաջի, այլ ոչ եթէ եւ իրացն հանգամանք 278
10. Թէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով 282
11. Վասն առաջին նշանին զոր արար Քրիստոս 285
12. Թէ որպէս պարտ իցէ կալ յաղօթս 287
13. Ի բանն՝ Հայր եթէ հնար ինչ իցէ 292

Զ. ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐՈՑ

էջ

1. Թէ չէ պարտ ի թարգմանութիւնս առանձինն բանիւք իւրաքանչիւր լեզուացն վարել 297
2. Վասն արարչութեան երկրի 302
3. Հոգւոյ Աստուծոյ շրջել ի վերայ ջուրց 304
4. Վասն արարչութեան անասնոց 306
5. Վասն լուսաւորաց 308
6. Վասն ծառոյն կենաց եւ վասն ծառոյն գիտութեան . . 310
7. Վասն օձին որ խաբեաց զԵւա 312
8. Վասն ծիածանին եւ վասն որթոյ 315
9. Վասն նշանին զոր ետ Աստուած Մովսիսի 317
10. Վասն զոհիցն եւ վասն անասնոցն ընտրութեան 319
11. Վասն Բաղաամու օրհնութեանն 322
12. Հնարք Յովաբայ խօսելոյ ընդ Դաւթի ի ձեռն կնոջն Թեկուացւոյ 325

Է. ԵՒՍԵԲԻՈՍ ԿԵՍԱՐԱՑԻ

ՔՐՈՆԻԿՈՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ

1. Վասն ժամանակագրութեան 328
2. Վասն քաղդէական անվաւերական պատմութեան . . . 332
3. Աղեքսանդրի Բազմավիպի վասն ջրհեղեղին 337
4. Աբիդենեայ վասն ջրհեղեղին եւ վասն աշտարակագործութեանն 340
5. Աբիւդենեայ վասն Սենեքերիմայ 342
6. Աբիւդենեայ վասն Նաբուքոդոնոսորայ 344
7. Ի Յովսեպայ յառաջին Նախնեաց պատմութենէն զՆաբուքոդոնոսորայ 347
8. Վասն Եբրայեցւոց 351
9. Ի Յովսեպայ զերուսաղէմեան տաճարէն 355
10. Յովսեպայ ի Մանեթովսի գրոցն 358
11. Վասն Ագոնին դնելոյ, որ են մրցութեան հրահանգք . 362
12. Վասն Սեղեւկեայ 364
13. Դիոնիսի Աղիկառնացւոյ յառաջին հռոմայական պատմութենէն 366
14. Վասն Էնեայ յիտալիա երթալոյն 368
15. Վասն շինուածոյ Հռոմ քաղաքի 371
16. Դիոդորի վասն Հռոմայեցւոց նախնեացն 375
17. Վասն գերութեանն Հրէից եւ դարձին, եւ վասն տաճարին շինուածոյ 379
18. Գալուստ Օծելոյն որ կանխաւ կարապետեալ էր, եւ աւեր Երուսաղեմացւոց քաղաքին 381

Ը. ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

Ի ԳՐՈՑ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

էջ
1. Օրինակք ինչ յառաջնոյն որք իմաստութեամբն փրկեցան 386
2. Թէ անմտութիւն է կռապաշտութիւն 390
3. Դարձեալ ընդդէմ դրօշելոց 392
4. Վասն թանձրամած խաւարին եւ մահու անդրանկացն Եգիպտացւոց 396

Ի ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵՆԷ ԵԶԵԿԻԵԼԻ

5. Առակ արծուեացն, առիւծուցն եւ որթոյ 401
6. Ողբք ի վերայ կործանման Տիւրոսի 403

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՔԵԼՈՑՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

7. Անցք կենացն Պաւղոսի եւ մահն վկայական 407
8. Յեւսեբի պատմութենէն վասն Նորին առաքելոյ. . . . 413

9. ԹՈՒՂԹ ԿՈՐՆԹԱՑԻՈՑՆ ԱՌ ՊԱՒՂՈՍ 417

Ի ՎԿԱՅՈՒԹԵՆԷՆ ՇՄԱՒՈՆԻ

10. Վասն սրբոյն Շմաւոնի եպիսկոպոսի 419
11. Ածի Շմաւոն առ Շապուհ արքայ 423
12. Կապանք եւ մահ սրբոյն Շմաւոնի 428

Ի ՎԿԱՅՍՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

13. Թէ զօրութիւն վկայիցն էին չարչարանք կենարարին . . 430
14. Չարչարանք վկայից 432
15. Պէսպէս լլկանք քահանայիցն 434
16. Նահատակութիւն այլոց հաւատացելոց 436

Ի ՃԱՌԻՑ ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ

17. Վասն սրբոյ խաչին 438
18. Վասն ապաշխարութեան 442
19. Դարձեալ ի նոյն կարգ բանի 445
20. Վասն պահոց եւ աղօթից 447
21. Ի Յովնան եւ ի Նինուէացիս 451

ՀԱՅԿ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՖՈՒՆԴԱՄԵՆՏԱԼ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ

ՎՐԻՊԱԿՔ

ՈՒՂՂԵԼԻ ԵՆ ԱՅՍՊԷՍ

Երես.	Տող.		Երես.	Տող.	
112.	14.	Նոյնպէս առանց	356.	30.	այսպէս.
138.	վերջին,	Զի՛ր ասացեմք.	357.	28.	Զիւրաքանչիւր
143.	12.	Տրտնջելով	362.	24.	προσαγορεύω.

[10կ.]

А 35051

А 59578

ԳԻՆ ՀԱՏՈՐԻՍ

Թղթակազմ	1.75 Ֆր.
Կտավով	2.— Ֆր.
Լաթակազմ	2.20 Ֆր.
Կրաակաշի	3.— Ֆր.

22059578